

בעזרת השם

ספר

כבוד אב ואם

על מצות כבוד אב ואם ומוראם

פעיה"ק ירושלים תובכ"א

השם

בעזרת

ספר
כבוד אב ואם

**מיסד על מצות כבוד אב ואם ומוראם
ונחלק לשני חלקים**

חלק ההלכה

מיסד על שלחן ערוך יורה דעה, סימנים ומזמא,
ובו פלולים כל ההלכות המצויים השייכים לכבוד אב
ואם ומוראם עם טעמים ונמוקים

חלק הלכות

מלקט מדברי חכמינו ז"ל וספרים הקדושים המדברים
ממועלת מצוה זו ושאר ענינים השייכים לזה

יצא לאור בעזרת ה' יתברך
במהדורה מהודרת חדשה ומנוקדת
על ידי

יעקב פנחס פעלדמאן

פעיה"ק ירושלים תובכ"א

ברכת קודש

מכ"ק מרן הגה"צ אדמו"ר מתולדות אהרן שליט"א
בעיה"ק ירושלים תובב"א

הנה הספר הזה היה למראה עיניו של
כ"ק אדמו"ר שליט"א והוטב מאד בעיניו
והסכים בפה קדשו להדפיסו.
ונתן את ברכתו שהשי"ת יעזור שיהיה
הספר לתועלת לאחינו בני ישראל.

דברי ברכה

גם הראינו את גליוני הספר	מהגה"ק רבן של כל בני המערב האדמו"ר
להגאון האדיר רי"י	רבי ישראל אבוחצירא זצוק"ל
קנייבסקי זצוק"ל מסטייפעלע	הראינו את גליוני הספר להגה"ק
ונהנה מאד מזה ונתן דמי קדימה	הנ"ל ונהנה מאד מזה ונתן דמי
בצירוף ברכתו להצלחה בהפצת	קדימה בתור ברכה, והתנצל שאין
הספר ושיצא מזה תועלת לבני	דרכו ליתן הסכמות בכתב ונתן את
ישראל.	
	ברכתו שיעזור השי"ת שבכל אשר תפנו תצליחו ויקובל הספר ברצון.

הסכמות

הסכמת רבותינו שרי התורה הביד"צ דפעיה"ק ירושלם תובב"א

הן באו לפנינו הני תרי צנתרי דדהבא ת"ח מופלגים בתורה וירו"ש מיקירי קרתא דשופריא ה"ה הרה"ג וכו' מוהר"ר יעקב פנחס פעלדמאן שליט"א, ומשנהו הרה"ג וכו' מוהר"ר אברהם יאראוויטש שליט"א וספרם בידם, אשר עמלו כמה שנים ללקט מחז"ל ופוסקים ראשונים ואחרונים וספרים הק' כל דיני ועיני מצות כבוד אב ואם ומוראם המפורזים במקומות שונים, וסדרו אותם למקום אחד בטוב טעם ודעת ובסדר נכון ומתקבל, כך שכל יחיד ויחיד גדול וקטן יוכל להגות בו.

הספר נחלק לב' חלקים, א. חלק ההלכה, בו ליקטו בכינה וברעת כל דיני כבוד אב ואם המצויים משו"ע ופוסקים להלכה למעשה, וסידרו אותו על סדר השו"ע לפי סעיפיה. ב. חלק הליקוטים, בו ליקטו מחז"ל ומספרים הק' מגודל מעלת המצוה וגודל שכר המקיימו ולהיפך עונש המבטלו ח"ו. והנה למותר לתאר שבדורינו נחוץ מאד ספר כזה, כי רבים נכשלים בעוה"ר בזה מחוסר ידיעת גדולת מצוה קדושה זו והלכותיה ופרטותיה, וגם מתוך ההרגל עם ההורים לא שמים על לב רום ערך מצוה זו וחומר הדקדוק בהם.

לכן מה גודל חשיבות ספר הנ"ל לזכות את הרבים בזה וידינו תכון עמהם שיזכו להוציאו לאורה ויפיצו אותו בקרב כל בית ישראל ללמוד ולהגות בו. ובזכות מצות כבוד אב ואם נזכה להתקרבות הגאולה כמובא בחז"ל ובספרים הק' בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

י"ט אלול תשל"ח

בברכת כתיבה וחתימה טובה

בעה"ח ביד"צ פעיה"ק ירושלים תובב"א

נאם: יצחק יעקב ווייס ראב"ד פעיה"ק ת"ו

נאם: משה ארי' פריינד

נאם: ישראל משה בלאאמור הגה"ק מהרי"צ זצוק"ל

דושינסקי

נאם: ישראל יעקב פישר

נאם: בנימין ראבינאוויטץ

הסכמת הגה"צ שליט"א אב"ד דק"ק פאפא יצ"ו

ב"ח

הנני מצטרף לדברי הרבנים הגאונים הנ"ל לשבח את מעלת הספר הנ"ל כי ראוי להפיצו בישראל ויש בו זיכוי לרבים.

ובעה"ח עש"ק לס' וישלח תשל"ט

הק' יוסף גרינוואלד

הרב דק"ק פאפא

הפכמות

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ
זכרון-מאיר, בני-ברק

ב"ה, יום עש"ק וארא
תשל"ט לפ"ק
ראה ראיתי את אשר כותבים
גאוני ירושלים עיה"ק ת"ו,
בשבח המגיע לכתבים ספר
כבוד אב ואם המיוסד על
מצות כבוד או"א ומוראם
מעשה ידיים של הני תרי ת"ח
גדולים ה"ה הרה"ג המופלג ר'
אברהם יאראוויטש
שליט"א וכב' הה"ג החסיד
היקר ר' **יעקב פנחס**
פעלדמאן נ"י, המה עמלו
ויגעו זמן זמנים טובא ללקט
מכל ספרי ראשונים ואחרונים
העוסקים בנושא זה וחלקו
הספר לשנים, הראשון חלק
ההלכה על סדר השו"ע יו"ד
סי' ר"מ-רמ"א כל ההלכות
למעשה עם טעמים ונמוקים
בטוב טעם ורעת וענות חן,
והשני חלק הלקוטים אסיפת
דינים השייכים לנושא הנ"ל.
עצם הרפסת הספר יש בו
משום זכוי הרבים לעוררם
על גודל החשיבות של
זהירות במצוה זו שתוה"ק
הבטיחה לנו אורך ימים
ושנות חיים בזה ובכא. ואין
ספק כי המחברים החשובים
זוכים במצוה דרבה ובמצוה
דרבים.

ע"ז בעה"ח, מצפה לרחמי ה'
שמואל הלוי ואזנר

יששכר דוב גאלדשטיין

רב ד"חוג חתם סופר"
וראש ישיבת "כולל שומרי
החומות" פעה"ק ירושלים ת"ו
ב"ה, ירושלים ת"ו י"ט אייר
עש"ק פ' בחוקתי תשל"ח
לפ"ק
הן יד שלוחה אלי מאת הני
תרי צנתרי דדהבא ה"ה
הרה"ג חו"ב צנמ"ס מוהר"ר
אברהם יאראוויטש
שליט"א ואשר על ידו ה"ה
הרה"ח מוהר"ר **יעקב פנחס**
פעלדמאן שליט"א וספרם
ביום על הלי"כ כיבוד אב
ואם" שבו נתקבצו למקום
אחד לקוטי דינים מהמון
ספרי האחרונים העוסקים
בדינים אלו והוא מעשה ידיו
של הרה"ג מוהר"ר אברהם
יאראוויטש נ"י הנ"ל, וגם
לרבות ליקוט גדול מספרי
מוסר המזכירים נשכחות
ומעוררים ומעירים את
חשיבותה של מצוה זו, והוא
מעשה ידיו של הרה"ח
מוהר"ר יעקב פנחס
פעלדמאן נ"י הנ"ל, וטוב
עשו בעמם כי לדאבוננו רבים

חנוך דוב פדווא
אב"ד דהתאחדות קהלות
החרדים לונדון תע"א

ראיתי כמה עלים מהספר
בהלכות כיבוד אב ואם
שחברו הני שני לומדים
מופלגים ה"ה הרה"ג מו"ה
אברהם יאראוויטש
שליט"א והרה"ג מו"ה **יעקב**
פנחס פעלדמאן שליט"א
והוא ספר רב התועלת
בכירור וכיבוד כמה נקודות
חשובות בהלכות כיבוד אב
ואם והוא חלק ההלכה.
ונוסף על זה יש בו חלק
הליקוטים והוא ליקוט עניני
מוסר והתעוררות בגודל
המצוה וגודל שכרה, להלחיב
הלבבות להיות זריז וזהיר
במצוה זו. ובכך ידי תכון עם
המחברים האלה להרפיס ספר
זה ולהפיצו בישראל לזכות
את הרבים.

וע"ז בעה"ח ט"ז מנ"א
תשל"ט בירושלים עיה"ק ת"ו
חנוך דוב פדווא

המזלזלים במצוה זו במתכוין ושלא במתכוין ומי זוטר מה
שאמרו חז"ל שהוקש כבודם לכבוד המקום, והרה"ג הנ"ל עמלו
וטרחו על אסיפת הדינים ודברי מוסר היוצאים מספרן של
צדיקים ובדין הוא שיטלו שכרם בזה ובכא וקורא אני הצעיר
לאחב"י קחו ברכה לתוך ביתכם וזכות המצוה הזאת יעמוד לנו
להושע תשועת עולמים בקרב כל ישראל עם ביאת משיח צדקנו
אכ"ר.

הכ"ד הכו"ח לכו' התורה ולומדי'
יששכר דוב גאלדשטיין

הסכמות

יהושע כ"ץ

בלאמו"ר הגה"צ הק' אשר אנשיל זצ"ל הי"ד
מלפנים רב אכדק"ק סאמבאטהעלי
כעת ברוקלין נ. י. יצ"ו

כ"ה

כבוד ידידינו היקר הרב החסיד הנעלה חו"ב כליל המעלות ומדות טובות וכו' מו"ה יעקב פנחס
פנצ'דמאן שליט"א — מיקירי ירושלים עיה"ק תובב"א.

שמחתי לשמוע כי מוציא לאור ספר חשוב מאוד על מצוה גדולה של כיבוד אב ואם שעלי' אמרו
חז"ל בקרושין דף ל' שהשוה הכתוב כבודם ומוראם לכבוד ומורא המקום. וברושלמי מס' פאה
פ"א ה"א (המובא בתוספות קרושין ל"א) איתא שהקפיד הקב"ה על כיבוד אב ואם יותר מכבודו
עיי"ש. ובעו"ה הרבה אנשים מזלזלים במצוה היקרה הלז, ואפשר שהוא מחמת ששוכחים החיוב
הגדול בזה, ועיין בס' רחמי האב (מערכת אם) שכתב לבניו שירגלו תמיד ללמוד במס' קרושין דף
ל"א וברושלמי פאה, ובש"ע יו"ד הל' כבוד אב ואם (סימן ר"מ וסימן רמ"א) כדי לזכור על גדול
מצוה הלז.

ועיין מש"כ כ"ק מו"ז הגה"ק אב"ד שאמלויא זצ"ל הי"ד (בעהמ"ח ספרי לחם שלמה ושאר
ספרים) בהגהותיו על ס' רחמי האב הנ"ל שע"כ השטן מתאמץ להכשיל את ישראל ולהכביד
עליהם מצוה הלז, יען שזה המצוה גורם נפילת עשיו והגאולה השלימה, כי עשיו קיים כאו"א
במסנ"פ כדאיתא במדרשים ובסו"ח סי' שמ"א, ועיין זוה"ק סו"פ תולדות, ועי' קיום מצוה הלז
מקרבין את הגאולה. וע"כ הבע"ד מתגבר להכשיל את ישראל בזה עיי"ש. והוספתי על דבריו הק',
כי ע"כ אי"ש אמ"ו ואב"ו תיראו' עה"כ בגימטריא כמו "כי עין בעין יראו בשוב ד' ציון" (ישעיה
נ"א — הפטרת שופטים) כי כיבוד ומורא או"א גורמים קץ הגאולה. — ויש להוסיף ולפרש
באופן אחר עפי"ד הגבעת פנחס פ' וישלח שכתב בשם הזוה"ק דהרמ"ח מ"ע הם מכוונים נגד
רמ"ח אברים שבאדם, ומצות כבוד ומורא או"א מכוונים נגד העינים עיי"ש (מובא בבאר שלמה
ח"א מערכת ע' אות ז'), וי"ל דאם מקיימים מצות כבוד ומורא אב ואם שהוא כנגד העינים, זה
גורם מדה כנגד מדה שיתקיים כי עין בעין יראו וכו' והבן.

ובענין כיבוד או"א עיין עוד מש"כ בספר כד הקמח לרבינו בחיי מע' כאו"א דברים מלהיבים,
ובספר חסידים בהרבה מקומות, ובס' מנורת המאור (נר הג' כלל ה') — והנה מה שישראל
מדברים עם אבותם בדרך נוכח ולא בלשון נסתר, עיין בתורת משה ח"ס פ' תולדות (ד"ה קום נא)
בשם רבו הגה"ק מרנ"א ז"ל שכן הוא מנהג ישראל מאז, כמו שאמר יעקב לאביו קום נא ולא
כעשיו שאמר יקום אבי, וכתב הח"ס שזה הוא דרך חיבה וקרבות יותר עיי"ש.

וראו לעורר על מש"כ בס' חרדים במצות התשובה דבכלל כבוד או"א הוא שלא יתקוטט עם שום
אדם שלא יחרפו מולידיו כמנהג עיי"ש. ודבר זה הוא יסוד מורד להרבה ענינים בעבודת ד' שיש
להם שייכות עם כאו"א, כמו שדרשו חז"ל ביומא דף פ"ו עה"פ ואהבת את ד"א שיהי' ש"ש
מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו באמונה ודברו בנחת עם
הבריות שאז הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה וכו', משא"כ אם עשה להיפוך אז
הבריות אומרות עליו אוי לו לאביו שלמדו תורה וכו' עיי"ש ויש מקור לזה מזוה"ק פ' יתרו (דף
צ"ג ע"א) כבוד את אביך ואת אמך בכל זני יקר למחדי לון בעובדי דכשראן כד"א (משלי כ"ג) גיל

הסכמות

יגיל אבי צדיק ודא איהו יקרא דאבוי ודאמיה עכ"ל. וע"ע בווה"ק סו"פ בחקותי שכ' כבוד את אביך דאי ההוא ברא אזיל בארז תקלא ודאי מבזה לאבוי והוא ודאי עביד ליה קלנא, ואי ההוא ברא אזיל בארז מישר ותקין ועובדוי ודאי דא אוקיר לאבוי אוקיר ל' בהאי עלמא גבי בני נשא אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קב"ה וקב"ה חייס עליה וכו' עכ"ל"ה עיי"ש. — וי"ל בזה דע"כ "איש אמו ואביו תיראו" עה"כ בגימטריא כמו "יראת שמים" כי אם אינו מתנהג ביראת ד' כראוי אז הוא מבזה את אבותיו כנ"ל וד"ל.

ובודאי דבר גדול עשה בעמיו לקבץ כל הדינים והתעוררות בענין כאו"א יחד בספר אחד כדי לעורר את ישראל על מצוה החשובה הלו שגדול ערכה ושכרה. ומצוה על כל אחד לקנות ספר היקר הזה בכסף מלא ולהגות בה תמיד. ויהי ד' אלקיו עמו ויזכה להיות ממזכי הרבים מתוך נחת וכל טוב כאנ"ה אכ"ר.

יום ר"ח אדר דשנת "ברכנו אתכם" בשם ד' לפ"ק פה ברוקלין יצ"ו.

יושע כ"ץ

שלו' משה הלוי אונגאר

אבדק"ק ור"מ נייטרא

מאונט קיסקא יצ"ו

ב"ה

בעת שזכיתי לדרוך על אדמת קודש לחונן את עפרה ולרצות את אבניה איקלע לפני אחד מיקירי עיה"ק הרה"ח מופלג בתורה וי"ש מוה"ר **יעקב פנחס פעלדמאנז** הי"ו ותלמודו בידו ספר יקר הערך ליקוט גדול בהלכות כבוד אב ואם אשר הלכותיה מפורטים בש"ס ופוסקים וש"ע וספרי מוסר כו' ולזכות את הרבים ליקט בעמל רב כל הלכותיה בסדר נכון וכבר שבחיהו רבנן מאורי וגדולי רבותינו הי"ו ומה מיני להלוך לעמוד במקום גדולים. ובאמת איני יודע צורך להסכמה לספר חשוב כזה אשר הוא רק ליקוט דברי ראשונים במצוה גדולה וקדושה אשר השוה ה' ית"ש כבודם לכבודו כדאיתא במס' קידושין. ואם לקיים דברי רבינו הח"ס ז"ע שלא להוציא ספר בלי הסכמה הלא כבר יש לו הסכמות מבי"ד צדק דקרתא קדישא הי"ו ועוד, עכ"ז להפצרת כבוד הרה"ח הנ"ל הי"ו באחי גם אני כיודא ועוד לקרא לחזקו ולאמצו שטוב עשה בעמיו, ואשרי שלו ככה ומה' ישא ברכה שזכה לזכות את הרבים בפרט בזה"ז אשר רבים גם מיראי ה' שרוצים לקיים מצוה זו באמת ואינם יודעים פרטי ההלכות כי רבים הם, ומה גם כי הדור פרוץ הוא ובחלק גדול מצוה זו זנוה הוא מאוד כידוע בודאי מצוה גדולה להיות לו לעזר להוציא מחשבתו הטוב לפועל, והגני מבקש את ידידי ותלמידי ישיבתנו הי"ו להביא ברכה אל תוך ביתם ויזכו לרוב נחת ושמחות מבניהם ובני בניהם כי מצוה זו הוא שורש החנוך כמבואר בסה"ק ובזכות מצוה זו יזכה לנחול בשני עולמות כמבואר בפסיקתא עה"פ ויאמר ה' יהי מאורות שהוא כנגד כבוד את אביך וגו' שכל המכבד את אביו ואת אמו הקב"ה מאיר לו בעוה"ז ובעוה"ב. ובזכות מצוה זו נזכה לגאולה שלמה ולביאת משיח צדקינו במהרה כעתירת הכותב למען המצוה פה ירושלים עיה"ק תובב"א ג' לס' אלה מסעי בני"י תשל"ט לפ"ק.

הק' שלו' משה הלוי אונגאר

הַקְדָּמָה

יְתַבָּרַךְ הַבּוֹרָא וַיִּשְׁתַּבַּח הַיּוֹצֵר אֲשֶׁר בָּחַר בְּנוֹ מִכָּל הָעַמִּים וַנִּתֵּן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ, בְּהַגְלוֹתוֹ בַּעֲנַן כְּבוֹדוֹ עַל הַר סִינַי עַל עַם קְדוֹשׁ לְדַבֵּר עִמָּם וּלְלַמֵּד לַעֲמֹ תוֹרָה וּמִצְוֹת וְהַשְׁמִיעַם בְּהוֹד קוֹלוֹ דְּבָרוֹת קְדוֹשׁ עֲשֵׂת הַדְּבָרוֹת מִלְּהַבּוֹת אֵשׁ, הוֹרָה לָנוּ לְכַבֵּד הוֹרִים, כְּמוֹ שְׂכָתוֹב (יתרו כ, יב) כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ. וּבְעֲרֻבוֹת מוֹאָב נִשְׁנָה לָהֶם (וּאֲתַחֲנֶנּוּ ה, טז) כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כְּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֶיךָ וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ. וּקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם זֹאת כָּל יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמַד הַנִּבְחָר עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת בְּנַעֲשֵׂה וּנְשַׁמַּע, בְּאֵלֶּה וּבִשְׂבוּעָה.

מוֹבָא בַּמְדְּרָשׁ (במדבר רבה פרשה ח סימן ד) בְּשַׁעָה שֶׁנִּתֵּן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר (שמות כ, ב) אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, אָמְרוּ מַלְכֵי אַמּוֹת הָעוֹלָם זֶה כְּמוֹנֵנוּ אוֹמְרֵי, אֵי זֶה מֶלֶךְ רוֹצֵה שֵׁיחָא אַחַר מְכַחֲשׂוֹ. וְכֵן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר לֹא יִהְיֶה לָךְ, אָמְרוּ אֵי זֶה מֶלֶךְ רוֹצֵה שֵׁיחָיָה לוֹ שְׂתָף. וְכֵן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר לֹא תִשָּׂא, אָמְרוּ אֵי זֶה מֶלֶךְ רוֹצֵה שֵׁיחָיָה נִשְׁבָּעִים בּוֹ וּמְשַׁקְרִים. וְכֵן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, אָמְרוּ אֵי זֶה מֶלֶךְ רוֹצֵה שְׁלֹא יִהְיֶה הַבְּרִיּוֹת מְכַבְּדִים אֶת יוֹם שְׁשַׁבַּת (פְּרוּשׁ: יוֹם מוֹעֵד שְׁלוֹ). אֲבָל בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר כִּבֵּד, אָמְרוּ בְּנִמוּסוֹת שְׁלָנוּ כָּל מִי שֶׁמְכַתִּיב אֶת עֲצֻמוֹ סִיגְרוֹן (פְּרוּשׁ: אִישׁ מִלְחָמָה) לְמֶלֶךְ הוּא כּוֹפֵר בְּאַבְרָתָיו, וְזֶה מְכַרְזֵי וְאוֹמֵר כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, עֲמָדוֹ מִכְסֻאוֹתָם וְהוֹדוֹ לוֹ, עַד כָּאֵן לְשׁוֹן הַמְדְּרָשׁ.

וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַקְּדוֹשׁ שֶׁל מַהֲרָ"ם חַאגִּיז ז"ל (בספר אלה המצות, מצוה לג) מִצְוָה זוּ הִיא מִשְׁפָּט שֶׁהַשֶּׁכֶל מְחִיבוֹ, הוֹאִיל וְהֵם הִבִּיאוּהוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וּגְדֻלוּהוּ וּכְבוֹ וְכָל מַחְסוֹרוֹ עֲלֵיהֶם עַד אֲשֶׁר גָּדַל, וְלִכֵּן רָאוּי לְכַבֵּד שְׁלֹא יִהְיֶה כְּפוּי טוֹבָה, שְׂאִין לָךְ מִדָּה גְרוּעָה מִמֶּנָּה. וְאִם עַל הַכּוֹפֵר בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל חִבְרוֹ אָמְרוּ כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל מְקוֹם, דִּהְרֵי שְׁלֵשָׁה שְׂתַפִּים יֵשׁ בְּאָדָם, וְלִכֵּן הַשְׁוֶה כְּבוֹדָם וּמוֹרָאָם לוֹ יְתַבָּרַךְ. וְלִגְדֹל הַמִּצְוָה וְהַשְׂכָּר וְהַעֲנֵשׁ שְׂבָה, קָבַע אוֹתָהּ בְּעֲשֵׂרֵת הַדְּבָרוֹת, כִּי עֲלֵיהָ הוֹדוּ לָהּ כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ, כְּמֵאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (קְדוּשִׁין לֵא, ע"א) עַל פְּסוּק יוֹדוּךָ ה' כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ, לְפִי שֶׁרָאוּ שְׁלֹא לְכַבֵּד עֲצֻמוֹ הִנֵּה הַדְּבוּר הָרֵאשׁוֹן, עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ.

הֲרֵי עַד כִּמָּה הַפְּלִיגוֹ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּגִדְלָ שְׂבַח מַעֲלַת הַמִּצְוָה הַגְּדוּלָּה

הזאת, וכלשונו הטהור של הרמב"ם ז"ל (שופטים, הלכות ממרים פרק ו הלכה א) כבוד אב ואם מצות עשה גדולה, וכן מורא אב ואם, עד כאן לשונו.

ולגדל חשיבותה כתבה התורה מתן שכר המצוה בצדה, למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך (מדלא כתבה התורה מתן שכר של כל המצות בצדם), ומוכא במסכת פאה (פרק א משנה א) אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כבוד אב ואם וכו'.

אמנם כפי ערך גדל מעלתה, כן לעמת זה גדלה ההתגברות של היצר הרע להקל ולזלזל במצוה החמורה שבחמורה הזאת (כלשון המדרש דברים רבה פרשה סב).

וכן מוכא בספר בן איש חי (פרשת שופטים, שנה שניה ד"ה תכין) אמרו רבותינו ז"ל שלשה שתפים באדם, הקדוש ברוך הוא אביו ואמו, והקדוש ברוך הוא בחסדו השנה חלקי האב ואם כנגד חלקו (קדושין ל ע"ב) וכו', מדבר זה ילמד האדם מוסר פמה וכמה צריך הוא לשמר מצות כבוד אב ואם ומראן, ובעונותינו הרבים יש פמה בני אדם אף על פי שהם מדקדקין במצות ומילי דחסידותא, הם מקילין במצוה זו ביותר, עד כאן.

ועוד מוכא שם וזה לשונו: והנה באמת מלבד שכרה העצום והנורא מאד שיש ללמד מעובדא דרבי יהושע בן אלם עם ננס הקצב הנזכר בספר סדר הדורות (מובא בפנים בחלק הלקוטים, מאמר מצות הכיבוד לעת זקנתם - לשמשם), הנה עוד ימצא בה האדם טעם חזק וגדול בחיוב שלה על פי השכל ועל פי נימוס ודרך ארץ, אשר נמצא אצל כל מין דת ודת אשר לא מישראל המה, ולכן אמרו רבותינו ז"ל בגמרא: עד היכן כבוד אב ואם, והשיב: צא ולמד מה עשה גוי אחד באשקלון (קדושין לא ע"א). כלומר דבר זה לאו דוקא מדברי תורה ודברי חכמים תלמד אותו, אלא צא וראה בדתות אחרים, ותלמד כמה ראוי אמה להזהר בדבר זה, עד כאן לשונו.

והנה, טעות גדול אצל הרבה בני אדם שחושבים שעקר מצות כבוד אב ואם הוא שיהי רק לילדים קטנים. אבל זה טעות, אדרבה לפני הבר מצוה חל מצות כבוד אב ואם רק מפת חנוף מדרבנן, אבל אחר הבר מצוה הרי הוא כבר מחייב מן התורה ככל שאר מצות עשה מדאורייתא שהאדם נזהר בהן מאד, פתקיעת שופר וישיבת סכה וכו', כלשון המאירי (קדושין לא ע"ב) אפלו תלמיד חכם וגדול בשנים אין לו להקל בכבוד אב ואם, עד כאן לשונו. וכלשון הפתב סופר (פרשת קדושים) איש אמו ואביו תיראו, גם מי שהוא איש ואיננו סומך על שלחן אבותיו, מכל מקום תיראו, עד כאן לשונו.

והיות שמצות כבוד אב ואם ומורא אב ואם צריך חזוק גדול, יותר משאר הרבה

מצות, כי האדם מרגל הרבה מנעוריו עם אביו ואמו, ועושים לו כל הטובות אפלו יותר מערף היכולת, והרגל נעשה טבע על ידי זה לחשב שכך ראוי להם לאב ואם לעשות, ואינו צריך אפלו להחזיק להם טובה, מפל שכן שאינו צריך לכבדם ולירא מהם. ובעונותינו הרבים גדלה מאד המכשלה של בטול מצות כבוד ומורא אב ואם, ולעמת זה הצווי ואזהרה מפי הגבורה גדולה מאד על זה, והשכר גדול, ובהפך הענש גדול, ורחמנא לצלן.

לכן על כל דברי התעוררות הנזכרים, נתעוררנו בעזרת השם לעשות מה שבידנו וה' יהא בעזרנו, וטרחנו בעמל רב לקבץ למקום אחד לקוטי הלכות מפל ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בדינים אלו, וגם לקוט גדול המעוררים על גדל החשיבות של זהירות במצוה זו, ממאמרי חכמינו ז"ל מש"ס ומדרשים, וזהר הקדוש וספרים קדושים.

וחלקנו בעזרת השם יתברך הספר לשני חלקים, הראשון חלק ההלכה על סדר השלחן ערוך יורה דעה סימנים רמ"רמא, כל ההלכות למעשה עם טעמם ונמוקם, וסדרנו בעזרת השם כל סעיף וסעיף משלחן ערוך לסעיפים קטנים, ולמטה מהפנים הערות ומראי מקומות וכו' (שנסדר על ידי הרב הגאון מו"ה אברהם יאראוויטש שליט"א רב ומורה צדק פה עיר הקדש ת"ו). והשני חלק הלכותים, בו לקטנו בברור אחר ברור מאמרי חכמינו ז"ל ומספרים הקדושים המדברים מגדל שכר המקיים מצוה זו כראוי וכנכון, ושכרו אתו בזה ובבא, ומגדל הענש עבור הפוגם בזו המצוה ה' ישמרנו. והרבה עצות והדרכות מגדולי החכמים בענין מצוה זו וכמה ענינים המסתעפים מזה.

והנה, הרבה אנשים נכשלים במצוה זו מצד חסרון ידיעה, ולזה אין שום עצה רק שילמד תחלה ההלכות על כל אפני פרטיה, כי בידיע שיש לכל מצוה פרטים רבים וענפים בלי שעור. ובאמת עצה זו כמעט היא המועלת ביותר מן הפל, כי כשלא ילמד לא ידע מה חטאו ומה פשעו, ויהיה כעור הממשש באפלה והאיך יוכל לתקן מעשיו, כמוכא במדרש משלי, לדעת חכמה ומוסר וכו', אם אין בידו של אדם חכמה אין יכול ללמד מוסר, כי פשהוא טועה בעקר הדין לא יועיל לו שום מוסר, כגון שחושב בעסקו על איזה דבר שאינו בכלל גזל, מה יועיל לו אם ילמד כל עניני המוסר שילהיב את לבו בגדל אסור הגזל, כיון שסבור שזה אינו בכלל גזל, וכהאי גוונא בשאר עניני התורה. על כן צריך ללמד את דיני התורה, כדי שידע האסור והמתיר. ומוכא בספר יסוד ושרש העבודה (שער הניצוץ סוף פרק ב) שחייב גדול על כל יודע ספר וכו' לקבצ שעור בשלחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד אב ואם ולהיות בקי בהם, עד כאן לשונו.

ויש עוד סבה שמתרשלים ממצוה יקרה זו, היא סבת התגברות היצר שיש

בענין זה, כמו שזכר לעיל, לזה צריך ללמד המוסר והתעוררות שיש בענין זה, כדי שיוכל להתגבר על יצרו ולקיים מה שלומד.

ואם יצטרך לחפש אחר ספרים בשעת קיום המצנה, אז ביני לביני ימציא לו היצר הרע אלף מיני טענות להסיח אותו מזה, ובצורת השם יתברך על ידי ספרנו זה לא נצטרך לחפש אחר ספרים, ויהא לו מוכן תמיד להסתכל בו ולעסוק בו כפי מה שצריך.

והנה, יש אנשים שעקר למודם בספר, שיהא להם זה הידיעה או לעורר הרצון, ומסתפקים בידיעה ובחזון בלבד, כמו רב ההמון שממקרים לגמור הספר לראות חדשות לפניהם, אמנם עקר הפונה תהא ללמד וללמד לשמור ולעשות ולמלאות רצון היצר ברוך הוא וברוך שמו, ולהתבונן בעמק הדברים, הגם כי לפעמים יהא נראה לו כדברים פשוטים וכמו לקוט, אמנם אם יעין ויתבונן היטב בעמק המאמרים שישודתם בהררי קדש וממקום קדוש יהלכון, ימצא עצות רבות בצורת השם בענין המצנה הגדולה הזאת.

ולחזוק דברינו של גדל מעלת הלקוט, נעתיק הלשון של בעל המחבר ספר פלא יועץ (ערך אסיפה) וזה לשונו: כמה טובה עשו לנו בעלי אספות וכו' בפרט כגון אנן דור יתום יתמי דיתמי, אשר טרדות הזמן רבו עלינו ואין הפנאי מספיק אתנו כל כך ללמד בשקידה כל כך כמו הראשונים ונדעתנו קצרה וכו'.

אבל על ידי האספות נוכל לצאת מעט ידי חובתנו וכו', וכן יעשו בכל דור ודור כל תלמיד חכם אשר חננו ה' דעת וספרים הרבה, ישתדל להועיל לרבים בדברים הנצרכים מאד וכו', ואל יחושו ללעג השאננים שאומרים מה הועילו אלו החכמים בתקנתם לשנות לנו הידוע ומפרסם בספרים, אין זה כי אם ללקט פסוק ולטל את השם שהוציא ספר, שארי להו מארייהו למדברים כן, כי לא צדקו וכו', כי בזמן הזה הקצור הוא טבע חריף אהוב ונחמד לכל וכו', וזהו דרך הישרה לפי דעתי לחוברי חבורים, עד כאן לשונו.

וכדי שלא יהיה כספר חתום, סדרנו בצורת השם בסוף הספר תכן ומפתח לחלק ההלכה, ומפתח הענינים שבחלק הלקוטים, ומפתח מפרט מהרבה ספרי שו"ת בדברים הנוגעים להלכה בעניני כבוד אב ואם ומוראם, כדי למצוא בנקל הדין והענין המבקש על מקומו הראוי, ויוכל כל אחד לריות צמאוונו מבאר מים חיים.

והנני נותן בזה שבח והודיה לשם יתברך אשר יעצני וזכני להוציא לאור ספרנו זה החשוב והנעלה כדי לזכות בו את הרבים. ואודה לה' בכל לכב על כל הטוב אשר גמלני עד הנה, וכן יעזר ה' הלאה.

הנה, טרם אכלה לדבר אפרש תודתי וברכתי מעמק לבי לכל ידידי ומכרי אשר עמדו לימיני לעזרני בכל ענייני הכנת וסדור הספר, ובמיחד לידידי הרב הגאון החסיד מוה"ר דניאל פריש שליט"א בעל מחבר הספרים "אוצר הזהר" ד' חלקים, "ימי הבחורות" ועוד שאר ספרים, אשר עמד לימיני לעצני בלקיט וסדור הספר. וכן לאברך הרה"ח ר' יעקב יצחק ויס הי"ו, אשר עזרני בלקיט השו"ת, ולאברך הרה"ח ר' אהרן בלום הי"ו על עזרתו הנאמנה בענייני דפוס והכריכה. לכלם ישלם ד' פעלים ותהא משפחתם שלמה מאת ה' ויזכו לראות נחת מכל יוצאי חלציהם ואף טוב וחסד ירדפו אותם כל ימי חייהם, עד ביאת גאל צדק במהרה בימנו אמן.

ואסים בתפלה לשם יתברך, שיהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל, ויתגדל ויתקדש שמו יתברך על ידי מצוה זו, ונהיה אנחנו וצאצאינו כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה לעולם ועד, ונזכה לגאלה שלמה במהרה בימינו, אמן.

פעה"ק ירושלים תובב"א ה' תשל"ט.

יעקב פנחס פעלדמאן

בלאאמו"ר מו"ה מנחם מענדל הי"ד

הַפֶּרֶת תּוֹדָה וּבִרְכָה נְאֻמָּה

בראש הספר הריני בונה להחזיק טובה וחסות
לידידי הדגול איש האשכולות הרב הנאון חו"ב כש"ת
מוה"ר אברהם יאראוויטש שליט"א
רב ומו"צ מטעם העדה החרדית בפעיה"ק ירושלם תובב"א

שְׁתִּיהַ לִי לְעוֹר רַב בְּסִדּוּר חֵלֶק הַהֲלָכָה, אֲשֶׁר טָרַח וַיַּגֵּעַ לְבַרְר וּלְלַבֵּן
הַהֲלָכוֹת מִשׁ"ס מִשְׁלַחַן עֲרוּךְ וּפּוֹסְקִים רֵאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים לְאַסּוּקֵי
שְׁמֵעֲתָתָא אֶלְבָּא דְהַלְבְּתָא. יִתְבָּרַךְ בְּבִרְכָה בְּפוֹלֵה וּמְכַפֶּלֶת מִן הַשָּׁמַיִם
לְאַרְיֵכוֹת יָמִים וְשָׁנִים בְּטוֹב וּבְנְעִימִים מִתּוֹךְ נַחַת וְהִרְחַבְהָ מִכָּל יוֹצְאֵי
חֲלָצִיו, וְאֵךְ טוֹב וְחֶסֶד וְיִרְדְּפוּהוּ כָּל יְמֵי חַיָּו עַדִּי נֹזֶפֶה בְּלִנּוּ יַחַד
בְּעִגְלָא וּבְזִמָּן קָרִיב לְבִיאַת גּוֹאֵל צְדָק בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, אָמֵן.
וַיְהִי רְצוֹן שִׁיחָא אֱלֹקֵי אַבְרָהָם בְּעוֹרֵו לְהִרְחִיב גְּבוּלֵי הַקִּדְשָׁה, לְהַגְדִּיל
תּוֹרָה וּלְהַאֲדִירָהּ, וּלְהַרְבִּיץ תּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל עַד זְקֵנָה וְשֹׁבֵת, וַיִּזְכֶּה
לְרֵאוֹת בְּנִים וּבְנֵי בְנִים עוֹסְקִים בְּתוֹרָה וּמִצּוֹת.

הלכות כבוד אב ואם ומוראם

יורה דעה סימן רמ ובו כה סעיפים

(לפי סדר הסעיפים שבשלחן ערוך)

סעיף א

א. צריך לזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם (שולחן ערוך), דהשוה (א) הכתוב כבודם לכבוד המקום (ב), דכתיב כבוד את אביך ואת אמך וכתיב כבוד את ה' מהונך. וכן הקש מוראם למורא המקום, דכתיב איש אמו ואביו תיראו ובמורא המקום נאמר את ה' אלוקיך תירא (קדושין ל, ב, טור ולבוש).

ב. כבוד אביו ואמו ומוראם שני מצוות הן, שנאמר כבוד את אביך ואת אמך, ונאמר איש אמו ואביו תיראו. ומה שהקדים אב לאם לכבוד והקדים אם לאב למורא, לפי שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבין מכבוד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הכתוב כבוד אב לכבוד אם, וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הכתוב מורא אם למורא אב, ללמדך ששניהם שוים בין לכבוד בין למורא.

(קדושין שם, רמב"ם הלכות ממרים פרק ו הלכה ב, בית יוסף ולבוש).

אם אין לו לבן וצריף לסבב על הפתחים, דדוקא בשאר מצוות אם יש לו מחיב ואם אין לו פטור, דנלמד מכבוד את ה' מהונך, הינו דוקא אם יש לו, אבל בכבוד אב ואם מחיב אפלו אין לו, משום דסתמא כתיב, כבוד את אביך מפל מקום. והב"ח כתב דאף תלמודא דידן סבירא ליה דגדול כבוד אביו יותר מכבוד הקדוש ברוך הוא, ומה דקאמר בגמרא דילן שהשוה, הינו להגדיל ענינו פאלו חס ושלום פגם בכבוד הקדוש ברוך הוא, אבל בנודאי חיבה התורה בכבודם יותר, ועל פן פסק הב"ח דמחייב לחזור על הפתחים דלא פהרמ"ה. אמנם להלכה נקטינן כדעת רב הפוסקים דאינו חייב לחזור על הפתחים, עין לקמן (ס"ה אות ב).

(א) עין יורה דעה סימן רמב בפרישה שכתב על זה דכל המקש אינו שונה לגמרי אל הנקש לו, אמנם הטור"ו שם סעיף קטן א חולק עליו וכתב דנודאי כל מידי דהוקש לחברו אין בניניהם חלוק כלל. ועין ברפי יוסף אורח חיים סימן תעב אות ה, שהאריך בזה וצדד כדברי הפרישה, דיש נפקא מנה בין כבוד רבו שהקש לגמרי לכבוד ה', ובין כבוד אביו שרק גלוי מלתא בעלמא שיהא ככבוד ה'.

(ב) ובירושלמי (קדושין פרק ז הלכה ז) איתא תני רבי שמעון בן יוחאי, גדול כבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו, ולכן מחייב לכבוד אביו אפלו

ג. הכבוד הוא במחשבה ובמעשה ובדבור. במחשבה פדכתיב נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד (תהלים טו), והינו יכבד במחשבה, דאין לומר שבלבו ובעיניו הם נבזים רק שמכבד אותם בדברים, אם כן הן שוין בעיניו פמזהו, שהרי גם הוא נבזה בעיניו, אלא על פרחף דרצונו לומר שמכבדם בלבו שהם חשובים בעיניו ובלבו, דהינו שידמה בעיניו שהם גדולים ונכבדי ארץ אף שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים כלל וזהו עקר כבוד, שאם לא כן הרי כתיב בפיו ובשפתיו כבודני ולבו רחוק ממני (ובמעשה ובדבור יתבאר הכל לקמן).

(חיי אדם כלל טו סעיף ג.)

ד. מורא הוא שיתנהג עם אביו ואמו כמנהג מי שהוא ירא ממנו שיענישוהו כמו המלה, וילך עמהם פדרף שילף עם מי שמפחד ממנו וירא מהגיע לו ממנו מה שימאס.

(רמב"ם בספר המצות מצות עשה ריא.)

ה. מי שמקל בכבוד אב ואם מבטל מצות עשה גדולה, ונראה לי דפסול לעדות מדבריהם אלא אם כן עושה זאת מדעתם ובמחילתם.

(דרך פקודי מצוה ג.)

ו. אין שעור למצוה זו, וכל הנהיר והזריז הרי זה משבח (יראים סימן רכא רכב) (ובאור הדברים הוא, דבאותן הדברים שנתבאר לקמן שצריך לכבדם, כגון להאכילם ולהשקותם קימה ולבישה וכו', כל כמה שיעסק בזה קיים מצות עשה והכל הוא מעצם המצוה, ואין שעור למעלה, לומר שאין צריך לעשות יותר, אבל יש שעור למטה (כמו שכתב הר"ש במסכת פאה פרק א משנה א סוף דבור המתחיל והבכורים, עיין שם) (ג) כגון לענין קימה, דאיתא לקמן דחיובו לכל הפחות שני פעמים ביום, אם עשה פחות מזה ולא קם בפעם השניה הרי זה בטל מצות עשה, אבל ודאי אם יקום יותר הרי הוא מקיים מצות עשה, וכן לענין שאר הדברים).

ז. אין מברכין על מצות כבוד אב ואם. (ד.)

ממונו אלא לענין גופו, וכשם שכתב הר"ש לענין ממונו למאן דאמר משל בן, כן נקיש לענין גופו למאן דאמר משל אב, דאם לא קיים את השעור שלמטה ולא קם הרי זה בטל מצות עשה.

(ד) והטעם פתב בשו"ת הרשב"א חלק א סימן יח, משום דאפשר למעקריה

(ג) ותרץ בזה למה לא כלל התנא במתניתין דאלו דברים שאין להם שעור גם כבוד אב ואם, משום דיש לה שעור למטה, והגם שהר"ש לא כתב כן אלא למאן דאמר משל בן, ואנן פסקינן משל אב, מכל מקום נראה דשיף דינו של הר"ש גם למאן דאמר משל אב, ולא לענין

ח. אין בית דין כופין על מצות כבוד אב ואם, דהוה ליה מצות עשה שמתן שְׁכָרָה בצדקה (ה) שאין בית דין כופין עליה (רמ"א). והינו שאין הבית דין מחייבין לכף עליה ואין עליהם עונש אם מעלימין עין מזה. אבל אם רצו לכף הרשות בידם (ו) והינו שעושים קצת כפיה, דלא כשאר מצוות עשה שפופין אותו עד שתצא נפשו (ז), וכך זה הוא לענין כבוד אבך במקום דאיכא קלון לאביו, כופין (ח). וכן אם אין לאביו מה לאכל כופינן ליה לבן כמו שכתבנו לקמן סעיף ה עין שם (ט), וכן כופין על מצות מורא עד שתצא נפשו (י).

והרא"ש פליגי על הרמב"ן, עין שם. אמנם הש"ך שם ס"ק א חולק עליו וכתב דהרמ"א סמך עצמו על מה שהזכירו בסמ"ק צו שם. ואף לפי דברי התומים שכתב שם ס"ק א כדברי הסמ"ע, הינו לפי מה שהסביר שם דכיון דפריעת חוב אביהם הוי מצוה דרובן אם בן אף דקניא לן דאם רצו הבית דין לכף הרשות בגדס הינו דוקא במצוה דאורייתא, מה שאין בן בדרבנן. ועל בן כאן במצוה דאורייתא מתר לכף. ועין בטו"ז כאן ס"ק א ובערוך השלחן שפסקו גם בן דמתר לכף.

(ז) טו"ז בשם התוספות בבא בתרא ח, ב שכתבו בן בשם ריצב"א וכן כתב המרדכי שם.

(ח) ערך השלחן על פי דברי התוספות כתבות פו, א דבור המתחיל פריעת. ועין טו"ז סוף סעיף קטן יז. ועין גליון מהרש"א בשם המשנה למלך שחלק בזה דאם אביו רשע ולא עשה תשובה אינו מזהר רק על קלון במעשה, אבל אם מגיע לו קלון בשב ואל תעשה לא מזהר על זה, אבל באביו סתם שאינו רשע גם בשב ואל תעשה מזהר. ועל בן לענין חזרת רבית בדבר מסים אם לא עשה תשובה אין חייבים להחזיר דחזרת הרבית בדבר מסים הוא משום קלון, ואם לא עשה תשובה אינם חייבים בקלון על ידי שב ואל תעשה, מה שאין בן אם עשה תשובה חייבים להחזיר.

(ט) דרישה אות א וערוך השלחן סעיף ו.

(י) מנחת חנוך ריב, כי דוקא בכבוד אין כופין שמתן שְׁכָרָה בצדקה, אבל לא מורא.

להאי עשה, דאב שמחל על כבודו כבודו מחול. וכאור זרוע (הלכות ברכת המוציא אות קמ) כתב בזה הלשון: זה הכלל שאני אומר בכרכות כל מצוה שיש עתים למצותה, כגון ציצית וכו' שיש זמן שחייב בהם ופעמים שאינו חייב בהן, הלקף כשמגיע זמן חייבם צריך לברך על עשייתם מחמת חבוב וכו', אבל אותן מצוות שלעולם חייב ואין עתים להפטר מהם, כגון וכו' וכבוד אב ואם וכו', אין שיהי לברך עליהם, כי לעולם חייב בהם ואין שיהי בהם חבוב. ובשו"ת בנימין זאב סימן קסט כתב הטעם: דאין מכרכים אלא על המצוות שאנו מקדשין מן האמות, שאין האמות עושין אותן כלל, אבל במצוות שאפלו האמות עושין אותן לפעמים, לא מכרכינן. ועין בערוך השלחן סעיף ד שכתב גם בן בן, והוסיף: דאף על פי שיש חלוק בין מה שהם עושים למה שישראל עושים, דהינו שהם עושים מפני שהשכל מחייב כך ואנו עושים מפני צווי השם ותברך, מקל מקום בעשיה שוים הם.

(ה) דכתיב למען יאריכון ימיה (דלקך נכתב מתן שְׁכָרָה בצדקה, לומר שאם לא תקיימנה אז זה יהיה עונשך שלא יהיה לך אריכות ימים) (דרישה ס"ק א בשם רש"י).

(ו) בן פסק הרמ"א בחשן משפט סימן צו סעיף טז לענין השבת העבוט (על פי דברי הרמב"ן בשו"ת סימן פה הובא שם בב"י). ונראה דלזה כן בבאור הגר"א שצ"ל לשם. והנה הסמ"ע בסימן קז ס"ק ב כתב דלקף לא הביא הרמ"א כאן לענין כבוד אב ואם גם בן כך, הוא משום דהתוספות

ט. כבוד אב ואם הוא מהמצוות השקליות ונתפשטה בכל אם ולשון, וגם הפופרים בתורה נזהרים בזה, מפני השכל והטבע. ואנחנו עם בני ישראל נצטוונו על כל מצוה שקלית לבלי לעשותה מפני השכל אלא מפני צווי הקדוש ברוך הוא בתורתו הקדושה.

(ערוך השולחן סעיף ב.)

י. מי שהוא רוצה באמת לכבד את אביו ואת אמו יעסק בתורה ובמעשים טובים, שזהו הכבוד הגדול להאבות, שאומרים הבריות אשרי לאב ואם שגדלו בן כזה, אבל אם אין הבן הולך בדרך הישר הרי אבותיו ישאו חרפה עליו והוא מביש אותם בכושה שאין גדולה הימנה.

(קצור שולחן ערוך סימן קמג סעיף כא.)

סעיף ב

א. איזהו מורא לא יעמד במקומו המיוחד לו לעמד שם בסוד זקנים עם חבריו (שולחן ערוך) (יא), מפני שנראה שהוא מחשיב עצמו מכלל אנשי העצה, ונמצא שהוא משנה עצמו לאביו (לבוש) (יב).

ב. וכן לא יעמד במקום המיוחד לאביו בבית הכנסת להתפלל (שולחן ערוך), אלא אם בן נותן לו רשות רשאי לעמד שם (ערוך השולחן סעיף ט) (יג).

ג. ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו (שולחן ערוך), בין בפניו בין שלא

באיש פשוט. (כונתו לומר דאם אביו הוא מאנשי העצה שיהי זה מה שאין בן באדם פשוט שאינו מאנשי העצה לא שיהי זה. אבל אין כונתו לגדול המעלה דוקא בתורה). אין לבן ללבש מלבוש חשוב אשר ילבש בו אביו במושב זקנים או ביום מועד, בשביל חשיבותו, שלא ידמה כבודו לכבוד אביו, ונקרא משתמש בכבודו (שו"ת יד אליהו, פסקים סימן מ).

(יג) וכתב עוד שם דכדומני שעכשיו הפנים עומדים במקום אביהם בבית הכנסת כשהאב אינו שם, והטעם שיהי נהגו והיו כאלו נותן לו רשות. ואין פוצה ומצפצף על זה ואין האב מקפיד בזה, עד כאן לשונו.

(יא) וכתב הפרישה הטעם משום דאין קביעות בעמידה בבית כי אם בישיבה, שנכר שיושב במקום קביעות, מה שאין בן בסוד זקנים שאפלו עמידה החשיבות קביעות עושה, עד כאן לשונו. ומשמע מזה דרק אם יש לו קביעות לעמד במקום חשיבות אסור לעמד שם מה שאין בן אם יש לאביו מקום קבוע לעמידה בבית וכדומה, במקום שאינו חשיבות, מתר לעמד שם.

ובערוך השלחן כתב דאם יש לו מקום מיוחד לעמידה אפלו בבית אסור לבן לעמד שם, וצריך עיון. ואולי מיירי אם הוא מקום חשיבות.

(יב) וכתב בערוך השלחן ס"ט ומובן ממילא שהוא דוקא גדול המעלה ולא

בפניו (ערוך השולחן שם) (יד), אבל מתר לעמד במקום שאביו רגיל לישב בביתו, דלית ביה זילותא כלל.

(שך סעיף קטן א בשם הבית יוסף וכן כתב הטור"ז סעיף קטן ב.)

ד. גם באמו שנה פל הדינים דלעיל (טו) אלא משום דאין דרף לאשה להיות לה מקום קבוע ולכן לא דברו בזה, ולכן אם יש לאמו מקום קבוע אסור לו לישב שם, וכן הבת אין לה לעמוד בבית הפנסת בעזרת נשים במקום המיוחד לאמה אלא אם כן נותנת לה רשות (ערוך השולחן שם) (טז).

ה. בבית יוסף כתב בשם ארחות חיים דאסור לישב בצד אביו בלא אמצעיים (יז) ומכל מקום לא נהגו לזהר בזה (ערוך השולחן סעיף י' (יח). ואם יש מסבה של כבוד ואורחים חשובים, יש לזהר בזה שלא ישב סמוך לאביו שלא יהא נראה שמתחשב עצמו כאביו (כן איש חי שנה שניה פרשת שופטים אות כ) (ט).

ו. ולא יסתר את דבריו (שולחן ערוך) בין בדבר הלכה בין בשאר ענינים (חיי אדם) בין שחולק עליו בין שאומר לחולק עליו נראין דבריו הוי סותר את דבריו (ש"ך סעיף קטן ב), והיגו דוקא בפניו אבל שלא בפניו מתר לסתר (כ). ואפלו שלא בפניו דמתר, מפל מקום כל מה שאפשר לעשות דרף כבוד יעשה, דהיגו אם הוא חולק על אביו ויש עוד אחד שאומר כאביו והוא רוצה להוכיח ולומר דעתו פדעת החולק על אביו לא יזכיר שם אביו אלא שם האחר, פיון

במסכה של אנשים חשובים ולא בבית הפנסת בעת התפלה.

(יט) ואפשר דאם אביו קוראו לישב בצדו יסבב קצת בדרך שיהא נראה שאינו חפץ לישב בצדו מחמת חשיבות אביו, ואם עם כל זה אביו רוצה שישב בצדו, צריך לצאת לו.

(כ) טור"ז סעיף קטן ג דלא כש"ך ס"ק ב,

וכן הסכים בבאור הגר"א אות ג, ותיי אדם כלל סז סח הכיא גם כן דעת הטור"ז, וכן פתב בתזון איש יורה דעה סימן קמט אות א. ובערוך השלחן סעיף יב פתב גם כן דעת הטור"ז ודעת הש"ך בשם יש מי שאומר, והקשה על זה, וכן משמע בהגהות אמרי ברוך, ובמסגרת השלחן סימן קמג אות ב פתב פדעת הש"ך וכתב דאפשר דגם הטור"ז מודה לש"ך, ויש חלוק בין פסק דין שמתר לחלק, וכמו שכתב הטור"ז בעצמו בסימן רמב ס"ק י וצריך עיון בזה.

(יד) וכתב דזה שנה אפלו באיש פשוט, דרף בעל הבית להסב בראש השלחן.

(טו) ופשוט הוא דתרי כל דיגי כבוד ומורא שוין בין כאביו ובין באמו פנזכר לעיל בסעיף א אות ב. ולכן בכל הדינים שנתבאר בסימן זה אין חלוק בין אביו לאמו.

(טז) וענין לעיל הערה אות יג, דעכשיו נוהגין שאין מקפידין בכך.

(יז) ובהגהות מהריק"ש על השלחן ערוך הכיא דין זה ופסק כן להלכה.

(יח) עין שו"ת בנין עולם יורה דעה סימן מז, שכתב דאין נוהגין כן, כי כל אחד יושב לפי מכירת המקומות, ומשמע דכלי זה יש לזהר. אמנם לפי מה שכתב בכך איש חי, אין צריך לזהר בזה רק

שיכול לעשות דרך כבוד (ט"ז). וכן אם אביו חולק עם אחר יוכיח ויכתב דעתו בדעת האחר ולא יזכיר שם אביו (בן איש חי שם אות ג), ויש מחמירין אפלו שלא בפניו (כא).

ז. ולא יכריע את דבריו בפניו אפלו לומר נראין דברי אבא (שולחן ערוך), שזה זילותא לאביו מפני שגראה שדעתו מכרעת יותר מדעת אביו, אלא אם יש לו תשובה להשיב על החולקים עם אביו ושיב. וזה דוקא בפני אביו אסור אבל שלא בפניו ודאי יכול לומר לכל החולקים נראין לי יותר דברי אבא מדבריכם, שאין זה הכרעת הדעת אלא זהו כבודו של אביו (לבוש). אין נכון לומר פן הדין וכן אומר אבי, שאין זה דרך כבוד, אלא צריף לומר הדין בשם אביו (נמוקי ר"ב).

ח. ולא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבא מארי (שולחן ערוך). יש אומרים דהינו שלא יזכיר שמו בפניו אפלו אם אומר אבא מארי מקדם, אבל שלא בפניו מתר לומר אבא מארי פלוני, ויש מתירין אפלו בפניו לומר אבא מארי פלוני (כב). ויש מחמירין אף שלא בפניו שלא להזכיר שמו רק לומר אבא מארי (כג). יש מי שאומר דכל זה הוא בדברי תורה שצריף לומר אבא מארי אבל במילי דעלמא אינו צריף לומר מארי דמה מארי שף למילי דעלמא ודי במה שאומר אבא (ערוך השולחן סעיף טו). אם אתרים שואלים אותו פן מי

אסור לומר בפניו רק אבא מארי ולא יותר, ולפי דעת הפרי חדש והרבי עקיבא איגר ופתיחי תשובה בשם רגל ישרה, וכן נוטים דברי הבאור הגר"א מתר לומר פן אף בפניו, וכן משמעות דעת הבן איש חי שם אות ד, ולפי זה כתב בפערים המצוינים בהלכה סימן קמג סעיף קטן א שנוהגים לקרות אביו לעלות לתורה אם מזכיר גם תבת אבי, אמנם גם לפי זה הנה צריף להזכיר אבי מורי (ועין בכן איש חי שם אות ה' שהתיר בתבת אבי לכד לפי מנהג הש"ס, אמנם במקום שנהגו בכך ראוי להזהר בזה).

(כג) פן הוא דעת המהרש"ל הובא בפתחי תשובה סעיף קטן ב וכן כתב בערוך השולחן סעיף יד. והטור שכתב אדוני אבי הרא"ש, אין פננתו להזכיר שמו רק לומר בלשון חשיבות ראש בני ישראל, אבל להזכיר שמו אסור. אמנם צריף עיני איד ויתרצו כל המקומות בש"ס שהביא בבאור הגר"א ועוד פוסקים שפן הזכירו שם.

(כא) ש"ך הנוזר לעיל בשם הפרישה ומסגרת השלחן הנוזר לעיל. ועין בחדרי דעה שכתב דאין פננת הש"ך שימנע מלומר דעתו להלכה, אלא דיאמר בדרך כבוד.

(כב) הרמ"א כתב לקמן סימן רמב סעיף טו לענין רבו שמתר לומר רבי מורי פלוני, וכתב הש"ך דהינו דוקא שלא בפניו אבל בפניו אסור להזכיר שמו כלל רק יש לקרותו רבי, וכן נוהגין, עד כאן לשון הש"ך. אמנם הפרי חדש הביא רבי עקיבא איגר שם והפתחי תשובה שם סעיף קטן י חלקו על הש"ך וכתבו דאף בפניו מתר לומר פן, והראיה מקרא ואדוני משה פלאם. וכבאור הגר"א שם סעיף קטן לו פתב דהוא הדין באב, וכן פתב בבית מאיר כאן דהוא הדין באב, שפן משמעות הרבה פעמים בש"ס שקראו לאביהם בשםם והזכירו אבא, כגון יחאי אבא, אבא חלפתא וכדומה, נמצא הלפי דעת הש"ך לכאורה גם באביו

אתה מתר לומר להם בן רבי פלוני אני (פתחי תשובה סעיף קטן ב) (כד), וכל זה שייך בין כשמזכירו בפניו ובין כשמזכירו בכתב (ים של שלמה קדושין פרק א סימן סה) (כה).

ט. היה שם אביו בשם אחרים משנה שמים, אם הוא שם שהוא פלאי שאין הכל רגילין לקרות בו (שולחן ערוך) (כו) שלא יהא נראה כקורא אביו בשמו (לבוש) אבל שם שרגילין בו מתר לקרות אחרים שלא בפניו (רמ"א), ויש חולקין על זה דבשם שרגילין בו מתר אפלו בפניו ובשם שהוא פלאי מתר שלא בפניו (ש"ך סעיף קטן ג בשם הדרישה), ובזמננו מקילין בזה דמסתמא אביו מוחל (חיי אדם כלל סו סח) ובנדאי בשם שהוא פלאי בפניו אסור אף בזמננו דבזה יהא נראה יותר כאלו קורא לאביו בשמו (כו).

סעיף ג

א. עד היכן מוראם היה הבן לבוש תמודות ויושב בראש הקהל וכאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים אותם, אלא ישתק ויירא מן מלך מלכי המלכים שצוהו בכך (שולחן ערוך) שאלו מלך בשור ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יותר מזה לא היה יכול לפרכם (פרוש: למאן) בדבר, קל וחמר למי שאמר והיה העולם כרצונו (רמב"ם פרק ו הלכה ז. לבוש), ומפל מקום מתר לתבעם בדין על זה (ש"ך סעיף קטן ד עיין שם) (כח) וכן יכול למנעו מקדם בדרך כבוד שלא יעשה פן כגון שאחרים לא יניחום לפנס למקום שהוא יושב שם, ולמנעם שלא בדרך בזיון שרי (ערוך השולחן סעיף טז).

סעיף ד

א. איזהו כבוד, מאכילו ומשקהו מלביש ומכסה מכניס ומוציא (כט) ויתננו לו

(כד) וזה אפלו לדעת המהרש"ל הנזכר לעיל מתר. דהפתחי תשובה הוכיח פן ממהרש"ל דכתב דהא דהזכיר הרא"ש את רבו מהר"ם בשמו, הוא משום דהיו לו עוד תכמים שהיו רבותיו, נמצא שאם יכתב סתם רבו, לא ידעו מי הוא על פן הקרח לכתב שמו, אבל אם יודעים מי הוא רבו לא היה כותב פן, ולכן הטור לא הזכיר אביו הרא"ש בשמו, ומה שכתב הרא"ש הינו דרך כבוד, דרצונו לומר ראש לכל ישראל, ודיק מזה הפתחי תשובה דאם גם באביו לא היו יודעים היה מתר להזכירו בשמו, ואם פן מתר אף לדעת מהרש"ל.

(כה) עיין בשו"ת דברי תיים (בהשקטות לחלק ב סימן מג) שכתב דאם כותב להזכירות שמו של אביו, כגון לענין גטין שחותם גם שם אביו וכדומה, אין אסור כלל.

(כו) אפלו שלא בפניו גם פן אסור.

(כז) ואף הש"ך שמקל סביבא ליה פן, והחיי אדם לא הקל יותר מדעת הש"ך רק דאין צריך להקמיר פדעת השולחן ערוך ורמ"א, כי אביו מוחל אבל לא להקל יותר מדעת הש"ך.

(כח) עיין לקמן סעיף ח אות ג.

(כט) עיין בספר המקנה על קדושין דף מו.

בסבר פנים יפות שֶאָפְלוּ מֵאָכִילוּ בְּכָל יוֹם פְּטוּמוֹת וְהִרְאָה לּוֹ פְּנִים זוֹעֲפוֹת נֶעֱנֵשׁ עָלָיו (שולחן ערוך), וְכֵן לְהִיפּוֹף אִם מְטַחֵין אָבִיו בְּרַחֲמִים וְכוּנְתוֹ לְטוֹבָה כְּדִי שְׂיִנְצַל אָבִיו מִדְּבַר קָשָׁה יוֹתֵר מִזֶּה, וּמְדַבֵּר פִּיּוּסִים עַל לֵב אָבִיו וּמִרְאָה לּוֹ שְׂכוּנְתוֹ לְטוֹבָה עַד שְׂיִתְרַצֶּה אָבִיו לְטַחֵן בְּרַחֲמִים נוֹחַל עוֹלָם הַבָּא, וְיִשְׁמָשְׁנוּ בְּשָׂר דְּבָרִים שֶׁהִשְׁמַשׁ מְשַׁמֵּשׁ אֶת רַבּוֹ (רמ"א).

מְעִיף ה

א. זֶה שֶׁמֵּאָכִילוּ וּמִשְׁקֵהוּ מִשָּׁל אָב וְאִם, אִם יֵשׁ לוֹ, וְאִם אֵין לָאָב (ל) וְיֵשׁ לְבֵן (לא) כּוּפִין אוֹתוֹ (לב) וְזֵן אָבִיו כְּפִי מַה שֶּׁהוּא יָכוֹל (שולחן ערוך). וְהִינּוּ מַה שֶּׁמְחַיֵּב בְּתוֹרַת צְדָקָה (לג), וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּמַחְיֵב לְתַן יוֹתֵר (לד) וְאִם יָדוּ

לְאָבוֹתָיו, עַד כָּאן. (עֵין בְּשׁו"ת מֵהֶרְשֵׁד"ה חֲלָק יוֹרֵה דְּעָה סִימָן עַד שֶׁהִקְשָׁה עַל חֲדוּשׁ זֶה, וְכֵן הִקְשָׁה בְּשֵׁבֶט הַלּוֹי חֲלָק יוֹרֵה דְּעָה סִימָן קִיא אוֹת ג, עֵין שָׁם).

(לב) וְהָא דְּכוּפִין כָּאן אָף עַל גַּב דְּהִיא מְצוֹת עֲשֵׂה שְׂמִתָּן שְׂכָרָה בְּצַדִּיקָה, דְּהָא כְּתִיב בְּצַדִּיקָה לְמַעַן יִבְרַכְךָ וְגו' תִּרְצוּ הַתּוֹסְפוֹת דְּכְתִיב בֵּיהּ נְמִי לֵאוּ: לֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ (טו"ו) וְכֵן כֹּתֵב הַש"ךְ בְּשֵׁם הַפְּרִישָׁה), וְתוֹרֵן זֶה הוּא רַק אִם נִסְבֵּר דְּהַכְּפִיָּה הִיא מִדִּין צְדָקָה, אֲבָל אִם נִסְבֵּר דְּכוּפִין אוֹתוֹ לְתַן יוֹתֵר מִשְׁעוֹר צְדָקָה תִּשְׁאַר קוּשִׁיא זוֹ, דְּתַרִּי לֵאוּ דְּלֹא תִקְפֹּץ הוּא רַק עַל צְדָקָה, וְאֲכֵן בְּגַלּוּל זֶה כְּתִב הַפְּרִישָׁה אוֹת ח דְּאִינוּ מְחַיֵּב רַק בְּתוֹרַת צְדָקָה. וְהִנֵּה בְּעִרְוֵךְ הַשְּׁלַחַן (סְעִיף ו) כְּתִב דְּהָא דְּכוּפִין כָּאן הִינּוּ מִשׁוּם דְּבִמְקוֹם צַעֲרָא דְּגוּפָא דְּאָבִיו דְּאֵין לוֹ מַה יֵּאכַל אִי אֶפְשָׁר לְהַעֲלִים עֵין מִזֶּה וְכוּפִין אוֹתוֹ, וּלְפִי זֶה לֹא קָשָׁה אֶפְלוּ אִם נִסְבֵּר דְּכִיפִינָן יוֹתֵר מִמֶּה שֶׁמְחַיֵּב בְּתוֹרַת צְדָקָה, וְכֵן כְּתִב עוֹד שָׁם סְעִיף ה, עֵין שָׁם.

(לג) טו"ו וְש"ךְ עַל פִּי דְּבָרֵי הַפְּרִישָׁה וְהַתּוֹסְפוֹת הַנּוֹפֵר לְעִיל כְּאוֹת הַקּוֹדֵם, וְכֵן פִּסְק הַרְמ"א שֶׁכְּתִב וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּאִינוּ חַיֵּב לְתַן לוֹ רַק מַה שֶּׁמְחַיֵּב לְתַן לְצְדָקָה, עַד כָּאן לְשׁוּנוֹ. וּמַה שֶּׁמְשַׁמֵּעַ דְּסִבְרָא לִיהּ לְרַמ"א בְּדַעַת הַמְּחַבֵּר דְּצִרִיךְ לְתַן יוֹתֵר, עַל זֶה פְּלִיגֵי עָלָיו הַטּו"ו וְהַש"ךְ, דְּגַם הַמְּחַבֵּר סִבְרָא לִיהּ דְּאֵין צְרִיךְ יוֹתֵר, עֵין שָׁם. וְעֵין

דְּבוּר הַמְּתַחִיל שָׁם תְּנוּ רַבְּנָן אֵיזְהוּ מוֹרָא, שֶׁכְּתִב דְּכָל זֶה הוּא אִם אֵין אָבִיו מְצוּהוּ עַל זֶה אִזּוּ אֵין בְּזֶה רַק מְצוּת כְּבוֹד, אֲבָל אִם אָבִיו מְצוּהוּ לְהִבְיֵא לוֹ אֲכַל, אִזּוּ יֵשׁ בְּזֶה גַם כֵּן מִשׁוּם מְצוֹת מוֹרָא.

(ל) וְאִם יֵשׁ לָאָב חוֹבוֹת שְׂחִיבִין לוֹ וְזוֹלַת זֶה אֵין לוֹ פְּלוּם אֲלֵא דְּאֵין רוּצָה לְקַחַת הַחוֹבוֹת, לְזֶה אֵין כּוּפִין אֶת הַבֵּן (שְׁבִט הַלּוֹי יוֹרֵה דְּעָה סִימָן קִיא אוֹת ג עֵין שָׁם).

(לא) בְּרֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן (מִהָאֹדַר הַחַיִּים הַקְּרוּשׁ) כְּתִב, דְּהִינּוּ דְּוָקָא אִם יֵשׁ לְבֵן מוֹזוֹן מִסְפִּיק לְשִׁלְשִׁים יוֹם, אֲבָל אִם אֵין לוֹ לְבֵן מוֹזוֹן שְׁסִיפִיק לְשִׁלְשִׁים יוֹם אֵין כּוּפִין אוֹתוֹ. וְכֵן כְּתִב בְּכֵן אִישׁ חֵי (שְׁנֵה שְׁנֵיהּ שׁוּפְטִים אוֹת ח). אֲמַנָּם מִדְּבָרֵי הַפּוֹסְקִים שֶׁמְחַיֵּבִין כָּאן מִדִּין צְדָקָה, נִרְאֶה שֶׁכָּל שְׂחִיבֵי מִדִּין צְדָקָה לְתַת מַעֲשֵׂר אוֹ חוֹמֶשׁ כּוּפִין אוֹתוֹ לְתַן לְאָבִיו (וְאֶפְשָׁר דְּגַם הַרֵּאשׁוֹן לְצִיּוֹן לֹא כְּתִב כֵּן רַק אִם מְחַיֵּבִין אוֹתוֹ יוֹתֵר מִדִּין צְדָקָה עַל זֶה כְּתִב דְּהִינּוּ שְׂיִהִיָּה לוֹ מוֹזוֹן מִסְפִּיק לְשִׁלְשִׁים יוֹם, וְאִזּוּ כּוּפִין אוֹתוֹ). וְעֵין בְּחַתְמִ"ם סוֹפֵר חֲלָק יוֹרֵה דְּעָה סִימָן רַכֵּט שֶׁחֲדַשׁ מִדִּין תּוֹרָה כָּל שְׁיֵשׁ לוֹ פְּרֻנְסַת יוֹם אֶחָד צְרִיךְ לְתַן הַמּוֹתֵר לְעֵנִי, רַק כְּאוּשָׁא הַתְּקִינֵנוּ שְׁלֵא יִכְנָבוּ הָאָדָם יוֹתֵר מִחֻמֶּשׁ, וּבְמִקּוֹם כְּבוֹד אָב וְאִם לֹא תִקְנוּ וְהִנִּיחוּ עַל דִּין תּוֹרָה, שְׂאִם אִינוּ צְרִיךְ לְחַזֵּר עַל הַפְּתִחִים כָּל שְׁיֵשׁ לוֹ כְּדִי חֲזִיו יִתֵּן הַנִּשְׁאַר

משגת (לה) תבא מארה למי שמפרנס אביו ממעות צדקה (רמ"א).
אף אם פטר האב את הבן בפטר וקנין לא מועיל דלאו כל כמיניה להטיל
עצמו על הצבור (גליון מהרש"א בשם שו"ת שבות יעקב חלק ג סימן עה) ובכלל לזון
הוי גם כן המס המטל על ראש אביו (פתחי תשובה בשם הרדב"ז חלק ב סימן תרסג).

ב. ואם אין לבן אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל את אביו (שולחן ערוך) (לו).
והוא הדין דאין צריך לכבדו משלו ויצטרף הוא לחזור על הפתחים (כ"ח

לכבד את אביו אפלו אין לו מה יאכל על
אותו יום ויצטרף לחזור על הפתחים מכל
מקום בזה אינו מחייב, ובאר הב"ח סבכתו
דכל מה שהוא גוף הכבוד חייב לעשות
לאביו, דהינו אם ישמש לאביו ועל ידי זה
יבטל ממלאכתו ויצטרף לחזור על הפתחים,
מכל מקום חייב דתרי מחייב לכבדו בגופו
בכל אופן אפלו באפן זה לפי דעת
הירושלמי, אמנם להאכילו ממזון שיחזור
על הפתחים, כיון שהוא מתבזה על ידי זה,
אינו מחייב לעשות כן כיון שאין זה גוף
הכבוד. ואפשר לפי זה בזמננו שאין כל כך
בוזי לקבץ כסף לצדקה, מחייב לקבץ בשביל
אביו, וזהו לדעת הסמ"ק לפי שיטת
הירושלמי, אמנם לדין דפסקינן בהרמ"ה
דהא דאינו מחייב לחזור על הפתחים הוא
משעם שאינו מחייב לכבדו במה שאין לו,
רק במה שיש לו, אינו תלוי בסבכא זו
שכתב הב"ח אם הוא גוף הכבוד או לא,
ואפלו אין בזה בוזי אין צריך לעשות כן,
והחזון איש (יורה דעה סימן קמט אות ב
דבור המתחיל כתב הטור) חולק על זה
וסבירא ליה דאם אין לאב ויצטרף האב
לחזור על הפתחים מחייב הבן לחזור, וזהו
בכלל כבוד, והטור מירי באפן אחר, עין
שם. והבן איש חי שם אות ח כתב גם כן
דראוי לעשות כן מצד הנימוס ודרך ארץ,
אף על פי שמצד הדין הוא פטור מזה. ואם
הוא ממילא חוזר על הפתחים בשביל
פרנסתו, אם צריך להוסיף לחזור על הפתחים
גם בשביל אביו, עין בשו"ת אמרי יושר
חלק ב סימן קפ שנוטה לפטור, והביאו
בשבט הלוי סימן קיא אות ג.

בשו"ת חת"ם סופר יורה דעה סימן רכט
שהקשה למה צריך כאן כל האריכות בענין
כפיה על צדקה, והרי הוא פשוט שכופין על
הצדקה כמו שכתוב בהלכות צדקה, ובראי
שאביו קודם מכל הקרובים. ותרץ דהינו
שצריך לתן לאביו כל מתנותיו, אף על גב
דלענין שאר קרובים קמא לן דאסור לתן
לעני אחר, דכל הנותן מתנותיו לעני אחר
מביא רעב לעולם, מכל מקום באביו דשיך
גם כן כבוד אב ואם, צריך לתן רק לו (ועין
בשו"ת מהרשד"ה חלק יורה דעה סימן עד
שתרץ קושיא זו באפן אחר, ועין בשו"ת
עמק שאלה סימן פט מה שכתב בענין זה).
ועין בשבט הלוי חלק יורה דעה סימן קיא
אות ג שכתב על דברי החת"ם סופר דמכל
מקום אם גם אחרים רוצים לתן לאב צדקה
יש לומר דאין הבן חייב כל כך, עין שם.

(לד) המחבר לפי דעת הרמ"א והב"ח
בשם הסמ"ג והסמ"ק (והם כתבו כן
על פי דברי הירושלמי הנזכר לעיל בהערות
אות ב, ולפי זה גם להשפיר עצמו מחייב
הבן בשביל אביו. ומיהו כבר נתבאר דלא
נקטינן כן להלכה כנזכר לעיל) וכן כתב
בערוף השלחן הנזכר לעיל, וכן משמע
בדרך פקודיך מצוה לג חלק המעשה אות
ב.
(לה) עין בשו"ת תשורת ש"י מהרד"א
קמא סימן ע"ר שכתב בשם הנודע
ביהודה דזה תלוי לפי ראות עיני הדין, ועין
שם.
(לו) בזה כולו עלמא מודו אפלו הסמ"ק
הנזכר לעיל שפסק בהירושלמי שחייב

ש"ך בשם הרא"ש (לז) והיגו שאין צריך לתן לאביו מזונות שלו ועל ידי זה יהיה הוא צריך לחזור על הפתחים מכל מקום אם יש לו לסעודתו לחם ובשר לא יאכל בשר ויקנה לחם גם בעד אביו וכן פל פיוצא בזה (ערוך השולחן סעיף כב), ואת אמו לא יניח בשום אפן שמתחזר על הפתחים דילוחא דאשה גדולה מאד כדכתוב כל כבודה וגו' (שם), אבל חייב לכבדו בגופו אף על פי שמתוך כך בטל הוא ממלאכתו ויצטרף לחזור על הפתחים (לז*) ודוקא דאית ליה לבן מזונות לאיתוונני ההוא יומא, אבל אי לית ליה לא מחייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים (שולחן ערוך) (לח).

ג. אם יש לו בנים רבים מחשבים לפי ממון שלהם ואם מקצתן עשירים ומקצתן עניים מחייבין העשירים לבד (רמ"א) (לט).

סעיף ו

א. היה צריך על שום דבר בעיר ויודע שישלימו חפצו בשביל אביו אף על פי שיודע שגם בן יעשו בשבילו, לא יאמר עשו לי דבר פלוני בשבילי, אלא יאמר עשו בשביל אבא כדי לתלות הכבוד באביו (שולחן ערוך) (ולעולם יכלל בכלל דבריו שהוא חושש בכבוד אביו ושמתיירא ממנו (רמב"ם הלכות מרים פרק ו הלכה ד, לבוש)), ואם מספק בדבר, הרשות בידו לעשות כמו שירצה (ש"ך בשם הפרישה) (מ). ויש אומרים דאפלו אם אין חולקין שם כבוד לאביו מכל מקום יתלה בכבוד אביו, שיעשו בשביל הבן אף על פי שתלה באביו, אמנם

העניים מחייבים לכבד אביהם אפלו בגופם אלא בדליכא עשירים, אבל כדאיכא עשירים העני פטור מכלום וטוב לו יותר לעסק בפונדסתו, והכל משל על העשירים, עד כאן לשונו.

(מ) ובש"ך סעיף קטן ט הביא מה שכתב הבית יוסף בשם רבנו ירוחם בשם הרמ"ה דאף כשאין חולקין שם כבוד לאביו יזכיר את אביו, שיעשו בשביל הבן אף על פי שתלה באביו, ולפי זה דוקא כשיעורר שנאה על ידי שיזכיר את אביו ויקלקל בקשתו אז אין להזכיר את אביו, אבל בלא זה אם מספק צריך להזכיר את אביו. וכן כתב הטו"ז להדיא. ולפי זה נראה קצת סתירה מש"ך סעיף קטן ח שהביא דברי הפרישה דאם מספק אם יעשו לכבוד אביו הרשות בידו לעשות כמו שירצה. והרי לפי הנזכר לעיל מחייב להזכיר את אביו. ואולי סבר הש"ך דפשיט דברי הפרישה הוא שהוא

(לז) ומיירי שאין לו מזון מספיק רק ליום אחד, ועני לעיל הערה אות לא.

(לז*) עין בראשון לציון שכתב דהיגו דוקא דאית ליה מלאכה קבועה דשכיח ליה להרויח בה מזוני מידי יום ביומו, אבל בלאו הכי דלפעמים שכיחי ליה ולפעמים לא שכיחי ליה, נראה דהגם דאית ליה מזוני לתהוא יומא ונודמן לו מלאכה להרויח במה לאכל אינו חייב עד שיהיה לו מזון שלשים יום, עד כאן לשונו, וצריך עיון.

(לח) זהו דעת הרמ"ה הובא בטור וכן פסקו רב הפוסקים, אבל הב"ח פסק על פי דברי הירושלמי דחייב בזה, והב"ח סבירא ליה דאין הבבלי חולק על הירושלמי כמו שכתבנו לעיל בהערה אות ב, מכל מקום להלכה נקטינן כדברי השלחן ערוך.

(לט) וכתב בערוך השלחן סעיף כא דאפשר דבכלל זה גם בן דאין

אם יקלקל בזה שיזכיר את אביו אז לא יזכיר את אביו (מא), וכל זה הוא אם מבקש בשבילו או צריך לומר בשביל אבא אבל אם מבקש בסתם אין בזה קפידה (נחלת צבי וכן כתב בערוך השולחן סעיף כג). ויש מי שחולק על זה וסובר דאם בודאי יעשו בשביל כבוד אביו אז ודאי יזכיר את אביו (בן איש חי שנה שניה פרשת שופטים אות י).

סעיף ז

א. חיב לעמד מפני אביו (שולחן ערוך) (מב) בדין רבו מובהק, דהינו שיעמד מלא קומתו משיראהו מרחוק מלא עיניו עד שיתפסה ממנו, או עד שישב, ואינו חיב לעמד אלא שחרית וערבית, אם לא בפני אחרים שאינם יודעים שכבר עמד בפניהם. ויש אומרים דאפלו מאה פעמים ביום חיב, ואם אביו ואמו בעליה והבן למטה בקרקע אין צריך לעמד בפניהם כיון שהם ברשות בפני עצמו (מג), ואף אם אביו סומא מחיב לעמד מפניו (חידושי רבי עקיבא איגר בשם שו"ת שער אפרים), ואף אם הבן סומא חיב לעמד מפני אביו אם מרגיש באביו (נחלת צבי וכן כתוב בחדרי דעה סוף הסימן).

למשא כשעומד, כי כשעומד עומדין גם אחרים כנגדו, וישאי האב למחל כבודו ולא יעמד הבן כנגדו. ואם בשביל זה שלא יעמד גם אחרים לא יהיו עומדים כנגד אבותיהם ונקלו באבותיהם ובאמותיהם, אז לא ישנה את בנו מאחרים, עד כאן לשונו.

(מג) כל זה בחיי אדם כלל סז אות ז, וכן פתב הבכרי יוסף אות א ומביא ראיה מלשון הרמב"ם שקתב ועומד מפניו בדרך שהוא עומד מפני רבו, הרי בהדיא שאביו שנה לרבו בעמידה ובשמוש. ומתמה על פוסקים שלא פתבו כן, עין שם. ובתוספות חיים על החיי אדם אות ו פתב דכן משמע בפתחי תשובה לקמן סימן רמד סעיף קטן ג בשם שו"ת ארבעה טורי אבן, עין שם. ובתוספות חיים שם הקשה מאבדה דאם אביו למדו תורה אבדת אביו קודם ואם לאו אבדת רבו קודמת, ולפי זה דאביו דינו כרבו הרי צריך להיות לעולם אבדת אביו קודמת, ומחלק בין קימה לשאר דברים, עין שם. וכתב שם דבכרי יוסף אורח חיים תעב סעיף ה משמע קצת דאין דינו כרבו מובהק.

מספק אם יזכיר את אביו יעשו לו בקשתו או שלא יעשו, מפני שיעורר שגאה על ידי שהזכיר את אביו, וזהו הספקות שלו, ובהן הרשות בידו לעשות כמו שירצה. אבל אם אין חשש שיעורר שגאה, צריך להזכיר את אביו, ואם יודע בודאי שיעורר שגאה אין צריך להזכיר. אמנם בפשטות לא משמע בן מדברי הש"ך. ועין בחיי אדם כלל סז אות ה שאין צריך להזכיר את אביו כשיש לו שונאים בעיר, שפיון שלא יעשו בשבילו אין זה כבוד אלא גנאי. ואפשר דכונתו כמו שכתב הטור דאם יזכיר את אביו לא יעשו לו כלל, אבל אם יעשו לו בשבילו ולא לכבוד אביו, יזכיר את אביו. ובצדק השלחן סעיף כג פתב כהשלחן ערוך ולא כהרמ"ה, עין שם.

(מא) טו"ז לפי שיטת הרמ"ה הנזכר לעיל, וכן הביאו הש"ך סעיף קטן ט, ועין בהערה לעיל (אות מ).

(מב) וכתב בספר חסידים סימן שלט: אדם שיש לו בן נשיא ועומד על רגליו עד שיושב אביו במקומו, ויש לאביו

ב. בן הקם מפני אביו, לאחר קומו יחזור וישב, אפלו היה בדעתו ללכת, שאם ילך לא יראה שקם בשביל אביו (ספר חסידים סימן צא).

ג. אם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני (שולחן ערוך) זה מפני שהוא רבו וזה מפני שהוא אביו (לבוש), ודעת הרמב"ם שאין האב עומד מפני בנו אלא הבן עומד מפני אביו. וכתב הש"ך בשם שו"ת רמ"ע שכן עקר (מד). ואם רוצה הבן למחל על כבודו ולשמש את אביו הרשות בידו דהא הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ודוקא בצנעה או אפלו בפרהסיא ודש בעירו שהכל יודעים שהוא אביו, אבל אם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו איכא למיחש לבזיון התורה אם יתבזה הבן לפני אביו, ויש להם להרחיק זה מזה שלא יקל שום אחד בכבודו לפני חברו, וכן עשה מוהר"ם עם אביו (רמ"א).

סעיף ח

א. מדכתיב פבד סתם, משמע שיכבד בכל הכבוד הגדול שאפשר, לפיכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה עד היכן כבוד אב ואם אפלו נטלו פיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יקעס כנגדם, אלא יקבל גזרת הכתוב וישתק (שולחן ערוך, לבוש) (מה). ויש אומרים דאם

רק שני פעמים ביום, ומכל מקום נכון להתמיר כמו שכתב הש"ך הנזכר לעיל ושאר אחרונים. ונראה לי דאף מי שאין רוצה להתמיר מכל מקום נכון שייבקש מאביו שימחל לו מלקום בכל פעם וכזה יוצא לכל השיטות, ומכל מקום זה שמחל לו אינו מוציא אותו מיד מצוה, כמו שכתב הפתחי תשובה סעיף קטן טז בשם הרדב"ז, דאף אם אביו מחל לו מכל מקום מצוה יש לו כשמיכבודו.

(מד) ועין ברדב"ז על הרמב"ם שכתב דדעת הרא"ש עקר והוא דעת השלחן ערוך, ופרש דברי הרמב"ם דמירי דוקא אם אין הבן תלמיד חכם אלא שהוא רבו של אביו, אבל אם היה הבן תלמיד חכם שהכל מכבדין אותו מפני חכמתו, גם אביו חייב לעמד מפניו.

(מה) והא דאמרינן דכבוד משל אב, הינו דוקא בכבוד אבל כדי שלא לצער יש לו לאבד כל ממון שבעולם (בי").

ופלא שלא ראה דהכרפי יוסף פאן אות א פתב להדיא דינו כרבו מובהק. ועין בערוך השלחן סעיף כד שנסתפק אם הוי דינו כרבו מובהק ורק שני פעמים ביום חייב לקום, או כפי דברי הירושלמי (הוכח לעיל הערות אות ב) שהעדיף הכתוב כבודם מכבוד שמים, מחייב תמיד לעמד מפניהם. והנה כפי מה שנתבאר לעיל כמה פעמים דנקטינן בדעת תלמודא דידן ולא כהירושלמי מסתבר דכדין זה גם כן לא מחמירין כהירושלמי. אמנם גם לפי זה הרי כתב הש"ך לקמן סימן רמ"ב סעיף קטן לו בשם הלבוש דיש אומרים שחייב לעמד אפלו מאה פעמים ביום, ולזה כון הח"י אדם שכתב ויש אומרים דאפלו וכו'. ובכרפי יוסף כתב שם אות ד, וזה לשונו: ואנן בדידן בארץ הנבי וארץ מצרים וכיוצא דקבלנו הוראות מן, יש לקום לכבוד הרב תדיר, עד כאן לשונו. ונראה מזה דלדין בני אשכנז שפוסקים כהרמ"א אליבא דהלכתא לא מחייב לקום

רוצה לזרק מעות של בן לים, דיכול למנעו (מז), דהא אינו חיב לכבדו רק משל אב ולא משל בן, ואין חלוק בין לכבדו בין לצערו (מז), ודוקא קדם שזרקן דאפשר דממנע ולא עביד, אבל אם כבר זרקוהו אסור לאכלומיה (רמ"א) דמאי דהיה הוה, והשתא פי שתיק כבוד שאין בו חסרון פיס הוא דמחזיב בגוה (לבוש ובאור הגר"א), אבל לתבעו לדין שיפרענו לו מתר דהא הזיקו בידים (רמ"א ולבוש). ודוקא אם רוצה לזרק פיסו לים דאית ביה חסרון פיס, אבל אם רוצה להעביר ממנו רוח בעלמא אסור בכל ענין (מח) למנעו אלא ישתק ויקבל גזרת הכתוב (רמ"א, לבוש).

ב. ואם האב רוצה לזרק פיסו של עצמו לים אף על פי שהבן ראוי לירשו אסור לבישו ולהכלימו כדי למנעו (לבוש) ומפל מקום אם יכול הבן למנעו מזה על ידי אחרים יעשה כן ולא יניח לאבד ממון ולעבר על בל תשחית (ערוך השולחן סעיף כח).

ג. בן שיש לו דין עם אביו (מט) והאב הוא תובע הבן, צריך הבן לילך אחר אביו (ג), אף על פי שהבן הוא נתבע ודר בעיר אחרת, שזהו כבוד אביו (נא), אבל אביו חיב לשלם לבן הוצאות דאינו חיב לכבדו משל בן כמו שנתבאר (רמ"א) (גב), ובכרבי יוסף כתב בשם ספר חסידים (סימן תקפד) דלא יתבע לאביו אף שחיב לו (וכן כתוב בשו"ת כתב סופר יורה דעה סימן קח בסוף התשובה).

אב שיש לו תביעה על אחר צריך לילך הבן בעדו שלא יתבזה לעמד

(מז) עין שו"ת כתב סופר חלק יורה דעה סימן קח מה שכתב לענין אם.

(ג) ואם אומר הבן שאין ברצונו רק לדון בעירו כדין כל תובע שהולך אחר הנתבע, עין בשו"ת אמרי יושר חלק א סימן לח שדן בזה אם כופין הבן לילך אחר אביו ועין בשו"ת שבט הלוי חלק יורה דעה סימן קיא אות יד מה שכתב על זה.

(נא) ואם האב זילא ליה לילך לבית דין עם בנו, ישלחו בית דין לו סופרי הדינים ויטען בפניהם, ואם יתחייב שבועה ישביעוהו בבית דין או על ידי שלוחים (שו"ת כתב סופר חיו"ד סימן קז).

(גב) ועין בערוך השלחן סעיף כט שהקשה על זה דלקאורה אין הדין בן אלא על הבן להוציא כל הוצאותיו, עין שם שנסאר בצריך עיון.

(מו) והש"ך כתב בשם הב"ח דגם דעה הראשונה מורה לזה, אלא שטעמם דכיון שצריך אחר כך לשלם כל הפסדו לכן אין לו להכלימו בשביל כך, והיש אומרים סבירא להו דכרי שלא לטרח למיקם בדינא ודינא יכול למנעו.

(מז) רצונו לומר דלא פרעה ראשונה שמחלק דשלא לצערו יש לו למיבד אפלו משלו כמו שכתבנו בהערה (אות מה). (מח) והינו מה שכתבו בגמרא בדמא בן נתניה שלא הקיץ את אביו שהיה ישן ומפתחו היה מטל פתח מראשותיו של אביו, ואם אביו מצטער באפן זה מחסרון רוח הבן, צריך עיון, ומפל מקום נראה דטוב להקיצו על ידי אחר, ועין בערוך השלחן סעיף א, ואולי יש לדמות להא דלקמן אות ד.

בבית דין (ביאור הגר"א חושן משפט סימן יד סעיף קטן יט בשם ריב"ש ועיין בשו"ת מהרי"ק שורש נח).

ד. היה אביו יושן וכא רוח לאביו ונפסד אביו וכשמקיץ מצטער יותר שלא הקיצו, והבן יודע דעת אביו ששמח בשמקיצו בשביל אותו דבר, מצוה להקיצו, מאחר שאביו שמח על זה, וכן פשמקיצו ללקת לבית הכנסת או לדבר מצוה דהינו שיעבר זמן תפלה, מפני שכלם חובבים בכבוד המקום ברוך הוא (ספר חסידים סימן שלו, חיי אדם וערוך השולחן).

סעיף ט

א. חייב לכבדו אפלו אחר מותו, כיצד היה אומר (נג) דבר שמועצה מפיו אומר כף אמר אבא מארי הרני פפרת משכבו (שולחן ערוך) פלומר עלי יבוא כל רע הראוי לבוא על נפשו (טו"ז בשם רש"י), במה דברים אמורים תוף שנים עשר חדש (נד) אבל אם הוא לאחר שנים עשר חדש שכבר קבל האב מה שקבל שאין משפט רשעי ישראל בגיהנם אלא שנים עשר חדש, אז אין צריך לומר רק כף אמר אבא מארי זכרונו לכרכה (שולחן ערוך ולבוש) (נה) ואין חלוק בין אם לאב בכל זה (רמ"א).

ב. יש אומרים דאם כותב תוף שנים עשר חדש דבר ומזכיר אביו אין צריך לכתב הרני פפרת משכבו אלא זכרונו לכרכה, דהא כתיבתו מתקיימת לאחר שנים עשר חדש, ויש מחמירין אפלו בכתיבה וכן נוהגין (רמ"א) (נו).

ג. מן הנכון להחם זללה"ה בשני למדי"ן, והם ראשי תבות זכרונו לכרכה לחיי העולם הבא, והחותמים זלה"ה מחסרין למ"ד (טו"ז), ויש אומרים דאין שום חסרון בזה, והוא ראשי תבות זכרונו לחיי העולם הבא (תועפות ראם על היראים).

(נג) בדרוכי משה כתב בשם רבנו ירוחם דהוא הדין אם אמר שאר דברים אף על פי שאינו דבר שמועצה.
(נד) הט"ז הקשו דהרי לעגן קדיש אין אומרים רק י"א חדש כפי שלא להחזיקו רשע, ואם כן למה כאן יאמר י"ב חדש הכ"מ (הריני פפרת משכבו), ותריך דכאן אין לומר בחדש הי"ב ז"ל (זכרונו לכרכה) לכתוב, ודברי אפשר שערין לא זכה לעולם הבא ויש כאן שקר, וגם שלא לומר כלום הוא זולזול, ועל כן מכרח לומר הכ"מ, מה שאין כן לעגן קדיש, שב ואל תעשה עדיף, עד כאן דבריו. ובגרוך פקודיך כתב מטעם זה שלא לומר בחדש הי"ב הכ"מ.
(נה) והשו"ך כתב דגם בתוף י"ב חדש יכול לומר ז"ל (זכרונו לכרכה) רק דאחר כף לא יאמר הכ"מ (הריני פפרת משכבו). והט"ז סביא ליה דצריך דוקא לומר הכ"מ ולא יאמר ז"ל, וכן הוא דעת הגר"א בסעיף קטן כב וערוך השלחן סעיף לא ותדרי דעה.
(נו) ועין בבאור הגר"א שכתב דאפלו אם

שאיין כן לעגן קדיש, שב ואל תעשה עדיף, עד כאן דבריו. ובגרוך פקודיך כתב מטעם זה שלא לומר בחדש הי"ב הכ"מ.
(נה) והשו"ך כתב דגם בתוף י"ב חדש יכול לומר ז"ל (זכרונו לכרכה) רק דאחר כף לא יאמר הכ"מ (הריני פפרת משכבו). והט"ז סביא ליה דצריך דוקא לומר הכ"מ ולא יאמר ז"ל, וכן הוא דעת הגר"א בסעיף קטן כב וערוך השלחן סעיף לא ותדרי דעה.
(נו) ועין בבאור הגר"א שכתב דאפלו אם

ד. כְּשֶׁמִתְפַּלֵּל עַל אָביו לֹא יֹאמֶר תְּרַפָּא אָבָא מֵאַרְי אוֹ לְאֲדוֹנֵי אָבִי רַפָּא, כִּי שְׁלֵמָה אָמַר דּוֹד אָבִי וְכֵן אֲלִישֵׁעַ אָמַר אִיהָ אֶלְקֵי אֶלְהוֹ וְלֹא אָמַר אֲדוֹנֵי (נז) (ספר חסידים סימן תת).

סעיף י

א. מִי שֶׁנִּטְרָפָה דַּעַת אָביו אוֹ אִמּוֹ מִשְׁתַּדֵּל לְנַהֵג עִמָּהֶם כְּפִי דַּעְתָּם עַד שִׁיחֲרֵם עֲלֵיהֶם, וְאִם אֵי אֶפְשֶׁר לוֹ לַעֲמֹד מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ בְּיוֹתֵר יִלְךְ לוֹ וַיִּנְיחֵם וַיִּצְוֶה לְאַחֲרֵים לְנַהֲגֵם כְּרֵאוּי (שולחן ערוך) (נח).

סעיף יא

א. רָאָה אָביו שֶׁעָבַר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה לֹא יֹאמֶר לוֹ עֲבַרְתָּ עַל דְּבָרֵי תוֹרָה אֲלֵא יֹאמֶר לוֹ אָבָא כְּתוּב בַּתּוֹרָה כֶּף וְכָף כְּאֵלוֹ הוּא שׂוֹאֵל מִמֶּנּוּ וְלֹא כְּמִזְהִירוֹ וְהוּא יִבִּין מִעֲצָמוֹ וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ (נח*), וְאִם הִזָּה אוֹמֵר שְׂמוּעָה בְּטַעוֹת לֹא יֹאמֶר לוֹ לֹא תִתְּנֵי הָכִי (שולחן ערוך).

יִלְךְ וַיִּנְיחֵנָּה, הֲלֹא אֶפְשֶׁר בְּשִׁמְרָה, וְאִם אֵי אֶפְשֶׁר לְשַׁמֵּר מֵהַ מְהֵי צוּרֵי לְאַחֲרֵים, וְכֵן כָּתַב בְּרִישֵׁי. וְהַמְעֵינֵן בְּרַדְב"ז עַל הַרְמַב"ם מִתְרַץ גַּם זֹאת שֶׁכָּתַב דְּעַל כְּרִיחֵךְ גַּם רַב אָסִי עָבַד כֵּן שֶׁצִּוָּה לְאַחֲרֵים לְשִׁמְרָה, דָּאֵם לֹא כֵן אֵיךְ הֵלֵךְ לוֹ וְהִנְיחָהּ, אֲלֵא וַדַּאי צִוָּה לְאַחֲרֵים לְשִׁמְרָה, וְזוֹ תִקְנָתָה מִפְּנֵי שֵׁישׁ לָהּ עַל הַבֵּן גְּעוּגוּעֵינִי וְלֹא מִכְסָּפָא מְנִיָּה, מֵהַ שְׂאִינֵן כֵּן בְּאַחֲרֵים, וְגַם הַבֵּן לֹא מְצִי לְגַעַר כֶּה וְאַחֲרֵים גּוֹעֲרִין בָּהּ, וְאֶפְשֶׁר עַל יְדֵי הַכָּאָה תִּחְזוֹר מִשְׁטוּתָהּ, וּמַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם בְּכִיּוּצָא בְּזוּהַ, וְהַבֵּן אֵי אֶפְשֶׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת דְּבָר מְזוּהַ. וְכֵן כְּתוּב בְּעִרוּף הַשְּׁלֵחֵן סְעִיף לֵב, וְעֵינֵי בַחֲדָרֵי דַעָה מֵהַ שֶׁכָּתַב בְּזוּהַ. וְכִבְ"ח מִתְרַץ דִּהְיוּ רַבֵּב אָסִי מִיְּרֵי שְׁלֵא נִטְרָפָה דַּעְתָּה אֲלֵא שֶׁהִיָּה חוֹשֵׁשׁ שְׂמָא לֹא יוּכַל לְקַיֵּם מֵהַ שֶׁתְּצוּהָ אוֹתוֹ עוֹד, וְלִכֵּן הֵלֵךְ מִמֶּנָּה כְּדֵי שְׁלֵא יַעֲבֹר יוֹתֵר עַל דְּבוּרָהּ, מֵהַ שְׂאִינֵן כֵּן בְּנִטְרָפָה דַּעְתָּה, אֵינִי הַדַּעַת שֶׁיִּנְיחֵנָּה וְיִלְךְ לוֹ, עֵינֵן שֵׁם.

(נח*) זְהוּ דַּעַת הַרְמַב"ם, אֲמַנֵּם דַּעַת

מִזְכִּיר לְאַחֵר שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֲדָשׁ מֵהַ שֶׁכָּתַב תּוֹף שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֲדָשׁ, לֹא יֹאמֶר ז"ל אֲלֵא הַכ"מ.

(נז) בְּכַרְפֵי יוֹסֵף כָּתַב בְּשֵׁם זְקֵנוֹ שְׂאוֹתָם שְׂאָסוּר לְהַזְכִּיר שְׂמֵם יֹאמֶר אָבִי אוֹ רַבִּי וְלֹא יוֹסִיף עַל זֶה. נִרְאֶה שֶׁסּוּבֵר שְׂאֵף שְׁלֵא כְּפִנְיֵי אָסוּר לְהַזְכִּיר שְׂמֵם. וְעֵינֵן לְעִיל סְעִיף בֹּאוֹת ח.

(נח) בְּטוֹר הַבִּיָּא הַשְּׁגַת הַרַאב"ד עַל זֶה שֶׁכָּתַב אֵינִי הוֹרָאָה זוֹ נְכוּנָה, דָּאֵם הוּא יִנְיחֵם וְיִלְךְ לוֹ לְמִי יִצְוֶה לְשִׁמְרָם, וְתַמָּה עַל זֶה הַבֵּית יוֹסֵף שֶׁהָרִי תִלְמוֹד עֲרוּף הוּא לְגַבִּי רַב אָסִי, דִּתְרוּהָ לִיָּה הֵיָּא אִמָּא זְקֵנָה אִמְרָה כְּעִנָּא תְּכַשִּׁיטֵין עָבַד לָהּ, כְּעִנָּא גְבָרָא, גְּעֵינֵן לִיָּה. כְּעִנָּא גְבָרָא דְשִׁפּוּר פְּתוּךְ, שֶׁכָּתַב וְאֲזַל לְאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. וְכָתַב הַבֵּית יוֹסֵף דְּכֵן דַּעַת הַר"ן דִּהְיָא עוֹבְרָא מוֹכְחָא כְּדַעַת הַרְמַב"ם וְתַמָּה עַל הַרַאב"ד לְמָהּ הַשִּׁיגוֹ. וְכִטְרוֹ תִרְץ שְׁעָר תְּמִיחַת הַרַאב"ד הוּא עַל מֵהַ שֶׁכָּתַב שִׁיְצוּהָ לְאַחֲרֵים לְשִׁמְרָם, וְזֶה לִיתָא בְּגִמְרָא, וְעַל כֵּן לֹא מְהֵי לָהּ שִׁמְרָה, דָּאֵי מְהֵי לְמָהּ

סעיף יב

א. גדול כבוד אב שדוחה שאר מצוות עשה שבתורה (לבוש), כגון אם אמר לו אביו השקיני מים ויש לפניו לעשות מצוה עוברת כגון קבורת מת או לוויה, אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים יעסק בכבוד אביו ויניח המצוה לאחרים (שולחן ערוך ולבוש), ואם התחיל במצוה תחלה יגמר (נט) דהעוסק במצוה פטור מן המצוה (רמ"א) ואין חלוק בין גדולה לקטנה (לבוש) ואם אין שם אחרים לעשות יעסק במצוה ויניח כבוד אביו (שולחן ערוך) שהוא ואביו חייבין לעשותה פנין שהיא מצוה עוברת (ס) ומוטב שיעשה שניהם (לבוש) מיהו אם אין זמן המצוה עוברת יעסק בכבוד אביו ואחר כך יעשה המצוה (רמ"א).

סעיף יג

א. תלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם (שולחן ערוך) שכן מצינו בעקב אבינו שכל אותן השנים שהיה בבית שם ועבר אף על פי שלא קיים מצוות כבוד אב ואם לא נענש עליהם (כ"י ולבוש) והינו דוקא אם צריך לילך חוץ לעיר אבל אם הוא בעיר צריך לשרת את האב ולחזור לתורתו (פתחי תשובה בשם פרי חרש).

סעיף יד

א. אביו אומר לו השקיני מים ואמו אומרת לו השקיני מים מניח את אמו ועוסק בכבוד אביו (שולחן ערוך) שגם אמו חייבת בכבוד אביו (לבוש ושי"ך), ואם היא מגרשת מאביו שניהם שונים ולא יזהו שירצה יקדים (שולחן ערוך) (סא) דהיא אינה מחייבת שוב בכבוד אביו (לבוש).

ב. דוקא לענין כבוד האב קודם לאם, אבל לענין לפדות מבית האסורים אמו קודמת (ים של שלמה קרושין פרק א סימן סב, הובא בפתחי תשובה) והוא הדין לענין אם באו לשאל מזון וכסות דאז גם כן אמו קודמת (פתחי תשובה).

סעיף טו

א. אמר לו אביו לעבר על דברי תורה בין מצות עשה בין מצות לא תעשה

(ס) ומכל שכן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים כגון קריאת שמע וכדומה, ודאי שיעשה המצוה קודם.
(סא) והמהרש"ל פוסק כרבנו ירוחם דלא יקדים אחד לשני, אלא יתן לשניהם ביחד, ועין בבית יוסף.

רש"י וכן הוא בתוספות ר"י הנזקן שיאמר המקרא כמו שכתוב בתורה והוא עצמו לבין ששעה.

(נט) משמע דגם במצוה שאפשר לעשות על ידי אחרים ואינה עוברת.

ואפלו מצוה של דבריהם לא ישמע לו (שולחן ערוך) דכתיב איש אמו ואביו תיראו וגו' אני ה' אלקיכם, כלכם חיבים בכבודי, ומוראי למעלה ממוראכם ואין לה רשות לעבר משום כבוד האב, ואפלו במצוה דרבנן נמי זהו כבודו של הקדוש ברוך הוא שיקיים דבריהם שהרי הזהיר עליהם בלאו דלא תסור והוי באלו אמר לו לעבר על דברי תורה (לבוש) וזהו אף פשאביו מצוהו בשב ואל תעשה אפלו במצוה דרבנן כגון שלא להדליק נר חנכה וכיוצא בזה דאסור לשמע לו (ערוך השולחן סעיף לד ועיין לקמן סעיף כה).

ב. בן שידע שאביו ואמו מצטערים על שהוא מתענה לא יתענה בתעניות שאינן חובה (ספר חסידים סימן שמ).

ג. אב שהיה חולה ואמרו לו הרופאים שלא ישתה מים ולא יאכל דבר פלוני ושאל האב לבן שימתן לו מים או אותו דבר שאמרו לו הרופאים שלא יאכל ואמר אם לא תמתן לי לא אמתחל לה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא אינו מחיב לשמע לו (ספר חסידים רלד הובא בבלי"י) ובכרפי יוסף פתב דהינו אם יש בו סכנה אבל אם אין בו סכנה אף שמזיקהו ישמע לו.

סעיף טז

א. האב שצוה את בנו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימתחל לו עד זמן קצוב והבן היה רוצה להתפייס מיד לולא צואת אביו, אין לו לחוש לצואתו (שולחן ערוך) שהרי פתוב לא תשנא את אחיך בלבבך ואסור לשנוא לשום יהודי אם לא שיראהו עובר עברה (טור לבוש טו"ז).

סעיף יז

א. אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם (שולחן ערוך) דכתיב איש אמו ואביו תיראו לשון רבים הרי כאן שנים אחד האיש ואחד האשה חיבין במורא (לבוש) אלא שהאשה אין בידה לעשות שהיא משעבדת לבעלה לפיכך היא פטורה מכבוד אב ואם בעודה נשואה (שולחן ערוך) (סב) והינו דהיא פטורה לכבוד אפלו בגופה כיון דהיא משעבדת למלאכת בעלה בכל עת, דהרי בממונה ודאי פטורה דהא אפלו הבן אינו חיב בכבוד אביו רק בגופו והממון הוא משל אב (פרישה) וכתב הש"ך דנראה דאם אין בעלה מקפיד חיבת בכל דבר דאפשר כמו האיש.

ב. האב שפיתו נשואה ועסוקה בצרכי בעלה והאב צריך לה, לא יצוה לבתו (סב) וירשינן בן מדכתיב איש דמשמע איש ולא אשה, עיין בלבוש.

לעשות צרכיו בזמן שעוסקת בצרכי הפעל, ואם הפעל טוב יאמר לה לעשות צרכי האב קודם (ספר חסידים סימן שלה).

סעיף יח

א. היה אביו רשע ובעל עברות, מכבודו ומתירתא ממנו (שולחן ערוך). ואף על פי דקתיב (שמות כב, כז) ונשיא בעמך לא תאר ודרשינן בעושה מעשה עמך, הגי מילי לענין דינא שאינו חיב מלקות על הפאתו וקללתו אבל אסורא בנדאי איפא אפלו ברשע גמור ולא עשה תשובה (לבוש, טו"ז), ויש אומרים דאינו מחיב לכבד אביו רשע אלא אם בן עשה תשובה (רמ"א) והינו שאפלו אסורא ליכא (לבוש), והאחרונים הסכימו לדעה ראשונה שהיא דעת הרבה ראשונים (סג). ודוקא כשהוא רשע בשאר עברות אבל כשהוא רשע בדבר שפא לכבודו אפשר דאינו חיב בכבודו (כתב סופר חלק יורה דעה סימן קז).

ב. ממזר חיב בכבוד אביו ובמוראו (אפלו היה אביו רשע ובעל עברות מכבודו ומתירתא ממנו) (שולחן ערוך) שפיון שחשבה התורה אותו כבנו לכמה דברים הוא הדין שייחשב זה גם בן אביו לענין כבוד ומורא וכל שפן שאסור להפלותו ולקללו מטעם זה (לבוש).

סעיף יט

א. אסור לאדם להכביד עלו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול אלא ימחל ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול (שולחן ערוך) דלא עדיף כבודו מכבוד המקום ומצינו שאפלו הקדוש ברוך הוא מחל על כבודו דקתיב וה' הולך לפנייהם וגו' (לבוש).

ב. אף שמחל האב על כבודו, היינו שאין לבן ענש אם לא כבודו, אבל מפל מקום אפתי מצוה איפא (פתחי תשובה בשם הרדב"ז), ובספר חסידים (סימן תקעג) כתב דאף דמהני מחילה מדיני אדם מפל מקום בדיני שמים חיב.

ג. דוקא כבודו יכול למחל (סד), אבל הפאתו וקללתו אינו יכול למחל (סה), והוא הדין

(סג) ענין בקצור שלחן ערוך סימן קמג בהנהגות לחם הפנים ויבדור פקודיך, ובכ"ח פתב גם בן דנכון להחמיר בהרמב"ם, וענין בערוף השלחן סעיף לט, וענין שדי חמד חלק ג מערכת כ"ף פלל קג שכתב דיש אומרים דהרמב"ם מחיב בכבוד מדאורייתא, ויש אומרים דהוא מטעם מראית העין.

(סד) ענין בשו"ת תשובה מאהבה סימן שע, שכתב דהוא הדין מורא יכול למחל וכן משמעות הגמרא (עי' יד אליהו כתבים אות כ ס"ב).

(סה) ענין בשו"ת שבט הלוי יורה דעה סימן קיב שהכריע לדינא דבין לפני הפאה ובין לאחור הפאה אינו מחול.

צַעְרוּ וּבְזִיוְנוּ אִינוּ מְחוּל (בן איש חי שנה שניה פרשת שופטים אות כב, שרי חמד מערכת כ כלל לא), וְדוֹקָא בְּלֹא פִיוֹס וְהִרְצָאת הַבֵּן אֶת הָאָב, אֲבָל אִם הַבֵּן מְפִיֵס אֶת אָביו וְאִפִּיֵס וּמְחִיל מְהֵנִי מְחִילָתוֹ לְבְזִיוֹן וְצַעַר (שרי חמד שם בשם הר"ן והריב"ש). וַיֵּשׁ אוֹמְרִים דָּאף אִי מְפִיֵס לִיהַ הַבֵּן לְהָאָב אִינוּ מְחוּל (שרי חמד שם בשם תרומת הרשן).

ד. הָאָב זְכוּל לְחֹזֵר מְמַחֵלְתוֹ כֹּל אֵימַת שְׂרוּצָה (מהר"ם שיק יורה דעה סימן ריח).

סעיף כ

א. הַמִּכָּה לְבָנוּ גְדוּל*) הִיוּ מְנַדִּין אוֹתוֹ שֶׁהָרִי עוֹבֵר עַל לִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מְכָשֵׁל (שולחן ערוך) שֶׁמְכָשִׁילוֹ לְבָנוּ שֶׁמָּא מִתּוֹךְ בְּעֶסוֹ וְרָגְזוֹ יִחְזֹר וַיִּכְנֹו (לבוש) וְלֹא מְקַרִי גְדוּל לְדָבָר זֶה רַק אַחַר עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אוֹ עֲשָׂרִים וָאַרְבַּע שָׁנָה (רמ"א) וְהֵינּוּ דְאִין לְנִדּוּתוֹ רַק אַחַר עֲשָׂרִים וָאַרְבַּע שָׁנָה, אֲבָל מִכָּל מְקוֹם אֲסוּר מְעַשְׂרִים וּשְׁתַּיִם (מהרש"ל הובא בפתחי תשובה), וְאִם הוּא נְשׂוּי בְּכָל אַפֵּן אֲסוּר בִּיּוֹן שֶׁנִּקְרָא גְדוּל בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת (שם). וּבְבִרְכֵי יוֹסֵף הִבִּיא בְּשֵׁם הַרִיטב"א דְלֹא גְדוּל גְדוּל מִמֶּשׁ אֶלָּא הַכֹּל לְפִי טַבְּעוֹ שֵׁיֵשׁ לְחוּשׁ שְׂיִתְרִיס כִּנְגָדוֹ בְּדַבּוּר אוֹ בְּמַעֲשֵׂה כִּי אֶפְלוֹ לֹא יְהֵא בַר מְצוּהָ אִין רְאוּי לְהַבִּיאוֹ לְיַדִּי מִפֶּה וּמְקַלֵּל אָביו וּמְשׁוּם אוֹרְחָא דְמִלְתָּא דְבְּגְדוּל שְׂכִיחַ כִּי הָא, נִקְט גְדוּל (וכן כתב בחיי אדם סעיף כא).

ב. אַל יִרְאֶה אָדָם בְּאָזְנוֹ (פְּרוּשׁ אִין מְפַחֵדִין אֶת הַתִּינוּק שֶׁיַּעֲנִישׁוּ אוֹתוֹ) אֶלָּא מְלַקְהוּ מִיַּד אוֹ יִשְׁתַּק וְלֹא יֵאמַר לוֹ כְּלוּם, דִּיֵּשׁ לְחוּשׁ שֶׁמָּא מִחַמַּת אֵימָה יֵאבֵד הַתִּינוּק עֲצָמוֹ לְרַעַת (מסכת שמחות הובא בחידושי רבי עקיבא איגר).

ג. הַמִּכָּה בְּנוֹ קִטָּן יוֹתֵר מְדַאי מְנַדִּין אוֹתוֹ (פסקי תוספות הובא בחידושי רבי עקיבא איגר).

סעיף כא

א. חֵיב אָדָם לְכַבֵּד אֶשֶׁת אָביו (טו) אָף עַל פִּי שְׂאִינָה אָמוֹ כֹּל זְמַן שֶׁאָביו קַיִם וְחֵיב לְכַבֵּד בְּעַל אָמוֹ כֹּל זְמַן שֶׁאָמוֹ קַיִמָת (טז) אֲבָל לְאַחַר מִיתָה אִינוּ חֵיב בְּכַבּוּדָם, וּמִכָּל מְקוֹם דְּבָר הַגּוֹן לְכַבְּדָם אָף לְאַחַר מִיתָה (שולחן ערוך).

דאורייתא, ואפלו לעבר על מצוה מדבריהם אין צריך לשמע בקול אביו ואמו, מכל שכן זה, ופשוט (שו"ת תשובה מאהבה סימן ש"ע).

(טז) וילפינן לה מקרא דכתיב כבוד את אביך, את לרבות אשת אב ואת אמו

* והוא הדין פתו (עיין עקב על עין עקב, מועד קטן יז, א. הערת הרב הגאון רבי משה האלברשטאם שליט"א מורה צדק פה עיר הקודש תפנה ותכונן).

(טו) ואפלו אמו ממש מוזהב בו אין שומעין לה, פי כבוד אשת אביו

סעיף כב

א. חיב אדם בכבוד אחיו הגדול בין שהוא אחיו מאביו בין שהוא אחיו מאמו (שולחן ערוך) (סח) ואפלו הקטן הוא תלמיד חכם וגדול בתורה יותר מן הגדול (רמ"א) וצריך לכבדו כמו שמכבד אביו (כן כתב הרמב"ם והטור) (ט).

ב. יש אומרים דהינו דוקא לאחיו הגדול אבל לא לאחותו הגדולה, וכן אינו מחיב רק לאח הראשון אבל לא לשני אף שהוא גדול ממנו בשנים (שו"ת שבות יעקב חלק א סימן עו הובא בפתחי תשובה ובגליון מהרש"א), ובבב"ר יוסף פתב וזה לשונו חיב לכבד לכל אחיו הגדולים ממנו זכרים ונקבות ואף לאחר מיתת אב ואם (ע), והכי משמע הן לפי הפשט מסתם דברי הפוסקים והן לפי דרך האמת שפתב רבנו האר"י ז"ל והכי נקטינן, עד כאן לשונו (וכן כתב הבן איש חי שם אות ט).

ג. חיב לכבד אחי אביו ואחי אמו (ברכי יוסף בשם רבינו יונה וחרדים) והוא הדין לאחות אביו ואחות אמו (עיין מנח"פ).

סעיף כג

א. אח גדול שחרף ובזה לאחיו שהוא תלמיד חכם וקטן ממנו בשנים ונדה הקטן לגדול יפה עשה שנדהו דבין שאינו נושא פנים לתורה אינו עושה מעשה עמך ואינו חיב לכבדו (שולחן ערוך).

סעיף כד

א. חיב אדם לכבד חמיו (עא) (שולחן ערוך) והוא הדין חמותו (טו"ז וכן כתב הב"ח בשם צדה לדרך וכן כתב הברכי יוסף) והינו דחיב לכבדו בשאר זקנים חשובים (ש"ך בשם הב"ח) (עב).

עין בדרךפי משה אות ז ופתחי תשובה סעיף קטן יח ובגליון מהרש"א, ובצ"ח השלחן סעיף מג פתב גם כן ראיה מרשב"ם בכא בתרא קלא דחיב אף לאחר מיתה. (עא) ועין בשו"ת פ"ס שלמה הלכות כבוד אב ואם בשם הגאון מהר"א פלעק"לס, שאפלו חמיו רודף אותו כמו שאול לדוד, אפלו הכי מחיב לכבדו. (עב) והינו שצריך לקום מפניו, דהרי כתבו הפוסקים שחיב בכבודו כמו שאר

לרבות בעל האם, וכיון דמרבויא דאח דרשינן לה על כן אמרו חכמינו זכרונם לברכה דאינו חיב רק בחייהם (לבוש). (סח) עין בבית מאיר שכתב דהינו רק בכבוד אבל במורא אינו חיב באחיו הגדול. (סט) והינו מדכתוב ואת אמך בוי"ו יתרה דרשינן כן, והינו מדברי סופרים כמו שכתב הרמב"ם הלכות ממרים פ"ק ו. (ע) בזה יש מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן,

ב. אם אין לאב, וגם אין לו בנים שיזונו אותו, וחתנו הוא עשיר, כופין אותו לזונו במעות צדקה שלו, שהרי לו גרע מקרובו, ועוד שהרי חייב בכבוד חמיו (ערוך השולחן סעיף לח)

ג. האשה גם בן חייבת לכבד חמיה וחסותה במה שתוכל דאיש ואשה שוין בשעוריהן אלא שאשה רשות אחרים עליה אבל במה שתוכל חייבת, ויגדל חיוב האשה שהיא חייבת יותר בכבוד בעלה וזהו כבודו (ברכי יוסף).

ד. יש אומרים דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו (מהרי"ק) ואינו נראה לי אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו (רמ"א) (עג) ולכן אם אין לאב ואין לבן ויש לו לבן הבן, כופין אותו לזון אבי אביו כמו שנתבאר לעיל גפי בן (ש"ד בשם הב"ח) וכן חייב בכבוד אם אביו (בן איש חי), ולענין אבי אמו יש מחלוקת בין הפוסקים (עד) ומכל מקום בודאי בפני אמו צריך לכבד אותו מפני כבוד אמו (עה).

סעיף כה

א. אם האב רוצה לשרת את הבן מותר לקבל ממנו אלא אם בן האב בן תורה אז לא יקבל ממנו דכיון דכר תורה הוא חלשא דעתיה ולא עביד כל כון

(עד) בבאור הגר"א סובר לפטר וכן פתב כידי אברהם עין שם, ובבן איש חי פתב דחייב, וכן פתב בערוך השלחן סעיף מד, וכן פתב בשו"ת שבטוף אור זרוע השוכה א דאין לחלק בין אבי אביו לאבי אמו.

(עה) זהו לפי מה שכתב בהגהות מהריק"ש, דאף איתן הסוכרים דאינו חייב בכבוד אבי אביו מפל מקום בפני אביו חייב לכבוד מפני כבוד אביו, נראה דהוא הדין פאן לענין כבוד אמו. והגם שהיה מקום לחלק דשאני באמו שהיא עצמה אינה חייבת בכבוד אביה גם הבן פטור, אמנם האמת אינו בן דהרי גם האשה חייבת בכבוד אביה ולא מפטרא רק משום רשות אחרים עליה, כמו שכתוב בש"ך סעיף קטן יט, דאם אין הפעל מקפיד חייבת בכל דבר שאפשר, אם בן בבנה דלא שיהי זה, בודאי שחייב בפני אמו בכבוד אבי אמו. ועוד דכאן הוא מחייב לכבד את זקנו מטעם שזה עצמו נקרא כבוד אמו ולא מטעם שאמו מחייבת בכבוד אביה, ואם בן אין שום מקום לחלק בזה.

זקנים חשובים וכו' שאפלו מפני זקן שאינו תלמיד חכם חייב לקום, אף שאינו חייב בו בשאר דברים של כבוד, כמו שכתוב ביונה דעה סימן רמד סעיף א, ואם בן ביון שהב"ח והש"ך פתבו דצריך לכבדו כמו שאר זקנים חשובים, משמע דצריך מזקן שאינו תלמיד חכם, עד כאן לשון שו"ת בגין עולם יורה דעה סימן מז. וגם צריך להדרו בשאיאות פנים דהינו כבוד דברים (עין רש"י קדושין לג, א דבור המתחיל מה הידור), שהרי אפלו זקן עכו"ם מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו, כמו שכתוב לקמן בסימן רמד סעיף ז (ועין בשו"ת פ"ס שלמה שם, שדעתו דאולי מחייב קצת באח הגדול ובחמיו כמו אביו, דהינו להאכילם ולהשקותם וכו').

(עג) עין בחדושי רבי עקיבא איגר בשם שו"ת אליהו זוטא לפרש דכונת הרמ"א פאן הינו באם יש לפניו לכבד אביו ואבי אביו, אזי אביו קדם, אבל בלאו הכי שאין אביו לפניו, אזי חייב בכבוד אבי אביו בכל מילי כמו שכתוב באביו (והאור"ז בעצמו חולק על הרמ"א וסובר פמהרי"ק דאינו מחייב בכבוד).

מִרְצוֹנוֹ הַטּוֹב (שולחן ערוך ולבוש) וְאִם אָבִיו מִקְפִּיד הַרְבֵּה בְּדַבָּר יִקְבַּל מִמֶּנּוּ (ר"ן) (עו).

ב. תִּלְמִיד שְׂרוּצָה לֵלְכֵת לְמָקוֹם אַחֵר שֶׁהוּא בּוֹטֵחַ שִׁירָאָה סִימָן בְּרָכָה בְּתִלְמוּדוֹ לִפְנֵי הָרַב שֶׁשֵּׁם, וְאָבִיו מוֹחָה בּוֹ לִפִּי שְׂדוּאָג שֶׁפְּאוֹתָהּ הָעִיר הַעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים מֵעֲלִילִים, אֵינּוּ צְרִיף לְשִׁמְעַ לְאָבִיו בְּזֶה (שולחן ערוך) (עז) וְהוּא הַדִּין אִם מִסְפֵּק לוֹ שֶׁמָּא יִרְאֶה סִימָן בְּרָכָה גַם בֶּן מֵתָר (פּתחי תְּשׁוּבָה) מִשׁוּם דְּתִלְמוּד תּוֹרָה גְּדוֹל מִכְבוֹד אָב וְאִם כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסַעֲיָף יג, וְגַם דְּלֹא מִכָּל אֶחָד זוֹכָה אֲדָם לְלַמֵּד (באור הגר"א).

ג. וְאִם הוֹלֵךְ לְמַצְנָה אַחֲרֵת צְרִיף רְשׁוּת מֵאָבִיו וְאִמּוֹ, אֲבָל לְפָרְנֶסְתּוֹ אֵין צְרִיף לְטַל רְשׁוּת, מִכָּל מָקוֹם לְמַצְנָה אַחֲרֵת צְרִיף לְטַל רְשׁוּת, דִּהְעוֹסֵק בְּמַצְנָה פְּטוּר מִן הַמַּצְנָה וְאִיךָ יַעֲזֹב מַצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם לְטַל מַצְנָה אַחֲרֵת (ערוך השולחן סעיף לו), וְהֵינּוּ מַצְנָה שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל יְדֵי אַחֲרִים, אֲבָל אִם אֵי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל יְדֵי אַחֲרִים הֲרִי נִדְחִית מַצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם מִפְּנֵיָהּ כְּמוֹ שֶׁפְּתַכְּנוּ בְּסַעֲיָף יב (עיי'ן בִּיאור הַגְּר"א סַעֲיָף קטן לה).

ד. אֶחָד הֵיךָ רוֹצֵה לְהַתְּפַלֵּל בְּבֵית הַכְּנֶסֶת שֶׁמִּתְפַּלְּלִין שָׁם יוֹתֵר בְּכוֹנָה, וְאִמּוֹ (עח) מוֹחָה בְּזֶה, אֵין צְרִיף לְשִׁמְעַ לָהּ (פּתחי תְּשׁוּבָה בְּשֵׁם חֲמוּ"ד).

ה. וְכֵן אִם אָב מוֹחָה בְּכֵן לִשְׂא אִשָּׁה שֶׁיִּחַפֵּץ בָּהּ הַבֶּן אֵין צְרִיף לְשִׁמְעַ אֶל הָאָב (רמ"א), שֶׁלֹּא מִכָּל אִשָּׁה זוֹכָה לְהוֹלִיד בָּנִים וְהוּא לִיָּה כְּמוֹנְעוֹ מִפְּרִיָּהּ וְרִבְיָה (לבוש).

(עו) וְעַיִן בְּכַנְפֵי יוֹסֵף שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם לְקוּטֵי פְּרִי חֵדֶשׁ דָּגַם בְּאִפְּן זֶה לֹא יִקְבַּל מִמֶּנּוּ דְּלֹא סָגִי דְּלֹא חֲלָשָׁא דְּעַמִּיָּה (ולא מִצְאֵתִי הַפְּרִי חֲדֶשׁ), וּמִכָּל מָקוֹם דְּבָרֵי הַר"ן מוֹרִים לְהַדְּיָא דְּאֶרְבָּא זֶהוּ כְּבוֹדוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ.

(עז) שֶׁלֹּא מִכָּל אֲדָם זוֹכָה לְלַמֵּד וְהוּי כְּאֵלוֹ מוֹנְעוֹ מִלְּמוּדוֹ וְלַעֲבֹר עַל דְּבָרֵי תּוֹרָה שֶׁאֵין תִּיב לְשִׁמְעַ לְאָבִיו כְּדִלְעִיל סַעֲיָף טו (לבוש).

(עח) וְלִכְאוּרָה הוּא הַדִּין בְּאָבִיו מוֹחָה כְּמוֹ כֵּל דִּינֵי סִימָן זֶה שׁוֹיֵן בְּאָבִיו וְאִמּוֹ.

דיני מכה ומקלל אביו ואמו יורה דעה סימן רמא ובו ט סעיפים

סעיף א

א. המקלל אביו או אמו אפלו לאחר מיתתו חייב סקילה אם הוא בעדים והתראה, אחד האיש ואחד האשה שקללו. במה דברים אמורים שקללום בשם מהשמות המיוחדים אבל קללם בכנוי, אינו חייב אלא בלאו כמו המקלל אחד מישראל (שולחן ערוך). וכן המכה אביו או אמו בחייהם בין איש בין אשה חייבים חנק, ודוקא אם עשו בהם חבורה אבל אם לא עשו חבורה אינו אלא בלאו כמו מי שמכה אחד מישראל (הג"ה), דהינו בהכאה שאין בה שוה פרוטה חייב מלקות, ובהכאה שיש בה שוה פרוטה נתן לתשלומין ופטור מלקות (דרך פקודין מצוה מז), אבל אם הכהו לאחר מיתה פטור (שם).

ב. המקלל אבי אביו או אבי אמו דינו כמקלל אחד משאר הקהל (רמב"ם ממרים פרק ה הלכה ג).

ג. קטן שהכה את אביו אף על פי שאין צריך תשובה לכשיגדיל מכל מקום טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה, אף על פי שעבר קדם שנעשה בר ענשין (רמ"א אורח חיים סימן שמג, דרכי משה כאן אות ג, ועיין בשערי דעה שכתב דהינו דוקא מי שהוא בר דעת אבל בקטן שאינו בר דעת אינו צריך כפרה).

סעיף ב

א. הכהו על אָזנו וחרשו חייב מיתה, שאי אפשר שיעשה חרש בלא חבורה דטפת דם יוצא מבפנים באזן ועל זה נתחרש (שולחן ערוך).

סעיף ג

א. היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמה יבא לעשות בו חבורה, וכן אם הוא מקיז דם או רופא לא יקיז דם לאביו ולא יחתך לו אבר אף על פי שמכונן לרפואה (שולחן ערוך). במה דברים אמורים בשיש שם אחר לעשות אבל אם אין שם אחר לעשות והוא מצטער הרי הוא מקיזו וחותך לו כפי מה שירשוהו לעשות (הג"ה) ואפלו אם לא צוהו והוא בעצמו מבין שיש סכנה בדבר אם ימתינו על רופא אחר, יקיז (דרך פקודין מצוה מז). וכן אם הוא עושה בטוב יותר מאחר ואביו חפץ בו, יכול לעשות (ערוך השולחן סעיף ו).

סעיף ד

א. היו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עברה (א) אפלו נגמר דינם להריגה ויוצאים להרג אסור לו להכותם ולקללם, ואם הכה אותם או קללם פטור. ואם עשו תשובה הרי זה חייב ונהרג עליהם אף על פי שיוצאים להרג (שולחן ערוך).

סעיף ה

א. עבר אביו או אמו עברה שלוקים עליה והיה הבן שליח לדינים, לא יכה אותם, וכן אם נתחייבו נדוי לא יהא שליח לנדותם ולא ירדף ולא יכה אותם בשליחות בית דין אף על פי שראויים לכה ולא עשו תשובה (שולחן ערוך), חוץ ממסית ומדיח שנעשה הבן שליח בית דין על אביו להכותו, שנאמר לא תחמל ולא תכסה עליו (דרך פקודיך מצוה מז).

סעיף ו

א. כל המבזה אביו ואמו אפלו בדברים אפלו ברמיזה הרי זה בכלל ארור מפי הגבורה, שנאמר ארור מקלה אביו ואמו, ויש לבית דין להכות על זה מכת מרדות ולענש כפי מה שראוי (שולחן ערוך), גם אם מבזהו רק בלבו הוא בכלל הנזקר לעיל (חרדים פרק א מצות עשה מן התורה התלויות בלב אות לה).

ב. מי שנתחייב שבועה לבנו בבית דין אינו משביעו בשבועה שיש בה אלה, שהרי זה בא לקלל אביו, אלא משביעו שבועה שאין בה אלה (הג"ה) או יקנה תביעתו לאחר (ט"ז בשם הגאונים).

סעיף ז

א. שתוקי (פרושו שתוק מלקרוא את אביו בשם, כמו שאמרו בפרק עשרה יוחסין איזהו שתוקי כל שמכיר את אמו ואינו מכיר את אביו) חייב על הכאת וקללת אמו ואינו חייב על אביו, אף על פי שנבדקה אמו ואמרה בן פלוני הוא אינו נענש על פיה (שולחן ערוך).

יהרשיע והשתא מיהא אינו עושה, מחייב לכבודו, והכא מיירי ברשעים גמורים שעובר עברות והבאיש ריחו, עין שם, ובכרפי יוסף הביא דבריו וכתב דאין דבריו מכרחים.

(א) בספר ראשון לציון (מהאור החיים הקדוש) כתב דהא דאיתא לעיל סימן רמ ס"ח דאפלו אביו רשע ובעל עברות מחייב לכבודו, הינו אם כבר עבר עברה

סעיף ח

א. בְּנוּ מִהַשְׁפָּחָה אוּ מִהַנְּכָרִית אֵינוֹ חַיֵּב לֹא עַל אָבִיו וְלֹא עַל אִמּוֹ וְכֵן מִי שֶׁהִיָּתָה הוֹרְתוֹ שְׁלֹא בִקְדוּשָׁה אִף עַל פִּי שְׁלֵדָתוֹ בִּקְדוּשָׁה (שולחן ערוך).

סעיף ט

א. גֵּר אָסוּר לְקַלֵּל אָבִיו הָעוֹבֵד כּוֹכְבִים וְלְהַפְּוֹתוֹ, וְלֹא יִבְזֶהוּ, שְׁלֹא יֹאמְרוּ בְּאָנּוֹ מִקְדוּשָׁה חֲמוּרָה לְקַדְשָׁה קְלָה, אֲבָל עֹבֵד שֶׁנִּשְׁתַּחֲרַר אֵין לוֹ יְחוּס וְהָרִי הוּא כְּמִי שֶׁאֵינוֹ אָבִיו לְכָל דְּבָר (שולחן ערוך).

חלק הקומים

מעלות מצות הכבוד

פרק א

השנה הקדוש ברוך הוא כבודם לקבדו

א. תנו רבנן נאמר (שמות כ, יב) כבוד את אביך ואת אמך ונאמר (משלי ג, ט) כבוד את ה' מהונך, השנה הכתוב כבוד אב ואם לקבדו המקום (א).

(קדושין ל עמוד ב)

ב. תנו רבנן שלשה שתפין הן באדם, הקדוש ברוך הוא אביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאלו דרתי ביניהם וכבדוני (ב).

(שם)

פרש הרי"ף (בעין יעקב פיסקא יג) וזה לשונו: נמצא שיש לו שכר כפול, על כבוד אביו ועל כבוד הקדוש ברוך הוא.

אביך ואת אמך, אפלו את מסבב על הפתחים.

פרוש פני משה: שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו, שבכבודו נאמר מהונך, משמע אם יש לך, אבל בכבוד אב ואם נאמר כבוד את אביך ואת אמך סתם, ואפלו אין לו צריך לסבב על הפתחים ולכבדם.

(ב) הגה, כאשר יכבד האדם את אביו ואמו כמו שהיה מכבד מלך ומלכה, עוד לא יצא בנה ידי כבוד, כי הלא השנה הכתוב כבודם לקבדו המקום, ולכן יציר האדם בדתו אליו היה מקבל פני השם יתברך בביתו, באיזה יראת הכבוד היה עומד וכן יכבד אביו ואמו.

(ספד עבד המלך פרשת יתרו)

(א) ובירושלמי (קדושין פרק ז הלכה ז) איתא שהעדיף הקדוש ברוך הוא כבודם יותר מכבודו, וזה לשונו שם: תני רבי שמעון בן יוחי גדול הוא כבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו, נאמר כאן (שמות כ, יב) כבוד את אביך ואת אמך, ונאמר להלן (משלי ג, ט) כבוד את ה' מהונך, במה את מכבדו מהונך, מפריש לקט שכחה ופאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה, ועושה סכה ולולב שופר ותפלין וציצית, מאכיל את הרעבים ומשקה את הצמאים, אם יש לך את חיב בכל אלו, ואם אין לך אין את חיב באחת מהן, אבל כשהוא בא אצל כבוד אב ואם, בין שיש לך בין שאין לך כבוד את

ג. כבוד אב ואם חמורה שבחמורות (א).

(דברים רבה פרק ו סימן ב)

פרש עין יוסף: שהקש כבודם לכבוד המקום.

ד. כבוד את אביך ואת אמך הוא דבור החמישי בעשרת הדברות, והחמשה הראשונים היו מצוות מצד עצמו הוא יתברך וכבודו, וזה החמישי היה כבוד אב ואם, והחמשה האחרונים מדברי מוסר האדם בעצמו. ואמרו שהחמשה הראשונים היו בלוח אחד והחמשה האחרונים היו בלוח שני וכו', נמצא כי בכל ענין הדבור החמישי של כבוד מצדך לראשונים שהם לכבוד המקום יתברך, על פן אמרו שהקש כבודם לכבוד ה' יתברך.

(מנורת המאור נר ג כלל ה חלק א פרק ב)

ה. אל יאמר אדם הואיל אבי שבשמים הקדימני תחלה (כלומר שהקדים אותי תחלה לכבודו למען השלמתי וטובתי ומבלי לעבר על מצותו בשביל כבוד אב ואם (פירוש מאורי אש)) אעשה את רצון אבי שבשמים ואכבדהו ואניח את כבוד אבי ואמי (כלומר אם פן אניח את אבי ואמי ואלך ואעסק רק בדברי תורה שזהו כבוד שמים, ואל אראה להטריפם (פירוש מאורי אש)), לכה נאמר (משלי ג) כבוד את ה' מהונף וגו' ונאמר כבוד את אביך ואת אמך וגו' (ומצינו שהקדוש ברוך הוא מקפיד יותר על כבוד אב ואם מעל כבוד עצמו, וילפינן מן הפסוקים הנזכרים לעיל כדאיתא בירושלמי דמסכת פאה (פרוש זקוקין)).

(תנא דבי אליהו רבה פרק כו)

וכן לא יאמר אדם הואיל אבי שבשמים הקדימני תחלה אעשה את רצון

שקנים מצות כבודם, ולפי האמת לא הגיע לחצי שיעור, וכענין שאמרו לרבי טרפון על אמו אף שהיה מניח שתי ידיו פחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיע למטתה, ואמרו לו חכמים עדין לא הגעת לחצי שיעור שאמרה תורה, ולכן היה אומר רבי יוחנן: אשרי מי שלא ראם (קדושין לא, ב), כי לא כל אדם זוכה לצאת ידי חובת חמר מצוה זו, וכיון שכן אם יברך אין זה מברך אלא מנאץ. לכן לא תקנו בקיימה ברכה, כי ירדו לסוף דעת בני אדם כי לא כל אדם זוכה לבא אל תכליתה, עד כאן דבריו, והוא טעם נכון.

(שדי חמד, חלק ו, אסיפת דינים, מערכות ברכות סימן א אות טז)

(ג) בחלופים שיש בין דברות ראשונות בפרשת יתרו ובין דברות בפרשת ואתחנן במשנה תורה וכו', בדבור כבוד בדברות ראשונות לא כתיב כאשר צוה ה' אלךך, ובדברות אחרונות כתיב כאשר צוה ה' אלךך וכו', כבר בארנו כי משנה תורה היא באור, ולפיכך נאמר כאשר צוה, וגם מפני כי כאשר צוה בא על חזק האזהרה שיש לכבוד אב ואם.

(תפארת ישראל למהר"ל מפראג פרק מג)

ומה שאין מברכין על מצות כבוד אב ואם וכו', בספר שמע יעקב נתן טעם לשבח, והכי אמר, דמפני חמר שבו לא קבעו בו ברכה, כי הן האדם יראה לעינים

אָבִי שְׁבַשְׁמִים וְאִירָא מִמֶּנּוּ וְאַנִּיחַ אֶת מוֹרָא אָבִי וְאִמִּי, לְכָךְ נֶאֱמַר (דברים ו) אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְנֶאֱמַר (ויקרא יט) אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִירָאוּ.

(שם)

מאי ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח) אלא משלו משל למה הדבֵר דומה לאחד שהיה חבוש בבית האסורים במדינת הים תשעה חדשים ובאו אליו שלשה אנשים, אחד מהם עומד ומכלכלו בבית האסורים, ואחד מהם הוציא אותו מבית האסורים, ואחד מהם נותן לו מזונות עד שהוא מגיע לישוב. לימים נודמנו לו שלשתן כאחד אצלו, לא יאמר אותו אדם בלבו זה גדול מזה וזה גדול מזה, אלא יהא נוהג כבוד לשלשתן כאחד (ד).

(שם, 19 קכז)

על ידי מצות הכבוד, הודו אמות העולם באחדותו יתברך

א. דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ פי שמעו אמרי פיך, מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא (שמות כ) אנכי ולא יהיה לך אֱמרו אמות העולם לכבוד עצמו הוא דורש (א), פיון שאמר (שם) כבוד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות (ב). רבא אמר מהכא (תהלים קיט) ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך נכר שראש דברך אמת.

(קדושין לא, א)

(ד) נפלא זה המשל לצייר איך נרגישו בטובת אב ואם, אף שהכל מידו יתברך, ולא ירמה בנפשו הלא ה' ברוך הוא הסבה הראשונה המהנה כל ומחיה ועושה כל ומה עשה לי אבי ואמי, וישא המשל זה בנפשו פי כלן עוזרים בהיותו, אף שהכל מידו יתברך, ואף שקל העולם מיד ה' עם כל זה כבודם בעבור טוב לבכם ותפץ עצמם, וזהו ומבשרך שהם מעמידי בשרך, אל תתעלם מעזר להם.

(ד) נפלא זה המשל לצייר איך נרגישו בטובת אב ואם, אף שהכל מידו יתברך, ולא ירמה בנפשו הלא ה' ברוך הוא הסבה הראשונה המהנה כל ומחיה ועושה כל ומה עשה לי אבי ואמי, וישא המשל זה בנפשו פי כלן עוזרים בהיותו, אף שהכל מידו יתברך, ואף שקל העולם מיד ה' עם כל זה כבודם בעבור טוב לבכם ותפץ עצמם, וזהו ומבשרך שהם מעמידי בשרך, אל תתעלם מעזר להם.

(חדושי אגדות מהר"ל, קידושין פ"א).

(פירושו מאורי אש, שם)

(ב) הנה איתא בש"ס: יודוך ה' כל מלכי ארץ פי שמעו אמרי פיך, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא אנכי ולא יהיה לך

(א) לכבוד עצמו הוא דורש. היו סבורים האמות שאין התורה שהוא יתברך נותן לישראל יריעת האמתות בצד עצמו, רק

פֶּרֶשׁ רש"י: חֲזָרוּ וְהוֹדוּ לַמַּאֲמָרוֹת הַרְאֵשׁוֹנוֹת, כֹּל שֶׁכֵּן שֶׁחַיֵּב אָדָם בְּכַבּוּדוֹ שֶׁאֵף הוּא שֶׁתֵּף בְּבְרִיאוֹתוֹ כְּאָבִיו וְאִמּוֹ, וְחֲזָרוּ וּמִתּוֹ מְסוּרִין בְּיָדוֹ: רֹאשׁ דְּבָרָךְ אָמַת. לֹא הִזְקַק הַפְּתוּב לֹמֵר רֹאשׁ דְּבָרָךְ אָמַת אֲלֵא לְפִי שֶׁהֵיוּ מְרַנְּנִים אַחַר דְּבָרָיו הַרְאֵשׁוֹנִים לֹמֵר לְכַבּוּדוֹ הַזֶּהִיר, וְלֹאֲחֵר זְמַן חֲזָרוּ וְהוֹדוּ, כְּשֶׁשָּׁמְעוּ סוּף דְּבָרָיו לְמַדּוֹ שֶׁרֹאשׁ דְּבָרָיו אָמַת.

ב. מִצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם הֵיטָה סִבָּה שֶׁיִּצְאֵמִינוּ אֲמוֹת הָעוֹלָם בְּאַחֲדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי, אִם כֵּן כִּמְהָ צְרִיף שְׂיִזְהַר הָאָדָם בְּמִצְוַה רַבָּה זֹאת, כִּי כְּשֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאִם אִמּוֹ אוֹמֵר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּבִיכּוֹל מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיהֶם כְּאֵלוֹ דְרָתִי בִּינֵיהֶם וְכַבְּדוּנִי.

וְאֵף עַל פִּי שֶׁמַּעֲזָה זֶה קְרֵאוֹהָ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָה (דְּכָרִים רַבָּה פֶּרֶשׁה וּ סִימָן ב) חֲמוּרָה שֶׁבְחֵמוּרוֹת, הֵם אָמְרוּ לְפִיּוֹם צִעֲרָא אַגְרָא, וְדָמָא בֶּן נְתִיבָה יוֹכִיחַ (קְדוּשִׁין לֵא).

אִם כֵּן כִּמְהָ צְרִיף הָאָדָם לְהִזְהַר מְאֹד לְתַת נַחַת רוּחַ לְאָבִיו וְלֵאֲמוֹ וְלֹא יִקַּל בְּכַבּוּדָם כֹּלֵל, וְרַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָה כִּבְר הוֹדִיעוּנוּ אֵיזָהוּ מוֹרָא וְאֵיזָהוּ כְּבוֹדוֹ. וְהֵן בְּעוֹן הַדּוֹר פְּרוּץ, וְכִמְהָ בְּנִים לֹא דִי שְׂאִין עוֹשִׂים כְּבוֹד אָב וְאִם כֹּכָל מַה שֶׁצְּרִיף לַעֲשׂוֹת כִּי אִם אֲדַרְבָּה מְקִילִים בְּכַבּוּדָם וְכו', וְאִם יִהְיֶה הַדְּבָר שֶׁאֲבִיָּהֶם יִפְתָּחוּ פִּיהֶם לְדַבֵּר דְּבָר הֵם מִשְׁתַּקִּים אוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁמְחַזְּקִים אֶת עֲצָמָם לְבַעֲלֵי שֶׁכָּל וּמַדְע וְלֹאֲבִיָּהֶם מְחַזְּקִים אוֹתָם לְסַכְּלִים וְלַפְתָּאִים, אוֹי לָהֶם לְבָנִים כְּאֵלוֹ שֶׁאֵינָם זִהִירִים בְּצוּוֹי שֶׁל מְקוּם. וְלֹא עַל חֲנַם צִוָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִצְוֹת

כְּבוֹד עֲצָמוֹ, כִּי אֵין הָאָב מִתְכַּבֵּד בְּזֶה שֶׁהֵבֵן מְכַבְּדוֹ וּמוֹסֵר אֶת נַפְשׁוֹ בְּשִׁבְלֵוֹ, כִּי זֶהוּ דְּבָר שֶׁהַשֶּׁכֵּל מְחַיֵּב מִצַּד הַטֶּבֶע וּמִנְהַג הָעוֹלָם שֶׁהֵבֵן יְכַבֵּד הָאָב וְיִהְיֶה לוֹ לַעֲבֹד נְאֻמָּן לְמִסֵּר נַפְשׁוֹ בְּשִׁבְלֵוֹ.

וְהֵנָּה מְבַשְּׂרֵי אַחְזָה אֲלוֹהֵי כְּבִיכּוֹל פִּתַּח דְּבָרוֹ יְאִיר בְּאִמְרוֹ אֲנִכִּי ה' אֶלְקֵיךְ וְכו' וְכוּנְתוֹ לְמִסֵּר נַפְשׁוֹ עַל קְדֻשַׁת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ כְּנֹכַח לְעֵלִי, וְאִמְרוֹ אֲמוֹת הָעוֹלָם לְכַבּוּד עֲצָמוֹ דּוֹרֵשׁ, כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמְעוּ מֵאִמֵּר כְּבֹד אֶת אָבִיךָ וְכו' וְנִתְפָּרַס לָהֶם שִׁישְׂרָאֵל הֵם בְּנֵי מִשְׁשׁ כְּדֹאֲתָא בְּזִהַר הַקְּדוֹשׁ וְכו', אֲנִי הוֹדוּ לְדְבָרָיו הַרְאֵשׁוֹנִים שֶׁלֹּא לְכַבּוּד עֲצָמוֹ הוּא דּוֹרֵשׁ רַק בְּשִׁבְלֵי תַקְוָן וּשְׁלֵמוֹת נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל כְּנִיּוֹ.

(אֵהֲבַת שְׁלוֹם, פֶּרֶשׁת יִתְרוֹ ד"ה וַיְדַבֵּר)

אִמְרוֹ אֲמוֹת הָעוֹלָם לְכַבּוּד עֲצָמוֹ דּוֹרֵשׁ, כִּיּוֹן שֶׁאִמֵּר כְּבֹד וְכו' חֲזָרוּ וְהוֹדוּ לְדְבָרָיו הַרְאֵשׁוֹנִים. וְהֵנָּה דְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָה צְרִיכִין בְּאוּרֵי, וַיֵּשׁ לֹמֵר כְּנִתָּם עַל דְּרָף זֶה, דְּהֵנָּה יְדוּע דְּמִצְוֹת אֲנִכִּי וְלֹא יִהְיֶה לָךְ הַפְּנוּהָ לְמִסֵּר נַפְשׁוֹ עַל קְדֻשַׁת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְהֵנָּה נִשְׁכִּיל לְדַעַת בְּדָרָף הַטֶּבֶע מִמְּנֵהֶג הָעוֹלָם, אִם יֵאמֵר אֶחָד לְבֵן חֲבָרוֹ הֵיטָה לִי לַעֲבֹד נְאֻמָּן וּמִסֵּר נַפְשׁוֹ בְּשִׁבְלֵי, בְּנֹדָאֵי כֹל הַשּׁוֹמֵעַ זֹאת יִתְפַּלֵּא בְּעֵינָיו, כִּי בְּנֹדָאֵי אֵין פְּנוּתוֹ רַק רְדִיפַת הַכְּבוֹד וּבְשִׁבְלֵי עֲצָמוֹ הוּא דּוֹרֵשׁ לְקַנּוּת שֵׁם לְכַבּוּד וּלְתַפְאָרַת, וְהֵיטָבֵן זֶה שִׁיחַמֵד כְּבוֹד מִכֵּן חֲבָרוֹ וְאִשֵּׁר לֹא עָמַל בּוֹ וְלֹא גָדְלוֹ, אֲכַל אִם יֵאמֵר הָאָב לְבָנוֹ כְּדְכָרִים הָאֵלֹהִי, בְּנֹדָאֵי אֵין פְּנוּתוֹ בְּשִׁבְלֵי

כְּבוֹד אֵב וְאֵם בְּעֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת (ג), כִּי אִם לְלַמֵּד לְאָדָם שְׂחִיבָה מִצְוָה זֹאת בְּעֵינָיו.

(ספר מתוק מדבש, פרק ז)

סְמִיכוֹת מִצְוַת הַכְּבוֹד לְכְבוֹד שְׁבֵת

א. אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֵת שְׁבֵתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְגו' שְׁקִיל יִקְרָא דָּאֵב וְאֵם לִיקְרָא דְשֵׁבֵת וְכו', מֵאֵן דְּדַחֵיל מֵהָאֵי נָטִיר לְהָאֵי.

(זהר חלק ג פא, ב, בזוהר הקדוש וברעיא מהימנא)

פְּרוּשׁ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: שְׁקוּל כְּבוֹד אֵב וְאֵם כְּכּוֹד שְׁבֵת, וְהִירָא מֵאָבִיו וְאָמוּ זוֹכֵה לְשִׁמּוֹר אֵת הַשְּׁבֵת (א).

ב. זְכוֹר אֵת יוֹם הַשְּׁבֵת לְקַדְּשׁוֹ, וְכַבֵּד אֵת אָבִיךָ וְאֵת אִמְךָ. וְכִי מָה עֲנִין זֶה אֲצִל זֶה, אֲלֵא לְלַמְדֵּךְ שְׁכַל זְמַן שְׁאָדָם מְכַבֵּד אֵת אָבִיו וְאָמוּ, אֵין חֲטָא שֶׁל חִלוּל שְׁבֵת וְלֹא שְׂאָר שׁוּם חֲטָא בָּא עַל יָדוֹ (פְּרוּשׁ מֵאוּרֵי אֵשׁ: מִפְּנֵי שְׁשׁוּמַע לְתוֹכְחָתָם וּמְקַבֵּל מוֹסְרָם לֹא יִחֲטָא) (ב).

(תנא דבי אליהו רבא פרק כו)

מִצְוֹת, עַל דְּרַף אִמְרָם זְכוּרָם לְכַרְכָּה הַקֵּשׁ כְּבוֹדָם לְכְבוֹד הַמְּקוֹם, וְכִמוֹ שְׁבַעבֻדְתוֹ יִתְכַרֵּךְ שְׁמוֹ יֵשׁ בְּחִינַת אֲהָבָה וְיִרְאָה, כְּמוֹ כֵּן בְּאֵב וְאֵם יֵשׁ מִצְוַת כְּבוֹד וּמוֹרָא, וְזֶהוּ לְעַמְתָּ זֶה, וְלִכְל אַחַת יֵשׁ סְגֻלָּה בְּפָנֵי עֲצָמָה.

(א) הַבֵּת שְׁלוֹם, פְּרֻשׁת קְדוּשִׁים ד"ה וְהִנֵּה (ב) פְּרוּשׁ זְכוּרָתָם שֵׁם: וְעַל דְּרַף הַסּוּד הוּא הַמְּכַבֵּד אֵב וְאֵם הוּא מִיַּחַד הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּיהּ וְכו', וְכִשְׁם י"ה ו"ה תְּלוּיִם כָּל הַמִּצְוֹת וְכו', וְלִכֵּן אֲתִי שְׁפִיר שְׂאִין חִלוּל שְׁבֵת בָּא לְיָדוֹ שְׁהִיא שְׁקוּלָה כְּכַל תְּרִי"ג מִצְוֹת בְּכֻלָּל, וְאֵין שׁוּם חֲטָא בְּפֻרְט בָּא לְיָדוֹ.

(ג) הִגָּה, עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת הֵם חֲמוּרִים מְאֹד לְכָל הָעוֹלָם וְכו' וְלֹא נִחְשְׁדוּ יִשְׂרָאֵל לְעֵבֵר עַל אֵיזָה מִצְוָה מִהַדְּבָרוֹת.

(אגרא דכלא, פרשת עקב אות ב)

(א) הַסְּמִיכוֹת אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ לְוָאֵת שְׁבֵתַתִּי תִשְׁמְרוּ, כִּי נוֹדַע שֵׁישׁ מִצְוֹת שֵׁישׁ סְגֻלוֹת, כְּגוֹן שׁוֹפֵר לְהַבְהִיל הַשֶּׁטֶן, אוֹ מִצְוַת הַדְּלָקַת נֵר שְׁבֵת, הוּא לְכַבוֹת אֵשׁ הַסְּטָרָא אֲחֵרָא וְכִיּוֹצֵא בְּהֵן, וְזֶהוּ כְּפִנְתַּת הַסְּמִיכוֹת לְהוֹדִיעַנּוּ שְׁמִצְוַת מוֹרָא אֵב וְאֵם הוּא סְגֻלָּה לְשִׁמְרַת שְׁבֵת, וְכִמְצְוַת כְּבוֹד יֵשׁ סְגֻלָּה אֲרִיכוֹת יָמִים, כְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ וְכו', וְכְבוֹד וּמוֹרָא הֵם שְׁנֵי

מטעמי מצות הכבוד

פרק ב

מצות כבוד אב ואם היא פּרעון החוב על הטובות שעשו עמו ולא יהיה כפוי טובה, וגם על ידי זה נפיר טובות הבורא ותברך שמו.

א. משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיפיר ויגמל חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מדה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים, ושימתן אל לבו כי האב והאם הם סבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו, וכשיקבל זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להפיר טובת האל ברוך הוא שהוא סבתו וסבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאור וספק צרכו כל ימיו והעמידו על מתכונתו ושלמות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשפלת, שלולא הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויעריך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא ותברך שמו.

(החנוך, פרשת יתרו מצוה לג)

ב. אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא, ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו'.

התחיל הפתוב בכבוד אב ואם מפני שהיא מצוה גדולה לשמים ולבריות מדרך השכל ומדרך המוסר, והוא להיות לו לאדם השתדלות לכבד את אביו ואת אמו הן להאכילם הן להשקותם בכל אשר יצטרך, כי אחר שהוציאו לאור העולם וזולתו לא היה לו קיום והעמדה, אם כן נמצא שכל מה שעושה הוא וטורח ומצליח גרמא מאביו ואמו היא, אם כן מידו הוא נתן לו. וזו סבא נכונה להכריח האדם בהכרח להשתדל במצוה הזאת ובכל אפניה שראוי, וכל המוסיף משבח.

נמצא כבוד אב ואם גמילות חסד מכמה צדדין, גמילות חסד לו לנפשו שמקיים מצות השם ותברך, גמילות חסד לקיים מצוות המביאו לחיי עולם הזה, גמילות חסד למי שגמל עמו חסד גדול עד שהעמידו על עמדו ואין ראוי להיות כפוי טובה, גמילות חסד לבריות ועושה צדקה עמהם, ומפני היות הענין כל כך גדול במאד מאד לא נכלל בכלל גמילות חסדים.

(סדר היום, סדר ברכות של שחרית דבור המתחיל ויאמר)

ג. אמרו במדרש דכל מצות כבוד אב ואם היא פּרעון החוב שהבן חזב לפרע לאביו ולאמו הטובה שגמלוהו, ומי שאינו מכבדם נקרא רשע דכתיב לזה רשע ולא ישלם. והמאכילם ומשקה אותם ועושה להם כל צרכיהם נקרא צדיק, שנאמר וצדיק חונן ונותן הינו שנותן להם בלב חונן פדרף שהיו הם נותנים לו ולא בלב אכזרי.

ובכלל הפרעון שיאהב אותם אהבה עזה פדרף שהיו הם אוהבים אותו ולא יהיו עליו לטורח ולמשא כבד.

(חרדים, פרק א מצוות עשה מן התורה התלויות בלב, לו, לח)

ד. הנה המצוה הזאת מהמצוות השכליות שהשכל מחייבן, להיות שאביו ואמו הולידוהו וגדלוהו וגדלה צערם עליו עד שנתגדל, אין מן הצרף להאריף פידוע, מהראוי שלא להיות כפוי טובה. על פן מזאת המצוה ילמד קל וחמר שלא להיות כפוי בטובת הבורא העודפות עליו ועל אביו ואמו ועל כל הנבראים מבלי הקדים לו שום בריה איזו טובה, כמו שכתוב מי הקדימני ואשלם וגו', ובאם חס ושלום האדם יכפר בטובת אביו ואמו שהביאוהו לחיי עולם הזה, בקל יוכל לכפר חס ושלום בטובת וכו', וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה שאומר השם יתברך יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם וכו'.

(דרך פקודיך, מצות עשה לג חלק המחשבה אות ד)

קבלת ההורים תהיה חשובה לאדם

א. הנה יסוד המצוה הזאת הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיני האדם ויאמין בה ויסמך עליה וכמו שכתוב זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר שאל אביו ויגדף ויקניף ויאמרו לה.

(אברבנאל, יתרו דבור המתחיל כבד)

ב. כבד את אביו ואת אמו אמרו חכמינו זכרונם לברכה שהקש כבודם לכבוד המקום, ויש לומר הטעם שהחמירה תורה בזה כי הנה אנהנו מאמינים בני מאמינים בבורא יתברך מצד קבלת אבותינו שראו עין בעין נסים ונפלאות שעשה עמנו השם יתברך במצרים ובמדבר ובמעמד הר סיני וקבלנו כל זה מאבותינו ואבות אבותינו אשר הורישו לנו מורשה אמונת אמן, ומי שמזלזל בכבוד אבותיו גם קבלתו אינה בטוחה, וכן מי שמפקפק באמונה לא לבד שהוא כופר בתורה ובהשגחתו אף גם זאת מזלזל בכבוד אבותיו כאומר שהורישו לו חס ושלום דבר שאינו אמת והיש לה בזיון גדול מזה שעושה אבותיו פשקננים חס ושלום, על פן שפיר הקש כבודם לכבוד המקום כי זה תלוי בזה והבן.

(פסוק קרן לדוד פרשת יתרו)

כּוֹנֵת מִצְוַת הַכְּבוֹד

פָּרָק ג'

יְקוּיִם מִצְוַת הַכְּבוֹד בְּשִׁבְיָא צְווי הַבוּרָא יתְבַרַךְ וְלֹא בְשִׁבְיָא שְׁהַשְׁכֵּל מְחִיבוּ.

א. ידוע דכבוד אב ואם הם ממצוות השכליות פּוֹדע, אָמְנָם צְרִיךְ הָאָדָם לְקַיֵּם הַמִּצְוָה בְּעִבּוּר שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא צָוָה עָלֶיהָ, לֹא בְּעִבּוּר שֶׁהִדְעַת מְחִיבוּ לָזֶה, שָׂאֵם עוֹשֶׂה כֵּן אֵין לוֹ שִׁכָר כָּלֵל.

(מדרש תלפיות אות א ענף אב ואם)

ב. כִּבְד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וְגו' (דברים ה, טז). בְּאַמַּת כְּבוֹד אָב וְאִם הוּא בְּטַבַּע וּמִן הָרְאִיָּה הוּא, כִּי הֵבִין מִפִּיר טוֹבָה בְּזֶה לְאַבוֹתָיו עַל שֶׁגָּדְלוּ אוֹתוֹ הֶאֱכִילוּהוּ וְהִשְׁקוּהוּ וְהִלְבִּישׁוּהוּ, וְאֵין זֶה כְּבוֹד אָב וְאִם אֲלֹא מִכְבֵּד אֶת מְטִיבֵיו, אֲכַל מִצְוָה לְכַבֵּד אָב וְאִם גַּם אִם לֹא הִטִּיבוּ עִמּוֹ מִקְטָנוֹתוֹ, מִכָּל מְקוֹם מִצְוָה לְכַבֵּדָם כִּי כֵן צָוָה ה' (א).

(כתב סופר, ואתחנן)

ג. ידוע שְׂאֲנַחְנוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְחִיבִים לְקַיֵּם כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה הַקְדוּשָׁה אֲפֵלוּ הַשְׁכָּלִיּוֹת כְּדִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנְנוֹ, וְלֹא יִהְיֶה שׁוּם חִלּוּק בֵּינֵנוּ בֵּין מִצְוֹת שְׁכָלִיּוֹת וּבֵין מִצְוֹת שְׂמַעִיּוֹת, רַק הַכָּל צְרִיכִים אֲנַחְנוּ לְקַיֵּם מִחֲמַת שְׂצוֹנֵנוּ הַכָּל מִהַבוּרָא יתְבַרַךְ שְׂמוֹ, וְזֶה הוּא נַחַת רוּחַ לְפָנָיו שְׂאֲמַר וְנַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ (ב).

(מאור ושמש פרשת משפטים דבור המתחיל ויבא)

כָּךְ, כְּשֶׁאָדָם עוֹשֶׂה מִצְוָה גִּימוּסִית, עוֹשֶׂה אוֹתָהּ בְּכָל יוֹם וְיוֹם בְּשׁוּה, בְּכוֹנֵה אַחַת כְּדִי לְקַיֵּם הָעוֹלָם, אֲכַל אִם עוֹשֶׂה הַמִּצְוָה מִחֲמַת צִיּוֹת הַבוּרָא יתְבַרַךְ שְׂמוֹ עוֹשֶׂה אוֹתָהּ מִצְוָה בְּכָל יוֹם בְּכוֹנֵה אַחֲרָת, דְּהֵינּוּ שְׂבִכָל יוֹם וְיוֹם שֵׁישׁ לוֹ יוֹתֵר אֶהְבָּה וְיִרְאֶה מִפְּנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה הַמִּצְוָה יוֹתֵר בְּהַתְלַהְבוֹת אֲפֵלוּ הַמִּצְוֹת שְׁכָלִיּוֹת.

(שם)

הֵנָּה נוֹדַע לְכָל הַבָּאִים בְּסוּד ה' שֶׁכָּל מִצְוָה וּמִצְוָה אֲשֶׁר צִוְּנוּ הַשֵּׁם יתְבַרַךְ בְּרוּךְ הוּא, הֵגַם שְׂמַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה הִיא מַעֲשֶׂה גְשָׁמִית אֲךְ שְׂרֵשָׁה הוּא רוֹמֵז בְּעוֹלָמוֹת הָעֲלִיּוֹנִים, וְעָקֵר טַעַם קִיּוּם הַמִּצְוָה הוּא

(א) וְכֵּן מְפָרֵשׁ אֶת הַכְּתוּב כִּבְד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים ה, טז). דָּאָז כְּשֶׁנִּצְטוּר יִשְׂרָאֵל מִצְוַת כְּבוֹד הָיוּ אוֹזְקִים מִן וְלֹא הָיוּ הָאָבוֹת מְאֻכְלִים לְכַנְיָהֶם מִשְׁלָהֶם, וְגַם הַמְּלַבּוּשִׁים גָּדְלוּ עִמָּהֶם, כְּפִרוּשׁ רש"י בְּשִׁמְלַתְךָ לֹא כְּלָתָהּ, וְכֵן לְכַבֵּד בֵּן אָבוֹתָיו תְּמִיד אֲפֵלוּ אִם אֵינוֹ נִהְנֶה מֵהֶם, וְהֵינּוּ כִּבְד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ, כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ לְכַבֵּד כְּשֶׁלֹּא הָיָה מִסְפִּיק לָךְ וְלֹא הִתְהַוָּה לָךְ הִנָּא הַגּוֹיִפְנֵי מֵהֶם, כֵּן תִּהְיֶה תְּמִיד.

(שם)

(ב) וְחִלּוּק שְׂבִין אָדָם עוֹשֶׂה מִחֲמַת גִּימוּסִית וּבֵין מִחֲמַת צִיּוֹת הַבוּרָא הוּא

ד. צריך לכוון במצות עשה זו לקיים מצות בוראו, ומצות עשה דאורייתא היא וצריכה פונה (ג).

ונראה לי מדכתבה התורה מתן שכר המצוה בצדה: למען יאריכון ימיה ולמען ייטב לה, אפשר דהוא כמו טעם למצוה, וצריך לכוון לזה גם כן.

והטעם הוא לפי זה דהנה אדם הבונה אביו ואמו הוא כופר בטובתם שהטיבו עמו שהביאווהו לחיי עולם הנה, אם כן אין נחשב בעיניו זה לטובה על כן אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, אבל כאשר יכבדם הרי גדולה בעיניו טובתם שהביאווהו לחיים על כן יאריך ימים, וכן הוא בענין טובת הגדול והון שנתנו לו, אם הוא כפוי טובה לא מקרי זה בעינו טובה ולא חפץ בטובה ובכרחה ותרחק ממנו, מה שאין כן בשמכבדם הגדל בעיניו הטובה והיה שכרו כפול מאת השם יתברך כאשר גזר במאמרם ולמען ייטב לה, ואם כן לפי זה צריך לכוון שעושה המצוה לשם מצות בוראו ולמען ייטב לו ולמען יאריך ימים ולפי דרשת חכמינו זכרונם לברכה צריך לכוון שיאריך ימים בעולם שכלו טוב וארך, להורות כי זה הוא עקר טובת אביו ואמו שהביאווהו לחיי עולם הנה להיות עובד ה'.

(דרך פקודין מצות עשה לג חלק המחשבה אות א, ב, ג)

גם יכון במצות הכבוד שיהיה לו סיוע לתורה ולעבודה ולמצוות ומעשים טובים (ד).

(שם אות ח)

זה, כיון שעל כל פנים עשה, וגם אפלו בטול מצות עשה לגמרי מחיב מרדות רק מדרבנן, אבל בית דין של מעלה מענישים אעשה ובפרט בטול לגמרי (אפשר אפלו שלא בעיני ריתחא) בעיני ריתחא ודאי, כדאמר מלאכה לרב קטינא (מנחות מא, א). אגרא דכלה, פרשת מטות ד"ה ואם לא וכו' (ד) וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו', חפץ יעקב אבינו דוקא לשבת שם, מפני ששם פחד ומרא אביו ורבו עליו וכי"ף ליה וכו'.

הנה, נודע אשר מצות כבוד אב ואם גדלה למאד, שהשנה כבודן לכבוד המקום ברוך הוא, ואפלו עשו הרשע אמרו חכמינו זכרונם לברכה כשהיה רוצה לשמש את אביו הנה מלביש עצמו בבגדי כבוד הקרים

לעורר השרש הנה, שזאת המצוה רומזת אליו, ולהמשיך עלינו קדשה מהשרש הנה אשר המצוה רומזת וכו'.

ויוכז גם מצוה זאת של כבוד אב ואם, הגם שהיא מעשה טבעית, שגם האמות מקימין כן, מפל מקום צננו השם יתברך בו, כדי שעל ידי זה ימשך עלינו משרשה בעולם העליון, מה שאין כן כשהיינו עושים בלתי צווי יתברך, לא מתעורר שרש כלל. וזהו פרוש מאמרם זכרונם לברכה: אינו דומה מצוה ועושה לשאינו מצוה ועושה.

(דברי משה, דאלינא, מתלמידי בעל שם טוב) (ג) מצות עשה דאורייתא צריכה פונה, לכוון לצאת ידי חובת המצוה, ובזולת זה לא יצא ידי חובתו ומקרי בטול מצות עשה, הגם שבית דין של מטה אין מענישים על

ה. לא תכבדם על פחינת שהביאוך לעולם הזה ליהנות ממנו, רק למען על ידם יאריכון ימיה וגו' הוא בעולם הבא כמא דאף אמר (ישעיה ס) לעולם יירשו ארץ, ויכבולתם זכרונם לברכה (סנהדרין ז). כי על עולם שפלו ארך ידבר, ששל ידי שהביאוך לעולם הזה תקנה העולם הבא.
(אלשיך הקדוש פרשת יתרו דבור המתחיל כבד או ירמו)

תקנה קדם מצות הכבוד

א. כשהולך אדם לאביו או לאמו או לשניהם ביחד יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כבוד ומורא אב (או אם, או אב ואם) כמו שכתוב כבד את אביך ואת אמך, ואיש אמו ואביו תיראו, ומצות עשה ואתה תרעה כמוך (שכל מצוות עשה ולא תעשה השליכין בין אדם לחברו פשיטא שישנם גם כן באביו ואמו), ומצות עשה וחי עמו (לחיות אותם בכל היכולת), ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך, ומצות לא תעשה ולא תזנו איש את עמיתו (בפרשת בהר, שלא לצערם ולהקניטם חס ושלום בדברים), ומצות עשה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (שאם אביו כן ששים שנים או תלמיד חכם או שניהם ביחד כשקם מפניו מחמת כבוד אב מקום גם כן אלו השתי מצוות), ויהי נעם וכו'.

(חשבון פרטי המצות, מצות עשה לכבד אב ואם ולירא מהם)

התנאים במצות הכבוד

פרק ד

תנאי הכבוד

א. התנאי הראשון, שנעשה כל מצוה ומצוה בכונה לצאת ידי חובתינו, כדפסקו הרי"ף והרמב"ם ורמב"ן מצוות צריכות פונה.

התנאי השני והשלישי, לעשות המצוה ביראה ובאהבה רבה.

התנאי הרביעי, השמחה הגדולה במצוה, וכל מצוה ומצוה שתזדמן לו

הורנא הוא דשדר ליה קודשא בריהּ הוא, ולפי רב השמחה יגדל שכרו. וכן גלה האר"י הקדוש זצ"ל לאיש סודו שכל מה שהשיג שנספתחו לו שערי החכמה ורוח הקדש, בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית, ואמר דהינו דכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל, פרוש מרב כל מפל מיני תענוג שבעולם ומפל זהב ופז רב ואבנים טובות ומרגליות.

התנאי החמישי, שיעשה המצוה פלה ולא מקצתה, דכתיב בפרשת עקב כל המצוה גו' תשמרון לעשות, וכתב שם רש"י בשם המדרש אם התחלת במצוה גמר אותה.

התנאי הששי, הדקדוק הגדול במצוה לעשותה כתקנה וכל פרטיה ודקדוקיה כמצותה.

התנאי השביעי, הריצה ורדיפה לקרתה, דכתיב דרך מצותיה ארוץ.

התנאי השמיני, כל מצוות שיכול הוא לעשות בידו יעשנה בידו ולא על ידי שליח, כדאמרו בריש פירק ב' דקדושין, מצוה בו יותר מפשלוחו.

התנאי התשיעי, שיזהר בכבוד המצוה וכו' ובמדרש תנחומא פרשת ויגש, אמר רבי שמעון בר יוחאי אמר הקדוש ברוך הוא הווי מכבדין את המצוות שהם שלוחי ושלוחו של אדם כמותו, אם כבדת אותם כאלו אותי כבדת ואם בזית אותם כאלו אותי בזית.

התנאי העשירי, שלא יחמיץ המצוה אלא בהגיעה לידו ימהר לעשותה ולא יאמר מחר אעשנה.

התנאי האחד עשר, שיהא ממתין ומשתוקק מתי תבא המצוה לידו לקימה, דכתיב ולמדדתם אותם ושמרתם, לשון המתנה, כמו ואביו שמר את הדבר.

התנאי השנים עשר, הדור מצוה שנאמר זה אלי ואנוהו.

התנאי השלשה עשר, זריזות גדול במצוה וכו' ובמסכת נזיר אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה לעולם נקדים אדם לדבר מצוה (ע"ן לקמן מאמר זריזות במצות הכיבוד).

(מהקדמת החרדים, תנאי המצות)

ב. כבד את אביך ואת אמך וגו' לא יעבדנו כבן בשביל ירשתו או בשביל דבר אחר שהוא מצפה ממנו.

(פרוש הסור הארוך, פרשת יתרו)

ג. יכבדם באמת לשם שמים, אבל אם מכבד אותם רק בפה ולא בלב רק מצות אנשים מלמדה, עליו נאמר מקרא ויאמר ה' יען פי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה. לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (פרוש מצודות: לא יוכלו להתחכם להמלא מהרעה הבאה) (ישעיה כט, יג-יד).

(ישועות יעקב בפירוש על תנא דבי אליהו רבא פרק כו)

זהירות במצות הכבוד.

א. ענין הזהירות במצות עשה שבאה לידו, דיהא זהיר בשעה שמקימה שלא תבוא לידי פסידא, על דרך משל מי שאוחז בידו מרגליות שנה אלפי זהב אפלו היא כבר בתוך ידו אם אינו נזהר לאחזה בידו פראוי בקל יוכל להיות שתפל מידו לתוך החול ותאבד ממנו עד עולם, הכי נמי במצות עשה אפלו בשכר הגיעה לידו ומקימה, צריך זהירות שלא יעשנה באפן שיצא שכרו בהפסדו, ובפרט במצות כבוד אב ואם צריך זהירות יתרה בזה, וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה בפרק קמא דקדושין יש שמאכילם פטומות ויורש גיהנם על ידי שמדבר קשות.

וביותר צריך לזרז על הזהירות במצות כבוד אם, וכבר אמר הפתוב אל תבוז פי זקנה אמה, ובפרט אם הגיעה ליקחת אם, ופרש רש"י קבוץ קמטים שבפניה על ידי שנפשה מרה לה, צריך זהירות יתרה בקיום מצות כבוד. (הכנה דרבה, אות כה)

דברי מוסר והתעוררות

פרק ח

א. זה באמת פלא גדול, כיצד אדם שזכח כל הטובות שעשו עמו אביו ואמו מיום הנולדו עד שזכו לגדלו, יומם לא ישקטו, לילה לא ינוחו, ומוסרים גופם ונפשם וממונם עליהם, וכל זה באהבה וחבה רבה בשמחה ובחשק נמרץ עושים הכל לטובת הולד פידוע כל זה לכל, וגם מתפללים בעדם לה' בכל עת, שיציל אותם מכל צרה וצוקה ומכל פגע ונגע עד שזכו לגדל אותם וכו'.

ועוד יותר פלא, שאפלו שכבר זכו הפנים לגדל בנייהם וכבר רואים ומרגישים היטב צער גדול פנים, היה להם לתן לבם ודעתם, שקמו זה הצער ואפשר עוד יותר היה להם לאביהם ואמם עד שזכו לגדלם, ואם פן צריך על

פי השכל גם כן שלא להיות פפוי טובה, רק לכבדם בכל היכולת ולירא מהם, כי הלא אנתנו רואים כשאחד עושה איזה טובה גדולה לחברו הוא זוכר אותו זמן רב ואוהב אותו עבור זה, וכל מה שייכול לעשות לו איזה טובה עושה. וכך ראוי לעשות, כי כל הכופר בטובתו של חברו שאינו מחשיב אותו, סופו לכפור בטובתו של מקום ברוך הוא, וכאן בענין הבנים עם אביהם ואמם הוא ממש בהיפך, כי אין לשער ואין לספר הטובות שעושים אב ואם לבניהם, וגם הצער והטרחות והיסורים שסובלים עמהם, עד שזוכים לגדלם ולהשיאם, והבנים שוכחים כל זה. ויותר שהחייב עליהם להנות אביהם ואמם בכל מיני הנאות וטובות ולכבד אותם כראוי, ונהפך הוא בעוונותינו הרבים אשר הבנים והבנות רוצים רק לבקש כבוד והנאות וטובות מאביהם ואמם, אם כן אין זה רק כמו שפכתנו לעיל, שכל מצוה שהיא יותר גדולה וחמורה, יותר החטאת שהוא היצר הרע רובץ עליה לבטל אותה, כדי לאבד את האדם מעולם הזה ומעולם הבא.

לכן כבוד אב ואם שאמרו חכמינו זכרונם לברכה שהיא המצוה החמורה שבחמורות שבתורה הקדושה, וגם היא אחת מעשרת הדברות שהמה עשרה שרשים של כל התורה, וכתוב בה אריכות ימים בעולם הזה ובעולם הבא, וגם היא אחת מהדברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא (כמו שכתוב בפאה פרק א) והקדוש ברוך הוא מקפיד עליה הרבה.

לכן האויב הפנימי היצר הרע מתגבר הרבה בגבורה חזקה ובתחבולות תדשות בכל פעם על המצוה של כבוד אב ואם ומשפית מן האדם את כל הטובות שעשו עמו אביו ואמו מיום הולדו, והצווי והאזהרה הגדולה על זה מפי הגבורה, והשכר הגדול ובהפך העניש הגדול.

לכן העצה היעוצה לזה שיתן אל לבו בכל פעם כל הנזכר לעיל וכו'. וגם יזהר ללמוד דיני כבוד אב ואם (ביורה דעה סימן רמ ורמא) ובאחרונים שם, ובכל ספרים הקדושים המדברים ממצוה זאת, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה אמר הקדוש ברוך הוא בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תכלין, ועלובה העסה שהנחתום עצמו מעיד עליה, שהקדוש ברוך הוא שבא את היצר הרע מעיד עליו שלא יש לו רפואה אחרת כי אם למוד התורה הקדושה. והעקר הוא שבמה שבני אדם רגילים לכשל יותר ובמה ששכיח יותר, בזה הענין צריך ללמוד יותר משאר הענינים, כמו שכתב הגאון רבי ישראל מסאלאנט זכרונם לברכה באגרת המוסר שלו, וכולי האי ואולי. כי המכשלה הגדולה של בטול מצות כבוד ומורא אב ואם היא יותר רגילה משאר מצוות, בעבור שהאדם מרגל הרבה מנעוריו עם אביו ואמו, והם מתגעגעים עליו הרבה, ומראים לו אהבה וחבה יתרה, ועושים לו כל הטובות אפלו יותר מערך היכולת, והרגל

נעשה טבע על ידי זה, לחשוב שפך ראוי להם לאב ואם לעשות, ואינו צריך אפלו להחזיק להם טובה, מכל שכן שאינו צריך לכבדם ולירא מהם (וענין בחובות הלכות בתחלת שער הבחינה במשל של התינוק).

לכן הארכתי מעט בעזרת השם, להראות גדל החיוב של כבוד ומורא אב ואם, וחיוב אהבתם יותר מאהבת נפשו ומכל אשר לו, והשכר וענש מדברי חכמינו זכרונם לברכה.

(ספר חשבון פרטי המצות, דף כא)

עניני מצות הכבוד

פרק ו

כבוד בלב

א. כבוד את אביו ואת אמו, מצינו כבוד בלב, דכתיב מי יגור באהליך גור נבזה בעיניו נמאס. הינו עיני השכל, שישב האדם בלבו כי הוא נבזה ומאוס ונקלה. וסיפיה דקרא: ואת יראי ה' יכבד. ואם הכבוד בדברים ובמעשה בלבד ולא בלב, הרי משנה אותם לו שהם נבזים ומאוסים בעיניו כמוהו רק מכבד אותם בפה מפני שהשם יתברך צוה. אלא על כרחך הכי קאמר, ואת יראי ה' יכבד בעיניו, שידמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ, שזהו עקר כבודם, ומתוך כך ודאי יכבדם בדבור ובמעשה.

(חרדים פרק א, מצות עשה מן התורה התלויות בלב, אות לה)

כבוד בדבורו עם אביו

א. תני אבימי בריה דרבי אבהו, יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מטחינו ברחים ומביאו לעולם הבא (א).

(קדושין לא, א)

שהיה טוחן ברחים ואב זקן היה לו ואתא צווי לטוחנין, פרוש מצות המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך, אמר לו בנו טוחן ואני אלך תחתיד לעבודת המלך שאין לה קצבה, אם לכיוונך טב לך, ואם למלקי טב לך.

(מובא בתוספות שם)

(א) בגמרת ירושלמי (פאה פרק א) גרסינן מעשה בשניהם, מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה, אמר לו סבא מאי איכפת לך עד דטחון ואכל, כלומר לעס ואכל, פעין כלבים דמדושין ואוכלים, אם בן הראהו שקשה עליו. ושוב מעשה באחד

פֶּרֶשׁ רש"י: פְּסִוּיֵי, עוֹף חָשׁוּב וְשֶׁמֶן, מִיֵּן שְׁלֹו שְׂיָרֵד בְּמִדְבָּר. וְטוֹרְדוֹ מִן הָעוֹלָם, שְׁנַעֲנַשׁ עָלָיו שְׁמֵרָאָה לֹו צָרוּת עֵינַי עַל סַעֲוֹדָתוֹ. וַיֵּשׁ מִטְּחִינוֹ בְּרַחֲמִים, שֶׁהָיָא מְלֹאכָה קָשָׁה. וּמִבִּיאוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁמִכְבֵּדוֹ בְּדַבְּרוֹ דְּבָרִים טוֹבִים וְנִחְמָמִים וְהַמְלֹאכָה מְטִיל עָלָיו בְּלִשׁוֹן רַבָּה וּמִרְאָה לֹו צָרָךְ הַשְּׁעָה שְׂאִינָן יְכוּלִין לְהַתְּפַרְגֵּם אֶלָּא בִּיגִיעָה זֹו.

וְכַתֵּב שֶׁם הַמְּאִירֵי זֶה לְשׁוֹנוֹ: חֵיב לְכַבֵּדֵם הַרְבֵּה בְּדַבְּרִים, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂאֵם עוֹשֶׂה לָהֶם כָּל מִינֵי כְבוֹד שֶׁבְּעוֹלָם וְהִיָּה מִקְלָה אוֹתָם בְּדַבְּרִים, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהַפְסָדוֹ וְקִפְחוֹ. וְכָל הַמְּכַבֵּד בְּדַבְּרִים וְלֹא כְבוֹד בְּמַעֲשֵׂה אֶלָּא מַעַט, מַצַּד מַעוֹט הַיְכוּלֹת, אוֹ אִף שֶׁהִטְרִיחוֹ בְּמִלְאכָה דְּרָךְ כְבוֹד וְתוֹעֲלֹת, שְׂכָרוֹ כְּפוּל לֹו, עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ.

ב. כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, חֵיב לְכַבֵּדֵם בְּדַבְּרוֹ שְׂיִדְבֵּר לָהֶם בְּנִחְתָּוּת בְּלִשׁוֹן רַבָּה וְכְבוֹד וְאֲדָנוּת כְּמִדְבַּר לְמִלָּךְ, זֶהוּ פְּשוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא.

(חזרדים פרק ד, מצות עשה התלויות בפה, אות א ו ב)

ג. וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מְטַעֲמִים וּגּוֹ' יָקוּם אָבִי. דְּבוּרִיָּה הָיָה בְּעִזּוֹת בְּתַקִּיפוֹ רוֹחָא מְלָה דְלִית בָּהּ טַעֲמָא, יָקוּם אָבִי. מָא חֲזִי מַה בֵּינַי יַעֲקֹב לְעֵשׂוֹ, יַעֲקֹב אָמַר בְּכִסְיָפוֹ דְּאָבִיו בְּעִנְיָה, מַה כְּתִיב וַיִּבֹא אֶל אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי. מַה בֵּינַי הָאִי לְהָאִי, אֶלָּא דְלֹא בְּעָא לֹא זְדַעְזָא לִיָּה מְלִיל בְּלִשׁוֹן תַּחְנוּנִים: קוּם נָא שָׁבָה וְאֶכְלֶה מִצִּידִי, וַעֲשׂוֹ אָמַר: יָקוּם אָבִי, כְּמֵאֵן דְּלֹא מְלִיל עֲמִיָּה (ב).

(זוהר הקדוש חלק א קמז.)

פְּרוּשׁ לְשׁוֹן הַקִּדְשׁ: עֲשׂוֹ דְבַר עִם אָבִיו בְּעִזּוֹת מַצַּח בְּדַבְּרוֹ שְׂאִינָן בּוֹ טַעֵם, כְּמוֹ שְׂאִינָן מִדְבַּר עִם אָבִיו, אֶכֶל יַעֲקֹב דְּבַר עִם אָבִיו בְּבוֹשָׁה וּבְעִנְיָה וּבְתַחְנוּנִים, כִּי לֹא רָצָה לְהַחְרִידוֹ.

ד. דְּרָךְ אַרְץ אֲדָם עִם אָבִיו וְאִמּוֹ, יֵאֲזִין וַיִּשְׁמַע לְמַצּוֹתָיו וַיַּעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל אָבִיו וַיִּכְבְּדוּהוּ בְּכָל כְּבוֹד שְׂיִוְכַל לְהִיּוֹת, וַיְהִיָּה דְבוּרוֹ עִמּוֹ בְּבוֹשָׁת וּבְצַנִּיעוּת, וְלֹא יִדְבַר עִמּוֹ אֶלָּא בְּנִחְתָּוּת וּבְתַחְנוּנִים, וְאֵם נִצְטַרְךָ הָאֵב לְבָנוֹ יַעֲשֶׂה לֹו כָּל צָרְכוֹ

כֵּן יִשְׂרָאֵלִים שְׂמִדְבָּקִים זֶה בְּזֶה כְּגוֹף אֶחָד וּבְרָא מְזֻקָּה אָפָא וּמְקִימוֹ, לְכֹךְ מְדַבְּרִים בְּלִשׁוֹן נֹכַח, אֶכֶל לְשׁוֹן נִסְתָּר, הֵינִי כְּאֵלוֹ אֵינִי כְּדָאִי לְדַבֵּר עִמּוֹ, אֶלָּא כְּאֵלוֹ מְדַבֵּר לְאַחַר. וְחִמְקִינֵנוּ זְכוּרִים לְכַרְכָּה אָמְרוּ שְׂבַעֲשׂוּ כְּתִיב נִפְשׁוֹת בֵּיתוֹ, שְׂכָל אֶחָד יֵשׁ לוֹ אֱלֹהוֹת אַחַר וְתַקְלִית אַחַר, לְכֹךְ בְּנִגְזָרִים שֶׁהֵם פְּרוּדִים אוֹמֵר יָקוּם אָבִי.

(חתם סופר פרשת תולדות ד"ה קום נא)

(ב) קוּם נָא, תְּגַאֲוֵן הַחֲסִיד מַהוּ גְּמֵן אֲדַלְעֵר זְכָר צְדִיק לְכַרְכָּה אָמַר: יַעֲקֹב דְּבַר עִמּוֹ בְּלִשׁוֹן נֹכַח, קוּם נָא, כְּדִרְךָ שְׂבַגִּי יִשְׂרָאֵל מְדַבְּרִים אֶל אֲבוֹתֵיהֶם מֵאֵז, אֶכֶל עֲשׂוֹ הִיָּה מִדְבַּר עִם אָבִיו בְּלִשׁוֹן נִסְתָּר, יָקוּם אָבִי, כְּדִרְךָ שֶׁהַנְּכָרִים מְדַבְּרִים. וּמִרְן הַגְּאֻוֹן זַ"ל הַסְּבִיר דְּלִשׁוֹן נֹכַח מוֹרָה קְרִיבּוֹת וְדְבוּק, כְּמוֹ שְׂאֵנוּ מְדַבְּרִים אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שְׂאֵנוּ דְבוּקִים בּוֹ כְּנִאָמַר וְאֵתֶם הַדְּבָקִים, וְעַל

בטוב לב ולא יזכיר לפני אביו הטובה שהיטיב לו, ויאכילנו וישקנו כפי כחו וילבישנו וינעילנו וידבר על לבו תמיד כדי לישב דעתו, והאב והאם שוין לענין כבוד ולכל דבר.

(ראשית חכמה פרק דרך ארץ דבור המתחיל דרך ארץ אדם עם אביו ואמו)

ה. ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה וגו' (בראשית מו, לא), וכי ארץ מצרים עומדת בהר שאמר אעלה, אלא עד עכשיו פשהיה מדבר עם אביו ירד מן המרפבה לכבודו, ועכשיו אמר אעלה על המרפבה שלי ואלף ואגידה לפרעה.

(דעת זקנים מבעלי התוספות שם)

ו. אל יספר עם אשה בשוק, אמר רב חסדא ואפלו היא אשתו (שאין הכל מכירין בה וחושדין אותו, רש"י). הא דלא נקט אמו, נראה לי בסיעתא דשמיא דאם היא אמו אינו רשאי להשמט ממנה אם פגעה בו ורוצה לדבר עמו, דמשום כבוד אב ואם אין לנו לחוש להאי טעמא דחשדא, דקליש.

(בן יהוידע (מבעל בן איש חי) ברכות מג)

כבוד בדבורו עם אחרים בפני אביו

א. לא ידבר לפניו אלא ברשותו, כיצד, אסור להרבות בדברים בפני אביו אלא אם כן נתן לו רשות לדבר, וזה הוא מכלל כבוד אב, ואפלו בפני גדולים ממנו אינו דרך ארץ להרבות בדברים וכו', ואם לפני גדולים ממנו אינו דרך ארץ לדבר לפני אביו לא כל שכן.

(ספר המוסר לרבינו יהודה כלץ פרק ה)

ב. בכלל כבוד אב ואם שלא יתקוטט עם שום אדם, שלא יחרפו מולידיו כמנהג.

(חרדים, מצות התשובה פרק ד)

ג. ובכלל הכבוד לכל מי שחיב בכבודו כגון אביו ואמו וכו', שלא ידבר אפלו עם אחרים בפניהם בקולי קולות ואין צריך לומר שלא יבזו ויקללם בפניהם, כי נמצא שאינו מחשיב אותם ואינו ירא מהם כמו מפני השלטון והרי הוא כמבזה אותם, לכן יהיו כל דבריו לפניהם בקול נמוך ובדרך כבוד ודרך ארץ, לא זו להם אלא אף לאחרים בפניהם.

(פלא יועץ, אות כבוד חכמים)

שלא לקפץ לדבר קדם אביו

א. ויען לכן ובתואל ויאמרו מה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב

(בראשית כד, ג), פֶּרֶשׁ רש"י: וַיַּעַן לְבֶן וּבְתוּאֵל, רָשַׁע הָיָה וְקָפַץ לְהִשָּׁיב לְפָנָי אָבִיו.

(בראשית כד)

ב. וַיִּקְצַף מֹשֶׁה עַל אֲלֻעָזָר וְעַל אִיתָמָר וְגו' וַיְדַבֵּר אֶהְרֹן אֶל מֹשֶׁה וְגו' (ויקרא י, יז-יט). אָפְשָׁר מֹשֶׁה קִצַּף עַל אֲלֻעָזָר וְעַל אִיתָמָר וְאֶהְרֹן מְדַבֵּר, הָא יְדַעַת שְׂלֵא הִיְתָה אֶלָּא מְדַרְךָ כְּבוֹד, אָמְרוּ אִינוּ בְּדִין שְׂיִהֵא אָבִינוּ יוֹשֵׁב וְאִנּוּ מְדַבְרִים לְפָנָיו וְכו', יְכוּל מִפְּנֵי שְׂלֵא הִיָּה בְּאֲלֻעָזָר לְהִשָּׁיב, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר (במדבר לא) וַיֹּאמֶר אֲלֻעָזָר הִכְהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֵּבָא וְגו' הָרִי בְּשִׂרְצָה דְבַר לְפָנָי מֹשֶׁה וּלְפָנָי הַנְּשִׂאִים. (רש"י ויקרא י)

בְּלִשׁוֹן שְׂמֻדְבָר לְאָבִיו, בּו בְּלִשׁוֹן פּוֹרַע לּו הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא

א. קוּם נָא שְׂבֵה. אָמַר לּו הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב, אִתָּה אֲמַרְתָּ קוּם נָא שְׂבֵה, חֲתִיף בּו בְּלִשׁוֹן אָנִי פּוֹרַע לָךְ, שְׂנֹאָמַר (במדבר י) קוּמָה ה' וַיִּפְצֹו אִיכָבִד. (משלי ג) וַיֵּשׁ נִסְפָּה בְּלֵא מִשְׁפָּט, זֶה עָשׂוּ, אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעָשׂוּ אִתָּה אֲמַרְתָּ יְקוּם אָבִי, גְּדָא דְעֵבוּדָה זָרָה דְאִתָּה קָאִים, חֲתִיף אָף אָנִי בּו בְּלִשׁוֹן אָנִי פּוֹרַע לָךְ (תהלים סח) יְקוּם אֱלֹקִים יְפוצוּ אוֹיְבָיו.

(בראשית רבה פרשה טה, יד)

פֶּרֶשׁ מִתְנֹות פְּהִנָּה: גְּדָא דְעֵבוּדָת גְּלוּלִים כּו', פֶּרֶשׁ הָעֵרוּף מְזַל, וְכֵן פֶּרֶשׁ רש"י, תַּפְסָת בְּלִשׁוֹנָךְ שֵׁם עֵבוּדָה זָרָה שְׂאִתָּה מְעַמִּיד. אָבִי, כְּנֹוֹי לְעֵבוּדָת אֱלִילִים, הָאוּמֵר לְעֵץ אָבִי אִתָּה.

יְתֵלָה הַכְּבוֹד בְּאָבִיו וְלֹא בְעֵצָמוֹ

א. תְּנֹו רַבְנָן מְכַבְּדוּ בְּחִיּוֹ וְכו', פִּיצַד הַנְּשִׁמַע בְּדַבַּר אָבִיו לְמָקוֹם, לֹא יֹאמֵר שְׁלַחוּנִי בְּשִׁבִיל עֵצָמִי, מִהֲרוּנִי בְּשִׁבִיל עֵצָמִי, פְּטְרוּנִי בְּשִׁבִיל עֵצָמִי, אֶלָּא כְּלָהוּ בְּשִׁבִיל אָבִא.

(קדושין לא, ב)

פֶּרֶשׁ רש"י: הַנְּשִׁמַע בְּדַבַּר אָבִיו לְמָקוֹם, אִם מִפִּיר בְּאֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם שְׂמֻכְבָּדִים אָבִיו לְחֻלְק לּו כְּבוֹד לְקַבֵּל דְּבָרִים שְׂיֹאמֵר בְּשִׁמּוֹ, אֵל יְתֵלָה הַכְּבוֹד בְּעֵצָמוֹ וְאִפְלוּ יוֹדַע שְׂיֻכְבְּדוּהוּ כְּאָבִיו אֶלָּא יְתֵלָה הַכְּבוֹד בְּאָבִיו. שְׁלַחוּנִי בְּשִׁבִיל אָבִא, שְׂהוּא צְרִיךְ לִי, אָבֵל אִם אִינוּ נִשְׁמַע לְמָקוֹם בְּדַבַּר אָבִיו כְּדַבַּר עֵצָמוֹ, אֵל יְתֵלָה בְּאָבִיו שְׂאִינוּ לּו אֶלָּא גְּנָאִי.

ב. גְּבִי כְבוֹד אָב זֶה גּוֹפָא מְכַלֵּל הַכְּבוֹד בְּמָה שְׂמֻכְבְּדוּ בְּדַבְרִים, אָבִא אָמַר כְּךָ,

אבא עשה כן, שלחוני בשביל אבא, אני הולך אצל אבא להאכילו ולהשקותו, וזהו מה שחדש לנו התנא מכבודו בחייו, לא רק בפעולות ובמעשה שזה דבר פשוט, אלא אפלו בדבורים יתרים כמו הכא שסוף סוף היו משלחים אותו ממילא בשביל עצמו, ולמה לו שפת יתר לומר שלחוני בשביל אבא, אלא שצריך לזכר תמיד את כבוד אביו ולגלות אותו לאחרים, וזה גופא כבוד גדול לאביו.

(99 עץ חיים, ברא מזכה אבא)

כבוד במאכיל ומשקה

א. תנו רבנן איזהו מורא ואיזהו כבוד וכו', כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא (א).

(קדושין לא, ב)

ב. בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו בילדותו, ואין צריך לומר לעת זקנותו, כן הוא מפרש בקבלה על ידי ישעיה הנביא (ישעיה נח) הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית פי תראה ערם וכסיתו ומבשך לא תתעלם. אז יבקע בשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקה כבוד יאסף. אז תקרא וה' יענה תשובע ויאמר הנני וגו'. הא כיצד, אלא אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה כדי שיתפרנסו אחרים משלו, כיצד יעשה, בתחלה יפרנס את אביו ואמו (פי אין לה קרוב יותר מאב ואם, לכן קודמים לכל לכבדם מן ממונו, פרוש זקוקין) (ב), ואם הותר יפרנס את אחיו ואחיותיו, ואם הותר יפרנס את בני משפחתו וכו', מכאן ואילך ירבה צדקה עם שאר בני ישראל.

(תנא דבי אליהו רבה פרק כז)

ג. מצוות הבן על האב הרבה מלהביאם בכאן, והענין ארץ מאד, אבל כולל אותן שני עקרין: מורא וכבוד. ומסרו לנו מהם דגמא, ואמרו מורא לא

ולכן הארת אותיות א' ב' נראים בישר, והארת אות ג' בהיפך.

מובא בספר עשר צחצחות (מערכת הרה"ק הרבי רבי משה ליב מסאסוב, אות ח) בנה הלשון: פתב לי שאר בשוי הרב הגדול מו"ה נחמיה שפירא בנה הלשון, במשך הימים שהיה זקננו הרבי משה ליב מסאסוב זכר צדיק וקרוש לברכה דר פה ואביו בבגרא, קים בו בכל יום מצות כבוד

(א) בעין יעקב הגירסא: מלביש ומנעיל. ובתוספתא הגירסא: ומרחיץ את פניו כדי ורגליו.

(ב) מובא בספר נגיד ומצוה מהרב רבי חיים ויטל זכרוננו לברכה, וזה לשונו: פעם אחת אמר לי מורי זלה"ה (האר"י הקדוש) שראוהו במצחי שלשה אותיות אלו: א' ב' ג', והיה הג' בהיפך, ושאלתי על זה ואמר לי שצריך אני לגמל חסד עם אבי,

ישב במקומו ולא עומד במקומו ולא סותר דבריו. כבוד מאכיל משקה מלביש מכסה מכניס ומוציא, ואלו כלם והנגרר אחריהם מחיב על הבנים ועל הנקבות כלם שיעשו אותם לאביהם.

(פירוש המשניות להרמב"ם קדושין כט, א)

ד. איזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא ומשמשו כל מיני שמוש, כן כתב הרמב"ם (שופטים, הלכות ממרים פרק ו הלכה ג), וכן מצאתי במשלי הערב שחובה על הבן להחזיק עצמו אצל אביו ואמו כעבד לרבו דקתיב שלח את בני ויעבדני, וקתיב בנבואת הנביא מלאכי באשר יחמל איש על בנו העובד אותו. אם יש ממון לאב אין הבן חייב לתן לאב משלו אף חייב להתבטל ממלאכתו לשרתו, ואם אין ממון לאב והבן יש לו, חייב הבן לתן משלו כל הנזכר (א), ואם גם הבן הוא עני אמרו בירושלמי דחייב הבן להשפיר עצמו בפעל, ואם אינו מוצא להשפיר עצמו חייב לחזור על הפתחים לכבוד אביו בכל הנזכר, וכן כתב ריטב"א וסמ"ג והמרדכי, והאב והאם שקולים ככבוד הנזכרים, וחייב הבן לקיים כל דברי אביו ואמו.

(חרדים פרק ה מצות עשה התלויות בידיים א"ב)

ה. וראוי לבן להטעים לאביו ולאמו מטעמים באשר אהב.

(שם מצות התשובה פרק ד)

ו. וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה, ויבא אותם אל לאה אמו (בראשית ל, יד). בראשית רבה שם: ויבא אותם אל לאה אמו, להודיעה עד היכן הייתה כבודה של אמו עליו, שלא טעמן עד שהביאן אל אמו.

אין ספק שפונתו בזה הייתה לעשות לה נחת וקורת רוח והראיה על ידי זה גדל אהבתו אליה וזריזות לקיים מצות כבוד אב ואם.

(שבט מישור, לחנוכה ו)

רצף ורע אביך והוא מבקשם שישארו לו לעצמו ולא יטריחם ויוציאם במצות הבורא, הנה עובר על לא תחמד וכיו אשר לרצף. הנה מטעם זה דבור לא תחמד בלוי בנגד מצות כבוד אב ואם בלוי א, להורות שנתחייב במצות כבוד אב ואם על השתדלם להמציא גופד ונפשד וקנינד, ומי הקדימני באשלים פתיב.

(דרד פקודי מצות לא תעשה לח, חלק המחשבה אות ב)

אב על ידי ששלח לו בכל יום על ידי הנוסעים לשם להם ומזון.

(ג) כשתרשל מלקים מצות עשה מחמת שיצטרך להוציא ממון, הנה אותו הממון אינו שלו רק של רצף ורע אביך הוא היוצר כל הוא אלקינו, והנה הוא מתאוה שישאר הממון לעצמו על פן מתרשל בקיים המצוות, וכן אם מתרשל מלקים בעבור שהוא לו לטרח ולמשא, הנה גם אכריו וריות חיים אשר בקרבם אינם שלו רק של

ז. אחד היה עשיר ובנו היה עשיר והאב היה עצרן במאכל ובמשטה שלו, אמר לו חכם לבן, אף על פי שיש עשר לאבך, כיון שהוא עצרן תזכה בו והאכילהו והשקהו משלך ותכסהו.

(ספר חסידים סימן תקפב)

ח. אם הבן חננו ה' עשר ואביו איש עני, מטל עליו לפרנסו ולהספיק לו כל צרכו בסכר פנים יפות ובדברי פיוסים בדרך כבוד, ואם יש לו בני בית יצוה לכלם בכל תוקף שיזהרו בכבודם.

(פלא יועץ אות כ)

ט. איש אמו ואביו תיראו וגו', התחיל לבאר כבוד אב ואם ואמר איש אמו ואביו תיראו, להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אפן שיהיה לבו גם בהם אף על פי שקבדם במאכל ובמשטה, כמו שהזכירו זכרונם לברכה (קדושין לא, א) באמרם יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, אבל יהיה כבודו להם כמכבד נוראים אצלו למעלתם עליו.

(ספורנו, פרשת קדושים דבור המתחיל דבר)

כבוד במלביש, במכנים ומוציא

א. פי תראה ערם וכסיתו (ישעיה נח), בשם שהקדוש ברוך הוא יהי שמו הגדול מכרך לעולם ולעולמי עולמים ראה את אדם הראשון וחסה וכו' ולא המתין להם אפלו שעה אחת וכו' עד שהלבישם מיד, שנאמר (בראשית ג) ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם.

ב. כמו כן לא יראה אדם את אביו ואמו כשהן הולכין בבגדים בלואות אלא ילבישם בגדים נאים, אם לובש אדם את עצמו בחמשה מנה ילביש את אביו ואמו בעשנה מנים, וכן יבחר להם כל הדרכים הטובים (א).

(תנא דבי אליהו רבה פרק כז)

ב. מלביש פיצד, חייב אדם להלבישם כראוי להם, ומכסם מפני הצנה במטלית הראוי להם ומשפיקם במטה הראויה להם.

מכנים פיצד, חייב לתת או לשכר להם בית דירה הראויה, וכשיפגס האב או האם לביתו של בן, ישמח בהם ויקבלן בסכר פנים יפות*).

מלבושי כבוד, כדאימא בכראשית רבה חלקים כצפורן ונאים כמרגליות וכו', וכן מרגם אונקלוס ועבר ה' אלקים לאדם ולאשתיה לבושין דיקר.

(פרוש זקוקין, שם)

(* עין לעיל פרק א הערות אות ב.

(א) ומה שכתב שילביש אב ואם בבגדים נאים, פרוש שלא יאמר די להם אם אפרנס אותם וילכו בבגדים בלואים, אלא ילמד מן הקדוש ברוך הוא שיהיה זן ומפרנס אדם וחסה ולא הניח אותם בבגדים בלואים שהם עלה תאנה, רק עשה להם כתנות עור

מוציא פי'צד, ח'יב ה'בן לקום לא'ביו כ'ש'פ'טר מ'מנו ולא י'שב עד ש'יר'חק מ'מנו כ'מ'לוא ע'יניו.

(ספר המוסר לרבינו יהודה כל'ג, פרק ה)

ג. כ'בד את א'ב'יך ו'את א'מ'ך וכו', ב'ד'כ'ר'יך ו'ב'מ'ע'ש'יך, כ'אלו ת'א'מר ל'ש'מ'ש'ם ו'לה'א'כ'יל'ם ו'לה'ש'קו'ת'ם ו'לה'ל'ב'י'ש'ם מ'ש'לו אם אין נ'כ'ס'ים לא'ב ו'לא'ם, כ'י ה'כ'בו'ד י'א'מר על מ'ה ש'י'ו'תר א'דם מ'הו'נו ל'תת ל'כ'בו'ד זול'תו כ'מו ש'א'מר כ'בד את ה' מהו'נך.

(רלב"ג פרשת יתרו)

כבוד בקימה

א. א'חד מן ה'ע'נ'פ'ים של מ'צו'ת כ'בו'ד א'ב ו'א'ם, ש'ח'יב א'דם ל'ע'מד ב'פ'ני א'ביו או א'מו מ'לא קו'מתו, ו'רב יו'סף ש'ה'יה ס'גי נ'הו'ר, כ'י ה'יה שו'מע קול כ'ר'ע'א ד'א'מ'יה ה'יה ק'ם ו'א'מר א'יקו'ם מ'ק'מי ש'כ'י'נה ד'ק'א א'ת'יא, ה'כי א'ית'א כ'פ'ר'ק'א ק'מ'א ד'ק'דו'ש'י'ן, ו'כ'ת'ב ש'ם ה'מ'ר'ד'כ'י ד'א'פ'לו מ'אה פ'ע'מ'ים כ'יום ח'יב לקום מ'פ'נ'יה'ם.

(ח'רד'ים פרק ו מצוות עשה התלויות ברגלים, א ב)

זריזות במצות הכבוד

א. ו'יא'מר י'ש'ר'אל אל יו'סף ה'לוא א'ח'יך ר'עים ב'ש'כ'ם ל'כה ו'א'ש'ל'חך א'ליה'ם ו'יא'מר לו ה'ג'ני (בראשית לז, יג). ה'ג'ני, ל'שון ע'נ'וה ו'ז'ריזו'ת, נ'ז'ד'רו ל'מ'צו'ת א'ביו, ו'א'ף על כ'י ש'ה'יה יו'ד'ע ב'א'ח'יו ש'שו'נ'א'ין או'תו.

(רש"י בראשית לז)

ב. ו'יא'מר י'ש'ר'אל אל יו'סף ה'לוא א'ח'יך ר'עים ב'ש'כ'ם. ר'בי ת'נ'חו'מ'א ב'ש'ם ר'בי כ'ר'כ'יה, נ'ה'ג כו' כ'כ'בו'ד כ'מו'ר'א ה'א'ב על ה'בן וכו', ו'יא'מר לו ה'ג'ני. א'מר ר'בי ח'מ'א כ'ר ח'ני'נ'א ה'ד'ב'ר'ים ה'ל'לו ה'יה י'ע'ק'ב א'ב'ינו נ'ז'כ'ר ו'מ'ע'יו מ'ת'ח'ת'כ'י'ן, יו'ד'ע ה'י'ית ש'א'ח'יך שו'נ'א'ים או'תך ו'ה'י'ית או'מר לי ה'ג'ני.

(בראשית רבה פרשה פד סימן יב)

ג. יו'סף ה'לך ב'ש'ל'י'חו'ת א'ביו ו'יא'מר ה'ג'ני ו'ה'לך ב'ז'ריזו'ת א'ף על כ'י ש'ה'ש'י'ג ב'ש'כ'לו כ'י הו'לך הו'א ל'מו'ת, כ'י י'ד'ע ש'נ'א'ת'ם, ע'ם כ'ל ז'את לא א'מר לא'ביו א'דו'ני א'בי ה'נה ה'ם שו'נ'א'ים ש'לי ו'מי יו'ד'ע מ'ה יו'ל'ד וכו', ו'יו'סף ש'מ'ע לא'ביו ו'ק'ים צו'יו א'ביו א'ף על כ'י ש'ס'פ'נ'ה ג'דו'לה ה'יה לו, ו'א'ף על כ'ב ש'א'מ'רו ר'בו'ת'ינו ז'כ'רו'נ'ם ל'כ'ר'כ'ה אם א'ב'יך או'מר לך ח'ל'ל ש'ב'ת לא ת'ש'מ'ע א'ל'יו כ'י א'ת'ה ו'א'ב'יך ח'י'ב'ים כ'כ'בו'ד'י, ז'הו ב'ד'כ'ר ה'ש'י'ך ב'ין א'דם ל'מ'קו'ם א'בל ה'נו'ג'ע ל'ע'צ'מו מ'ח'יל א'נ'פ'ש'יה ל'ע'שו'ת ר'צו'ן א'ביו.

(של"ה הקדוש פרשת וישב תוכחת מוסר)

ד. יוסף כְּשֶׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב לֵךְ וְאֶשְׁלַחְךָ אֵלֵיהֶם הֲלֹא הִיָּה יוֹדֵעַ שְׁשׂוֹנְאִים אוֹתוֹ, אֲלֵא אָמַר יוֹסֵף, עָשׂוּ הוֹלֵךְ תְּדִיר לְמָקוֹם סַפְנָה כְּדִי לְצוּד צִיד לְהִבְיֵא לְאֲבִיו, וְאֲבִי שְׁלַחֲנִי לְרֵאוֹת אֶת שְׁלוֹם אַחֵי וְאֶת שְׁלוֹם הַצֵּאֵן שֶׁהוּא חַיִּית שֶׁל אָבִי וּבְנֵי בֵיתוֹ, וְלֹא אֵלָּךְ. כֹּל זֶה נִכְתָּב לְהוֹדִיעַ לְיִשְׂרָאֵל אֵיךְ לְטָרַח כְּדִי לְהִבְיֵא פְּרִנְסָה לְאֲבֵיהֶם, וְאֵיךְ יִהְיוּ זְהִירִים לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת אֲבֵיהֶם.

(ספר חסידים סימן שמא)

ה. הַיֵּה אִיהוּ כְבוֹד דְּאָבָא וְאִמָּא, דִּיצוּנָה לְבְרִיָּה דִּיעֲבֵד חֲכִי וְאִיהוּ עֲבֵד מִיָּד בְּלֹא עֲפוּבָא כְּלָל.

(זוהר הקדוש קדושים פב, א)

פ. פְּרוּשׁ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: זֶה הוּא כְבוֹד אָב וְאִם, שִׁיִּצְוָה לְבָנוּ שִׁיעֲשֶׂה כֶּן וְהִבֵּן מְקַיֵּם תִּיכָף וּמִיָּד בְּלֹא עֲפוּבָא כְּלָל.

ו. כְּשִׁיִּשְׁלַחֲנוּ אֲבִיו אוֹ אִמּוֹ לְאִיזָה דְבָר, מִצְוָה לְרוּץ בְּזִרְזוּת, כְּדֹכְתִיב נִפְתְּלֵי אֵילָה שְׁלַחָה*).

(חרידים פרק ו, מצוות עשה מן התורה התלויות ברגלים, א"ב)

לְכַבֵּדֶם אֲפִלּוּ אִם הִגִּיעַ לָו עַל יְדֵם הַפֶּסֶד גְּדוֹל

א. בְּעוֹ מִיָּנִיָּה מְרַב עוֹלָא עַד הֵיכֵן כְּבוֹד אָב וְאִם, אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ מָה עָשָׂה עוֹבֵד כּוֹכְבִים אֶחָד בְּאֶשְׁקֵלוֹן וְדָמָא בְּן נְתִינָה שְׂמוֹ, פְּעַם אַחַת בְּקִשׁוֹ חֲכָמִים פְּרַקְמִטִּיא בְּשִׁשִּׁים רַבּוּא שְׂכָר (הִיָּה מִשְׁתַּכֵּר בַּה שְׁשִׁים רַבּוּא דִּינְרֵי זָהָב, רש"י) וְהִיָּה מִפְּתַח מְנַח תַּחַת מְרֵאשׁוּתֵי שֶׁל אָבִיו (וְהוּא יֵשֵׁן, רש"י) וְלֹא צָעֵרוּ.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׂמוּאֵל שְׂאֵלוּ אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר עַד הֵיכֵן כְּבוֹד אָב וְאִם, אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ מָה עָשָׂה עוֹבֵד כּוֹכְבִים אֶחָד לְאֲבִיו בְּאֶשְׁקֵלוֹן וְדָמָא בְּן נְתִינָה שְׂמוֹ, בְּקִשׁוֹ מִמְּנוּ חֲכָמִים אֲבָנִים לְאֶפּוֹד בְּשִׁשִּׁים רַבּוּא שְׂכָר, וְרַב כַּהֲנָא מִתְּנִי בְּשִׁמּוֹנִים רַבּוּא, וְהִיָּה מִפְּתַח מְנַח תַּחַת מְרֵאשׁוּתֵי שֶׁל אָבִיו וְלֹא צָעֵרוּ.

לְשִׁנָּה הָאֲחֵרֶת נִתֵּן הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂכָרוֹ שְׁנוּלָדָה לוֹ פְּרָה אֲדָמָה בְּעֶדְרוֹ, נִכְנָסוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל אֲצִלוּ אָמַר לָהֶם יוֹדֵעַ אֲנִי בְּכֶם שְׂאִם אֲנִי מִבְּקֶשׁ מִכֶּם כֹּל מְמוֹן שְׁבַעֲוֹלָם אַתֶּם נוֹתְנִין לִי אֲלֵא אֵין אֲנִי מִבְּקֶשׁ מִכֶּם אֲלֵא אוֹתוֹ מְמוֹן שֶׁהַפֶּסֶדִי בְּשִׁבִיל כְּבוֹד אָבָא.

וְאָמַר רַבִּי חֲנִינָא וּמָה מִי שְׂאִינוּ מִצְוָה וְעוֹשָׂה כֶּן (שְׁלָם לוֹ הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂכָרוֹ, רש"י), מִצְוָה וְעוֹשָׂה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא גְּדוֹל מִצְוָה וְעוֹשָׂה מִמִּי שְׂאִינוּ מִצְוָה וְעוֹשָׂה.

(קדושים ל"א, א)

* עֵינֵי לְקַמֵּן מ' שְׂכָר מִצְוֹת הַכְּבוֹד, פְּסָקָא בְּזִכְרוֹת וְכו' זֹכִים לְפַעַל יְשׁוּעוֹת, אוֹת א.

ב. שאלו את רבי אליעזר עד היכן כבוד אב ואם, אמר להם פדי שיטל ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מקלימו.

(שם לב, א)

ג. הפן שבא לידו רוח ואביו ישן למדנו מדמא בן נתינה (שלא להקיצו), אבל אם בא רוח לאביו ונפסד אביו וכשמקיץ מצטער יותר שלא הקיצו והפן יודע דעת אביו ששמח כשמקיצו בשביל אותו דבר, מצוה להקיצו (שרצונו זהו כבודו) מאחר שאביו שמח על זה, וכן כשמקיצו ללכת לבית הכנסת או לדבר מצוה (שאתה ואביך חייבים בכבוד המקום). רק השמר לה פשישן אביך או אמך שלא לדבר בקול רם ושלא לגרם להקיצם, כי מה תענה ליום פקודה שיהיה לה ללמד מדמא בן נתינה, על אחת כמה וכמה שלא להקיצו בלא דבר, וכזאת וכזאת הזהר בכבוד אביך ואמך למען יאריכון ימיה ולמען ייטב לה.

(יעלזו חסידים על ספר חסידים, סימן שלז)

לכבדם אפילו אם בישו אותו בתבליית

א. כי אתא רב דימי אמר פעם אחת היה לבוש (דמא בן נתינה, רש"י) סירקון (לבוש שקורין צינדר, רש"י) של זהב (מרקם חוטי זהב), והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (א) (ב).

(קדושין לא, א)

ב. באור ענין זה: החכמים האלו באו לבאר עד כמה השכל מחייב מצוה זאת

הלאה. ויהי ברבות השנים בימי זקנותו של אביו, כשבא אליו בנו גדול הדור לבקרו בתליו, הזכירו אביו מעשה הנזכר לעיל מילדותו, וגלה לו שאז כשהיה בקי אחר כך בסוגיא עם הראשונים זכרונם לברכה, היה רואה באמת שהצדק היה עם תרוץ שלו על קושיות אביו הנזכר לעיל, אלא שלא אמר לו זאת אז שהיה נרא פן יזיח דעתו עליו, על כן בקש ממנו אביו זצ"ל שעתה ימחל לו על מה שנתן לו אז (פעטשעל) על לחיו בחנם. וענהו בנו הוא רבנו הקדוש בענות צדקתו ואמר: אבי, אבי, תיכף בילדותי בשעת מעשה הייתי יודע שהצדק הוא בתרופי ואתה מכה אותי בחנם, ומחלתי לך מיד על זה אז, ומה שהייתי שותק היה מחמת מצות כבוד אב.

(א) גירסת עין יעקב: ונפל קורבן קסין שלה (פאנטאפלי) והושיט לה שלא תצטער.

(ב) בספר אביר הרועים תולדות מהגאון הקדוש מסאכאטשוב בעל מחבר ספר אגלי טל, ושו"ת אבני גזר סימן יז) מובא בזה הלשון: פעם אחת כשלמד בילדותו אצל אביו הגאון הקדוש זכר צדיק לברכה, הקשה אביו בלמודו קושיא אחת גדולה ותמורה בעיניו, אבל בנו העלוי הקדוש השיבו על אתר שקושיא מעקרא ליתא, ודחה אביו לתרוצו והראה לו שטעה עצמו מאד, ואז נתן לו אביו על לחיו הפאה קטנה ונער בו מאד שלא ירגיל עצמו במהירות כל כך, ולא נהרגש הילד הקדוש מאומה ולמד

וכו', ולפיכך בא ללמד ענין מצוה זאת מן עכו"ם, שאין עכו"ם מקיים המצוה בשביל שצטווה עליה רק מה שיגזר השכל בלבד. ואמרו כי פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים רבוא וכו' וידוע כי השעור והמספר שהוא יותר רב הוא ששים רבוא, כי מספר זה זכרו בכל מקום על ההפלגה וכו', והנה השכל גוזר כבוד אב ואם, שאף אם מגיע לו בטול משא ומתן היותר גדול בהפלגה אין לו לבטל מצות כבוד אב ואם, ורב יהודה אמר שמואל בא לבאר כי השכל גוזר שאף אם בא לו הפסד גדול על ידי קיום המצוה, לא יבטלנה, כי מה שהיו מבקשים פרקמטיא בששים רבוא אין זה בטול שכר, רק שהוא משא ומתן גדול אבל אין הרוח ששים רבוא, ולכך אמר כי יותר מזה מחייב השכל אף אם יבוא הפסד גדול בעד ששים רבוא שהוא הפסד היותר גדול, כמו שאמרנו וכו'. ורב דימי מבאר כי דבר זה אין צריך לומר שכל כך הוא גדול מצות כבוד אב ואם, אבל דבר זה יותר כי אף אם האב והאם מבישין אותו בתכלית לא יאמר כי מכבדי אכבד ולכל הפחות אם מבישין אותו אין מזקק על כבוד שלהם, על זה אמר כי השכל גוזר אף אם האבות מבישין אותו בתכלית הוא יכבד אותם, ולכך אמר כי מעשה בדמא בן נתינה שהיה לבוש וכו' ועם גדל הביוש שהיתה מבישת אותו נהג בה כבוד וכל דבר זה השכל מחייב וגוזר, ולכך מביא ראיה מן הגוי אשר היה מקיים מצוה זאת מפני החכמה והשכל.

(תפארת ישראל ממהר"ל מפראג פרק מא)

עד היכן כבודם

א. ברא צריך למפלח לאביו ולאמיה ולמעבד לגרמיה לגביהו כעבד ושמש וכרסאי ומצב תחותיהו.

(תקוני זוהר הקדמה ז. ב)

פרוש לשון הקדש: צריך הבן לעבד לאביו ולאמו ולעשות עצמו אליהם כעבד ושמש וכסא וספסל תחתיהם.

ב. כל ברא צריך למהוי ליה לאביו כסוס וכחמור למשוי ולמהוי כפיה תחותיו, והאי איהו רזא (תהלים לו) אדם ובהמה תושיע ה', דאיהו ברא דאדם ועבד גרמיה כבהמה תחותיו.

(זוהר הקדוש חלק ג רטו, ב רעיא מהימנא)

פרוש לשון הקדש: כל בן צריך להיות לאביו כסוס וכחמור למשא ולהיות כפוף תחתיו. ומי שמשים עצמו כבהמה תחת אביו, עליו נאמר אדם ובהמה תושיע ה' (א).

(א) אדם ובהמה תושיע ה', פרוש בני הראשון, ומשמין עצמם כבהמה בעונה, אדם שהם ערומים בודעת באדם תושיע ה' (רש"י, שם)

ג. כבוד את אביך ואת אמך קימו יצחק, שהיה משלך לפני אביו בשה לטבת.
(תנא דבי אליהו רבא פרק כו)

ד. מי לנו גדול מיצחק אבינו עליו השלום, שכששמר אביו אלקים וראה לו השה לעולה בני, והודיעו שהוא יהיה העולה ומוכן לשחיטה, ואף על פי כן לא סרב על דברי אביו וקבל בשמחה ופשט צוארו על גבי המזבח באהבה רבה, ובאמת שהיה יצחק אבינו עליו השלום יכול לסרב ולומר לאביו מי שמע בזאת ומי ראה כאלה שאב ישחט את בנו יחידו ואפלו יהיה לקרבן לפני ה', דבר זה לא נשמע מעולם. ואפלו אם תמצא לומר שכך צוה לך הקדוש ברוך הוא ולמה צוה לך הקדוש ברוך הוא ולא צוה לי שאני הוא הנפעל, ואדרבא מצינו שהאמין בדברי אביו כאלו שמע הדבר מפיו של הקדוש ברוך הוא ומסר עצמו ביד אביו שיעקד אותו ופשט צוארו לשחיטה, והכל הוא לכבוד אביו.

מעשה בא וראה עד היכן כבוד אב ואם, מיצחק אבינו עליו השלום, שאפלו הגיע הדבר אל הנפש קבל עליו בשמחה ולא סרב ולא סתר את דבריו.
(מתוך מדבש פרק ז)

ה. וראוי לכן חכם שישמח אב, ויתאנה שיוצונו דבר כדי לעשותו ולקיים מצוה דאורייתא, ואף אם מכביד עלו עליו ויצר סמוך מסיתו הסת כפול, ורגיז יצר הטוב על יצר הרע ועל יסבל ולא יבל ולא יאחר מלעשות ככל היוצא מפיו שמא יקדמונו אחר, ולפום צערא אנרא, ואוכל פרות בעולם הזה שיהיו לו בנים מהוגנים, שאלו לא היה לו אלא שכר זה דיו ליגע בעשרים צפרניו כדי לזכות לזה, וכל מגמת הבן משכיל יהיה לידע מהו רצון אביו כדי לעשותו ולעשות נחת רוח לאביו שבשמים.

(פלא יועץ אות כ)

מצוה בו יותר מבשלוחו *

א. ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וגו' (בראשית מו, כט).
פרש רש"י, הוא בעצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו.

ב. ראוי לאדם לכבוד הוריו כפי מה שאפשר ולא ימנעוהו מזה עצם הצלחתו בממשלה ובשלטונות וטרדתו בעסקים, ולזה תמצא שיוסף עם היותו מושל בכל ארץ מצרים והיה עם זה משביר לכל עם הארץ ולכל עם שאר הארצות הקרובות, הגה נזדרז לצאת לקראת אביו לכבודו ולראות פניו (**).

(דל"ב"ג שם)

(* עין רש"י בקדושין מא, א דבור המתחיל מצוה בו יותר מבשלוחו, דכי עסיק גופו במצוות מקבל שכר פני.

(** עין לקמן פסקא מצוה לקבל פני אביו אות א.

ג. אמר רבי אבהו פגון אבימי ברי קנים מצות כבוד, חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר אין אין עד דמטא התם.

(קדושין לא, ב)

פרש רש"י: חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, ואפלו הכי כי הוה קרי רבי אבהו אבבא הוה אבימי רץ ופותח לו ואינו מניח לאחד מבניו לילך. אין אין, אפתח אפתח.

פרש מהרש"א: חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי וכו', דקדק לומר דהוה בני סמכי וכו' הוה ידעי לכבוד אביהם ולרוץ במקומו לפתח לאבי אביהם, אבל הוא לא הניח אותם פדי שיקים הוא בעצמו מצות כבוד אב. ועוד יש לומר בני סמכי שהיו סמוכים על שלחן אביהם אבימי, והיה בידו לצוות עליהם שיעשו מלאכתו במקומו לפתח לאבי אביהם, ולא הניח אותם.

אפלו בן תלמיד חכם וגדול בשנים. וכן אם האב הדיורט, אין להקל בכבוד אב ואם

א. רבי טרפון הוה ליה תהיא אמא דכל אימת דהות בעינא למיסק לפוריא גחין וסליק לה, וכל אימת דהות נחית, נחתת עלויה, אתא וקא משתבח בי מדרשא, אמרי ליה עדין לא הגעת לחצי כבוד, פלוס זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלימתה.

(קדושין לא, ב)

ב. אפלו הוה הבן תלמיד חכם וכן שהוא גדול בשנים אין לו להקל בכבוד אב ואם, דרך הערה אמרו על אבימי בנו של רבי אבהו שהיה תלמיד חכם וכן שהיה גדול בשנים עד שהיו לו חמשה בנים בעלי הוראה ואף על פי כן אמרו עליו כי הוה אתי אבוה וקרי אבבא רהיט ואזיל ואמר אין אין עד דמטא התם ופתח ליה כו'. וכן אמרו על רבי טרפון שהיתה אמו זקנה כל אימת דבעינא למיסק לפוריא גחין וסלקא עליה (א).

(מאירי קדושין לא, ב)

שערך זה הנאה, אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן הפעין ונסתפלתי בכבוואה שלי ופתח עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו רשע למה אתה מתנאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה, העבודה

(א) גרסינן במסכת נדרים דף ט, אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד, פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה צינים וטוב רואי וקנצותיו סדורות לו תלפלים, אמרתי לו בני מה ראית להשחית

ג. כבוד את אביך כנגד לא תחמוד שמי שחושב שמי שיש לו אב שהוא תלמיד חכם וצדיק ומכבד גדול, רק אב כזה צריכים לכבד, אבל מי שיש לו אב שהוא איש פשוט, אב כזה אין צריכים לכבד, על זה נאמר לא תחמוד, לקיים מצות כבוד בשביל חמדה להיות לך לתפארת ולכבוד, כי הכל בהשגחה מהשם יתברך וזה האב נחלק לך מן השמים הוא יהיה אביך וכן שזו תהיה אמה, כמו בן כפרי שאינו רשאי לחמוד את בת המלך כמו בן אין אדם רשאי לחמוד מה שלא חלקו לו מן השמים (ב).

(ספר דרשות מהר"ם פארהאנד, דברי התעוררות אות ה)

ד. אתמר במדרשא והוכא בילקוט משלי על פסוק שמע בני מוסר אביך מה שנפקדת במוסר בכבוד אב ואם בסיני, נמצאת עושה כבוד אב ואם, עד כאן.

ועין מה שכתב בפרוש מאמר הלזה מוה"ר פהן הראש ז"ל וכו' לענין היכא דנתגדל הדין בעשר או בחכמה או במעלה, ואביו הוא הדין מאן דהוא וכבר עושה לו כבוד כדבעי בינו לבין אביו אף כשהוא בפני אחרים כגון בבית הכנסת לעמוד לפניו כשעולה לספר תורה ולנשק ידיו מתבייש וסובל צער, ולפעמים מצלים עיניו כאלו אינו אביו על היותו איש בור ופחות הערך וכו', לזה בא בעל המאמר לאשמועין דאפלו שתהיה אדם חשוב ואביך הדין, זכר נא מה שנפקדת בסיני, ולמה היה מתן תורה בסיני ללמד על מדת הענוה וכו' ומזה תוכיח שלא להקפיד כלל ותעשה השואה כמו אדם שמכבד לאביו כשהוא רב גדול או נשיא הארץ דמתכבד עמו, כן אתה לגבי הדין ושפל אנשים.

(ספר רוח חיים חלק יורה דעה סימן רמ אות יג)

רוצה לאביך, שסופך למות על ידי שתעבר מצוה זו של כבוד אב. והוא ענין מעשה אבשלום בעצמו שהיה מתגאה בשערו ומרד באביו, כדאמרין בפרק קמא דסוטה, וזה שמסים כאן להזיר, שהיה זה נזיר להתגלות לשם שמם לקיים מצות כבוד אב, עד כאן לשונו.

(ב) כתב האר"י זכרוננו לברכה בטעם כבוד אב ואם, דאם נשמת הדין היא עלולה משרש האב והאם, הנה בודאי הטעם הוא דבר פשוט כי אין לעלות מציאות שפע בזולת העלה, אלא אפלו אם נשמת הדין גדולה מנשמת האב והאם, ואינה עלולה מהם בשרשם, אף על פי כן יחייב במצות כבוד מצד הלבוש שנותנין האב והאם לנשמה, ואפלו הנתן מן השמים הכל על ידי אותו הלבוש.

אגרא דכלה, פרשת תולדות ד"ה ועתה)

שאגלחך לשמים. מיד עמדתי ונשקתי על ראשו ואמרתי לו בני כמוד ירבו נזירי גזירות בישראל, עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לגדר נזיר להזיר לה.

וכתב מהרש"א יש לעין, מה לו להזכיר שבא מן הדרום, גם שהיה רוצה לאביו בעירו. ונראה שרמז בזה שבא מן הדרום, שהיה חכם, כמו שאמרנו הרוצה להחכים ידרים, ואמר שאף על פי כן היה רוצה לאביו במצות כבוד אב, ואמר גם, בעירו, במקום שהיו מכירים בו וכמעלתו, ואמר מצורך לזה כשהיה מסתפל עצמו בבבואה שלו שהיה גם יפה עינים, פתחו עליו הציצ הרע להתגאות, וכי איש כמוהו במעלת החכמה ויפה עינים יהיה רוצה. וזהו שאמר שבקש לטורדו מן העולם, לעבר על מצות כבוד אביו, שגאמר בו למען יאריכון ימיו, אמר מפני מה אתה מתגאה שלא להיות עוד

ה. הִזְהָרוּ בְּכַבּוּד אֲבִיכֶם וְאִמְכֶם וְלֹא תִסּוּרוּ מִן הַדְּבָר אֲשֶׁר יִצְווּ אֲתֶכֶם יְמִין וְשְׂמָאל, אֲפֹלוּ אִם יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם עַל יְמִין שֶׁהוּא שְׂמָאל, כִּי זו רְעָה חוֹלָה שֵׁשׁ בְּבָנִים לֹא אִמוֹן בָּם, שִׁמְחִזִּיקִים עֲצָמָם לַחֲכָמִים וְנִבְנִים יוֹתֵר מֵאֲבִיהֶם וְאִמָּם, וְלוֹ חֲכָמוֹ יִשְׁפִּילוּ, כִּי הַתּוֹרָה הַעֲדִידָה כִּי בִישִׁישִׁים חֲכָמָה וְאֶרֶךְ יָמִים תְּבוֹנָה, וְכָתִיב דֶּרֶךְ אִישׁ פָּסִיל יִשָּׂר בְּעֵינָיו, וְהַתְּנָא אָמַר אֵל בֵּינְתָךְ אֵל תִּשְׁעֵן, וְלוֹ יִהְיֶה כְּדַבְּרֵיהֶם שְׂאֲבִיהֶם וְאִמָּם חֲסָרֵי מַדַּע חָס וְשָׁלוֹם, גְּזֵרַת שְׂדֵי עוֹמֶדֶת לְעַמְתָּם לְשִׁמְעַע בְּקוֹלָם וְשִׁלָּא לְהַכְעִיסֶם, אִף אִם לְפִי דַעְתָּם יַעֲשׂוּ עִמָּהֶם שְׁלָא כְּהוֹגֵן וְשִׁלָּא כְּשׁוֹרָה, זֹאת חֲקַת הַתּוֹרָה שֶׁהָרִי אָמְרוּ עַד הֵיכָן כְּבוֹד אָב וְאִם עַד שִׁיטֵּל אֶרְנְקֵי בְּפָנָיו וְיִזְרַקְנוּ לָיִם וְלֹא יִכְלִימוּ.

(9לא יועץ אות כ)

מִצְוָה לְשִׁמְעַע מוֹסֵר אָבִיו וְאִמוֹ

א. נִצַּר בְּנֵי מִצְוֹת אָבִיךָ וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אִמָּךְ (משלי ו, כ).

פֶּרֶשׁ מִצְוֹת דָּוִד: מִצְוֹת אָבִיךָ, כִּי הֵלֵא בְּוֹדָאֵי חֲפִץ בְּתַקְנֶתְךָ. תּוֹרַת אִמָּךְ, מֵה שֶׁהִיא מְלַמֶּדְתְּךָ.

ב. כִּי גַר מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכַחֹת מוֹסֵר (משלי ו, כג).

פֶּרֶשׁ רִשׁוֹ: כִּי גַר מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר. דְּבָר אַחַר כִּי גַר מִצְוָה וְגו' מִצְוֹת הָאָב הוּא גַר, כֹּל מִי שֶׁמְקַיֵּם מִצְוֹת אָבִיו כְּאֵלוֹ נוֹטֵל גַּר בְּיָדוֹ לְהַדְּלִיק בְּמִקּוֹם חֲשֵׁךְ, וְאִם אֶבֶד שׁוֹם דְּבָר הוּא מוֹצֵאוֹ לְאֹרוֹ, וְכֵן מִי שֶׁהוּא מְקַיֵּם הַוִּרְאָת אִמוֹ אֹרָה הִיא לוֹ וְכֵן הוּא אוֹמֵר אֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אִמָּךְ. וְכֵן הוּא וְדָאֵי שֶׁמְקַרָּא זֶה מְדַבֵּר בְּמִצְוֹת אָבִיו וְאִמוֹ, דְּכָתִיב (משלי כ, כ) מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמוֹ יִדְעַךְ גַּר בְּאֲשׁוֹן חֲשֵׁךְ, וְאִם גַּר שֶׁל אָדָם יִדְעַךְ (פּוֹהֶה) כְּשֶׁאֵין מְקַיֵּם מִצְוֹת אָבוֹתָיו, נִמְצָא כְּשֶׁמְקַיֵּם מִצְוֹת אָבוֹתָיו מֵאִיר גַּר (רִשׁוֹ בִּשְׁם רַבִּי יוֹסֵף קר"א). וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכַחֹת מוֹסֵר, תּוֹכַחֹת הַמוֹסֵר הֵם מְטִים אֶת הָאָדָם לְחַיִּים, נִמְצָא שֶׁהֵם דֶּרֶךְ הַחַיִּים (*).

ג. שָׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אִמָּךְ וְגו', עַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁט יִזְהִיר שְׁלֵמָה עַל מִצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם, שִׁישְׁמַע אָדָם לְמוֹסֵר אָבִיו וְלֹא יַעֲשֶׂה אֶזֶן חֲרָשֶׁת בְּכָל מֵה שִׁיִּצְוֶה עָלָיו, וְשִׁיתֵן אֵל לְבוֹ וְיִתְבוֹנֵן בְּכָל דְּבָרָיו כְּדֵי שִׁיקִים כֹּל רְצוֹנוֹ וְלֹא יַעֲבֹר וְכֵן שִׁיקְבֵּל עָלָיו עַל מוֹסְרוֹ גַם אִם יִכְבֵּד עָלָיו טְרַחוֹ וּמִשְׂאוֹ.

(רבינו בחיי על אבות, בהקדמה)

מוֹסֵר לְהַגִּיב בּוֹ כְּבוֹד כְּפִלִּי כְּפִלִּים מִכֵּן שְׁלָא לְמַדּוֹ אָבִיו מוֹסֵר.

(ספר המוסר לרבינו יהודה כלץ, פרק ה)

(* חֵיב הֵבֵן לְהַגִּיב כְּבוֹד בְּאָב וּבְאִם יוֹתֵר עַל שְׁלֵמֶדְהוּ מוֹסֵר מְעַל שֶׁהַמְצִיאָהוּ לְעוֹלָם וְכוּ', נִמְצָא שֶׁחֵיב לְבֵן שְׁלֵמֶדּוֹ אָבִיו

ד. עיר פרא אדם יולד ויצר לב האדם רע מנעוריו לא ישמע לקול מוריו פי אם בקשי גדול, ואם יאמר לו אביו מוסר הטוב לו לפי האמת, אינו שומע בקול אביו פי לא ידע מה הוא הטוב האמתי, אביו לא יוכל להסביר לו בעת ההיא תקלית כל מוסר ומוסר פאשר עם לבבו רק יאמר לו בסתם את זה תעשה ואת זה לא תעשה לטוב לך, פי האב יודע בעצמו בברור גמור שזה הדרך אשר יורה לבנו הוא הדרך טוב וישר למען יחפם באחריותו, אבל הנער למעוט שניו וחלשת שכלו אינו מבין מעלת אותו הטוב ולמה שיגיעהו בשבילו מן השלמות, רק שת לבו אל הדברים שהם אהובים אצלו לקטנות שניו והוא המועיל והתועלת הקרוב, וזה מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בגין נערים סתירה וכו', רצונם לומר מה שהוא בגין לדעת הנערים הוא סתירה באמת, פי הנער נער למראה עיניו ישפט לא לפי האמת והתקלית, וסתירת זקנים, בגון מוסר האב הזקן ותוכחתו שהוא סתירה לדעת הנערים המנוערים, להפסד הרגש הבחנתם בין טוב לרע פנוקר, הוא בגין באמת, בענין התקלית האחרון.

(של"ה הקדוש, יש נחלין תוכחת בניס)

ה. שלמה המלך עליו השלום ראה בחכמתו הגדולה חכמת אלקים אשר בקרב ש'למוד תוכחות מוסר מועיל לאדם יותר מהפל לשבר את לב האבן והיצר רע וכל מדות רעות אשר בקרבו, ומביא את האדם לתורה ומעשים טובים ומצוות ולכל המדות טובות ולהחיים הנצחיים, והיצר רע עומד כנגדו בכל פחו הגדול לביטל למוד המוסר, לכן הזהיר כמה וכמה פעמים על השלמוד תוכחת מוסר ויראת ה', ובשמיעת מוסר אב ואם הצריך להזהיר יותר, בעבור שיש בזה גם פן מצות כבוד ומורא אב ואם לקבל מוסרם, לכן היצר רע מתגבר יותר ואינו מניח לקבל מוסרם, לכן שלמה המלך עליו השלום הזהיר עליהם כמה פעמים בסני עצמו לקבל מוסרם.

(הקדמה לספר דרך חיים, מבעל המחבר מזכה הרביס)

רצונו של אדם זהו כבודו

א. אמר ליה רבי יעקב בר אבונה לאביי בגון אנא (שאני אהוב לאבי ויקיר לאמי ועושיין לי זאת מה אעשה, רש"י), דעד דאתינא מבי רב, אבא מדלי לי פסא ואמא מזגה לי, היכי אעבד, אמר ליה מאמך קבל ומאבוך לא תקבל (שהוא חכם, יש לחוש שפעמים יהיה לו חלישות הדעת על זה, תוספות ר"י הוקו), דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה (אם תקבל ממנו עבודה, רש"י).

(קדושין לא, ב)

ב. אמו של רבי ישמעאל באת ואמרה וקבלה עליו לרבותינו, אמרה גערו

בִּישְׁמַעְעָל בְּנֵי שְׂאֵינוּ נוֹהֵג בִּי כְבוֹד. בְּאוֹתָהּ שְׁעָה נִתְפַּרְכְּמוּ פְּגִיחָם שֶׁל רַבּוֹתֵינוּ, אֲמַרִין אֶפְשֶׁר לִית רַבִּי יִשְׁמַעְעָל נוֹהֵג בְּכְבוֹד אֲבוֹתָיו, אֲמַרוּ לָהּ מַה עֲבִיד לָךְ, אֲמָרָה כִּד נִפְיָק מִבֵּית וְעָדָא אֲנָא בְּעָא מְשַׁנְגָה רְגֵלוֹי וּמִשְׁתִּי מִהֵן, וְלֹא שִׁבְקֵי לִי (כִּשְׁהוּא יוֹצֵא מִבֵּית הַמְדַרְשׁ אֲנִי רוֹצֵה לְרַחֵץ רְגֵלוֹי וְלִשְׁתּוֹת הַמַּיִם וְאֵינוּ מְנִיחַ לִי לְעִשׂוֹת כֶּה, פָּרוּשׁ פְּנֵי מֹשֶׁה), אֲמַרִין, הוֹאִיל וְהוּא רְצוּנָה, הוּא כְבוֹדָה.

(ירושלמי קדושין פרק א הלכה ז)

ג. רְצוּנוֹ שֶׁל אָדָם זֶהוּ כְבוֹדוֹ וְאֶפְלוֹ לְכַבֵּד אֵב וְאָם, שְׂאָם לֹא כֵן אֶפְלוֹ צְדִיק גָּמוּר לֹא יוּכַל לְהַנְצִיל מִן עֲבָרָה. פִּיצַד, אָבִיו וְאִמּוֹ יוֹשִׁיטוּ לוֹ הַפּוֹס אוֹ יִמְזְגוּ, וְכַמָּה דְבָרִים שְׂאִין אָדָם יְכוּל לְהִשְׁמִט מֵהֶם.

(ספר חסידים אות קנב)

וְזֶהוּ דוֹקָא אִם עוֹשִׂים מַעֲצָמָם, אֲכַל לֹא נָאָה לְבֵן שִׁישְׂאָל מֵאָב וְאִם שִׁישְׂרַתוּהוּ אֶפְלוֹ לְהוֹשִׁיט לוֹ הַפּוֹס שֶׁבְצַדָם וְאֶפְלוֹ דְבַר יוֹתֵר גְּדוֹל, חֲלִילָה לְבֵן מַעֲשׂוֹת זֹאת, חֲלִין הוּא לוֹ וּגְנָאֵי גְדוֹל (א) וְחוֹשְׁשֵׁנִי לוֹ מִחֲטָאָת, אֶפְלוֹ אִם יְקָדִים לִזְמַר מְחַל לִי עֲשֵׂה לִי כֶּה וְכֶה, וְאִף עַל גַּב דְּקִימָא לֵן אָב שִׁמְחַל עַל כְבוֹדוֹ כְבוֹדוֹ מְחוּל, הֵינֵנו מְדִינֵי אָדָם אֲכַל בְּדִינֵי שְׂמִים חֵיב, כֹּל שֶׁפֶן זֶה שִׁמְקָדִים לְשֵׂאל הַמְּחִילָה עַל מְנַת לְחַטּוֹא.

(פירוש יעלזו חסידים שם)

אב שִׁמְחַל עַל כְבוֹדוֹ

א. אֲמַר רַבִּי יִצְחָק בַּר שִׁילָא אֲמַר רַב מִתְנָא אֲמַר רַב חֲסֵדָא הָאָב שִׁמְחַל עַל כְבוֹדוֹ, כְבוֹדוֹ מְחוּל.

(קדושין לב, א)

ב. מַה שְׂאֵמַר הָאָב שִׁמְחַל עַל כְבוֹדוֹ כְבוֹדוֹ מְחוּל, מְדִינֵי אָדָם אֲכַל בְּדִינֵי שְׂמִים חֵיב (ספר חסידים סימן תקעג), יִשְׁמַע חֲכָם וְיוֹסִיף לְקַח עַד כַּמָּה צְרִיף לְזַהַר וְלִשְׁמַר שְׂלֵא לְצַעַר אָב וְאָם וְשְׂלֵא לְהַקְל בְּכְבוֹדָם לְקַבֵּל מֵהֶם אֶפְלוֹ תִשְׁמִישׁ קָל וְכְדוּמָה עַל סַמֵּךְ שִׁמְחָלוֹ וְכְבוֹדָם מְחוּל, דְּמִלְבַד שֶׁכֶּבֶד אֲמַר דְּצַעַרָם אוֹ בְזִיוָנָם לֹא נִתֵּן לְמַחֵל, אִף גַּם זֹאת בְּעִבּוּר כְבוֹדָם הַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא תִבַע בִּיקְרִיָהוּ וְעִנְשׁ יַעֲנֵשׁ בְּדִינֵי שְׂמִים. לְזֹאת יִחַרְדוּ בָנִים וְכָל אֲשֶׁר בְּכֹחַם לְעִשׂוֹת יַעֲשׂוּ כְבוֹד אָב וְאָם עַד מְקוֹם שִׁידָם מַצַּעַת.

(פירוש יעלזו חסידים, שם)

ג. אִף שְׂאֵמַרוּ חֲכָמֵינוּ וְכָרוּנָם לְכַרְכָּה אָב שִׁמְחַל עַל כְבוֹדוֹ כְבוֹדוֹ מְחוּל, נִרְאָה

(א) עֵין גְּמָרָא קְדוּשִׁין מַה, ב לֹא חֲצִיף אֵינֵשׁ לְשׁוּנֵי לְאָבוֹהַ שְׁלִיחַ.

לְעֵנְיֹת דַּעְתִּי דְּנֹקָא שְׁאָמַר לוֹ הָאֵב בְּתַחֲלָה שֶׁהוּא מוֹחֵל עַל כְּבוֹדוֹ, אָבֵל אִם הוּא מַדְעִתוֹ מְזוֹלְזֵל בְּכְבוֹדוֹ, מָה מוֹעִיל הַמְּחִילָה אַחֵר כֶּף, הֲלֵא כֶּבֶד עֵבֶר אֲמִימָרָא דְרַחֲמָנָא וְצְרִיף תְּשׁוּבָה וְסְלִיחָה, וְרֵאֵיהּ לְזָה מוֹה' יִסְלַח לָהּ (בִּפְרֻשַׁת מִטוֹת) עֵינֵי רִשְׁיָי שָׁם. וְעוֹד בְּסֵתֶם מִי יִימַר שְׁאָבִיו מוֹחֵל לוֹ בְּכָל פַּעַם, אֶפְשָׁר שְׁפַעַם מוֹחֵל לוֹ, וְיֵשׁ פְּעָמִים הַרְבֵּה שְׁאִינוֹ מוֹחֵל, כִּי הִדְעַת שֶׁל הָאָדָם מִשְׁתַּנָּה בְּכָל עֵת וְרָגַע. וְעוֹד שְׁדוֹקָא כְּבוֹדוֹ מְחוּל אָבֵל צִעְרוֹ וּבְזִיווֹנוֹ אִינוֹ מְחוּל (*), דְּצִעְרָא דְּגוֹפָא לֹא נִתֵּן לְמַחֵל. וְיִתֵּר עַל כָּלֶם שְׁאָפְלוֹ אָמַר אָבִיו אוֹ אִמּוֹ בְּפְרוּשׁ בְּכָל פַּעַם שְׁמוֹחֲלִים לוֹ כְּבוֹדֶם, אָפְלוֹ הֵכִי הֲלֵא שָׁם (כִּיּוֹרָה דַּעָה סִימֵן רַמ בִּפְתַחֵי תְּשׁוּבָה הִבִּיא מִתְּשׁוּבַת רַבִּי חֶלֶק א סִימֵן תִּקְבֹּד) דְּהָא דְּכְבוֹדוֹ מְחוּל הִינּוּ שְׁנַפְטָר הַבֵּן מַעֲנֵשׁ אִם לֹא כְּבוֹדוֹ, אָבֵל מִצְוָה אִיכָא לְכְבוֹדוֹ, עַד כַּאֵן לְשׁוֹנוֹ (א).

(ספר חשבון פרטי המצות כב, א)

ד. הָאֵב אוֹ הָרֵב אָפְלוֹ נְשִׂיא, שְׁמַחְלוֹ עַל כְּבוֹדֶם, כְּבוֹדֶם מְחוּל אָפְלוֹ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ מֵהֶם, אֲלֵא שְׁמַפְלֵ מְקוֹם אֶף בְּמָה שְׁמַחְלוֹ מִכְּבוֹדֶם רְאוּי שְׁלֵא יִקְבֵּל מֵהֶם אֲלֵא בְּהַדוּר וּבְסִרְהוּב, עַד שְׁיַעֲשׂוּ עֲצָמָם כְּמַפְרִיִּים שְׁלֵא מִן הַדִּין הוּא.

(מאירי קדושין לא, א)

פְּרַעוֹן חוֹב, וְכִשְׁאִינוֹ פּוֹרַע הוּא בְּכָלֵל גְּזוּל שֶׁהוּא מִשְׁבַּעָה מִצְוֹת בְּנֵי נַח, וְאָפְלוֹ שְׁמַחֵל לוֹ לֹא הוֹעִיל לוֹ לְיַעֲקֹב, כִּי צִעְרָא דְּגוֹרָפָא לֹא נִתֵּן לְמַחֵל, שְׁנַפְטָר יִצְחָק עַל שְׁפָרַשׁ יַעֲקֹב מִמֶּנּוּ, בְּעֵבֶר זֶה יַעֲנֵשׁ יַעֲקֹב אָבִינוֹ עֲנֵשׁ גְּדוּל הַנּוֹכַר לְעִיל. וְגַם עַל כְּבוֹד בְּעֲצָמוֹ אֶף עַל פִּי שְׁיִצְחָק מְחַל לוֹ, עֲדִין נִשְׁאֵר הַחֲטָא לְמַקּוֹם בְּרוּךְ הוּא שְׁעֵבֶר עַל צוּיֵי הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, וְצְרִיף תְּשׁוּבָה וְסְלִיחָה וּכְפָרָה, כְּמוֹ שֶׁהִדִּין אֲצֵל גְּזוּל, שְׁאָפְלוֹ שֶׁהַגְּזוּל נִתְּפִיס וּמְחַל לוֹ עַל הַגְּזוּלָה, צְרִיף לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְמַקּוֹם שְׁעֵבֶר עַל צוּיֵי שְׁלוֹ לֹא תְּגוּל, כֵּן נִרְאֶה לְעֵנְיֹת דַּעְתִּי הַקְּלוּשָׁה, כִּי לֹא תִּשְׂדֵּי קוּדְשָׁא בְּרִיף הוּא דְּעֵבֶד דִּינָא בְּלֵא דִּינָא וְכו'. הֲרֵי מְבָאֵר מִכָּל הַנּוֹכַר שְׁאִין לְסַמֵּךְ עַל מְחִילַת אֵב וְאֵם כָּלֵל וְכָלֵל.

גַּם כָּל זֶה הוּא לְעֵנֵן כְּבוֹדֶם, אָבֵל מוֹרָאִם כְּמוֹ שְׁלֵא יִסְתֵּר דְּבְרֵיהֶם וּכְיוּצָא בְּוָה, זֶה לֹא מְצִינוֹ בְּשׁוֹם מְקוֹם שְׁנִתֵּן לְמַחֵל (עֵיין בַּחֲלֵק הַהִלְכָה סַעִיף יֵט סַעִיף קֶטֶן ג בַּהֲעֵרוֹת אוֹת סד).

(שו)

(* עֵיין בַּחֲלֵק הַהִלְכָה סַעִיף יֵט סַעִיף קֶטֶן ג. (א) יְדוּעַ דְּבְעִינֵן רִיתְחָא עֲנֵשִׁינֵן אַעֲשֵׂה שְׁיִכּוּל לְקִמָּה אֶף שְׁאִינוֹ מְחִיב בָּהּ, כְּמוֹ שְׁמוּבָא (בִּמְנַחֲתוֹ מֵא, לְעֵנֵן צִיצִית עֵיין שׁם), וְעוֹד כִּיּוֹן דְּלַעוֹלָם מִצְוָה אִיכָא לְכְבוֹדֶם, נִמְצָא שְׁאֵם לֹא כְּבֹד אוֹתָם עֵבֶר עַל הַרְבֵּה לְאוּרִין וְעֵשִׂין הַמְּבָאֵרִים לְעִיל. הֲרֵי מְבָאֵר מִכָּל זֶה שְׁאִין לְסַמֵּךְ עַל מְחִילַת כְּבוֹדֶם כָּלֵל. צֵא וּלְמַד מֵאָבִינוֹ יַעֲקֹב עֲלִיו הַשְּׁלוֹם מֵאִי דְּסִלִּיק בֵּיהּ, עַל עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שְׁנָה שְׁלֵא שְׁמַשׁ אֶת אָבִיו, שְׁנַעֲנֵשׁ כְּנֻגָן עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שְׁנָה שְׁפָרַשׁ מִמֶּנּוּ יוֹסֵף וְהַתְּאֵבֵל עֲלִיו כָּל אוֹתָן הַשְּׁנַיִם, וְגַם הַשְּׂכִינָה פְּרִשָׁה מִמֶּנּוּ, וְאָפְלוֹ שְׁיִצְחָק אָבִיו בְּעֲצָמוֹ שְׁלַח אוֹתוֹ אֲצֵל לְכֵן לְקַחַת לוֹ אִשָּׁה, וְגַם בְּוֵדַי יִצְחָק אָבִינוֹ עֲלִיו הַשְּׁלוֹם הַצְּדִיק, מְחַל לוֹ לְיַעֲקֹב שְׁמוּשׁוֹ, וְגַם עֲדִין הִיָּה קֶדֶם מִתֵּן תּוֹרָה, שְׁלֵא נִצְטוּוּ עֲדִין עַל כְּבוֹד אֵב וְאֵם כִּי אִם עַל שְׂבַעָה מִצְוֹת בְּנֵי נַח, וְאָפְלוֹ הֵכִי לֹא הוֹעִיל כָּל זֶה וְנַעֲנֵשׁ עֲנֵשׁ גְּדוּל הַנּוֹכַר.

וְנִרְאֶה לְעֵנְיֹת דַּעְתִּי הַטַּעַם, כְּמוֹ דְּאִיתָא בְּמִדְרַשׁ הַנּוֹכַר לְעִיל שְׁכְּבוֹד אֵב וְאֵם הוּא גַּם

ה. וטוב הוא לכל יראי ה' שימחלו לבניהם את כבודם אף בלא דעתם כדי שלא להענישם, כי הא דרב הונא קרע שיראי באפי רפה בריה להקניטו לראות אם יכעס וימחל לו (ב).

(ספר חסידים אות קנב)

ו. אדם שיש לו בן נשיא ועומד על רגליו עד שישב אביו במקומו ויש לאביו למשא כשעומד כי כשעומד עומדים גם אחרים כנגדו, רשאי האב למחל את כבודו ולא יעמד הבן כנגדו, ואם בשביל זה שלא יעמד גם אחרים לא יהיו עומדים כנגד אבותיהם ויקלו באבותיהם ובאמותיהם, אז לא ישנה את בנו מאחרים (ג).

(ספר חסידים אות שלט)

לא להכביד עלו על בניו

א. איש אמו ואביו תיראו, תיראו פתיב לאחר אביו מיד, ועוד תיראו לשון רבים ולא אמר תירא וכו', כאלו לאיש ולאמו ואביו לשלשתן אמר תיראו, שהאם והאב בכלל תיראו, שלא יכעיסו את הבן כל כך שלא יוכל להתאפק עד שימרד בהם.

(ספר חסידים סימן תקסה)

ב. איש אמו ואביו תיראו, תירא לא נאמר אלא תיראו, לאב ולאם מזהיר שאם בא הבן לכלל איש שיראו פן יכדוהו ופן יקללוהו עד שיענה להם

אם רואה כי בלב שלם הם עושים שחפצים במצוות, לא ימחל על כבודו לומר להם שלא יעמדו, אלא אדרבא ירצה שיעמדו ויעשו נחת רוח לקונם ויקבלו שכר טוב, אבל אם רואה שהוא עליהם למשא ימחל על כבודו ויאמר להם שלא יעמדו.

ואם חושש שאם לא יעמדו בניו בפניו ילמדו אחרים שלא לעמד בפני אביהם ואמם להקל בכבודם ובכבוד שאר חכמים וזקנים, אז לא ימחל. אדרבא יזהירם ויזרזם ויודיע להם מה המצוה הזאת ומה רב טובה שזוכה על ידה ליראת שמים כמאמר רבותינו זכרונם לברכה על פסוק מפני שיבה תקום והדרת פני יגן ובראת מאלף לך, וכתיב כבוד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך ולמען ייטב לך.

(ב) פרש שם האזולאי וזה לשונו: טוב הוא לכל יראי ה' שימחלו לבניהם וכו', ואף על גב דרבנו פתב בסימן תקעג דמה שאמרו האב שמחל על כבודו כבודו מחול הינו מדיני אדם, אבל בדיני שמים חייב, מכל מקום אהני מחילה קצת. אי נמי אפשר לחלק דדברים קלים וכיוצא, כבודו מחול לגמרי, ובהכי ניתא ההיא דרב הונא קרע שיראי, דמסיק דקדים ומחיל ליגריה, ואי חייב בדיני שמים ואף דמחיל, מיתי ליה לידו חייב שמים, אלא דבדברים קלים או שהוא גרמא שבנו קל בכבודו, מתר לגמרי, וכבודו מחול אף בדיני שמים.

(ג) ומפרש שם בעלזו חסידים וזה לשונו: אדם שיש לו בנים שעומדים על רגליהם או חכם או זקן שעומדים מפניהם,

ויקללם ויבם (ונמצא עובר על לפני עור לא תתן מכשול, פרוש יעלזו חסידיים).

(שם סימן תקסו)

ג. הכל לפי מה שהוא הבן ולפי טבעו כף צריך להתנהג עמו בדרך ישרה באפן שלא יצא מן השורה, ולזה צריך דעת גדול וסבלנות גדולה לפי השעה, ומה גם בפני רבים ישמר מאד שלא להלבין פניו ושלא להכעיסו על פניו פן לא יוכל להתאפק ויהיה מקל בכבודו מתוך צרה וצוקה ותהיה לו לפוקה, לכן צריך להתנהג עמו באהבה מגלה ותוכחה מסותרת ואל יוכיחנו בשעת פעסו רק ימתין עד יעבר זעם.

(פירוש יעלזו חסידיים, שם)

ד. שגיא כח לא מצאנוהו, לא הכביד מצוות על ישראל וכו' לכה לא יצוה האב לבנו דברים הקשים וכבדים עליו לעשות וכן הרב לתלמיד פן ימנע מלעשותם ונמצא מחטיאו.

(ספר חסידיים סימן תקסז)

ה. ואם צריך הוא שישמשנו וחושיש פן לא ישמע לו אל יאמר לו בלשון צווי אלא יאמר לו אם רצונך עשה כף וכך ולא יכביד עליו וכל שכן שלא יעשה עצות לצוות את בניו בשום דבר שיעשו כל ימי חייהם וכל שכן לדור דורים, פן יהיה להם לפוקה ולמכשול אם יעברו על דבריו, רק ירשם בכתב איזו היא הדרך ישרה שיבור לו האדם, והלואי שנעמד במה שצונו יוצרנו ודיה לצרה אשר היא מזומנה על עברנו אמיקרא דרחמנא.

(פירוש יעלזו חסידיים, שם)

ו. אב ובניו פשהם בקטטות ובכעס, פיון שמתקוטטים יחדיו מוטב שלא יהיו יחדיו מפני שמצער, ואל תאמר דוקא מפני האב שמצטער אלא אפלו הבן מצטער על ידי האב מוטב שיפרדו פיון שאינו יכולים לסבל יחד (א).

(ספר חסידיים סימן שמג)

מצוה לקבל פני אביו ואמו

א. שמע יוסף שבא אביו לגבול מצרים ולקח את כל האנשים עמו ויצא

ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים, ופרש רש"י: לאחיו, הם בניו, שהיו לו אחים נגשים לצרה, למדנו שיעקב אבינו עליו השלום היה מחשיב את בניו כאחיו. וכן ראוי לאב שיחשיב בניו הגדולים כאלו הם אחיו, וכנה יהיו שקטים ושאננים.

(א) פרוש אזולאי: כתיב הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, אחים גם, גימטריא בנים, אפשר לומר דרמו נמי מוסר לאב שבניו גדולים שלא יכביד עלו עליהם אלא יחשיבם פאחת, וכנה נוחים, וישבו הוא ובניו בשלחה, וכתיב פרשת ויצא,

לקראת אביו, וכל העם יוצאים לקראת המלך ואין המלך יוצא לקראת אדם, אלא ללמדך שאביו של אדם כמלכו.

(פרקי דרבי אליעזר פרק ט)

ב. לא אתחזי לאפא למיזל למחמי לברא, ברא אתחזי למחמי ולמחזי ולמתבע לאבוי.

(זוהר הקדוש חלק א צז, במדרש הנעלם)

פרוש לשון הקדש: לא ראוי שהאב ילך לקראת את בנו, הבן צריך לילך לקראת ולדרש בשלום אביו.

ג. שמחה גדולה הוא לאב ואם בראותם את בניהם ובפרט אם עבר איזה זמן שלא ראו אותם, ולכן מן הראוי לבנים בעת שהולכים לקראת ולקבל פני אביהם ואמם, שיוכנונו בזה להתראות לפניהם ושיתענגו מהם ולמלא רצונם וחספם בראוי.

(עבד המלך, שמות כ, יב)

ראוי להתענין עמהם

א. ויהי פיום השלישי בהיותם כואבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר.

(בראשית לד, כה)

פרש רש"י: שני בני יעקב, בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו.

ב. אל תבוז פי זקנה אמר. רוצה לומר, קבל עצתה ואל תבזנה מפני זקנותה, כי עליה עברו כמה דברים ועל כן היא יודעת לתת עצה נכונה, ועל כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה: סבתא בביתא סימא טובא בביתא. ולפעמים יועץ האב והאם עצה טובה לבן ונראית לו שאינה טובה ונכוחה ובוזה אותה, מפני שטבע הבחור ורצונו הפך מטבע הזקן ורצונו, ועל כן תראה לבחור עצת הזקן עצה של שטות, אבל פשיבחינן עצתן ומצאנה טובה ונכוחה, ונמצא עצתו נגדם פתיות ואין בה ממש.

(ספר המוסר לרבינו יהודה כלץ, פרק חמישי)

ראוי להשתדל לקבל ברפת אביו ואמו

א. כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (בראשית כז, לד). אמר רבי חייא כמה בישין עבדו

אינון דמעין דבכה ואפיק עשו קמי אבוי בגין דיתברך מניה, בגין דהוה חשיב מלה דאבוי יתיר.

(זוהר הקדוש חלק א קמה)

פרוש לשון הקדש: אמר רבי חייא כמה רעות גרמו אלו הדמעות שבכה עשו לפני אביו כדי שיתברך ממנו, משום שהיה חשוב מאד בעיניו ברפת אביו.

פרוש ניצוצי אורות שם: כלומר אף על פי שפונתו להתברך, פיון דבכלל כבוד אביו שאין ברכתו קלה בעיניו נחשב לו לזכות גדול.

ב. הנה פתבו חכמינו זכרונם לברכה דכל הגדלה שיש לעשו עד היום הוא בשכר שכבוד את אביו ובשכר הצעקה שצעק במר נפש בעת נתודע לו שלקח יעקב מידו הברכות, ממילא נראה מהצעקות הללו שהיה חשוב בעיניו מאד הברכות וכו', בעת הדבר הזה היא גדולה ומרה עד מאד ונגע עד נפש עד אשר יבוש קצירו וירחם עלינו השם יתברך ברכ רחמיו.

(אגרא דכלה פרשת תולדות דבור המתחיל כשמוע)

ג. כתוב בספרים הקדושים דצריך האדם להתאמץ מאד ולהשתדל לקבל ברפת אביו ואמו, ואפלו בכל ימות השנה ומכל שכן בערב יום הכפורים.

(מטה אפרים סימן תריט, באלף המגן)

ד. בכלל הכבוד שינשק ידיהם בשבתות ובמועדים פנהוג, ויתאנה לברכתם שמלכד שברכתם תעשה פרות עוד בה שכר מצוה של כבוד, וראויה היא שתגן.

(חסד לאלפים, הלכות כבוד אב ואם אות יז)

לא להפריד מהם בלתי ידיעתם

א. ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת, אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראשית כז, מז). לא רצתה רבקה שיברח יעקב בלתי דעת אביו, פן ירע זאת בעיני אביו ויעבר על מצות כבוד אב לגנב דעתו.

(באר מים חיים, שם)

ב. ויעזב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך, ויאמר לו לך שוב וגו' (מלכים-א יט, כ), אין ראוי לאדם שיפריד מבית אביו ואמו בזלזול ידיעתם, כדי שלא יכאיב לבם כשלא ידעו איפה הוא, ולזה

תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו, הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם.

(רלב"ג, מלכים שם)

ענין לנשק אביו ואמו בעת הפרד מהם

א. ויעזב את הפקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך, ויאמר לו לך שוב וגו' (מלכים-א יט, כ), אשקה נא, פדרך השואלים רשות ונפטרים ללכת מאתם. לך שוב, לך לנשק אביך ואמך כאשר אמרת ושוב אלי.

(מצודת דוד, שם)

מצוה לכתב מכתבים לאביו ולאמו

א. מי שיצא מעיר שאביו ואמו שם והוא הולך למקום סכנה ואביו או אמו מתענים או בלא תענית מצטערים, מצוה על הבן אם יכול שישכר שליח מיד וישלח פתב לאביו ולאמו שכתב יצא ממקום סכנה ובא למקום שרצה ללכת, ואל יצטערו ואל תענו עוד.

(ספר חסידים סימן תקעה)

ב. ואפלו אם לא עבר בדרך מסכן, כל שהוא נפרד מאביו ואמו ואשתו ובני ביתו, נפשם עקירה עליו לדעת את שלומו, ואמרי אינשי יבא על האויב מה שחושב האוהב, הנה פי בן מצוה וחסד גדול עושה לפקד את אנשי ביתו אפלו בכל יום אם יוכל באגרות שלומים להודיעם את שלומו (א) ושלום כל

ומיבא בספר נפתלי שבע רצון (מקרב הגאון מו"ה נפתלי הכהן שוארץץ בן הגאון הקדוש בעל קול אריה, מכתב ג): פעם אחת אמר לי בתוך אחד השיחים, הלא ידעת אהובי בני מדברי חכמינו זכרונם לברכה וספרי מוסר, שכל הכשרונות של האדם נבראו רק לפאר ליוצרים, כמו שכל צח שיתמיד בלמוד תורתנו הקדושה, קול נעים לעבר את השם יתברך בשירות ותשבחות, וכן מי שתנן אותו השם יתברך בכשרון מלאכת הכתיבה צריך להקדיש מעשי ידיו לשמים, ואחר כך המשיך ספורו שבהיותו סמוך על שלחן חותנו עליו השלום וכתב אגרת שלומים לאבותיו, הנה מהדרר שהיה כתב נאה ותמה, שיתענגו מהם הוריו על רב שלמותו ויזנה יקום מצות כבוד אב ואם.

(א) מובא בספר מכתבי רבי עקיבא איגר, אגרת קעא שכתב לבנו בזה הלשון: ...מה זה בני שאמה מתעצל במצות כבוד אב ואם לכתב איזה שורות.... וכן מובא בספר ישמח משה על חמ"ש מגלות דף עד, באגרת שכתב הגאון הקדוש בעל ישמח משה לבנו הרב הקדוש רבי אלעזר ניסן, בזה הלשון: ...למען השם יתברך תראה לחדש מדי שבת בשבתו חדושי תורה, דהינו ביום ו ערב שבת קדש תלמד איזה ענין קטן בנמצא ותוספות ומהרש"א, ותיגע בו מאד לחדש בו, ותכתב לי מה שתחדש ותקיים בו מצות כבוד אב על אפן המעלה והשלם שבשלמות, כי אין לי נחת רוח ותענוג עולם כמו בשמעי מחדושי תורה היוצאים ממעני חקמתך, עד כאן לשונו.

בני עירו הנלוים אליו באותו מקום אשר הוא שם, ומצוה על כל מי שתבא אגרת לידו, להריצה ולהגיעה לבעלים אל המקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת, כי לפעמים הוא משיב נפש וגורם לשמח לב אמללים ולהחיות לב נדפאים הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו לפי ערך הטובה אשר פעל ועשה וזה אחד מהדברים תועליות הקתב.

(פירוש יעלזו חסידים, שם)

ראוי לשלוח להם דורון

א. מה האב נותן לבנו נכסים כף הקדוש ברוך הוא עשה לישראל (ירמיה ג) ואתן לו ארץ חמדה. ומה הבן חייב להיות מעלה לאביו דורון, כף אמר הקדוש ברוך הוא לישראל כי תבואו אל ארץ וגו' ועשיתם עולה לה'.

(במדבר רבה פרשה יז, טימן א)

פרוש עץ יוסף: נותן לבנו נכסים, דרך מתנה, והבן חייב להעלות לו דורון כנגדו.

ב. ולאביו שלח פזאת עשרה חמרים נשאים משוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך (בראשית מה, כג). יוסף שלח לו דורון נפלא להראותו עצם רצונו להטיב לו ושלח לו גם כן מהבגדים החמודים.

(רלב"ג, שם)

עקר כבוד אב ואם, להתנהג בדרך הטוב והישר *

ובמדות טובות

א. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו ובכרבו.

(ברכות יז, א)

פרש רש"י: תכלית חכמה, עקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומעשים טובים.

פרש מהרש"א שם: קורא ושונה ובוטט באביו כו', לכאורה קשה אמאי נקט הני, ויש לומר דגם בעושה מעשים רעים אחרים קרי ליה בוטט באביו ורבו, כמו שקתבו בפרק יום הכפורים (יומא פו, א), אבל מי שקורא ושונה כו' ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבתיות, מה אומרים עליו או לו לאביו ולרבו שלמדוהו תורה ראו כמה מקולקלים מעשיו**).

** עין שם על הפסוק ואהבת את ה' אלוקיך, שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידך

* עין פרוש רש"י (דברים יב, כח) הטוב והישר, הטוב בעיני השמים, והישר בעיני אדם.

ב. צריף לדעת פי מי שיש לו מדת הפעס והקפדה, אינו יכול לקיים מצות עשה של כבוד אב ואם וכו', כי בכעסו הוא פוגם לכל אחד ואחד, וכל אדם מבזה אותו, וגם גורם שנתבזה אביו שלו, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (ביומא) ארור שזה גדל, עין שם, ואומרים עליו ראו מה שגדלתם, ראוי היה שלא היה בעולם, ואם פן אינו יכול לקיים מצות כבוד אב ואם, ועל ידי זה יקרא שמו בשם כסיל, ועל ידי זה נתולזל כבוד אב ואם, ומדה פגגד מדה יעשה לו, כי כאשר יתגדלו בני ביתו יתולזלו גם פן את כבודו.

(ספר מענה רך, פרק ח דבור המתחיל וגם זאת)

להדריף בניו במצות הכבוד

א. בן יכבד אב ועבד אדוניו (מלאכי א, ו), בן יכבד על מנת דלא לקבל אגרא, אבל מצוה הוא בכבוד אבא ואמא, ואי לא בעי למעבד צווייה יכתש ליה אבא ואמא עד יעבד על כרחיה, ואי הוי ברא רכרבא בית דין כופין ליה.

(זוהר הקדוש חלק ג פב, ב ברעיא מהימנא)

פרוש לשון הקדש: הבן צריף לכבוד אביו על מנת שלא לקבל פרס רק משום מצות כבוד אב ואם (א). ואם הבן אינו רוצה לעשות פקודתו, יפו אותו אביו ואמו עד שיעשה בעל כרחו, ואם הבן הוא גדול, יכפו אותו בית דין.

ב. כשתשמע האם שהקטן מבזה אביו צריף לגער בו, וכן כשישמע האב שהקטן מבזה אמו צריף לגער בו כדי שירגילו מקטנן לעשות כבוד אב ואם ויאריכו ימים.

(ספר כף החיים אורח חיים סימן שמג אות כה)

שומעת וגו' הנה שמעתי אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר וגו', כי בזאת התחבמה רבקה למסור הדברים האלה ליצקב שגם הוא יבא לאביו באותו הלשון של עשו בקבלת פרס, למען תכרכני נפשו, אף כי ידעה תם דרכו כי לא כאלה חלק יצקב, כי איננו רוצה שום שכר עבור מצות כבוד אב, עם כל זה מחמת ששמעה כי בן היו דבריו לעשו גם הוא ידבר בן כדי שלא יכירהו, וכזו הסבה יקבל הברכות מאביו בעצה זאת שידבר בן בלשון הנה, וזה שמסים הפסוק הקול קול יצקב והידים ידי עשו, כי היה תמיה בעיניו שמדבר במענה רך כמו יצקב, ואמנם הידים ידי עשו שפושט ידיו תיכף לקבל שכר פעלתו, וזה אינו מדרכו של יצקב להתרצות בראי כסף וקבלת פרס.

(תפארת שלמה, פרשת תולדות ד"ה ועשה)

חכמים יהא משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות, שאז הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה.

(א) מובא בספר פנים נפות על הפסוק ולא ירע לבבך בתתך לו וגו' שלא יעלה בלבבך בשעת עשיית תת צדקה לעני כי בגלל הדבר הזה יכרכך, כי גם זה מרע ללב, אף העקר לעבוד הבורא ברוך הוא בלב שלם יהיה אף שיהיה אם שייג פשלומין או לא, הוא יעשה המטל עליו ולא ינוח ולא ישקט, עד כאן לשונו.

ובזה יבארו יחד כל הפסוקים הנזכרים לעיל, שבאמת יצחק היה יודע דרכו של עשו אם יעשה שום השתמשות כבוד אב יפושט תיכף את ידו לקבל שכר, לכן אמר לו בלשון הנה הביאה לי וגו' בעבור תכרכך נפשי, כי זהו בחינת עשו לקבל פרס, ורבקה

ג. מצות כבוד, שלא להכלים הבן את האב או שלא לגער בו, אפלו נטל ארנקי של בן וזרקו בפניו לים לא יכלימהו, וכן בכל הדברים. וראוי להדריך את בנו בכך ולעשות להם לפעמים דברים המכעיסים כדי לנסותם ולכתנם, ובלבד שימתלו האבות על כבודם עד שאם חס ושלום יהא הבן עובר על מצות כבוד, לא יהא האב נמצא עובר על נתינת מכשול, וכן שתהא בחינתו בדברים שלא יעבר עליהם על כל תשחית.

(מאירי, קדושין לא, ב)

ד. יש בני אדם שמלמדין את בניהם כשהילד מתחיל לדבר משחקים עמו, והאב אומר לו תכה את אמך, ואמו אומרת לו תן לי ידך ונכה את אביך, וכן מלמדים לו לקלל וכיוצא בזה וכו', ובאמת טועים הם בזה בשמים, א) שעקר תקון המדות הרי הוא תלוי בהרגל, והרגל נעשה טבע, ובקטנותו קדם שהרגל ברע אז בנקל מאד להרגילו בטוב וכו'. ב) שבקטנותו יכול אביו לאיים עליו בגערה והקאה ולהכריחו לעשות פרוצנו וכו', וכן הוא להיפך שקלקול הבנים תלוי בהאבות, שבעצמם מביאין בניהם לזלזל בכבוד ומורא של אב ואם ולהתרגל בכל ענינים רעים וכו', והשם יתברך יצילנו מפל דעות רעות כאלו, אמן.

(ארך אפים, סימן ג, פירוש ויוסף אברהם אור"ק ב)

מצוה גם על אחרים להדריך במצות הכבוד

א. איש אמו ואביו תיראו, אמר תיראו לשון רבים, כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו.

(אבן עזרא פרשת קדושים)

ב. הבן האוהב את אביו כראוי להיות, הוא חושק שגם אחיו יאהבו אותו ויעשו רצונו, ואם רואה שאחיו עוברים על רצון אביו, אפלו שאינם משמשים אותו כראוי, הוא מוכיחם ומדריכם בכל אפנים שיכול בגופו ומאדו עד שיאהבו וישמשו את אביהם כראוי ויעשו רצונו.

(ספר מזכה הרבים פרק יג דבור המתחיל מצינו)

מצות הכבוד לעת זקנותם

פרק ז

לכבדם בעת זקנותם

א. אמר שלמה בחכמתו אל תבוז פי זקנה אמה וכו' דסוף סוף היא אמה, וכי אדם בשביל שאמו זקנה נפטר מחיוב שחיבה אותו התורה לכבדה ולירא ממנה, אדרבה כל מה שהיא זקנה חיב בכבודה יותר ויותר.

(משנת חכמים ממהר"ם חאגיז, מעלת התלמוד אות ט)

ב. פשם שכבדת וענגת את אביך ואת אמה לעת זקנתם, כך תהא מתענג על ה'.

(תנא דבי אליהו רבה פרק כז)

ג. הפונה באמרו למען יאריכון ימיה וכו', באמור הנני מזהיר אותך על כבוד אב ואם מפני שיאריכון ימיה ויהיו לך בנים ובנות, ואם אתה תכבד לאביך ולאמה יכבדו אותך בניך בזקנותך, פי הנה במדה שאדם מודד בה מודדין לו, ואם פן כבוד אב ואם אינו בלבד לתועלת הזקנים המכבדים, פי גם הוא לתועלת הפן המכבד אותם, פי גלגל הוא שחוזר בעולם.

(אברבנאל, פרשת יתרו דבור המתחיל כבד)

ד. פונת כבוד אב ואם, כדי שפנינו ממנו יראו וכן יעשו לדורות, ולעת זקנה ינהגו גם בנו כבוד, פי מן הטבע יתבוז הזקנים בעיני ההמון, פאשר לא יוכלו עוד לעשות מעשיהם בפעם בפעם ויהיו יושבים ובטלים אין בהם תועלת, הלכך בא הצווי לכבדם, והגיד הכתוב פי פאשר נרגיל לכבד הזקנים ונעשה יקר וגדלה לאבינו ולאמנו, נסבב שכאשר נאריך ימים לזקנתינו יכבדונו בנינו ויהיה טוב לנו.

(מלאכת מחשבת, ואתחנן)

לשמדם בעת זקנותם

א. כבד את אביך ואת אמה, און להוריה (הסבת ושמע לאביך ולאמה, פרוש משה לוי), בעתירות אותך קונים (על ידי תפלות לשם יתברך), ומאכלים בפיה נותנים, זועקים בעדה תחנונים, חיתך למו דר עליונים (אם נגזר עליך חס ושלום איזה חלי, אזי הם זועקים ומתפללים בעדה להקדוש ברוך הוא שהוא דר עליונים, שיחיה וירפא אותך), יגיעי כך שבעי אונים (שבעים מצרות כדי לגדלך), ליראת שדי אותך מפנים, מצוות ודתות לך מבוננים, נחלת הון ובית לך מקנים, סומכים לך עזר ומתחננים, עשה חפצם ולא תעזי פנים, ראה פן

תעזבם לעת זקונים (בשלא יוכלו עוד לעזר לה), שרתם בעבד לאדונים, תפלתם קח (תקבל בקשתם) ותאריך ימים ושנים.

(פיוט ליום א' דשבועות)

ב. רבי יהושע בן אלם הגידו לו בחלום, שמח בלבבך שאתה וננס הקצב מושבו ומושבו בגן עדן וחלקו וחלקך שוין כאחד. כשנעזר רבי יהושע חשב בלבו ואמר אוי לי שמיום שנולדתי הייתי תמיד ביראת קוני ולא עמלתי אלא בתורה לא הלכתי ארבע אמות בלא עיצית ותפלין, והיו לי שמונים תלמידים, ועכשיו שקולים מעשי ותורתך עם הקצב. שלח לתלמידיו תדעו שלא אבנס לבית המדרש עד שאראה מי הוא זה האיש ומה מעשיו שהוא חברי בגן עדן. מיד הלך עם תלמידיו מעיר לעיר ושאל בשם האיש ובשם אביו, עד שבא אל עירו. כשנבנס שאל מיד היכן ננס הקצב, אמרו לו, למה אתה מבקש אותו, אתה חסיד וצדיק ותשאל על איש כמוהו, אמר להם מה מעשיו, אמרו לו אדוננו לא תשאל ממנו כלום עד שתראה אותו, מיד שלחו בשבילו ואמרו לו רבי יהושע בן אלם שואל אותך, אמר להם ננס מי אנכי ומי אבותי בישאל שרבי יהושע שואל אותי, אמרו לו עמד ואלך עמנו, חשב בלבו שכל מה שאמרו לו שקר הוא ואמר לא אלך עמכם שאתם משחקים בי. מיד חזרו לרבי יהושע ואמרו לו אתה אור ישראל ואור עינינו עטרת ראשנו איך תשלחנו בשבילו הלא הוא לא רצה לילך עמנו. אמר להם תדעו שלא אשב עד שאראה אותו. הלך רבי יהושע בעצמו אצל ננס הקצב ונפל ננס על פני רבי יהושע ואמר מה היום מיומים שעטרת ישראל בא לפני עבדו. אמר לו דבר יש לי לדבר עמך, אמר לו דבר. אמר לו מה מעשיך ומה מלאכתך, אמר לו אדוני קצב אני ויש לי אב ואם זקנים ואינם יכולים לעמוד על רגליהם, ובכל יום ויום אני מלבישם ומאכילם ומרחיצם בידי. מיד עמד רבי יהושע ונשקו על ראשו ואמר לו: בני אשריך ואשרי גורלך מה טוב ומה נעים, ואשרי חלקי שזכיתי להיות חברך בגן עדן.

(סדר הדורות חלק שלישי אות י')

לפרנסם בעת זקנותם

א. בזמן שהאדם הוא מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו בילדותם ובזקנותם וכו' עד שנפטר בשלום לבית עולמן וגם הולך בדרך שמים, ובזה הוא עושה נחת רוח לאביו ולאמו, ואמר לו הקדוש ברוך הוא בני בא וראה גנזי שמים שהם גנזים לה אצלי מפני שכבודת ופרנסת לאביך ואמה ועשית לי נחת רוח במעשים טובים שלך ולאביך ולאמה, שנאמר (דברים כח, ב) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוד פי תשמע בקול ה' אלקיך, אימתי יבואו עליך כל

הברכות האלה, אם תשמע בקול ה' אלקיך ותלך בדרךיו שהם דרכי שמים (א).
(תנא דבי אליהו רבה פרק כו)

ב. פבד את אביך ואת אמך וגו' ולא תרצח, מה ענין פבד אצל לא תרצח, אלא ללמדך אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ואינו מכבד זון ומפרנס את אביו ואת אמו אפלו בילדותו ואין צריך לומר בעת זקנותו, נחשב לו כאלו הוא רוצח כל ימיו לפני הקדוש ברוך הוא, לכך נאמר פבד וגו' לא תרצח.

פבד וגו' ולא תנאף, מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד זון ומפרנס את אביו ואמו, נחשב לו כאלו הוא נואף כל ימיו לפני הקדוש ברוך הוא, לכך נאמר פבד וגו' לא תנאף.

פבד וגו' ולא תגנב, מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד זון ומפרנס את אביו ואמו, נחשב לו כאלו הוא גונב נפשות כל ימיו לפני המקום, לכך נאמר פבד וגו' ולא תגנב.

פבד וגו' ולא תענה, מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד זון ומפרנס את אביו ואת אמו, כאלו הוא מעיד עדות שקר כל ימיו לפני המקום, לכך נאמר פבד את אביך וגו' ולא תענה.

פבד וגו' ולא תחמד, מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד זון ומפרנס את אביו ואמו, כאלו הוא חומד ממון של אחרים כל ימיו לפני המקום.

(שם)

שלא לזלזל בהם בעת זקנותם

א. דבר אחר, לכם הפנהים בזוי שמי, אפלו אם ירו של אביו יורד על זקנו ישמע לו מיד.

(תנא דבי אליהו רבא פרק כז)

פרש מאורי אש שם: רצונו לומר אף שאינו יכול לסובלו, על כל זה ישמע לו מיד ולא ימיר דבריו.

מדור הישן והם מדור הקדש וכו', ומספרת התורה שבח של בני יעקב אף על פי שכבר גדלו וכאנו איש וביתו והיו להם בנים גדולים, בכל זה האב הזקן היה העקר, וקנינו שאל אביך ויגדך, וזה שאמר את יעקב "את" מורה על השפל. (פרדס יוסף, פרשת שמות א)

(א) מדרך העולם שכנים קטנים ישמעו לדברי אביהם, ולא כאשר יגדלו ונשאו והולידו בנים, וכל אחד בעל הבית לעצמו, והאב נתאלמן ונודקן ומשל עליהם לפרנסו, אז נעשו הם המורים דרך לאביהם, ודורשים ממנו שיקבל פקדונם, ואומרים כי הוא עוד

פֶּרֶשׁ זְקוּקִין דְּנוּרָא שָׁם: אָבֵל אִם הוּא מְבֻזָּה אֶת אָבִיו בְּזִמְן שְׁרִירוֹ יוֹרֵד עַל זְקָנוֹ וְאִינוֹ שׁוֹמֵעַ לוֹ, אִזְ נַחֲשָׁב לוֹ כְּאֵלוֹ הוּא מְבֻזָּה אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִשּׁוֹם שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַשְׁנָה אֶת כְּבוֹדוֹ לְכַבּוֹד אָב וְאִם, וְאִם מְבֻזָּה אָבִיו וְאִמוֹ כְּאֵלוֹ מְבֻזָּה חֵס וְשְׁלוֹם שְׁמוֹ שֶׁל מְקוֹם כְּבִיכּוֹל.

ב. יֵשׁ שְׁמֵאֲכִיל לְאָבִיו מְעַדְנִים וּמְלַבִּישׁוֹ בְּגָדִים חֲשׂוּבִים וְנוֹטֵל חֲזִיו מִן הָעוֹלָם, כְּגוֹן שֶׁהָיָה אָבִיו זְקֵן וְהָיָה מִתְאַוֶּה לְאָכֵל כְּבִקֵּר כְּדֶרֶךְ שֶׁהַזְּקָנִים מִתְאַוִּים מִפְּנֵי חֲלִישׁוּתָם, וְהָיָה מִבְּקֵשׁ מִן הַבֶּן לְאָכֵל וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ הַבֶּן עֲדִין לֹא זָרְחָה הַשְּׂמֶשׁ, כֹּל כֵּן הַשְּׂפֵמָה לְאָכֵל, אִף עַל פִּי שְׁמֵאֲכִילוֹ מְעַדְנִים, הוֹאִיל וּבִזְזוּהוֹ וְאִינוֹ חוֹמֵל עַל זְקֻנוֹתוֹ, מִפְּסִיד שְׂכָרוֹ וְנִטְרָד מִן הָעוֹלָם. אוֹ כְּגוֹן שִׁיאֹמַר לוֹ, בְּנֵי כִּמָּה הוֹצֵאתָ בְּזָה הַמְּלַבּוּשׁ אוֹ בְּזָה הַמֵּאֲכָל שֶׁקָּנִיתָ בְּשִׁבְלִי, וְאוֹמֵר לוֹ הַבֶּן מָה אִתָּה חוֹשֵׁשׁ, אֲנִי קָנִיתִי אוֹתוֹ וְאֲנִי פָּרַעְתִּי הַמַּעוֹת מֵה לָךְ לְשֶׁאֵל, אוֹ שִׁיאֹמַר לוֹ שֶׁקָּנְהוֹ בְּיוֹקֵר וְלֹא קָנְהוֹ אֶלָּא בְּזוֹל, כְּדֵי שִׁירָאָה לוֹ שֶׁהוֹצִיא בְּשִׁבְלֵוֹ יוֹתֵר מִדָּאִי, אוֹ כְּגוֹן שֶׁיִּחְשָׁב בְּלָבוֹ וְיֹאמַר מִתִּי יָמוּת זֶה הַזְּקֵן וְאֶסְתַּלֵּק מֵהוֹצֵאָה זֹו שְׂאֲנִי מוֹצִיא עָלָיו, אוֹ כְּגוֹן שֶׁיִּדְבֵּר הַזְּקֵן וְיִלְעַג הַבֶּן עַל דְּבָרָיו וְיִשְׁחַק וְיֹאמַר לְאַחֲרַיִם, אָבָא אוֹמֵר דְּבָרִים שְׂאִין בְּהֵם טַעַם וְכָבֵד נִתְּבַלְבְּלָה דְעָתוֹ בְּזְקֻנוֹתוֹ. וְכֹל הַמְּנַהֵג עִם אָבִיו בְּדְבָרִים אֵלוֹ אוֹ פּוֹצֵא בְּהוֹן, אִף עַל פִּי שְׁמֵאֲכִילוֹ וּמְשַׁקְּהוֹ כֹּל מְעַדְנֵי מְלָךְ וּמְלַבִּישׁוֹ שֵׁשׁ וּמְשִׁי וְרַקְמָה נִטְרָד מִן חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא (א).

(פּוֹר הַחוֹסֵר לְרַבֵּי יְהוּדָא כְּלָף פָּרָק ה')

שִׁילָא לְעֻזְבָּם לְעֵת זְקֻנוֹתָם

א. וְיֹאמַר ה' אֵל אֲבָרָם לָךְ לָךְ, מָה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעֲנָנִים וְיָמַת תֵּרַח בְּחָרָן, אָמַר רַבִּי יִצְחָק אִם לְעֲנִין הַחֲשׁוֹבֵן וְעַד עֲכָשָׁיו מִתְבַּקֵּשׁ לוֹ עוֹד שְׁשִׁים וְחֲמֵשׁ שָׁנִים, אֶלָּא בַּתְּחִלָּה אִתָּה דוֹרֵשׁ הַרְשָׁעִים קְרוּיִם מִתִּים בְּחַיֵּיהֶם, לְפִי שֶׁהָיָה אֲבָרָהֶם אָבִינוֹ מִפְּחָד וְאוֹמֵר אֲצֵא וְיִהְיֶה מַחְלָלִין בִּי שֵׁם שְׁמַיִם וְאוֹמְרִים הַנִּיחַ אָבִיו וְהִלֵּךְ לוֹ לְעֵת זְקֻנוֹתוֹ, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָךְ אֲנִי פּוֹטְרְךָ מִכְּבוֹד אָב וְאִם וְאִין אֲנִי פּוֹטֵר לְאַחַר מִכְּבוֹד אָב וְאִם (א), וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂאֲנִי מְקַדִּים מִיַּתְתּוֹ לִיצִיאָתְךָ, בַּתְּחִלָּה וְיָמַת תֵּרַח בְּחָרָן, וְאַחַר כֵּן וְיֹאמַר ה' אֵל אֲבָרָם.

(בְּרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָק לֹט סִימָן ז')

יִשְׂרָאֵל, מוֹכַח מִכָּאן דְּאִף אִם הָאָב הוּא בְּחוּץ לְאֶרֶץ וְהַבֶּן הוּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲסוּר לְבִן לִילֵךְ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלִהְיִיתָ אָבִיו בְּחוּץ לְאֶרֶץ, בִּינָן שְׂאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פּוֹטֵר לְאַחַר מִכְּבוֹד אִף בְּכַהֵן גְּדוֹל.

(פּוֹנִינִים יְקִירִים, פֶּרֶשׁת יִתְרוֹ ד"ה כְּבֹד)

(א) עֵין בְּזֵהר חֲדָשׁ פְּרִשְׁת בְּלָק מַעֲשֵׂה נוּרָא בְּאֵרִיכוֹת, אִיךְ שֶׁנַּעֲשֶׂה נֶס גְּדוֹל לְאִישׁ אֶחָד בְּזִכּוֹת שֶׁכָּבַד אֶת אָבִיו וְאִמוֹ בְּעֵת זְקֻנוֹתָם. (רֵאָה בְּסוּף הַסֵּפֶר בַּעֲמוּד קִיט)

(א) וְהָיָה אֲבָרָהֶם הִלֵּךְ מִחוּץ לְאֶרֶץ לְאֶרֶץ

ב. הנה אמר בזהר הקדוש (בראשית קמח) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, הינו דכתיב על פן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו עד כאן וכו', כי הנה ידוע אשר גם אחר שישא אדם אשה, חלילה לו לעזוב את אביו מפל וכל שלא יכבדהו בכל דיני כבוד ומורא פאשר קדם קיחה את האשה. ועל פרחך שאין פרוש בפשוטו, שאחר קחתו את האשה יעזב אביו ואמו מפל וכל, רק הפתוב בא ללמדנו אחרי אמרו למעלה אעשה לו עזר כנגדו וגו', ופן יאמרו בני אדם טוב היה לאדם [הראשון] לשא אשה, שנברא בלא אב ואם ולא הצרך לשמש את אביו, ולקח לו אשה, ולא כן אנו ילודי אשה ואיך נעזב מלשמש אב ואם לקחת אשה. לזה אמר הפתוב על פן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו כי מצות קיחת אשה דוחה מצות כבוד אב, כי אין מצוה נדחית על ידי מצות כבוד פאמור, וזה כון בזהר הקדוש הינו דכתיב על פן יעזב איש את אביו ואת אמו, פרוש שלא תקשה לך היאך יצא יעקב והניח מלשמש את אביו, אכן פי קים על פן יעזב וכו' פי לא כון באמת רק בשביל לקחת אשה לשם ה' ולא לדבר אחר.

(באר מים חיים פרשת ויצא דבור המתחיל גם יאמר)

מצות המורא

פרק ח

א. תנו רבנן וכו' נאמר (ויקרא יט, ג) איש אמו ואביו תיראו, ונאמר (דברים ו, יג) את ה' אלקיך תירא ואתו תעבד. השוה הפתוב מוראת אב ואם למוראת המקום.

(קדושין ל, ב)

ב. איש אמו ואביו תיראו וגו' אני ה' אלקיכם. פלומר אף על פי שכל איש ירא את אביו ואת אמו מילדותו, אתם לא תיראו את האב ואת האם וכו' אלא מפני שצויתי אני בו, והוא אמרו אני ה' אלקיכם, בעבורי ראוי שתעשו זה לא בבחינה אחרת.

(אברבנאל, קדושים דבור המתחיל וידבר)

ג. כל יראתו מאביו ואמו תהיה לשם שמים, הינו שלא לגרם צער להקדוש ברוך הוא.

(חדושי הרי"ם, שם)

ד. איש אמו ואביו תיראו. טעם שאמר לשון יחיד וגמר אומר לשון רבים, נתפנן לומר פי כשהבן יהיה ירא מאביו, גורם גם כן שבנו יהיה ירא ממנו

וכו', פי כְּשִׁירָאָה הֵבֵן שְׁאָבִיו מְזֻלָּל בְּכַבּוֹד אָבִיו, יִפְקַע בְּלִילַת מוֹרָא גַם בֶּן מִמֶּנּוּ, וּכְשֶׁאֲדָם יֵרָא מֵאָבִיו וְהֵבֵן לֹקַח מוֹסֵר, גַּם יִשְׁרִישׁוּ בְּנִפְשׁ הֵבֵן בְּחִינַת מַפְעֵל הַטּוֹב, וְנִמְצָא מְקִיָּם שְׁנֵי מוֹרָאִים, וְהוּא אוֹמְרוֹ אִישׁ לְשׁוֹן יְחִיד, תִּירָאוּ לְשׁוֹן רַבִּים, פִּי בְּמוֹרָא אֶחָד יֵרָאִים שְׁנַיִם.

(אור החיים ויקרא יט. ג)

אִפְלוּ עַל גְּדוֹלַת בְּשָׂנַיִם, חַל מִצְוַת הַמוֹרָא

א. איש אמו ואביו תיראו וגו'. מה שכתוב איש, גם מי שהוא איש ואיננו סומך על שלחן אבותיו, מפל מקום תיראו.

(כתב סופר פרשת קדושים)

ב. ראיתי בני עליה והנם מעטים שיהא להם מורא אב ואם, אם לא כשהם יראים שיכו במקל על קרקדם, אבל כשהם קצת גדולים פורקים על ולא עבדי אחד מני אלף ממאי דבעי להן למעבד, אוי לבנים מיום הדין פי בודאי האלקים יביא במשפט. על בן מי האיש החפץ חיים יאזר בגבור חלציו וכל אשר בכחו לעשות מה שמטל עליו יעשה.

(פלא יועץ, אות מורא)

אִשָּׁה נְשׂוּאָה לְעַנְיָן מִצְוַת הַמוֹרָא

א. תנו רבנן איש, אין לי אלא איש, אשה מפני, כשהוא אומר תיראו, הרי כאן שנים, אם בן מה תלמוד לומר איש, איש ספק (יכול), שאין מוחה בידו, (רש"י) בידו לעשות, אשה אין ספק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה (בעלה) (א).

(קדושין ל. ב)

ומפני דלקמן לא בא לפרש רק תיראה גרידא, ואין שם כבוד אצלו, לכה קאמר איזה יראה [מורא] וכו'. ועוד יש לומר, דלקמן קמני ולא סותר את דבריו, ויש בכלל הנה יראה שאין ספק בידה, כגון שאומר האב לכתו תבא לאכל עמי, אם היא עוברת על דבריו הרי היא סותרת דבריו גם בן, דמה שהיא עוברת על דבריו גם בן סתירה מקרי, וזה אין ספק בידה דרשות אחרים עליה גם בן, ונה פשוט.

(חידושי אגדות מהר"ל, קדושין פ"א א)

(א) איש ספק בידו וכו', ואם תאמר הרי יראה [מורא] מפרש לקמן שלא יהיה יושב במקומו כו' ומה שיהי בנה ספק בידו. ויש לומר דלקמן אמר איזה יראה [מורא], הינו איזהו יראה בלא כבוד, דלא הוי כבוד עם תיראה, ואין אתה מוצא זה רק שלא ישב במקומו וכו', ומפל מקום תמצא יראה שיש בו חסרון פיס, כגון שאמר לו הבא לי ממקום פלוני מאכל ומשתה, אם יעבר דבריו הרי הוא עובר יראה שעושה נגד מצות אביו, וכהאי גוונא איש ספק בידו אשה לא ספק בידה וצריכה לעבר תיראה,

עניני מצות המורא

א. תנו רבנן איזהו מורא וכו' מורא (א) לא עומד במקומו (ב) ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו.

(קדושין לא, ב)

פרש רש"י: לא עומד במקומו, במקום המיוחד לאביו לעמד שם בסוד זקנים עם חבריו בעצה, ולא מכריעו, אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראים דברי פלוני.

ב. אמר רבי חזקיה גוי אשקלוני היה (דמא בן נתינה) וראש פטרבולי היה (שר העיר וראש החילות והחשוב שבהן היה, פני משה) ואבן שישב אביו עליה לא ישב עליה מימיו, וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו (לעבודה זרה שלו מפני כבוד אביו, פני משה).

(ירושלמי פאה פרק א הלכה א, וכן מובא בירושלמי קדושין פרק א הלכה ז)

ג. ויאמר אנכי אעשה כדברך. ויאמר השבעה לי וישבע לו וגו' (בראשית מז, ל-לא). ראוי לאדם להשמע לשאלת אביו ממנו ואם היה קשה, ולא ימנעהו מזה עצם מדרגתו בממשלה. הלא תראה פי יוסף עם היותו מושל נכבד לבקשת אביו עד שפבר נשבע לו לעשות כדבריו, ואם היה בזה מהקשי ליוסף לרב טרדתו בענין הממשלה והיותו יוצא חוץ ממשלתו דרך לא מעט.

(דלב"ג, שם)

ד. עבד הירא מפני אדוניו אינו שומע לקולו רק פשהוא רואהו ועומד לפניו, אבל פשנסתלק ממנו עושה פרצונו. אבל בן האוהב את אביו יכבד אותו ויעשה רצונו גם פשאין האב יודע ורואה מעשיו.

(כתב סופר פרשת קדושים)

ה. אם יושב לפני אביו ואמו (בסעודה וכדומה), אז בכל תנועה שעושה בשביל כבודם יכון לקים מצות מורא אב ואם, שהוא איש אמו ואביו תיראו ולישב בהכנעה לפניהם.

(שלחן הטהור, מאמר רמזי המצות)

לא הפל יודעין שלכך לא עומד או יושב במקומו וכו', פדאמרינן בעלמא דבר הנסוור ללב נאמר בו ונראת מאלקיך, מה שאין פן מאכיל ומשקה הוא דבר הגלוי, וזה כבודו בפני חבריות.

(פירוש עיון יעקב על עין יעקב, שם)

(א) גרסת המאירי: איזהו מורא, מורא, אינו עומד בפניו, רצה לומר עד שיתן לו רשות לעמד.

(ב) מורא לא עומד במקומו, אף וזה בכלל כבוד, מפל מקום מיקרי מורא פיזן שדברים אלו המה רק מסורים ללב, פי

עד היכן מוראם

א. פי אתא רב דימי אמר, פעם אחת היה לבוש (דמא בן נתינה, רש"י) סירקון של זהב (לבוש מרקם חוטי זהב, רש"י) והיה יושב בין גדולי רומי, ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפתה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (ונפל קורדקסין (פאנטאפ"ל בל"א) שלה, והושיט לה שלא תצטער, גרסת עין יעקב) (א).
(קדושין לא, א)

ב. איש אמו ואביו תיראו, מפני צווי ה' ידמה אותם בעיניו כמלך ומלכה ויפתד וירעד מלעבר על רצונם, אלא כל אשר יצוו שניהם או אחד מהם, יהיה הדבר בעיניו דבר מלך שלטון לא ישה ימין ושמאל, דלא שיף לשון מורא אלא באדון או מלך על עבדיו, שנאמר ואם אדונים אני איה מוראי וגו', וכתוב ירא את ה' בני ומלך. פללו של דבר יתנהג עמהם כמו שהיה מתנהג עם מלך בשור ודם שירא מאד פן יתיו ראשו (ב), אפלו קרעו פסותו ורקקו בפניו והפכו, ישתק ויסבל מפני פחד ה' ומהדר גאוונו, שהשנה מוראם למוראו, דכתיב את ה' אלוקיך תירא, וכתוב בהם איש אמו ואביו תיראו, והמצער אביו או אמו כאלו צער השם יתברך. ומתמת יראתו לא ישב ולא יעמד במקום המיחד לאחד מהם ולא סותר דבריו אף על פי שהוא יודע שאינו פן לא יאמר לא בן היה, אפלו להכריע ולומר יפה אמר אבי או אמי אסור, מפני שמשנה עצמו אליהם שהוא פדאי להכריעו, ונוהגת בזכרים ובנקבות.
(חרדים, פרק א מצוות עשה מן התורה התלויות בלב, אות כו)

ג. מצות מורא האב מצוה לעצמה ומצות מורא האם מצוה לעצמה, אף על פי שלענין מנזן תרי"ג נמנו לאחד.
(שם, אות כז)

ד. ועל כל פעם ששומע בקול אביו ובקול אמו, מקיים מצוה רבה דאורייתא.
(פלא יועץ אות כ)

כפרוש רש"י שיעקב לא נפל על צואריו לפי שקרא קריאת שמע, ומסתמא גם יוסף היה נוהר לקרות בזמנו אלא שהפסיק מפני היראה, כדאימא ריש פירק היה קורא שואלין מפני היראה, פרש רש"י שלא יתרגנו, וכתב הרא"ש דהינו מורא אביו, והינו דאמר ללמדך שאביו של אדם כמלכו, והינו כמו שצריך להפסיק מפני היראה של מלך שלא יתרגנו, כן צריך להפסיק מפני מורא אביו.
(פנים יפות, פרשת יגש)

(א) לפי מה שכתבו התוספות שהיתה מטופפת בדעתה, קא משמע לן דאף על גב דמקמא לן שושה אין לה בשת, אפלו הכי משום כבוד לא הכלימה.
(פירוש עיון יעקב על עין יעקב)
(ב) בפסוק ויאסר יוסף מרכבתו וגו' וירא אליו ויפל על צואריו, אימא במדרש למד שאביו של אדם כמלכו. יש לפרש לפי שאתה שעה היה זמן קריאת שמע,

ה. מצות הבן על האב לכבדו ולירא ממנו, ואם לפעמים יכעס עליו אביו ויבנו ויגללו בלא דבר מחמת איזה צער שיש בלבו ממקרי הזמן וישפוף עליו חמתו, או מחמת מדותיו של אביו או חסרון דעתו, אז צריך דעת בבן לסבל הכל לכבוד מצות קונו, ולא יתריס כנגדו ולא ישיבנו קשות ולא יכלימנו חס ושלום, אלא יכף באגמון ראשו, ועל יסבל ולא יבל, שהרי אמרו בש"ס על דמא בן נתינה אף על פי שהיה גוי ואמו הייתה שוטה וכפתו לפני גדולי רומי ונטלה ארנקי שלו והשליכתו לים ולא הכלימה.

ומה גם שאם אביו ואמו בני דעת שצריך הבן לחשב שהדין עמם בכל מה שעושים, ונראה להם כאלו אביהם ואמם מעבירים עליהם את הדין בכל מה שמוכיחים אותם, אבל הבן שהוא בר דעת ויראת ה' היא אוצרו לא כן ידמה ולכבו לא כן יחשב, אלא יחשב שבודאי הגמור הם עושים פהוגן, ואם ריק הוא ממנו, ויעשה אצנו כפארפסת לקבל תוכחות ולא יסור מן הדבר אשר יגידו לו ימין ושמאל, אפלו אם נדמה לו שאומרים על ימין שהוא שמאל.

(99א יושע, אות ב)

האב והאם שוין לכבוד ולמורא

א. תנא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא כבוד אב לכבוד אם, וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה (ומורא רבך כמורא שמעם. פירוש עיון יעקב על עין יעקב), לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא מורא האם למורא האב (א).

(ב).

(קדושין 2, ב)

מתי לא ישמע להם

א. תנו רבנן מנין שאם אמר לו אביו הטמא או שאמר לו אל תחזיר, שלא ישמע לו, שנאמר (ויקרא יט, ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' אלקיכם, בלכם חיבין בכבודי.

(בבא מציעא לב, א)

זכרונם לברכה (בבבא מציעא לב, ב) אזהב לפרק ושונא לטען, מצוה לטען, כדי לכף את יצרו, הגם דצער בעלי חיים דאורייתא. והיגו הקא בכבוד שהשבוע לכבוד יותר לאם, על בן כדי לכף את יצרו צריך להקדים לכבוד לאב, ויבמורא להיפוף.

(שבט מיהודה, פרשת קדושים)

(א) ללמד ששניהם שוין בין לכבוד בין למורא, והיגו אם אין צריך לכבד באותה שעה את האב אז צריך לכבד את האם בכל הכבודים שחייב באביו, אבל אם האב אומר השקניני מים ואמו אומרת גם פן, אביו קודם. (דרישה טור י"ד סי' רח)

(ב) נראה דהיגו על דרך מאמר חכמינו

פֶּרֶשׁ רש"י: אָנִי ה', אָף עַל פִּי שְׁאִמְרָתִי לָךְ יָרָא אֶת אָבִיךָ, אָנִי אֲדוֹן לְשִׁנְיֶכֶם, וְאִם אָמַר לָךְ אָבִיךָ עֲבֹר עַל דְּבָרֵי לְחַלֵּל שִׁבְתָּ, אֵל תִּשְׁמַע לוֹ.

ב. אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ. לְפִי שְׁמִצִּינוּ בְּכָל הַתּוֹרָה אָב קוֹדֵם לְאִם, יְכוּל אִם צִוָּה לוֹ לְזַלֹּזַל אֶת אָמוּ שֶׁהָרְשׁוּת בְּיָדוֹ, תִּלְמוּד לומר אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ.

(מושב זקנים פרשת קדושים)

ג. אָמַר לוֹ אָבִיו לְעֹבֵר עַל דְּבָרֵי תּוֹרָה, אָפְלוּ צִוָּה אֶת בְּנוֹ שֶׁלֹּא יִדְבַר עִם פְּלוּנִי וְשֶׁלֹּא יִמְחַל לוֹ, לֹא יִשְׁמַע לוֹ. אָבֵל כָּל עָרִם יַעֲשֶׂה בְּדַעַת שֶׁלֹּא לְהַכְעִיסוֹ עַל פְּנֵיו בְּהִרְאוֹתָו אֲהַבָּה וְחַבְבָּה עִם אִישׁ רִיבּוֹ.

(חט לאלפים סימן רמ אות י, מבעל המחבר פלא יועץ, מכתב יד)

ד. תִּלְמוּד תּוֹרָה גְּדוֹל מִכְבוֹד אָב וְאִם, וְדוֹקָא בְּמִקּוֹם שְׁצָרִיךְ לְהַתְבַּטֵּל מְלַהֲתֵלְמוּד וְלִרְאוֹת סִימָן יָפָה בְּלִמּוּדוֹ בְּשִׁבְלֵי כְבוֹד אָבִיו, אִז תִּלְמוּד תּוֹרָה עֲדִיף, דְּגַמַּת יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁהָיָה לוֹמֵד בְּבֵית עֶבֶר וְלֹא נִעְנַשׁ עַל אוֹתָן שְׁנַיִם, אָבֵל לֹא מִסְתַּבֵּר שֶׁיְהִיָּה הַבֵּן יוֹשֵׁב וְלוֹמֵד כָּל הַיּוֹם וְלֹא יְהִי לְאָבִיו מִי שִׁישְׁמָשְׁנוּ וְיִצְטָעֵר צַעַר בְּנַפְשׁוֹ, הָא וְדַאי פְּשִׁיטָא שְׁאִין תּוֹרָתוֹ רְצוּיָה, כִּי עַת לְכָל חַפְצֵי, זְמַן תּוֹרָה לְחֹדֶר, זְמַן עֲבוּדָה לְחֹדֶר. תְּדַע, שֶׁהָרִי לְרִידָן מִבְּטָלִין תִּלְמוּד תּוֹרָה אָפְלוּ מִשׁוּם תְּפִלָּה דְרַבְּנָן, וְזָה בְּרוּר.

(שם, אות י)

ה. יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לְזַהֵר מִלְּהִיּוֹת מְעוֹזָרֵי הַמַּחְלָקָת, כְּדִי שֶׁלֹּא יַעֲנֹשׂ גַּם הוּא בְּכּוֹא עַת פְּקוּדֹתֶם, כְּדֹאמְרֵינָן בְּמִכּוֹת (ה, ב) עֲנֵשׁ הַכָּתוּב הַנְּטַפֵּל לְעוֹבְרֵי עֲבָרָה כְּעוֹבְרֵי עֲבָרָה וְכו', וְאָפְלוּ אִם הַבַּעַל מִחְלָקָת הוּא קְרוֹבוֹ וְאָפְלוּ הוּא אָבִיו, אָף עַל פִּי כֵן יֵשׁ לוֹ לְזַהֵר עַד מֵאֵד שֶׁלֹּא לְחַלֵּק לוֹ כְּבוֹד לְהַמְשִׁיךְ אַחֲרָיו.

וְאָפְלוּ אִם אָבִיו מְצוּהוּ בְּעֵינָיו זֶה, וְכִמוֹ שֶׁנִּפְסַק בְּיֹרֵה דְעָה בְּסִימָן רַמ סְעִיף טו, דָּאם אָמַר לוֹ אָבִיו לְעֹבֵר אָפְלוּ עַל מְצוּהָ שֶׁל דְּבָרֵיהֶם שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לוֹ, דְּגַם הַבֵּן וְגַם הָאָב פְּלֵן חִיבִין בְּכְבוֹד הַמְּקוֹם וְכָל שֶׁבֶן בְּעוֹן חִמּוּר שֶׁל מַחְלָקָת, וְכִמוֹ דְּמִצִּינוּ בְּבִנְי קִרְחָ שֶׁלֹּא נִמְשְׁכוּ אַחַר אָבִיהֶן אָף עַל פִּי שֶׁזֶה הָיָה בְּדִין, עַל כֵּן נִמְלָטוּ מִהַעֲנֵשׁ שֶׁבָּא עַל אָבִיהֶן, וְכִמוֹ דְּאִיתָא בְּגִלְקוּט פְּרִשְׁתָּ קִרְחָ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: זֶהוּ שְׁאִמְרַת הַכָּתוּב אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֵלּוּ בְּנָיו שֶׁל קִרְחָ. אֲשֶׁר לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים, שֶׁלֹּא הִלְכוּ בְּעֵצַת אָבִיהֶן, שְׁנֹאמַר סוּרוּ נָא מֵעַל אֲהֲלֵי הָאֲנָשִׁים הַרְשָׁעִים הָאֵלֶּה. וּבְדַרְךָ חֲטָאִים לֹא עָמַד, שְׁנֹאמַר אֶת מַחְתּוֹת הַחֲטָאִים הָאֵלּוּ וְכו', עֵינֵי שָׁם.

וְאִיתָא בְּגִלְקוּט, וּמָה זְכוּת הָיָה בְּדִין שֶׁל בְּנֵי קִרְחָ שֶׁנִּצְלוּ (פְּרוּשׁ מִהַעֲנֵשׁ שֶׁבָּא עַל אָבִיהֶן), שֶׁבְּשַׁעָה שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִין אֶצֶל קִרְחָ אָבִיהֶן רוֹאִין אֶת מִשְׁהָ

וכובשין את פניהם בקרקע, אמרו אם נעמד מפני משה רבינו אנו נוהגין בזיון באבינו, וכבר נצטוונו על כבוד אב ואם, לא נעמד כבר פתיב מפני שיבה תקום, מוטב שנעמד מפני משה רבינו אף על פי שאנו נוהגין בזיון באבינו. באותה שעה הרחישו את לבם פתשוכה, עליהם אמר דוד רחש לבי דבר טוב. מזה יש לידע דאם לא ימשך אחר עצת אביו במחלקתו, לא יתפש ברשתו.

הג"ה, שם, ואפלו אם הוא רואה שהדין עם אביו אף על פי כן יראה להשקיט ולא להחזיק המריבה עם הצד שכנגדו, דמלבד מצות הבאת שלום, יש לו לחשב אולי טועה בדמיונו מצד האהבה התקועה בלב האדם שהוא אוהב לאביו כנפשו, פדאיתא בספרי, רעף אשר כנפשו, זה אביו, ואין אדם רואה חוב לעצמו, עד פאן הג"ה.

וכל זה כשאין יכולת בידו למחות ולהשקיט המריבה, אבל אם הבן נשוא פנים לאביו ויכולת בידו להשקיט המריבה והוא מחריש, נענש עבור זה, וכדאיתא בתנא דבי אליהו פרק כא, וזה לשונו: ולא יראה אדם את אביו ואמו כשהם מדברים דברים יתרים (פרוש לשון הרע וכדומה וכל שכן עון מחלקת שפלוול בו הכל) ויחריש להם (*), ואם עשה כן הוא והם אינם ממלאים ימיהם ושנותיהם, וכן לכל אדם מצוה להטיל שלום בין הצדדים, והוא מקבל הדברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, פדאיתא בפאה פרק א.

(90 שמיירת הלשון, שער הזכירה פרק יז)

כבוד זקנו

פרק ט

א. בא נח לעולם אמרו לו עבד את אביו, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. אמרו לו לנח עבד את אבי אביו, קבל עליו והיה זן את אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה.

(תנא דבי אליהו רבה פרק טז)

ב. כתב (הרב רבי ישראל) בספר מנורת המאור (נתיב יד) דאבי אביו בכלל אביו וכן אם אביו, ואם אמו בכלל אמו וכן אבי אמו, והכי איתא בכראשית רבה על פסוק ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק, לכך הזכיר יצחק

(* עין בחלק ההלכה סימן רמ סעיף יא א"ף להוכיחם.)

ולא אברהם, שחיב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו, והביאו לשון זה בחמש רש"י והרמב"ן, משמע דשניהם מדאורייתא, אלא דבאביו מחיב טפי מזקנו והוא הדין לזקנתו, וטעמא דכלהו משום דבני בנים הרי הם כבנים. (חרדים פרק ד אות ג וכו', מצוות עשה מן התורה התלויות בפה)

קבר פתכנו למעלה שבכלל אביו ואמו, זקנו וזקנתו מצד האב וזקנו וזקנתו מצד האם וכו', וכתבנו חיוב כל אלה בענין הכבוד התלוי בדבור, ונראה דהוא הדין לענין כבוד התלוי במעשה, דאין לחלק. (שם פרק ו מצוות עשה מן התורה התלויות בידיים וכו')

ונראה דגם בכבוד של קימה חיב אדם בזקנו וזקנתו. (שם פרק ו מצוות עשה מן התורה התלויות ברגלים)

כבוד חמיו

פרק י

א. ויצא משה לקראת חותנו וישתחו וגו' ויבא אהרן וכל זקני ישראל וגו' (שמות יח, ד"ב). אין ראוי לאדם מפני עלותו במעלת הגדלה והממשלה שיקצור מלנהג כבוד באנשים אשר היה להם חק עליו בזה קדם גדלותו וממשלתו כמו אביו ואמו וחמיו ומי שידמה להם, ולזה תמצא פי משה עם עלותו בתכלית הממלכה והממשלה לא קצור מפני זה בכבוד חותנו, אבל נהג בו מהכבוד בתכלית מה שאפשר, וזה פי הוא יצא לקראתו והשתחוה לו ונשקו ושאל לו אם שלום לו, רצה לומר אם הוא בריא ואין עניניו, כמו שהיה עושה זה קדם עלותו לזאת המעלה הנפלאה, ולא הוקיר לו דבריו מפני מעלתו וממשלתו. ואולם אמרנו זה פי אין מחק המושל להרבות דברים עם האנשים בזה האופן, ועשה לו לזיה גם בן בהפרדו ממנו כמו שנזכר בסוף, ואין ספק שזה היה סבה אל שעשו לו ישראל כבוד נפלא.

(רלב"ג שמות יח)

ב. יהודה בר חייא הוה יליף, סליק ושאל בשלמיה דרבי ינאי חמיו מערב שבת לערב שבת (יהודה בן רבי חייא היה רגיל לעלות ולשאל בשלום רבי ינאי חמיו מערב שבת לערב שבת, פירוש פני משה).

(ירושלמי, בכורים פרק ג הלכה ג)

ג. האישי חיב בכבוד חמיו וחמותו, וטעמא משום דאיש ואשתו כחד גופא חשיבי, ואב ואם של זה כאב ואם של זה. והכי איתא במדרש שוחר טוב (תהלים ז) על פסוק (שמואל א כד, יא) ואבי ראה גם ראה, שאמר דוד לשאול

חמיו, מפאן שחיב אדם בכבוד חמיו פאביו, והביאו השור.

(חרדים, פרק ד מצוות עשה מן התורה התלויות בפה)

ד. ידוע מאמר חמיונו זכרונם לברכה שחיב אדם בכבוד חמיו וחמותו (עין ביורה דעה סימן רמ), אבל עכשיו בעוונותינו הרבים בהפקד, יש הרבה שאינם נוהרים בכבוד חמיו וחמותו אפלו בחייהם ועוברים על דברי רבותינו זכרונם לברכה בשאט נפש, וידוע שחמורים דברי סופרים יותר מינה של תורה, ועוד שמי שעובר על דברי רבותינו זכרונם לברכה עובר גם כן ממילא על כמה עשין ולאין וכו'.

ועוד כמה יגיעות וטרחות ימים ולילות והוצאות יגעו וטרחו והוציאו חמיו וחמותו עד שגדלו את הבן או הבת והשיאו אותם, נמצא שבכלל כבוד חמיו וחמותו יש גם כן חיוב פירעון החוב כמו בכבוד אב ואם כפי שם המדרש, ואם חס ושלום אינם מכבדים אותם, רק עוד מצערים אותם, לכד שעובר על דברי חמיונו זכרונם לברכה ועובר על כמה לאין ועשין, עוד הוא בכלל ומשלם רעה תחת טובה רחמנא לצלן, לכן חיובא רמיא על החתן להיות מכבד אותם בכל מיני כבוד בחייהם ובמותם, וביותר צריף לזרז את האשה שתהא זהירה בכבוד חמיה וחמותה.

(ספר חשבון פרטי המצות דף כג)

ה. מוכא בספר חוט המשולש (עמוד רכו, בהנהגות טובות שכתב הרה"ק רבי שלמה איגר לאחד מבניו אות ב) בזה הלשון: תהיה נוהר בכבוד חמיה וחמותה, מלכד אשר יגזר אותו השכל, הנה הזהירה עליו התורה, ואף אם ישפט שכלף כפעם כפעם כי צדקת מהם, תבטל דעתה ורצונה מפני רצונם, ודי אם פעם אחת תאמר דעתך מה שגוראה לך שלא בדבריהם וגם זה בהשכל ובדרך ארץ גדול לא פמשיב על דבריהם כי אם כמסתפק ונושא ונותן בדבריהם, ואם הם יעמדו בדברים אל תשנה לדבריהם עוד.

שכר מצות הכבוד

פרק יא

בזכות מצוה זו זוכים לאריכות ימים

א. פבר את אביך ואת אמך למען יארכון ימיה על האדמה אשר היא אלקיך נתן לך.

(שמות כ, יב)

כבוד את אביו ואת אמו כאשר צוה ה' אלקיך למען יאריך ימך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך.

(דברים ה, טז)

ב. כל המבקש ימים ושנים ועשר וכבוד וחיים ארפים בעולם הזה ולעולם הבא חיים שאין להם סוף וקץ ותכלית, יעשה את רצון אביו שבשמים ואת רצון אביו ואמו.

(תנא דבי אליהו רבה פרק כו)

פרש זקוקין שם: כל המבקש ימים ושנים, ימים הם ימים טובים, ושנים הם שנים ארפים, וכן פרש רש"י זכרונו לברכה במסכת שבת פר"א האורג.

ג. ודעת רבותינו (קרושין לט, ב) שיש בו שתי הכטחות, למען יאריך ימך, ועל האדמה, שהכטיח שנאריך ימים בעולם הזה, ויהיו ארפים בעולם הבא שכלו ארץ. ובמשנה תורה מפרש למען ייטב לך, ולמען יאריך ימך, והנה לו לומר יאריך, וכתב יאריך, לדרש דאב ואם קאי, שהם מתפללים לה' שיאריך.

(פירוש הטור הארוך, יתרו דבור המתחיל כבד)

ד. למען יאריך ימך, אמר יאריך, שמשמע מעצמם, ולא אמר אאריך ימך, אולי שירצה לומר כי מצוה זו סגולה היא אריכות ימים מלבד שכרה מה', כי יש מצוות שיש בהם סגולות נפלאות מלבד שכר אשר קבע להם ה', וזו גלה אותה ה'.

(אור החיים הקדוש יתרו דבור המתחיל למען)

ה. בנות הפסוק באמרו למען יאריך ימך, לומר, כבוד את אביו ואת אמו לפחות לתועלתך למען יאריך ימך, דשלושה שתפים יש באדם, הקדוש ברוך הוא אביו ואמו, וכשאין הבן מכבדם הקדוש ברוך הוא נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו מנח לפניהם, כאמר חכמינו זכרונם לברכה, באפן שכל מי שאינו מכבד אביו ואמו גורם לעצמו מיתה רחמנא לצלן, לזה אמר כבוד את אביו ואת אמו לתועלתך שלא תמות קדם זמנך למען יאריך ימך (א).

(מדרש תלפיות, ענף אב ואם)

שמורא יעלה על ראשי פן יוכל לי עשו בהעדר זכות הארץ. לזה אמרה שאינו פן להיותך בני ומחזיב אתה לשמע בקולי, ותכונן בזה לקיים מצות כבוד ימך ואת אביו ואמו למען יאריך ימך וכו' וכו' לא יוכל לך.

(אגרא דכלה, פרשת תולדות)

(א) ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך אל לבן וכו' (בראשית כו, מג). הנה למה לא אמרה בפשוטו, ועתה קום ברח וכו', למה האריכה למעניתה כאמר בני שמע בקולי. ונראה לבל יאמר יעקב הנה אני פה בארץ הקדושה מתרא, ואיך אצא לחוץ לארץ אל בית לכן הרשע ומפל שכן

ו. עֲטַרְתַּת תְּפָאֶרֶת שִׁיבָה וְגו'. בֵּא וְלָמַד מִיוֹסֵף הַצַּדִּיק שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁעָמַד וְנִתְחַזַּק בְּכַבוֹד אָבִיו בְּמַצְרַיִם, זָכָה לְעֲטַרְתַּת שִׁיבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית נ) וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים וְגו'.

(מדרש שוחר טוב משלי טז)

ז. מֵה שֶׁקָּבַע הַכֶּתוּב שֶׁכֹּר הַכִּבוֹד אֲרִיכוֹת יָמִים, הִגְאֹן רַב סְעֵדָה זְכוּרוֹנוֹ לְבִרְכָה נִתֵּן טַעַם בְּזֶה, כִּי מִפְּנֵי שֶׁלְּפָעֲמִים עֲתִידִים שִׁיחִיו הָאֲבוֹת עִם הַבָּנִים זְמַן אֶרֶץ, וְהָאֲבוֹת הֵם לְמִשְׁאָ כְּבֹד עַל הַבָּנִים וְהַכֶּבֶד יִכְבַּד עֲלֵיהֶם, לְכַף קָבַע עֲלֵיהֶם שֶׁכֹּר הַמַּצּוּה הַזֹּאת לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵי, כְּלוֹמַר עֲלֵיךְ לְכַבֵּדָם וְתִתְהַיֶּה עִמָּהֶם, וְאִם אוֹלֵי הַמַּצְטַעַר עַל חַיֵּיהֶם, דַּע שֶׁעַל חַיֵּיךְ אֵתָּה מַצְטַעַר (ב).

(רבינו בחיי פרשת יתרו)

ח. מַצִּינוּ חֲבֵה יִתְּרָה שֶׁחִבֵּב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַצּוֹת כְּבוֹד אָב וְאֵם, שֶׁבְּכָל הַמַּצּוֹת שֶׁבִּתְּוֶרָה לֹא גִלָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹם שֶׁכֹּר כִּי אִם בְּזֹאת וּמַצּוֹת שְׁלוֹחַ הַקֵּן, נֶאֱמַר כֵּן לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיךְ וְלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ, וְכֵן גַּבִּי שְׁלוֹחַ הַקֵּן נֶאֱמַר וְלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ וְהֵאָרְכַת יָמִים, וּבִמְהֵרָה שֶׁכָּתַב לְמַעַן יֵיטֵב לָךְ כּוֹלֵל כָּל טוֹבוֹת שֶׁבְּעוֹלָם, מֵאֲחֵר שֶׁכֵּן הוּא, כִּמְהֵרָה צְרִיף לְהִיּוֹת הַכֵּן זְהִיר וְזָרִיז בְּכַבוֹד אָב וְאֵם, וּמִטַּעַם אֲחֵר גַּם כֵּן צְרִיף לְכַבֵּד אָב וְאֵם בְּיִתְרָה שְׁאֵת, מִפְּנֵי כִּי מַצְפָּה הוּא לְתִשְׁלוֹם גְּמוּלָה, דְּמַחֵר לוֹ יִהְיֶה בָּנִים וְכֹאשֶׁר יִתְּנֶהוּ הוּא עִם אָבִיו וְאִמּוֹ כִּי יִתְּנֶהוּ בְּנָיו עִמוֹ, שְׁאֵם הוּא יִכְבַּד אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ כֵּן יִכְבְּדוּ אוֹתוֹ, וְאִם הוּא יִקַּל בְּכַבוֹד אָב וְאֵם גַּם הוּא יִשְׁפַּע בְּחִרְפָּה מִבְּנָיו שֶׁיִּקַּל כְּבוֹדוֹ בְּעֵינֵיהֶם וְכֹאשֶׁר עָשָׂה כֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ, וּמִדָּה כִּנְגֵד מִדָּה לֹא בְּטָלָה וְכו'.

מַעֲתָה אֲשֶׁרֵיהֶם הַבָּנִים אֲשֶׁר יַעֲמִדוּ בְּמַצּוֹה זֹאת כְּתוּבָה וְכִמְשֻׁפָּטִים, כִּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנוֹם לְבִרְכָה, לֹא יֵשֵׁב וְלֹא יַעֲמִד בְּמִקְוָמוֹ, לֹא יִסְתַּר אֶת דְּבָרָיו לֹא יִהְיֶה מְכַרְעִיו, וְזֶהוּ מֵה שֶׁחִפֵּץ ה', וְנִמְצָא עוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְאָבִיו וְאִמּוֹ וְעוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מֵה טוֹב וּמֵה נְעִים גּוֹרְלוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, לֹא כֵּן הַבּוֹעֵט בְּאָבִיו וְאִמּוֹ זֶה נִקְרָא בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה מַצְעֵר אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ וּמַצְעֵר אֶת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אוֹי לוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְאוֹי לְנַפְשׁוֹ בְּעוֹלָם הַבָּא, כִּי עַל כֵּן יִזְהַר הָאָדָם בְּתַכְלִית הַזְּהִירוֹת לְכַבֵּד אָב וְאֵם וְשִׁלָּא לְזַלְזַל כָּלל בְּכַבוֹדָם כִּי לֵה' הוּא עוֹשֶׂה, וְאִם הִיא מַצּוּה חֲמוּרָה, מִן הַשְּׂמִים יִסְיַעוּהוּ וְיִהְיֶה נִקַּל בְּעֵינָיו.

(ספר מתוק מדבש פרק ז)

כְּמַעַט כָּל הַיּוֹם בְּשִׁבוּשֵׁים שׁוֹנִים, וְעַל יְדֵי זֶה אֵין לְבָן שׁוֹם זְמַן לְעַצְמוֹ וְהַכֵּן מִתְרַעַם עַל זֶה, לְזֶה מִבְּטִיחַ ה' לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיךְ, כִּנְגֵד זֶה הַזְּמַן שֶׁהַפְּסָדָת עֹבֵר שְׁמוּשׁ אָבִיךָ, אֲנִי אֲאָרִיף יְמֵיךְ וְתִשְׁלִים מֵה שֶׁהַפְּסָדָת.

(ב) שֶׁמַּעֲתֵי מְהֻרָב הַחֲסִיד הַנּוֹחֵיק רַבִּי יִשְׂרָאֵל שֶׁמַּעֲוֵן קַסְטְלִיץ זצ"ל, שֶׁאֲמַר בְּשֵׁם הִגְאֹן הַקְּדוֹשׁ רַבִּי יוֹסֵף חַיִּים זְאֵנְעוֹקְפֶלְד זְצוּק"ל שֶׁפְּרוּשׁ הַפְּסוּק לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיךְ, כִּי לְפָעֲמִים צְרִיף הַכֵּן לְשִׁמְשׁ אֶת אָבִיו רַב זְמַנוּ וּמִבְּלָה

בְּזָכוֹת מִצְוָה זוֹ זֹכִים לְבָנִים

א. מי הקדימני וְאֶשְׁלֵם (איוב מא, ג), מי הוא שֶהקדים כְּבוֹד לְאָבִיו וְלֹא נִתְמִי לוֹ בָּנִים (ילקוט איוב תתקכז). אָמַר הַמַּאֲסָף: מִכָּאן מִשְׁמַע שֶהמכבד אֶת אָבִיו הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לוֹ בָּנִים שִׁיכְבְּדוּהוּ וכו', דְּמִשׁוּם מִדָּה כְּנֻגַד מִדָּה רְאוּי לְהִיּוֹת לוֹ בָּנִים (א).

(מדרש תלפיות אות א ענף אב ואם)

זָכוֹת מִצְוָה זוֹ מְכַרְעַת אֶת הַכֹּהֵן לְרַב זְכוּיֹת

א. אֵלֶּיךָ דְּכָרִים שְׁאֵדָם אוֹכֵל פְּרוּתֵיהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהֶקְרַן קִנְיָתָם לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, אֵלֶּיךָ הֵן: כְּבוֹד אָב וְאֵם וכו', לֹמַר שְׁאֵם הֵיחָה שְׁקוּלָה מְכַרְעַת.

(קדושין לט, ב)

פֶּרֶשׁ רִשׁ"י: לֹמַר שְׁאֵם הֵיחָה שְׁקוּלָה מְכַרְעַת, הֵא דְקִתְנֵי אֵלֶּיךָ דְּכָרִים, בְּמַחְצָה עֲוֹנוֹת וּמַחְצָה זְכוּיֹת קֹאֲמַר, וְיֵשׁ בְּמַחְצָה זְכוּיֹת אַחַת מֵאֵלֶּיךָ, מְכַרְעַת אֶת הַכֹּהֵן כְּאֵלֶּיךָ הוּי רַבָּא זְכוּיֹת, וְאֵינֵי צְרִיךְ לְמַצְוָה יִתְּרָה דְמִתְנִיתִין, וְכִי לִית לִיהּ כֹּהֵן חֲדָא מְהֵי, צְרִיךְ לְמַצְוָה יִתְּרָה.

פֶּרֶשׁ תוֹסֵפוֹת: שְׁאֵם הֵיחָה שְׁקוּלָה מְכַרְעַת, וְאֵם תֹּאמַר כְּלֹא הֵכִי נִמְי אִמְרִינֵן בְּמִסְכַּת רֵאשׁ הַשָּׁנָה (יז, א) דְּרַב חֲסִד מִטָּה כְּלָפִי חֲסִד, כְּשֶׁהֵן שְׁקוּלִין, וְיֵשׁ לֹמַר דְּבִשְׁאָר מִצְוֹת כְּשֶׁמְעֲשִׂי שְׁקוּלִים הוּי כְּבִינֹנִי, אֲבָל בְּהֵי חֲשִׁיב צְדִיק גְּמוּר.

ב. אָמַר רַבִּי חֲזַקְיָה אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה מִשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאי יָכוֹל אָנִי

גְּאוּנִים, הִזְקֵן שְׁבָהֶם הוּא הַגָּאוֹן מוהר"ר חיים אב בית דין דְּק"ק פְּרִי־בִּירְגַ שְׁחַבֵּר "סֵפֶר חַיִּים" וְסֵפֶר "אֲגַרֵת הַטַּיִל" וְסֵפֶר "זְכוּת מִים חַיִּים", הַשְּׂגוֹת עַל סֵפֶר תוֹרַת חֲסִידָת שֶׁל הַגָּאוֹן רמ"א זְכוּוֹנוֹ לְכַרְכָּה. וְהַשְּׂנֵי הַגָּאוֹן מוהר"ר סִינֵי שְׁהֵי רֵאשׁ מְחִיבְתָּא פֶּה פְּרָאג, וְאַחַר כֵּן נִתְקַבֵּל לְאֵב בֵּית דִּין וְרִישׁ מְחִיבְתָּא בְּק"ק נִיקְלִשְׁבִּירְגַ וְכָל מְדִינַת מְעַהֲרִין. וְהַשְּׁלִישִׁי הַגָּאוֹן מוהר"ר שְׁמַשׁוֹן אב בית דין דְּק"ק קַרְעֵמִינִין. וְהַרְבִּיעִי הוּא הַצְּעִיר הַגָּאוֹן מוהר"ר יְהוּדָא לִינֹוּא, אב בית דין דְּק"ק פְּרָאג. וְהַגָּאוֹן מוהר"ל הַרְבֵּה לְסֵפֶר כְּשֶׁבַחַן וּבְשֶׁבַח הַגָּאוֹן מוהר"ל מְפָרַג יִתְרָה מְכָלֶם.

(מגילת יוחסין למהר"ל מפראג)

(א) איש אחד היה נקרא רבי חיים ווירמיו, והיה דר בקהלה קדושה ווירמיו, והיה אדם כשר וצדיק מפרסם וכו', והיה לו שלשה בנים חשובים מאד, רבי בצלאל ורבי יעקב ורבי העלמן. ותשקה נפשם ללמוד במדינת פולין אצל הגאון מהרש"ל ושאר גאוני ארץ. ונתן רשות לשני בניו רבי יעקב ורבי העלמן שיסעו למדינת פולין, והבכור רבי בצלאל ישמש את אביו, וכן היה, ותזרו מלאים בתורה על כל גדוּתֵיהֶם, והיה הבכור רבי בצלאל צועק ככוכבא, למה לא הניח אותו לילך למדינת פולין שהוא חריף יותר מהם מאד. וברך אותו בכרכה זו: מאחר ששמשת אותי, יתן לך ה' שיצאו ממך ארבע אורות. וכן היה, שיצאו ממנו ארבעה

לפטר את כל העולם כלו מן הדין מיום שנבראתי ועד עכשיו, ואלמלי אלעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו, ואלמלי יותם בן עזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד העולם.

(סוכה מה, ב)

פרש רש"י: לפטר, בזכותי, אני סובל כל מעשיהם ועוונותיהם ופוטרו מן הדין. ואלמלא אלעזר בני, חפץ עמי לסבל מיום וכו'. יותם בן עזיהו, צדיק היה ועניו יותר משאר מלכים, וזכה בכבוד אב, ועליו נאמר בן יכבד אב, שכל ימים שהיה אביו מצרע והוא היה שופט עם הארץ, כדכתיב ויותם בנו שפט וגו', לא נטל עליו פתח שם מלכות [בתייו], ולאחר שמת כתיב וימלך בנו תחתיו, וכל דיניו שהיה דן אמרן בשם אביו. ועד העולם, עד שיכלה העולם.

ג. מובא בפסוק לב טהור פָּרַק ה' (בשם ספר חמדת הימים להגר"ש שבזי פרשת ויחי) בזה הלשון: מנין שכל המכבד אבותיו מוחלין לו על כל עוונותיו, דכתיב הקא (ויחי מז, ל) ויאמר אנכי אעשה כדבריה, וכתיב התם (שלה יד, כ) ויאמר ה' סלחתי כדבריה.

בזכות מצוה זו זוכים לְחַדֵּשׁ חַדוּשֵׁי תוֹרָה

א. אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כבוד וכו', יומא חד אמר ליה אשקיינן מיא, אדאיתיה ליה נמנם, גחין קאים ליה עד דאתער, אסתיעא מלתיה ודריש אבימי (תהלים עט) מזמור לאסף.

(קדושין לא, ב)

פרש רש"י: אסתיעא מלתיה, בעודו גחין לפניו, שהבין במדרש מזמור אחד שבפסוק תהלים שלא היה מבין בו קדם לכן לדרשו.

מהרש"א: אסתיעא מלתיה ודרש מזמור לאסף וכו', לפרוש התוספות ניקא, משום דקיים אבימי מצות כבוד אב זכה להך דרשה שדרש שאמר אסף מזמור משום כבוד בית אבותיו הפלועים שיעלו עם השערים.

בזכות מצוה זו זוכים לפעל ישועות

א. נפתלי כבד את אביו יותר מדאי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה, והיה זריו במשלחתו ומצא קורת רוח ממנו, והיו אמריו נעימים עליו, ולכך ברכו באמרי שפר, שהיו אמריו שפרים. ולכך זכה נפתלי שעשה הקדוש ברוך הוא נקמה בסיסרא על ידי פרק שהיה מקדש נפתלי.

(במדבר רבה פרק יד טימן כג)

ב. יואש אביו של גדעון היה חובט חטים, אמר לו גדעון, אבי, זקן אתה

הפנס לביתך ואני אהיה חובט, שאם יבואו המדגיגים אין בך פח לנוס. אמר המלאך קימת מצות כבוד וראוי אתה שיגאלו בני על ידיך, מיד וירא אליו מלאך ה' וגו' (א).

(רד"ק, שופטים ו, יא)

אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר מצוה זו בין צדיק בין רשע

א. בוא וראה מצות כבוד ואם כמה חביבה לפני הקדוש ברוך הוא, שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכרו בין צדיק בין רשע, מנלן מעשו הרשע על שכבר את אביו נתן לו הקדוש ברוך הוא את כל הכבוד הזה.

רבי אלעזר אומר שלש דמעות הזיל עשו הרשע, אחד מצינו של ימין (א) ואחד מצינו של שמאל והשלישית נתקשרה בעינו ולא ירדה, אימתי בשעה שברך יצחק את יעקב, שנאמר (בראשית כו, לח) וישא עשו קולו ויבך. בוא וראה כמה שלוה נתן לו הקדוש ברוך הוא, שנאמר (תהלים פ) האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי. שלוש אין כתיב אלא שלישי, שלא היו שלוש שלמות. ומה אם רשע זה על שכבר את אביו מה פרע לו הקדוש ברוך הוא, המקבד את אבותיו ועושה מצוות אחרות על אחת כמה וכמה.

(מדרש תנחומא פרשת קדושים טימן טו)

משלשה טעמים, הראשון היה על ששרח עצמו לכבוד את אביו והכין לו מטעמים ולבסוף בא יעקב במקמה וחסף מצוה זאת מידו. ואם פן בכיה זאת הייתה ראויה וטובה שצער עצמו על שלא זכה לקים מצות כבוד אב, וזהו הרמז אחד מימינו, שבא מסטרא דימינא ומפונה טובה, ומבכיה זאת פידוע אנו סובלים כל הימים, כי דבר חשוב הוא לא בטל בכל אותן הבכיות שאנו שופכים תמיד בפנים נחלי נהרי דמעות מאין הפגות וכו'.

(תהלות מהרי"ץ, פירוש על תהלים מב ד"ה היתה)

(א) קשה איך הוא מדה כנגד מדה, שבעבור שקים כבוד אב ואם שיהיה גואל לישראל. אמנם פיון שהמכבד אב ואם באלו מכבד להקדוש ברוך הוא, שהשנה כבודו לכבודם כאמר חקמינו זכרונם לברכה, לכן העוזר לאביו באלו עוזר להקדוש ברוך הוא, לכן מדה כנגד מדה פיון שהוא עוזר להקדוש ברוך הוא בכבודו ראוי להיות כמותו עוזר וגואלו שיגאלו ושראל על ידו.

(מדרש תלפיות, ענף אב ואם)

(א) נראה הפונה בשלש דמעות אלו, אחד מימינו וכו'. דהנה בכית עשו הייתה

עֲנֵשׁ פֶּגַם הַכְּבוֹד

פֶּרֶק יב

א. כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ.

(שמות כ, יב)

פֶּרֶשׁ רִשׁוֹ: לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ (מכילתא) אִם תִּכְבֵּד יֵאָרִיכוֹן וְאִם לֹא יִקְצְרוּן, שְׁדַבְרֵי תוֹרָה נוֹטְרִיקוֹן הֵם נִדְרָשִׁין מִכָּל לֵב לְאוֹ וּמִכָּל לֵב לְאוֹ הֵן.

ב. אִי עֵבֶר הֵבֵן וְנִעְשָׂה בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרָה אוֹ חוֹבֵל בְּאָבִיו אוֹ מְקַלְלוֹ, אֲזִי חֵיב מִיתָה בְּדִין, וְאִי אֶפְשָׁר לְהַצִּילוֹ בְּשׁוּם אִפְסוֹ, וְכֵן כְּשֶׁאִינוֹ מְכַבְּדוֹ כְּרֵאוּי, חֵיב מִיתָה בְּיַד שָׁמַיִם, מִדִּיּוּקָא דְלְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יָמֶיךָ.

(חת"ס סופר, דרשות לשבועות דבור המתחיל שבת)

ג. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב מִפְּנֵי מָה נִקְרָא יוֹסֵף עֲצֻמוֹת בְּחַיָּו, (שְׁנַאֲמַר: וְהַעֲלִיתֶם אֶת עֲצֻמוֹתַי מֵזֶה, וְעוֹדְנֵנוּ חַי, רִשׁוֹ), מִפְּנֵי שֶׁלֹּא מִיחָה בְּכַבוֹד אָבִיו, דִּקָּא אָמְרִי לִיהַ (בראשית מד) עֲבָדְךָ אָבִינוּ וְלֹא אָמַר לְהוֹ וְלֹא מִיַּד.

(סוטה יג, ב)

ד. אָמַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל עֲשֵׂרָה פְּעָמִים אָמְרוּ בְּנֵי יַעֲקֹב לְיוֹסֵף עֲבָדְךָ אָבִינוּ, שְׁמַע יוֹסֵף אֶת הַדְּבָר וְשִׁתְּקוּ, שְׁתִּיקָה כְּהוֹדֵיָה דְמֵיָא, לְפִיכָה נִתְקַצְרוּ מִחַיָּו עֲשָׂר שָׁנִים.

(פרקי דרבי אליעזר לט)

ה. וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאִמְרוֹ (שמות כ, א).

פֶּרֶשׁ רִשׁוֹ: וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים, אֵין אֱלֹהִים אֲלֵא דִין וְכוּ', לְפִי שֵׁישׁ פְּרִשְׁוֹת בַּתוֹרָה שָׁאֵם עֲשָׂאֵן אָדָם מְקַבֵּל שְׂכָר וְאִם לֹא אִינוֹ מְקַבֵּל עֲלֵיהֶם פְּרִעֲנִיּוֹת, יְכוּל אִף עֲשֵׂרֶת הַדְּבָרוֹת בֵּן, תִּלְמוּד לומר וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים, דִּין לְהַפְרַע (א).

עֲנֵשׁ לְפִרְעֲנִיּוֹת, דְּעֲנֵן עֲנֵשׁ הוּא כּוֹלֵל עֲנֵן גִּיהֶגֶם, אֲבָל פְּרִעֲנִיּוֹת כְּמִדּוּמָה שֶׁלֹּא תִמְצָאֵנוּ רַק בְּעוֹלָם הַזֶּה כָּכֵל דּוּכְתִי, וְעַל זֶה אָמַר שֵׁישׁ מַצּוֹת שָׂאֵם יִקְיָמֶם יִמְצָא שְׂכָר אֲפִלוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ הַפְּרוֹת אוֹכֵל בְּעוֹלָם הַזֶּה וְקָרַן קִמְמַת לְעוֹלָם הַכָּא. אֲבָל לְעֲנֵן עֲנֵשׁ לֹא מְצִינוּ בּוֹ, עַל כֵּן אָמַר וְאִם יִעֲבֹר לֹא יִמְצָא פְּרִעֲנִיּוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל עֲנֵשׁוּ חֲרוֹץ לְעוֹלָם הַכָּא שֶׁשָׁם עוֹלָם הַגְּמוּל.

(א) כִּתֵּב עַל זֶה בְּסִפְרֵי דְבָרֵי יוֹד (מִבְּעַל סִפְרֵי טוֹרֵי זֶהב עַל אֲרֻבָּה חֲלָקֵי שְׁלֶחַן עֲרוּךְ) מָה שֶׁכָּתַב רִשׁוֹ כָּאֵן שֵׁישׁ שְׂאָר מַצּוֹת שָׂאֵם אִינוֹ עוֹשֶׂה אוֹתָם אֵין מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם פְּרִעֲנִיּוֹת זֶהוּ וְכוּ' פֶּשׁוּט דְּכָל שְׂאִינוּ מְקִיִּם מַצּוֹת יֵשׁ עֲלֵיהֶם עֲנֵשׁ, אֲלֵא דְלְעֲנֵן קְבִילֵי פְּרִעֲנִיּוֹת בְּהַאי עֲלָמָא שְׂאִינוּ עוֹלָם הַגְּמוּל קָאֵמַר דִּישׁ הַרְבֵּה עֲבָרוֹת שְׂאִין עֲלֵיהֶם פְּרִעֲנִיּוֹת בְּהַאי עֲלָמָא, דִּישׁ חֲלוּק בֵּין

ו. וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. טעם זכרון שם אלהים בנתינת תורה וכו', על דרך שאמר רב קטינא, ענשיתו אעשה וכו', הרי שעל עשה לא יעניש הפתוב, לזה אמר ה' פי יביא ה' במשפט ענש על כל הדברים גם לעשין הרשומים בעשרת הדברות וכו', שבת, כבוד אב ואם, על אלו הגם שהם עשה, יש אלהים שופטים בארץ, והוא אומרו וידבר אלהים שהיא בחינת הדין, את כל הדברים בין עשה בין לא תעשה.

(אור החיים הקדוש, שמות כ א)

במד'ה שאדם מודד, בה מודדין לו

א. ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים (בראשית לו, לד), פרש רש"י: ימים רבים, עשרים ושתים שנה, משפרש ממנו עד שירד יעקב למצרים וכו', כנגד עשרים ושתים שנה שלא קים יעקב כבוד אב. עשרים שנה שהיה בבית לבן ושתים שנים בדרך בשובו מבית לבן, שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל, וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך, לי, הן עלי וסופי ללקות כנגדן (א).

(רש"י בראשית לו, לד)

ב. ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוי הנה שלחתי הגדי הזה ואמה לא מצאתה (בראשית לח, כג). פרש רש"י: הנה שלחתי הגדי הזה, ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים, שהטביל כתנת יוסף בדמו, רמוהו גם הוא בגדי עזים.

(רש"י, בראשית לח, כג)

ג. ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד ויאמר מי איפה וכו'. רבי יהודה אמר בגין ההיא חרדה דאחריד יעקב ליצחק אבוי, אתענש יעקב בעונשא דיוסף, דחרד חרדה בהאי שעמא דאמרו ליה (בראשית לו) זאת מצאנו. יצחק אמר מי איפה, באיפה אתענש יעקב, דכתיב (שם) איפה הם רועים, ותמן יוסף אתאביד ואתענש יעקב, ואף על גב דקודשא בריך הוא אסתפם על ידוי באנון ברבאן, איהו אתענש באיפה דכתיב איפה הם רועים, ומתמן אתאביד מניה ואתענש כל ההוא ענשא.

(זוהר הקדוש חלק א קמד, ב)

(א) פרוש מהרש"א (מגילה יז, א):
אשמעין דאפלו על ששהה באותן
ששה חדשים והקריב זכחים שהוא מצוה,
נענש על ששהה מלבא לאביו ולאמו.

אבל אלו עשרת הדברות דין הוא לתבונן
לפרע אפלו בעולם הזה וכו', ובכבוד יש
עליו צווי שיתעסק דוקא בכבודם, ויש חטא
אם יעבר, עד כאן לשונו.

פרוש לשון הקדש: רבי יהודה אומר בשביל החרדה שהחריד יעקב ליעקב אביו, נענש בענש של יוסף, שנחרד יעקב בשעה שאמרו לו זאת מצאנו. יצחק אומר מי איפה, לזה באיפה נענש יעקב דכתיב איפה הם רועים, ושם נאבד יוסף ובה נענש יעקב, ואף על גב שהקדוש ברוך הוא הסכים על ידו באותן הפרכות, עם כל זה נענש באיפה.

ד. כבוד את אביך ואת אמך וגו', אם קימתם אתם אותו, נתקיים בכם (ישעיה סב) וראו גוים צדקו (ב), עכשיו שעברתם עליו, נתקיים בכם (יחזקאל ה) לכן אבות יאכלו בנים וגו'.

(תנא דבי אליהו רבא, פרק כז)

בשו"ל מצות הכבוד, גורם לענשים קשים רחמנא לצלן

א. ויאמר ארוך כענין עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט, כה), שאינו נוטל חרות ויוצא לעולם, ומי גרם לו כל האריזה הזאת, על שבזה את כבוד אביו.

(מדרש תנחומא נח, סימן טו)

ב. אף על גב דרחל (שגנבה התרפים) איחי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר עבודה זרה, אתענשת דלא רביאת ליה לבנימין, ולא קימא בהדיה שעמא חדא, בגין צערא דאבוה, אף על גב דאתפונת לטב.

(זוהר הקדוש חלק א קסד, ב)

פרוש לשון הקדש: רחל שגנבה התרפים מאביה, היא עשתה זאת בכונה לעקר את אביה מעבודה זרה, אף על פי כן נענשה שלא זכתה לגדל את בנימין ולא היתה עמו בחיים אפלו שעה אחת, בשביל שגנמה צער לאביה אף על פי שפונה לטובה.

ג. כל המבזה אביו ואמו יתלה על העץ ויסקל באבנים, פי כן מצאנו באבשלום בן מעכה על שבזה את דוד, נתלה על העץ והושלף בשחת והקימו עליו גל אבנים.

(מדרש עשרת הדברות)

מכבדים אב ואם הוא דומה פאלו מכבדים להקדוש ברוך הוא, משום ששולשתם שתפין בו כמאמר חכמינו זכרונם לברכה, וכתיב פי מכבדי אכבד.

(ב) פרוש זקוקין דנירא: גיזון דכתיב בסיפא דקרא של וראו גוים צדקו וכל מלכים כבודו, והוא מדה כנגד מדה, גיזון שהם היו מכבדים אב ואם, לפיכך זכו שיראו מלכים את כבודם, והשעם גיזון שהם

ד. אם תראה רשעים שמקלים את אביהם ואת אמם ומצליחים, דע כי לרעתם, פְּדִי שְׂיָהָא עֲוֹנָם גְּדוּל (פְּדִי שְׂיָהָא עֲנָשָׁם גְּדוּל לְעוֹלָם הַבָּא. פירוש יעלוז חסידים).

(190 חסידים סימן שמב)

ה. המבזה אביו או אמו בלבו או בדברים או במעשה שפותר דבריהם או יושב במקום המיוחד להם וכיוצא בזה, נאמר ארור מקלה אביו ואמו, ופרש רש"י שאינו לשון קללה, אלא לשון בזיון, ואשכחן בזיון בלב דכתיב ותבז לו בלבה, ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, וכתיב ותקל גברתה בעיניה. ועל זה אמר שלמה עין תלעג לאב ותבז ליקחת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר. ומעשה היה בימינו באיש שהיה זן את אמו שהיתה קלה ובזויה בעיניו לפי שנשאת לאיש אחר מות אביו, והאיש הזה הלך דרך ים ונהרג והושלף לים וחפשו היהודים לקברו ומצאוהו על שפת הים ועין אחת מנוקרת שנקרוה העורבים.

(חרדים פרק א לה)

ו. כתב בספר המדות, אם אין אדם מכבד אביו ואמו גזרות קשות פאות עליו, בענין שנאמר ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודוני ולבם רחק ממני, לכן הנני יוסף להפליא וכו' * עד כאן לשונו, כלומר שהרי השנה ה' כבודם לכבודו, ואף על פי שהפסוק הזה כתוב בכבוד הבורא, הוא הדין על כבוד אב ואם.

(שם לז)

ז. כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך על האדמה וגו' (שמות כ, יב), אמר על האדמה, כי באשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה. וכתוב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כב, ז).

(אבן עזרא, שם)

ח. ולזה אמר הנביא לישראל אב ואם הקלו בך, להורות על שהוא ראוי שיבא עליהם אויב ויגלם מהארץ.

(רלב"ג, שם)

(* עין לעיל מאמר התנאים במצות הכבוד אות ג.)

תְּקוּן פְּגַם הַכִּיבוּד

פָּרָק יג

תְּקוּן וּפְדִיּוֹן תַּעֲנִית

א. הַעוֹבֵר עַל מִצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם, יִתְעַנֶּה כְּנִגְדּוֹ עֲשָׂרִים וְשֵׁשׁ תַּעֲנִיּוֹת, וּבְכָל יוֹם מֵהֶם יִלְקַח עֲשָׂרִים וְשֵׁשׁ מִלְּקִיּוֹת.

(שער רוח הקודש, תיקון ח)

מי שֶׁחָטָא בְּכְבוֹד אָבִיו וְאִמוֹ, יִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ תַּעֲנִיּוֹת, כְּמִנְיַן אָב וְאִם (עם הכולל).

(שם, תיקון ט)

הַשְּׂנֵי תְּקוּנִים לְכְבוֹד אָב וְאִם, נִרְאֶה לְעֲנִיּוֹת דַּעֲתִי שֶׁהֵרָאשׁוּן שֶׁעָבַר עַל הַמִּצְוָה שֶׁהִיָּה רְאוּי לְהֶאֱכִילָם וּלְהַשְׁקוֹתָם וְכַדּוּמָה, אֲבָל הַתְּקוּן הַשְּׂנֵי שֶׁחָטָא בְּכְבוֹדָם קָא נְקִיט בְּלִשְׁנֵיהּ, וְהוּא בְּמִי שֶׁיֵּשֵׁב בְּמִקּוּמָם וְסוֹתֵר דְּבִרְיָהֶם וְכוּ' אוֹ שֶׁחָטָא עַל שֶׁעָבַר עַל צוּוּיָם, וְאֵלּוּ הֵם חֲמוּרִים יוֹתֵר מִמִּי שֶׁלֹּא כְּבָדָם.

(פירוש יראת ה' על שער רוח הקודש, שם)

ב. מִי שֶׁקָּלַל אָבִיו וְאִמוֹ, יִתְעַנֶּה שְׁלֹשָׁה יָמִים רְצוּפִים שְׁעוּלִים לְחֹשְׁבוֹן אַרְבָּעִים יוֹם בְּלֵתִי הַלֵּילוֹת.

(שער רוח"ק, תיקון י')

ג. אִף עַל פִּי דְדִי לוֹ תְּקוּן אֶחָד עַל כַּמָּה פְּעָמִים שֶׁעָבַר בָּהֶם עַל מִצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם, מִכָּל מְקוֹם צְרִיף לְעִשׂוֹת תְּקוּן בְּשָׂבִיל אָב לְחוּד וּבְשָׂבִיל אִם לְחוּד, וְלֹא דִי תְּקוּן אֶחָד בְּשָׂבִיל שְׁנֵיהֶם, כִּיּוֹן דְּהֵם גּוֹפִים מְחַלְלִים.

וְאִם תֵּשׁ כַּח, יִפְדֶּה אוֹתָם (הַתַּעֲנִיּוֹת) דְּבַר יוֹם כִּיּוֹמוֹ בְּצַדִּיקָה, וְיֵאמֵר בְּקִשָּׁה בְּפִדְיוֹן.

(בן איש חי שנה שניה, שופטים אות כב)

לְפָנִים אָבִיו וְאִמוֹ

א. [מִצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם], מִצְוֹת עֲשֵׂה הֵיא כָּל מִצְוֹת שֶׁבְּתוֹרָה לְעֲנִין תְּשׁוּבָה דְּתְּשׁוּבָה מְכַפֵּר, וּמִכָּל מְקוֹם אֲנִי מְסַפֵּק לְפִי הַמְּבַאֵר בְּרַמְבַּ"ם הַלְכוֹת תְּשׁוּבָה וּבִש"ס (יומא פה, ב) דְּעִבְרוֹת שְׁבִין אָדָם לְחַבְרוֹ לֹא מְהַיֵּי תְּשׁוּבָה וְלֹא יוֹם הַכְּפוּרִים עַד שֶׁיִּרְצֶה אֶת חֲבֵרוֹ, אִם כֵּן בְּמִצְוָה זוֹ שֶׁל כְּבוֹד וְכוּ' דְלָמָּא כִּיּוֹן

שֶׁהָשֵׁם יִתְבָּרַךְ צָוָה זֶה הַמְצָוָה בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ הוּא בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ וְלֹא מִהַיְי תְּשׁוּבָה אִם לֹא שִׁירְצָה אֶת אָב וְאִם (א).

(מנחת חנוך מצוה לג)

ב. בן עובד אלקים, ימהר לבקש מוטו מאביו בכלל על מה שחטא פכו, ויתודה ויכפה על חלק גבוה, ויזהר מאד בזה.

(ברכי יוסף בשו"ת ברכה, בשולחן ערוך יורה דעה סימן רמא סעיף ו)

תשובת המושקף, לזהר מהיום והלאה במצות הכבוד

א. וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף כבוד ויקרע את בגדיו.

(בראשית לו, כט)

פרש רש"י: וישב ראובן, ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך לשמש את אביו. דבר אחר, עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו.

יש לומר ששני הפרושים אמת, כי על ידי מצות כבוד אב שהיה משמש את אביו, הרגיש שעשה פגם במה שבלבל יצועי אביו ועשה תשובה על זה, וכיון שעשה פגם בכבוד אב על ידי שבלבל יצועי אביו, היה צריך לתקן זה על ידי קיום מצות הכבוד, כמובא במדרש רבה (בשלח פרק כג סימן ג) דרך הצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים, וכן מובא בזהר (פנחס ריז, א) במדרגה שאדם חוטא להקדוש ברוך הוא באותה מדרגה צריך האדם לחזור בתשובה.

(דברי אמונה פרשת וישב פרק ב)

תקון למה שחטא בקטנותו

א. קטן שהכה את אביו או עבר שאר עברות בקטנותו, אף על פי שאין צריך תשובה כשיגדיל, מפל מקום טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה, אף על פי שעבר קדם שנעשה בר ענשין (א).

(שולחן ערוך אורח חיים סימן שמג סעיף א הג"ה)

ממש. שנית להקדוש ברוך הוא שצוה כבוד את אביו, ויבטחל האב מחל מה שחטא לו ואפתי פש מה שחטא להקדוש ברוך הוא, עין שם. מבאר דתתמי אית ביה, דהוי כבין אדם לחברו וכבין אדם למקום ברוך הוא, עד כאן לשונו.

(א) עין בתקמת שלמה (שם) שכתב הטעם שפגלותו חייב בכפרה על מה שעשה

(א) בבאור באר הנה על התרדים (פרק ה, מצוות עשה מן התורה התלויות בידיים אות א) כתב בזה הלשון: ולעניות דעתי יש ללמד זה מספר חסידים מובא בנחל קדומים פרשת שמות, דאב שמחל על כבודו דמחול, הינו בדיני אדם, אכל חייב בדיני שמים. ובאר הוא וזונו לברכה דבמה שחטא לאביו חטא שני חטאים, אחד לאביו

כבוד שלא לקללם אב ואם צה
מצות לא תעשה שלא לקללם

פרק יד

א. ומקלל אביו ואמו מות יומת (שמות כא, יז).

פרש רש"י: למה נאמר, לפי שהוא אומר (ויקרא כ, ט) איש איש אשר יקלל את אביו, אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין, תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה, אם כן למה נאמר איש אשר יקלל, להוציא את הקטן. מות יומת, בסקילה וכו'.

ב. וחיב על האב בפני עצמו ועל האם בפני עצמה, שהוא"ו של ואמו כמו או.

(חרדים, פרק ד מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה וכו' אות כ)

ג. בזמן שאדם מקלל את אביו ואמו (א) או מכה אותם, כפיכול הקדוש ברוך הוא כופף את רגליו תחת כבודו (ב), ואומר, אני השויתי את כבודי לכבוד אלו ששילשתם שקולין להדדי, אלו הייתי אצלם כף היה עושה לי, יפה עשיתי שלא דרתי עמהם בשכונה אחת.

(תנא דבי אליהו רבה פרק כו)

עד היותו בן ל"ג שנה, אז נדר ללקח בגלות שבע שנים לכפר עוון הצער שקבל אביו על האבן שזרק, שאפלו שאביו קדש ה' בנריקה עם כל זה היה לו צער גדול על האבדה, ואם כן לא היתה מצוה שלמה.

(א) בזמן שהאדם מקלל כו', הענין הפשוטי הוא כי מי שלא יצטיר טובת זולתו עליו לא יבין אף טובת ה' על יצוריו ולא יכיר תסדיו הגדולים וכו', ואף כי הפרת אהבת אב ואם אשר אין קץ ליגיעם ועמלם, אם אין בו ציור הנשגב הזה, בודאי הוא רחוק מהפרת ידיעות ה' וחסדו.

אלו הייתי אצלם כף כו', הענין כי כל דבר יתקור בנפש אם אינו רגיל בה, אף ההרגל ישפית הפרת הטובה, וזה גם כן סבת העדר הפרה מכבוד אב ואם.

(פירוש מאורי אש, שם)

(ב) כופף את רגליו. פנוי הוא לסלוק שכינתו כמו שכתוב והארץ הדרום רגלי.

(פירוש ישועות יעקב, שם)

בקטנותו, אם כן מוכח דגם בקטנותו אינו הטר גמור.

וענין בדברי חיים על התורה פורשת תבוא (דף סג, א) שרבנו הקדוש מן הרבי רבי אלימלך מליז'נסק זצוק"ל עשה תשובה ושרף גידו על אשר ידו הפה על שרי אמו בהיותו יונק.

מוכא בסדר הדורות (ד"א תתסה) בזה הלשון: רבי יצחק (אביו של רש"י) היה לו מרגלית יפה שנה הון עתק, והיו רוצים אותה בני עירו לקנותה לבית תפלתם, ואף כי הרבו לתת בעבורה מאד מהר ומתן, לא רצה לשמע להם. עד שגלגלו והביאו את רבי יצחק בערמה על ספינה פחצי הים, אז התחילו להכריחו לתת להם המרגלית, ובראותו מוכרח לתת להם השליכה בים ויצילהו ה' מידם, ובת קול נשמעת בבית מדרשו לכל תלמידיו שאמר: הנה לך בן, מאיר אל כל ישראל. ותוף שנה נולד לו בן ויקראוהו שלמה בשם אביו, ויגדל הנער וכו'.

ד. מי שאמרה לו אמו עשה כן וכך אתה בני, ולבסוף בא אביו אמר לו כך עשית מי אמר לך לעשות זה, לא יאמר לו אמי אמרה לי כן אם רואה שכוועס אביו, פן יכעס אביו על אמו ופן יקללנה נמצא שהוא גורם, ומעלה עליו כאלו הוא עושה לה.

(ספר חסידים אות שלו)

ה. וכן אל תגלה לאביך שום דבר שלא כהוגן שעשת אמך, אף על פי שחושד אותך ומקללך, נהפך ה' לך את הקללה לברכה.

(פירוש יעלזו חסידים, שם)

מצות לא תעשה שלא להכותם

פ'ק טו

א. ומכה אביו ואמו מות יומת (א).

(שמות כא, טו)

פרש רש"י: ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחברו שהוא בתשלומין ולא במיתה, הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה. ואינו

מתעבב כן, וראה איך שהוא שותה יין שרף מפלי גדול העומד תחת חביות, ונתכעס האיש מאד והכה את אביו בפלי הנזכר לעיל על ראשו. באשר הגיד לו האמת מיד בכה בכיה מרה, ובקש שימתן לו תשובה על זה, ונתן לו תשובה שיתענה ב' וה' גם יעמד בבית הכנסת במקום האבלים ועוד שארי דברים, וקבל על עצמו לעשות סדר התשובה, והזהיר הרב אותו שבאם ישנה איזה דבר חס ושלום אזי לא ישלים שנתו, ובמשך הזמן שעשה סדר התשובה התחלה אמו לדבר עמו ולפתותו, ולגלגה מאד מהרב, עד שפתתה אותו בדברייה ובטל סדר התשובה, וכן עלתה לו שלא הוציא שנתו ורמנא לצלן. כן ספר הרב מטעורריב שהיה המעשה לפניו.

(א) מוכא בספר שבחי הפעל שם טוב דף קפו בזה הלשון: פעם אחת היה הפעל שם טוב באיזה קהלה, והיה אכסניתו על העליה, פעם אחת ראה איש אחד עובר על הרחוב, מיד צוה למשרת שלו ריץ מהר וקרא לי את האיש הזה, וריץ הנער וקרא לו, ומתחלה נתפעם לבו ולא רצה לילך, ועם כל זה לא יכול להעזי פניו והלך להרב, ויהי כבואו להרב אמר הרב אתה עשית היום עברה, אמר האיש כמכחש מה איכפת למעלתו, אמר הרב הלא עשית עברה גדולה כי הכית את אביך, והמעשה שהיה הוא כן, כי אביו היה זקן וכלוא בפית, אותו היום הלך אביו להכניס יין שרף לבית ונשתתה שם, והלך האיש הנזכר לעיל לראות מה זה שאביו

חייב אלא בהפאה שיש בה חבורה. אביו ואמו, או זה או זה. מות יומת, בחנק.
ב. לא יבה הבן האב והאם, ואפלו אם הם יפו אותו הפאה רבה, בכל זמן
שלא ישאו נפשם להמיתו.

(חינוך, פרשת משפטים מצוה מח)

ג. וצריך לבונ במניעה זו שמונע את עצמו מעשות זאת (דהינו שלא להכותם)
בעבור צווי היוצר כל, הגם שהוא מצוה שהשכל מחייב אינו מונע את
עצמו בשביל זה רק בעבור הצווי, ובזולת זאת הפונה אינה נחשבת המניעה
הזאת בכלל החלוקה דרבנן.

(דרך פקודיך, מצוה מז, ג)

שלא לבזותם

פרק טז

א. ארור מקלה אביו ואמו וגו', פרוש שיעשה לו קלון בדרך שאינו נתפס
עליו בבית דין של מטה.

(אור החיים הקדוש, דברים כז, טז)

ב. עשרים וארבעה דברים מעכבים את התשובה ואלו הן וכו' והמבזה את
אבותיו.

(רי"ף והרא"ש יומא פרק ח)

ג. מי שמספר לשון הרע או רכילות חס וחלילה על אביו ואמו, בודאי עובר
על מצות עשה דכבוד אב ואם, מלבד זה עובר גם בן על ארור מקלה אביו
ואמו, ה' ישמרנו.

(חפץ חיים, פתיחה עשין אות י)

ד. אמרו רבותינו זכונם לברכה אל תהי בז לכל אדם וכו', צא ולמד ממה
שאמרו שאין לבזות את האוכלים וכו', ועל אחת כמה וכמה צריך להזהר
ולהשמר מלבזות למי שחייב בכבודו כגון אביו ואמו, שהרי כתיב ארור מקלה
אביו ואמו, וכתבו הפוסקים שאף על פי שאמרו אב שמחל על כבודו כבודו
מחול הינו דקא כבודו אכל לא בזינו (*), וחבל על דמשתפחין בנים סוררים
שנהגים מנהג בזיון באביהם ואמם ועושים להם שיחרקו שן, אוי להם לבנים
מיום הדין ומיום התוכחה.

(* עין בחלק ההלכה סעיף יט סעיף קטן ג.)

וצא ולמד עד היכן גדר מנהג בזיון, שהרי כתיב ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו, אם כן הקפידה תורה על כבוד אבני המזבח שאין רואות ואינן מקפידות שלא יתגלה מעט מרגליו במעלות, על אחת כמה וכמה שצריך לזהר בפני אביו ואמו ורבו ותלמיד חכם וכדומה, שלא לישוב בפניו שלא בדרך כבוד, וידוע שבדוחק התירו לבן להסב בפני אביו בליל פסח וכו', על כן ישמע חכם ויחרד וילפת ויזהר מאד בכבוד כל אדם וביותר בכבוד מי שחייב בכבודו, ובזה כבוד חכמים ינחלו.

(פלא יועץ, אות בזיון)

ה. צריך לזרז למי שאביו חכם והוא רפו, ומחמת רב רגילותו עמו הוא כמתחטא עם אביו ומתוף כן הוא חוטא עם אביו, ונהי דקימא לן רב שמחל על כבודו כבודו מחול ובנדאי שזו מדת כל אדם טוב למחל על כבודו כדי שלא יענש שום אדם בסבתו, מכל מקום אם לא יזהרו מחסרים מצוה רבה ומאבדים טובה הרבה, ומה גם שהרי אמרו אף על פי שכבודו מחול בזיונו אינו מחול, ומי שהוא מקל בכבוד לא יגרע מצעות דברים שהם בזיון להם וצער להם, וענש יענשו חס ושלום.

(שם, אות רבו)

שלא לצערם

פרק יז

א. תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקדוש ברוך הוא זפה עשיתי שלא דרתי ביניהם (א) שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני (ב) (ג).

(קדושין לא, א)

כראוי, ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (קדושין ל, ב): השנה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום, וכשאתה בביתך יש לך הזדמנות לקיים זו המצוה, על כן תתאמץ מאד בזה שלא לצער אבותיך, גם שהצער הרע אומר לך שהצדק אתה, אבל אין להתחכם בענין גדול כזה, ותלמד במסכת קדושין מדף ל עמוד ב עד לב עמוד א, הענינים השונים למצות כבוד אב ואם, ותדע כי הבחירה רק בדרך, כמו שפרש

(א) פרוש מהרש"א: הינו דהשם י"ה מסתלק מביניהם.

(ב) רצה לומר פנין שהם שתפין עמו, כמו שהם אינם מכבדים אביו ואמו ומצערים אותם, כן בנדאי היו מצערים אותו גם כן.

(ספר חשבון פרטי המצות)

(ג) מובא בספר אסיפת מכתבים, מכתב כח בזה הלשון: ...הפרתי מכתלי מכתבך שאינך מקיים מצות כבוד אב ואם

ג. אָרוּר מְקַלָּה אָבִיו וְאִמּוֹ וְגו' פְּרוּשׁ מִלְשׁוֹן קָל, שְׁמִקְנִיט אָבִיו וּמְצַעְרוֹ מִפְּנֵי שְׂיֻדָּע שְׂאָבִיו יִמְחַל, שְׁחַשׁ עַל עֲנָשׁוֹ שֶׁל הַבֵּן יוֹתֵר מֵהַבֵּן, לְכַף אָרְרוֹ עַל זֶה.

(משך חכמה, דברים כז)

ג. אִם הָאָב וְהָאֵם מִתְעַנִּים וְהַבֵּן חוֹשֵׁב אִיךָ לְבַטֵּל מֵהֶם הַעֲנוּיִים, וְהַבֵּן מִתְעַנֶּה אוּ מְדַבֵּר אֲנִי מִתְעַנֶּה אִם אַתֶּם מִתְעַנִּים, וְהַבֵּן יוֹדֵעַ שְׂאָבִיו וְאִמּוֹ עֲצָבִים עַל שְׁמִסְגָּף נִפְשׁוֹ אֲבָל אֵינוֹ יוֹדֵעַ פְּאִיזָה עֲנֵן לְבַטֵּל מֵאָבִיו וְאִמּוֹ הַתְּעַנִּית, אֲסוּר לוֹ לְעַנּוֹת נִפְשׁוֹ, בֵּינּוֹן שְׁמִצְטַעְרִים אָבִיו וְאִמּוֹ בַּתְּעַנִּיתוֹ יוֹתֵר מִמָּה שְׁמִצְטַעְרִים בַּתְּעַנִּיתָם. וְדוֹקָא בַּתְּעַנִּית שְׂאִין חַיִּיב לְאַחֲרִים לְהַתְּעַנּוֹת רַק הוּא רּוֹצֵה לְהַחְמִיר עַל עֲצָמוֹ וּלְהַתְּעַנּוֹת, אֲבָל בְּשֶׂאֵר דְּבָרִים שֵׁישׁ חַיִּיב וּמִנְהַג לְאַחֲרִים לְעֲשׂוֹת כָּךְ, אִין לְהַנִּיחַ זֶה בְּשִׁבְלֵי צַעַר אָבִיו וְאִמּוֹ.

(ספר חסידים, אות שמ)

ד. מִי שְׁמִצְעַר אָבוֹתָיו בְּדַבּוּרָיו וְכָל שֶׁפֶן בְּמִזִּיד, פֶּגַם הַזֶּה גְּדוֹל וְנוֹרָא מְאֹד, שְׂפוּגָם בְּשָׁנֵי אוֹתוֹת הִרְאִשׁוֹנוֹת שֶׁל הַשֵּׁם, וַיִּחְשַׁב כְּמָה פְּעָמִים צַעַר אָבִיו וְאִמּוֹ מִקְטָנוֹתוֹ (ד), אוּ שְׁמַעַט בְּכַבּוּדָם, וְכִמָּה אֶלְפֵי אֶלְפִים חִיצוֹנִים נִבְרָאוּ מִזוֹ הַעֲבָרָה, וְאֶפְלוּ תְּנוּעָה כָּל שֶׁהוּא נִגְדַּ אָבוֹתָיו מִגִּיעַ הַפֶּגַם בְּרוּם גְּבַהֵי מְרוֹמִים, כִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּכִיכּוֹל הַשְׁוֶה כְּבוֹדָם לְכַבּוּדוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה (קְדוּשִׁין לא, ב) אֲשֶׁרֵי מִי שֶׁלֹּא חִמָּאָן, מְסַבֵּת גְּדֹל יְרֵאת זֶה הַפֶּגַם.

(טהרת הקודש, מאמר מארי דחושבנא פרק ז)

ה. לֹא יִגְרְמוּ פֶּעַם לְאַבְיָהֶם וְאִמָּם עַד שִׁיקְלָלוּם, כִּי אוּי לָהֶם לְבָנִים שְׂמִבְיָאִים לְאַבְיָהֶם וְאִמָּם לִידֵי חֲטָא גְּדוֹל כְּזֶה, שְׂזוֹ רְעָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר וְיוֹתֵר מֵאֵם הִיוּ מִכִּים אוֹתָם וּבְנוֹדָא יַעֲנִשׁוּ, שְׂאֵם גְּדֹלָה רְעַת הַמַּחְטִיא אֶת אַחֲרִים, עַל אַחַת כְּמָה וְכִמָּה הַמַּחְטִיא אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ בְּחֲטָא הַפֶּעַם שֶׁהוּא חֲמוּר מְאֹד וְגוֹרֵם קָלְלָה לְעַצְמוֹ רְעָה תְּבֵא עֲלֵיהֶם חֵס וְשְׁלוֹם, אֲבָל בֵּן חָכֵם יִשְׂמַח אָב, שְׁכָל מִגְּמָתוֹ לְעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיו וְאִמּוֹ בְּרַגַע כְּמִימְרִיהָ וְלֹא יַעֲבֹר, וְעֲלִיו תְּבֵא בְּרַפְת טוֹב מֵאָבִיו וְאִמּוֹ וַיִּשָּׂא בְּרַכָּה מֵאֵת ה' וּגְמוּלוֹ יִשְׁלַם לוֹ שֵׁיהִיו לוֹ בָּנִים מֵהוֹגְנִים עוֹשֵׂי דְכָרוֹ וְרִצּוֹנוֹ כְּרִצּוֹנָם.

(פלא יועץ, אות קללה)

מִפְּתָה מְאֹד אֶת הָאָדָם לְקַרְרוֹ כְּזֶה.
 (ד) מוֹכָא בְּסִפְר מְדַבֵּר קְדָמוֹת (מַעֲרַכַת כ
 אוֹת ג) כְּזֶה הַלְשׁוֹן: רַבְּנוּ הָאֲרִיִּי ז"ל
 כָּתַב דְּכִשְׁהַצְדִּיקִים גְּבִין עֲדָן כְּשִׁרּוּצִים
 לְהַעֲלוֹתָם מַעֲלָה יוֹתֵר, מְדַקְדָּקִים עַל מָה
 שֶׁעָשׂוּ בְּקִטְנוֹתָם כִּי שָׂבַע אוּ שְׂמוֹנָה שָׁנִים
 לְאַבְיָהֶם וְלֵאמָם.

רש"י (בראשית ד, ז) עַל הַפְּסוּק וְאִתָּה
 תִּמְשַׁל בּוֹ, אִם תִּרְצֶה תִּתְגַּבֵּר עָלָיו.
 עוֹד שָׁם, מְכַתֵּב קַמַח... תִּשְׁמַר מְאֹד שֶׁלֹּא
 לְהַחֲלִישׁ דַּעַת אָבוֹתֶיךָ אֶפְלוּ בְּדַבּוּר קָל, כִּי זֶה
 עֲבָרָה חֲמוּרָה מְאֹד, וְתִלְמַד בְּמַסְכַּת קְדוּשִׁין
 פְּרָק א כְּמָה דַּפִּין הַמְּבַאֵר שָׁם מְעַנֵּן כְּבוֹד אָב
 וְאֵם, וַיְהִי לָךְ לְתוֹעֲלַת גְּדוֹל כִּי הִיצַר הִרַע

המתקוטט עם אחיו ואחיותיו, גורם בזה צער לאביו ואמו

א. אחד היה מכבד את אביו ואת אמו והיו לו אחים ואחיות והיו מתקוטטים עמו והיה מקללן ומכעיסן והיה לאביו ולאמו צער, אמר ליה החכם, אמה תכבד את אביך ואת אמך ואתה מצערן (א), אלו היו קללותיך וענשיך מתקיימים היו אביך ואמך צעורין, וכתוב וגם דמו הנה נדרש, וגם, דם אביך. ועשו אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי, ובחיינו לא רצה להרגו שלא יצטער אביו, לכך אל תצער אביך לקלל זרעו בחייו, וגם לאחר מותו יש לו לאדם לחשב אלו היה אבי חי היה מצטער אבי, גם אחרי מותו לא אקלל פי הנשמה רוח לאדם לאחר מותו יודעת כל מה שפזה העולם שהרי לעלי הפהן כתיב (שמואל-א ב, לג) ולאדיב את נפשוך, וזה היה לאחר מותו.

(פירוש חסידים סימן תקעא)

ב. אמר החכם בן חכם ישמח אב וכו', בעוונותינו הרבים חטא גדול בזמנים שאין נוהגים כלל כבוד באחיהם הגדול, קטן קופץ בראש ואין פאן כבוד כלל, ומכאן זה בטל גם בן בעוונותינו הרבים כבוד אב ואם וכו' אשר בעוונותינו הרבים הגיע הדור שהאב ואם צריכים לנהוג כבוד בפנים וייראו מפניהם, ודור כזה קראו הפתוב דור סורר ומורה וכו', והפתיוב אומר אם אב אני איה כבודי והקש כבודם לכבוד המקום, ואם למקום אינו מכבד והוא אב כל הנבראים, כל שפן לאביהם, ובעוונותינו הרבים לא בזה ובזה נזהרים כראוי, ומצוה זו שכלית וטבעית ויותר ענש, והעובר עובר על מצות אלוה שואין בו טעם טבעי ושכלי, כי בזה יצר הרע מקטרג אבל לא בזה.

לכן בני, תנו כבוד לאביכם ואמכם ואחיהם למען תכבדו ה' ויהיה שכרם רב בזה.

(פירוש יערות דבש חלק ב דבור המתחיל ועל זה אמר החכם, דף קלט)

ג. דרך האב להשתדל עבור בנו בכל מה דאפשר, לא ניום ולא יישן ולא ינוח לא יום ולא לילה, אב אחד לא ימאס לו ולא קשה לו להחזיק עשהה

על פניו מצד אחר, ואף אם אחיו ובית אביו עושים עמו שלא כהוגן ומכעיסים אותו על פניו, כל ערום יעשה כדעת וכל יסבל לכבוד אביו ואמו, ובין יבין את אשר הוא רצונם ויכשל רצונו מפני רצונם לכבודם שהוא כבוד שמים.

(פירוש יעלזו חסידים, שם)

(א) כמו שאמרו איזהו מין המבזה חברו בפני תלמיד חכם, הכי נמי המבזה ומתגרף ומגדף בפני אביו ואמו הרי הוא מקלה אביו ואמו, ומה גם אם הדברים מגיעים לילדיו מעשה ידיו, שנמצא מקהה שני מולידיה, והאלקים יביא במשפט על כל. ומה בצע אם בן כבד אב מאחר שמכעיסו

כיבוד שלא לזלזל בהם אב ואם קא

בנים, ועשרה בנים קשה להחזיק לאב אחד, פדאיתא במדרש רבה גפי יעקב אבינו עליו השלום.

ואם האב רואה שבני ביתו אינם נוחים ביניהם אזי יקבל האב צער גדול מזה, לכן אם הבן בר דעת ויש לו שכל, מחייב הבן להשתדל שלא לצער את האב ומותר משלו וכיוצא בו כדי שלא יקבל האב שום צער ממנו, וכן מחייב שישתדל להשקיט את שאר הבנים שלא יתקוטטו ביניהם.

(מענה רך, פרק טז דבור המתחיל ונצייר)

ד. וישב ראובן אל הבור וגו' ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראשית לו, ל) (אנה אברהם מצערו של אבא, רש"י). פי ידע פשיטא אביו שיוסף איננו, יצטרע מאד ויתאבל עליו ימים רבים, ומחמת אהבתו אל אביו וכבודו, פכש קנאתו ושנאתו ליוסף והשתדל בהצלתו.

(שבט מישור, לחנוכה ז)

שלא לזלזל בהם

פרק יח

א. ארוור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן.

(דברים כז, טו)

פרש רש"י: מקלה אביו, מזלזל, לשון (שם כה, ג) ונקלה אחיך.

ב. ועובר על האב בפני עצמו ועל האם בפני עצמה, פרש רבנו יונה דאין פרוש מקלה מקלל, אלא שמזלזל דאין מכבד אותם כראוי, ואמרו זכרונם לברכה ארוור בו נדוי, לכן כל איש יחרד שלא יגדוהו בשמים אם יקל מעט בכבודם.

(חרדים פרק ד מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה ובקנה, אות כב)

ג. מכתבך קבלתי וכו', ובהיות עס האט זיך געפירט שנשארת עוד איזה ימים בבית, צריך אתה לזכור מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה על ענין כבוד אב ואם שהשנה הפתוח כבודם לכבוד המקום, ומה שפרש רש"י על ארוור מקלה אביו, מקלה מזלזל, וזה מצוה כבדה מאד שהיצר הרע מניח על זה פח גדול לזלזל בכבוד אב ואם, ובכל פעם נדמה אז זיי טוען נישט גוט און מען פארשטייט בעסער פון זיי, על בן בכל עשה ועשה צריך לידע מצות עשה מן התורה של כבוד אב ואם, וצריך לשמח בזה כמו בשאר מצוות עשה, וצריך לזכור שלא לעולם יכולים לקיים זו המצוה נאר ביז ווען מען האט דאס

קב כיבוד כיבוד לאחר מותם אב ואם

געלעגענהייט, און אז מען ווערט עלטער אז מתחרטים שלא קימו פראוי זו המצוה, אבל עס איז פארפאלען, וצריך להתפלל ולבקש מה' מען זאל האפען די זכיה מקיים זיין די מצוה פראוי וכנכון.

(אסיפת מכתבים, מכתב קנד)

שלא להזנותם

ושלא להורות לעצמו התר לגנב מהם

פרק יט

א. גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע, חבר הוא לאיש משחית (משלי כח, כד). לפי פשוטו גוזל אביו ואמו ממש, שאומר אין פשע בגזלה זו פיון שלבסוף הוא יורשם, חבר הוא לאיש משחית, לבן סורר ומורה המשחית ומכלה ממון של אביו ואמו.

(פירוש מהרש"א במסכת ברכות לה, א דבור המתחיל לא קשיא כאן)

ב. יש אנשים שגזזים שלא להרע לשום אדם ומטיבים עמהם ומכבדים אותם, אבל מקילים באבותם אוכלים ושותים משלהם בחזקה ויקחו את ממונם ברצונם ושלא ברצונם, ואומרים אין בזה עון בעבור שאנו הבנים וכל העשר אשר לאבינו לנו הוא ולבנינו וכו', ובאמת הוא בכלל ארוך (א).

(קצור שולחן ערוך סימן קפב הלכות גניבה, בלחם הפנים בשם ספר הברית)

מצות הכבוד לאחר מותם

פרק כ

לכבדם במוותם

א. תנו רבנן מכבדו בחייו ומכבדו במוותו וכו', במוותו כיצד היה אומר דבר שמועצה מפיו לא יאמר כף אומר רבא אלא כף אומר אבא מרי הריני כפרת

הנער שלום תפסו הרב בירו ואמר לו אתה חלף אתי לביתי, הנער שהוא היה גונב ממון אצל אמו, כשבא לביתו אמר לו תדע שאסור לגנב מאמך כמו אצל איש אחר. (כתבי רבי יאשע שו"ב מטלאנים)

(א) היה איש אחד ממקרביו של הלובלינער, בשמו הרב רבי אהרן משה זכרונו לברכה, והיה קרוב להשגת רוח הקדש בהרגש רוחני, בעת ביאתו נתנו לו פלם שלום, ובתוכם היה נער קטן, כשנמן

משִׁכְבוֹ, וְהָיָה מִיְלֵי תוֹף שְׁנַיִם עָשׂוֹר חֲדָשׁ, מִכָּאן וְאֵילָף אוֹמֵר זְכוּרוֹנוֹ לְבִרְכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבֵּא.

רש"י: הַרְיֵנִי בַּפֶּתַח מִשְׁכְּבוֹ, עָלֵי יָבֵא כָּל רַע הַרְאוּי לְבֵא עַל נַפְשׁוֹ. מִכָּאן וְאֵילָף, כְּבֹר קִבֵּל מַה שְׁקִבֵּל שְׂאִין מִשְׁפֵּט רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִיהוֹנִם אֲלֵא שְׁנַיִם עָשׂוֹר חֲדָשׁ.

(קדושין לא, ב)

ב. גְּבֵי כְבוֹד אָב, זֶה גּוֹפֵא מִכָּלל הַכְּבוֹד בְּמָה שְׁמִכְבְּדוּ בְּדִבְרֵים וְכוּ' וְאֵינוֹ דִּי בְּמָה שְׂאָמַר כֶּךָ אָמַר אָבֵא, אָף עַל פִּי שְׁנָה גּוֹפֵא כְבוֹד גְּדוֹל, אֲלֵא צְרִיף לְהוֹסִיף כְּבוֹד עַל כְּבוֹדוֹ, כֶּךָ אָמַר אָבֵא מֵאֵרֵי הַרְיֵנִי בַּפֶּתַח מִשְׁכְּבוֹ, אוֹ זְכוּרוֹנוֹ לְבִרְכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבֵּא אַחַר שְׁנַיִם עָשׂוֹר חֲדָשׁ.

(99 עץ חיים, ברא מזכה אבא)

ג. מַה שְׂאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרוֹנָם לְבִרְכָה בְּגִמְרָא (קדושין לא) מִכְּבָדוֹ בְּמוֹתוֹ וּמְחִיב לֹאמַר הַרְיֵנִי בַּפֶּתַח מִשְׁכְּבוֹ וּכְמוֹ שְׂפָרַשׁ רִשְׁי וְהֵינִי לְעוֹרֵר לְבוֹ כָּל כֶּךָ עַד שְׁיִקְבֵּל עַל עֲצָמוֹ בְּאֵמַת כֶּךָ, וְזֶה הוּא הַחַיִּיב מִכְּבוֹד, וּמִמִּילָא אִם הִתְעוֹרֵר לְבוֹ תְּמִיד וּמְקַיֵּם מִצְוַת כְּבוֹד, הַמְצִוָּה גּוֹפֵא גַם בֶּן תְּסַיֵּעַ לְתַקְוֹן נְשִׁמַת אָבִיו, וּבְזֶה יוֹכֵל בְּאֵמַת לְהַקֵּל הַדִּין מֵאָבִיו וְכוּ'.

וְאִם חֵס וְשְׁלוֹם הֵבֵן אֵינוֹ נוֹתֵן אֵל לְבוֹ כְּנִזְכָּר לְעֵיל, עוֹבֵר עַל מִצְוַת כְּבוֹד שֶׁהִיא חֲמוּרָה שֶׁבְּחֻמּוֹרוֹת וְעִקְרָא הוּא לְאַחַר מִיתָה, וְאִם חֲלִילָה חֵס וְשְׁלוֹם הוּא חוֹטֵא וְכוּ' אִז חֵס וְשְׁלוֹם נִחְשָׁב כְּאֵלוֹ הֵבֵן מִפִּיל לְאָבִיו בְּשׂוֹחָה עֲמוּקָה רַחֲמָנָא לְצִלּוֹן, שִׁימוּ נָא עַל לִיחַ לְבָבְכֶם הַרְחַמְנוּת הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא מֵאֲבִיכֶם וְיִסּוּרֵי הַנּוֹרָאִים וּבְשִׁתּוֹ הַגְּדוֹלָה.

(99 ישמח ישראל, צוואתו - אחר פרשת פקודי)

ד. עִקַּר הַכְּבוֹד הוּא שֶׁיְהֵא מִכְּבָדוֹ בְּמוֹתוֹ וְכָל אֲשֶׁר בְּכַחוֹ לְמַעֲבַד לִיה נִיחַ נִפְשָׁא יַעֲשֶׂה מְדֵי יוֹם וְכוּ', לֹא כְמוֹ רַבִּים מַעֲמֵי הָאָרֶץ שְׂאִין זוֹכְרִים אֶת אָבִיהֶם וְאִמָּם אֲלֵא בְיוֹם הַיְאָרְצִיט וְכוּ', כִּי כֵן רְאוּי לְבֵן שֶׁכָּל יְמֵי חַיָּו תִּהְיֶה דְיוּקְנָו שֶׁל אָבִיו חֲקוּקָה בְּפִנְיֵו וְכוּ', וְלִכֵּן לֹא יִגְרַע אֶפְלוֹ יוֹם אֶחָד לְתַן צְדָקָה עֲבוּר נִפְשׁ הוֹרֵיו וְכוּ' (א).

(פלא יועץ אות כ)

הַקְּדוּשִׁים, וְנוֹבֵעַ זֹאת עוֹד מְזַקְנוּ הַגָּאוֹן הַקְּדוּשׁ בַּעַל שֵׁם שְׁלֵמָה זְכוּתוֹ יִגַּן עֲלֵינוּ שְׁצִוָּה כֵּן וְאָמַר לְבָנוּ הַגָּאוֹן הַקְּדוּשׁ בַּעַל דְּרָכֵי תְּשׁוּבָה, כִּי אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרוֹנָם

(א) בַּסֶּפֶר דְּרָכֵי חַיִּים וְשְׁלוֹם עֲנִינֵי סְעוּדָה אוֹת שַׁח, כְּתִב בְּזֶה הַלְשׁוֹן: הַרְחַמֵּן הוּא יִבְרַךְ אֶת אָבִי מוֹרֵי וְאֶת אִמִּי מוֹרֵתִי לֹא שְׁנָה הַגִּסַּח לְעוֹלָם גַּם אַחַר פְּטִירַת אָבוֹתָיו

ה. כבוד את אביך, הנה סמך מצוה זו לשבת, והוא פי חוב לחדש דברי תורה בשבת וכשהבן מחדש דברי תורה מעטרין את האב בעטרות בעולם הבא, לזה סמך שהרוצה לכבוד אביו ואמו יזכר ביום השבת ויתחדש דברי תורה, וזהו כבודם האמת (ב) (ג).

(לקוטי תורה מהאר"י ז"ל פרשת יתרו, וכן מובא בזוהר הקדוש שלח קעג, ב)

ו. אם הבן מחדש חדושי תורה אין ערך להכבוד שזוכה אביו על ידי כן בישיבה של מעלה, כן מוכח במדרש הנעלם דרות, לכן כל אב על אב ואם יזדרז בהשתדלות גדול להרבות בלמוד כל מה דאפשר לו לפי חכמתו. (יוסף אומץ (אשכנזי) דיני שלשים וי"ב חודש, עמוד שלא)

ז. אשר לא שת לבו לדבר ה' ולא כבוד אביו ואמו או ביזה אותם וצערם חס ושלום, במה יתרצה אל אדוניו, הלא בעשות להם ניח רוחא, שלם ישלם אשר לא כבדם בחייהם וכבדם במוותם, וכל אשר בכחו לעשות יעשה, ויבטא בשפתים שעושה מצוות ומסגף עצמו איזה תעניות וסגופים לכפרת משכב הוריו ולעלוי נשמתם ולתקון נר"ן, אוילי תהא ארכא לשלוחו, ושבו ורפא. (חסד לאלפים, הלכות כבוד אב ואם סימן רמא, אות ב)

תועלת אמירת הקדיש

א. בכלל מצות כבוד הנהוג בכל תפוצות ישראל, שיאמר הבן קדיש בצבור עבור נשמת אביו ואמו אחד עשר חדשים שלמים אחר פטירתם, וכן בכל

ויברוך שמו, הן בהנהגת טהרת המחשבה, הן בהנהגת הדבור למעט בכל יכלתו, הן בהנהגות התמדת למודו יותר מימים שחלפו ועברו, הן בהנהגות פנות התפלה או בכרפת הנהגין וכיוצא, אף בהנהגת אכילה וכו', גם במשא ומתן שלו לעסק בה על צד הטהר, זה ברור שמלאכת מחשבת ישנה פתורה יחשב, והבורא יתברך שמו ויתעלה ישמעעש בתהוה זה בפמליא שלו.

(ג) אם כן זה הוא הכל בכלל מצות כבוד, ובהתבטלו מתורה ומעשים טובים וכל שכן אם עובר עברה חס ושלום, מבטל מצוות עשה דכבוד, אם כן זה הוא מצות עשה שכל התורה תלוי בה. (דרד פקודיך, מצות עשה לג, חלק המחשבה אות ה)

לכרעה מכבדם בחיים ומכבדם במוותם ויצריכין ברכה גם בשמי מרומים, עד כאן דבריו הקדושים.

(ב) מוכא בפסר יסוד ושרש העבודה (שער השמיני פרק שנים עשר) בודאי הקדוש ברוך הוא אינו בא בטרוניא עם בריותיו לחדש ונקא חרוש נפלא מאד, אלא לפי שכלו יהולל איש, איש אל משא שכלו ורוח מביתו יטף, הן לברר איזה דינא דגמרא לפי האמת על פי פרושי תוספות ומפרשים, או לחדש פרוש אמתי בפסוק של תורה נביאים וכתובים. גם נראה לי ברור אם חושב אדם איזה שעה ביום שבת קדש לחדש בשכלו איזה הנהגה טובה בעבודת יוצרנו ובוראנו יתברך שמו ויתעלה, שיתנהג בהנהגה ישנה זו כל ימי השבוע ולתת בהנהגה זו נחת וית ליוצרו ברוך הוא

שנה ושנה ביום היא הרצייט אומרים קדיש, ומי שהוא יודע לעבד לפני התכה, עובר לפני התכה, כי זה נחת רוח להנפטר ועלוי לנשמתו כשאומר הבן קדיש וברכו בצבור.

(דרך פקודי מצות עשה לג. חלק הדיבור אות ו)

ב. מעשה ברבי עקיבא שראה אדם אחד שהיה ערם ושחר כפחם והיה טוען על ראשו מטען כעשרה טעונין, והיה רץ כמרוצת הסוס, גזר עליו רבי עקיבא והעמידו, ואמר לאותו האיש למה אתה עושה עבודה קשה כזאת, אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך אני אפדה אותך מידו, ועם עני אתה אני מעשיר אותך, אמר לו בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו עלי אותם הממנים עלי, אמר לו מה זה ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותי לחטב עצים ושורפין אותי בהם, ואמר לו בני מה היתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו, אמר לו גבאי המס הייתי והייתי מראשי העם ונושא פנים לעשירים והורג עניים. אמר לו כלום שמעת מן הממנים עליך אם יש לך תקנה, אמר לו בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו עלי בעלי הפרענות [שמעתי] שאותו האיש אין לו תקנה, אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות, שאלמלא היה לו לזה העני בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המברך, ועונין אחריו יהא שמיה רבא מברך, מיד מתירין אותו האיש מן הפרענות, ואותו האיש לא הניח בן בעולם, ועזב אשתו מעברת ואינו יודע אם תלד זכר מי מלמדו, שאין לאותו האיש אהוב בעולם.

באותה שעה קבל עליו רבי עקיבא לילה ולחפש אם הוליד בן כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הצבור, אמר לו מה שמך, אמר לו עקיבא, ושום אינתך אמר שושניבא, ושום קרתך אמר לו לודקיא, מיד נצטער רבי עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו, פינן שבא לאותו מקום שאל עליו, אמרו לו ישתחקו עצמותיו של אותו הרשע, שאל על אשתו אמרו לו ימחה זכרה מן העולם, שאל על הבן אמרו הלא ערל הוא, אפלו מצות מילה לא עסקנו [בו], מיד נטל רבי עקיבא ומלו והושיבו לפניו ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו ארבעים יום בתענית, יצתה בת קול ואמרה לו רבי עקיבא לך ולמד לו, הלך ולמדו תורה וקריאת שמע ושמונה עשרה ברכות, וברפת המזון, והעמידו לפני הקהל ואמר ברכו את ה' המברך וענו הקהל ברוח ה' המברך לעולם ועד, יתגדל ויתקדש שמיה רבא, באותה שעה מיד התירו המת מן הפרענות, מיד בא לרבי עקיבא בחלום ואמר יהי רצון מלפניך שתנחם דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גיהנם. מיד פתח רבי עקיבא ואמר יהי שמך ה' לעולם וזכרך לדור ודור. וכן מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמשא בתנא דבי אליהו רבא דקטן האומר יתגדל, מציל אביו מן הפרענות, עד כאן לשונו.

(אור זרוע הלכות שבת סימן ו)

ג. בהיות הפנים מקימים דברי אביהם המת אשר צוה עליהם לעשות צדקה ומשפט, זכותם יעמד לאב המצוה בעולם הפא, כאמרם זכרונם לברכה ברא מזכה אבא, רצונם לומר הבן מזכה את האב בעולם הפא אפלו פשיעשה איזה דבר טוב מעצמו אשר לא צוה עליו אביו, וכן נראה מאותה ההגדה דרבי עקיבא שמצא האיש ההוא מדפא ביסורין ושאלו פלום יש לך תקנה בעולם הזה והשיב לו שמעתי שאם יעמד בני לפני התבה ויאמר קדיש וברכו מיד מתירין אותו מן היסורין וכו', הרי נראה מפאן שקדיש וברכו שיאמר החי יועיל ויכפר על המת וחייתה נפשו בגללו. [הגה"ה מהמחבר] ולפי שאין כל האנשים נכונים ומזומנים לומר כל התפלה וקדיש וברכו בכל עת ולא כל אדם יודע נגן בתוך קהל ועדה, תקנו חכמים הראשונים דבר שוה לכל שיאמרו לפחות זה הקדיש שתרא שהוא דבר קל, וכל אדם יודע אפלו נער קטן, אבל ודאי כל איש אשר נשאו לבו בחכמה אפלו במקצת, יתפלל הרב מנחה וערבית ושחרית, שכל עוד אשר יוסיף להתפלל ולהרבות באמירת הקדיש ניחא טפי לנשמות המתים ואפלו אין לו קול ערב, מפל מקום יעמד בצבור ויתפלל בפני העמוד ולא יבוש, ואשר אין בו פח או דעת להתפלל כל התפלה, יתפלל לכל הפחות למנצח ובא לציון וכו', כי בזה מזכה אביו המת ביתר עז וביתר שאת משיאמר קדיש גרידא, והוא הדין שאר זכיות ומצוות שעושה הבן אחר מיתת אביו היא פפרה לגנפ האב, אף על פי דמנפשיה קעביד [כי הקדיש הזה אינו תפלה שיתפלל בן על האב לפני ה' שיעלהו משאול מטה, אלא זכות ומצוה הוא למת בשבנו מקדש השם ותברך ברבים והקהל יענו אחריו אמן] הא שמיה רבא וכו' קל וחמר פשיעשה הבן אחת ממצוות ה' מצד צואת אביו].

(של"ה הקדוש, יש נוחלין הקדמה)

ד. אין להתקוטט בשביל תפלות לפני עמוד וכן בשביל עליות, כי בשביל קטטה כל שהוא או בשביל שנאה ופרוד כל דהוא, עושה בזה רעה גדולה לנשמת אבותיו, ובמקום טובה נתהפך לרעה חס ושלום, וזה מעשי שטן רחמנא לצלן (א), לכן הזהירו כי עקר הכל השלום ולכף ראשו על כל דבר, זה עקר הטובה מפל דבר שבעולם וזה טובת נשמת אבותיו וכו', והמעשים טובים של הבן זה העקר שבעקרים, ולמוד משניות ואגדה ונתינת צדקה בעבור הנשמה, ה' יברך את עמו בשלום ובשמחה, אמן.

(ספר התקנות דחברת שומרי אמונים)

איינשלינגען די גאנצע וועלט, ס'איז רעכט אז בתיי אביו האט ער זיך ניט געלאזט קאסטן אויף כבוד אב אפלו א פרוטה... נאר דאס דהיינו הקדש קאסט דאך ניט קיין געלט. (ספר כתבי קודש קרלין, עמוד כז)

(א) בענין אלה שמדקדקים לחטף את הקדישים והעמוד פשהם בשנה ראשונה רחמנא לצלן או ביארצייט, אמר אדמו"ר זצוק"ל: זיי ווילען אריין חאפין נאך א קדיש, נאך א קדיש, זיי ווילען

יום היאהרצייט

א. מה שמתעניין ביום שמת אביהן כו' לפי שהאב והבן גוף אחד ודין שיצטערו הבנים (כדי להקל מצער אביהם, פירוש יעלזו חסידים).

(99 חסידים סימן רלא)

ויתפלל על מנוחתם ועלוי נשמתם, וכן יתפלל מדי יום ביום, ובכל פעם שמתענה ועל כל צדקה שעושה וברר שיחיותו שהוא עושה לכפרת עוונותיו ועוונות אבותיו ולעלוי נשמתם, וכזאת וכזאת בן לכבוד אב.

(פירוש יעלזו חסידים, שס)

ב. מה שאוכלין ושותין ביום היאהרצייט, לפי שהוא תקון לנשמת המת, כמו שאומרים שהברכות וענית אמנים, מעלים נשמת המת.

(שדי חמד, מערכת בית הכנסת אות מ)

ג. בספר שערי האמונה כתב בשם הקדמה לספר חסד לאברהם על משניות זרעים, וזה לשונו: כשראו צדיקי הדור התשות פח שבא לעולם והדור חלש ומתמעט והולך ואין בכחם כלל להתענות ולסגף את גופם, על בן המציאו עצה לזה בלא התענית ויהיה הדבר שונה לכל נפש, לקיים ביום היאהרצייט מצות צדקה והכנסת אורחים בחבורת אנשים יחד לסעודה באהדות ורעות, כמו שכתוב בספר החיים דבסעודת מרעים מקיים הכנסת אורחים, דלעניים נקרא בשם צדקה, עד כאן. וסיים וזה לשונו: ומזה נשתרבו שאפלו עני שבישראל שאין בכחו לעשות סעודה ביום היאהרצייט נותן תקון, וכזה הוא מקיים מצות צדקה (א).

ד. מובא בשער הלכותים מהאר"י זכרונו לברכה פרשת עקב בזה הלשון: יש שעה שהאדם אוכל אחד מאלו המינים או חי או צומח או דומם כגון גוש עפר קטן הנאכל על ידי פרי או זולתו, ויוכל להיות שם מגלגל או אביו או שארו הקרוב אליו, ובברכה של ברפת הנהנין בכונה, כשאוכלו יעלהו למדרגת חי מדבר. וזה סוד או דודו או בן דודו יגאלנו וגו' ויוכל להשיבו אל אביו שבשמים, ואם לאו חס ושלום יעפכהו בלי גאלה כשלא יברך ברפת הנהנין בכונה, עד כאן לשונו.

בלילה ואמרה לו: בני וכו' מה שלא נתת תקון זה לא אוכל למחל, ונבחה, ושלח תיכף לאנשי שלומו ולמד משניות וכו' ונתן להם תקון.

(טעמי המנהגים דף תעט)

(א) בשם הרב הקדוש מהר"ר אליעזר מקארנא זצוק"ל שספר שפעם אחת שכח הרב הצדיק הקדוש מהר"ר צבי מויריטשוב זצוק"ל בלילה את היארצייט של אמו זכרונה לברכה, וכאה אמו אליו

ה. מעשה שהיה אצל הרב הקדוש בעל אור המאיר, בשעה שהיה לו עוד שענה והיה מוכר יין שרף, ובא איש כפרי יהודי אחד ולקח כוס יין שרף וקטף וברך ושתה ורצה לילך לדרכו, וקרא אותו הרב הקדוש ואמר לו בני, מאמין אתה שיש סוד הגלגול ולפעמים נגזר על האדם להתגלגל ונתגלגל באיזה מאכל וכו' והנשמה מתחננת לה' שישראל יברך עליה פראוי שיהא לה עליה בזה, ואולי היה זה הנשמה נשמת אביך, ובשעה שסיים דבוריו הקדושים נזכר שיש לו יאהרצייט מאביו היום והבין שלא על חנם ספר לו זאת הצדיק, ומרב פחד ומרירות נפל לארץ ונתעלף, ומאז נעשה בעל תשובה גמור. ותקח לך בני מזה המעשה מוסר השכל, עד כמה תהיה נזהר שלא לחטף הברכה רק תברך בנחת ובכונה בכל פתך.

(שלחן הטהור, מאמר פתח עינים פרק ח)

לקיים צוואת אביו

א. א) הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' וגו': (ב) הלוף אל בית הרכבים (הם בני יונדב בן רכב ומזרע יתרו היו. פירוש מצודות) ודברת אותם והבאותם בית ה' אל אחת הלשכות והשקית אותם יין: (ד) ואבא אותם בית ה' וגו': (ה) ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכסות, ואמר אליהם שתו יין: (ו) ויאמרו לא נשתה יין פי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם: (ז) ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם פי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם: (ח) ולבית הרכבים אמר ירמיהו פה אמר ה' צבאות אלקי ישראל יען אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם ותשמרו את כל מצותיו ותעשו ככל אשר צוה אתכם: (ט) לכן פה אמר ה' צבאות אלקי ישראל לא יפרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים.

(ירמיה לה)

פרוש מצודות: לא יפרת וגו', רצה לומר לא יהיה נפסק מזרע יונדב מלהיות איש מהם עומד לפני כל הימים כלומר עד עולם יהיו מהם יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה, בן אמרו רבותינו זכרונם לברכה.

פרוש שם מהר"י קרא: לא יפרת וגו', שבא נבוכדנצר ולא הגלם, בא טיטוס ולא החריבם, ושמעתי שעד היום הזה הם מסגרים במקום אחד בארץ ישראל, ואין פותח להחריד אותם מפני חיות רעות שסביבותם, עד כאן לשונו.

ב. הבנים יזהרו מאד לקיים כפי שקבלו אבותיהם עליהם ואף פי הם לא היו

כיבוד כיבוד לאחר מותם אב ואם קט

באותו מעמד, פי לכה לקחו עצמות יוסף, פי זקניהם קבלו על עצמם השבועה שהשביע יוסף אותם ליקח עצמותיו, לזאת גם הבנים קימו. (רלב"ג פרשת בשלח)

ג. כשהאבות מצוים לבניהם והבנים עושים מעשים טובים מפני צואת אביהם, בודאי נזכר שם האבות על הבנים, וזה עומד להאבות בעלמא דין ובעלמא דאתי.

עוד זאת, כשהאבות מצוים לבניהם לעשות מעשים טובים והם עושים, הרי הוא כאלו עשו האבות גם כן מעשים טובים אלו, וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה פל המעשה את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה, שנאמר ומטף אשר הפית בו את היאור, וכי משה הפה והלא אהרן הפה, אלא פל המעשה את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה. (ספר חנוך לנער, צוואתו הראשונה של כ"ק אדמו"ר מהר"ר שלום דובער זצ"ל מליובאוויטש)

להתנהג בדרך הישר

א. פתח ואמר (מלאכי א) בן יכבד אב ועבד אדוניו. בן יכבד אב כמא דאת אמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך וגו', האי בחייו דאתחייב ביה, בתר דמית אי תימא הא פטור מניה הוא, לאו הכי, דאף על גב דמית אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך, דאי הוא ברא אגיל בארח תקלא ודאי מבזה לאביו הוא, ודאי עבד ליה קלנא, ואי הוא ברא אגיל בארח מישר ותקין עובדו, ודאי דא אוקיר לאביו, אוקיר בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קודשא בריך הוא, וקודשא בריך הוא חייס עליה, ואותיב ליה בכורסיא דיקריה ודאי.

פרוש לשון הקדוש: כבד את אביך ואת אמך, מצוה זו בחייו מתחייב בה, לאחר מיתה אפשר שתאמר שפטור ממנה, לא כן הוא, דאף על גב שמת מחייב בכבודם עוד יותר מבחייהם, שאם הבן הולך בדרך רע ודאי מבזה לאביו ועושה לו קלון, ואם הבן הולך בדרך הישר ומתקן מעשיו, אז ודאי מכבד לאביו, מכבדו בעולם הזה נגד בני אדם (דהינו שמזכירים את אבותיהם לטוב ואומרים אשרי יולדתו), ומכבדו בעולם הבא נגד הקדוש ברוך הוא, והקדוש ברוך הוא חס על אביו ומושיבו בכסא כבודו.

(זוהר הקדוש בחקתי קטו, ב)

ב. בני אהובי, אחר פטירתו התאמצו מאד ומאד לתקן מעשיכם בדרך השם ויתברך, בכדי שלא תגמרו לי חס ושלוש צער גדול וחרפה גדולה בעולם

העליון, ובפרט מבטול למוד תורה הקדושה ומהעדר פגנת התפלה, שעומדת ברומו של עולם פגודע וכו'.

בני אהובי, בבקשה גדולה מאתכם שלא תגרמו לי חס ושלום אחר פטירתי, חרפה ובזיונות גדולים ממעשיכם שלא יהיו מתוקנים חס ושלום, ולא די שלא אהיה מליץ טוב פעמור ברזל בשבילכם, אלא גם אהיה אכזר גדול עליכם בעולם העליון. שגרמתם לי כל זה החרפה והבזיון בכל העולמות העליונים.

בטוח אני בני אהובי בלבכם הטהור, שבודאי אחר פטירתי תתאמצו מאד לתקן כל מעשיכם, ובפרט בהתמדת למוד תורה הקדושה והתמימה, בכל עת שתפנו ממעשיכם אף רגע אחד, ובכוננת התפלה הקדושה שתקנו לנו אנשי פנסת הגדולה ובהם כמה נביאים, ובכוננת ברכות הנהנין ובפרט בכרפת המזון שהיא מצות עשה דאורייתא.

אף עקר פונתכם תהיה בתקון כל מעשיכם לשם שמים למען היוצר ובורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד, וגם תהיה פונתכם בשביל קיום מצות עשה שצונו הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד בפעשרת הדברות של כבוד אב ואם וכו', ותקבלו שכר נפלא בפרטות גם על פונה זו, כי זה רצון הבורא יתברך שמו, ובודאי בטוח אני בכם בני אהובי בכל הנזכר לעיל.

(יסוד ושורש העבודה, צוואה סימן כח)

ג. כתוב בספר החסידים סימן שמא, דמי שאין לו אב ואם יקים מצות כבוד אב ואם עם זקנים ותלמידי חכמים או אחיו הגדול. ועוד דיקבד שבת בכסות נקיה ותקון ספרים יפים. ועין מדרש תלפיות ד"א ע"ד יעוין שם. ואני אומר שישתדל להוכיח לבני אדם שיש לו אב ואם ואינן מכבדים אותם כראוי, כי מלבד חיוב הוכח תוכיח, דאיתיה חיוב זה בכל מצוות שבתורה, עוד בה כי יהיה הוא הגורם שיקים חכרו מצות עשה של כבוד אב ואם על ידו ובסבתו, וקניא לן בכל התורה בלה, גדול המעשה יותר מן העושה, ונמצא על ידי זה הרי הוא כאלו מקים מצות כבוד אב ואם ממילא, וזה פשוט. זאת ועוד אחרת פי לפעמים מי שאינו מכבד לאביו ולאמו ויהיה האב והאם מתרעם על בניו והולכים מביתם, אז יגדל עוונם ויוציאו לאביו ולאמו מביתם, יהיה מקבלם בביתו ולדבר על לבם ולפיסם, ונמצא חיוב מצות כבוד אב ואם אשר היה חוב זה הכן לעשותו, הרי הוא עושהו, והוי כאלו הוא בעצמו קים מצות כבוד אב ואם, ומה גם אם על ידי זה שמביאם לביתו מדבר על לב האב והאם שגם המה יעברו על מדותם, לא יעשו קנטורין והקפדות, כדי שעל ידי זה יבא הכן לחטוא, באפן שיעשה שלום בין אב לבנו ובין אם עם בנה, והוי ממש כאלו

כִּיבוּד אב ואם כיבוד לאחר מותם כיבוד

קנים מצות עשה של כבוד את אביך ואת אמך, והוא ברור *).
(190 רוח חיים, יורה דעה סימן רמ סעיף ו אות ה)

שלא ישנה אדם מדרגת אבותיו

א. וכל הבארות אשר חפרו וגו' ויקרא להן שמות פשמות אשר קרא להן אביו (תולדות כו, טו"ח). ועשה כן לכבוד אביו. ומה שתתורה העידה זה, נראה שנחשב לו לזכות, ויש בזה התעוררות וקל וחמר שלא ישנה אדם מדרגת אבותיו, שהרי יצחק אפלו שמות הבארות שקרא אותן אביו לא רצה לשנותן, וזה קל וחמר לדרגת האבות ומנהגותיהם ומוסר שלהם (א). ואולי מפני זה לא נשתנה שמו כמו שאר האבות וזו מדה פנגד מדה, כן פרש הגאון זכרוננו לברכה.

(רבינו בחיי פרשת תולדות, דבור המתחיל וכל)

ב. וזכרתי את בריתי יעקב כו'. קשה זה הפסוק הוא של נחמה ועדין לא גמר הקללות, ואיך הפסיק בפסוק של נחמה בתוך הקללות. וקבלתי פי אף זה הפסוק הוא מתוכחת מוסר, כי אינו דומה רשע בן רשע החוטא לרשע בן צדיק, פי הרשע בן צדיק ענשו מרבה, שראה אביו מתנהג בחסידות והוא אין מנהג אבותיו בידיו, וכן אין דומה מי שהוא דר במקום מכער למי שהוא דר במקום תורה, על זה אמר אני אזכר לך אלו הדברים לכף חובה, שאמה מזרע אבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב וגם הארץ אזכר, פי נתתי לך ארץ ישראל, שאוירא דארץ ישראל מחפים, ועל כל זאת לא הלכת בדרך הישר, על כן כל איש ישים אל לבו ובפרט מי שיש לו אבות שהיו יראי אלקים, וגם מי שיושב במקום חכמים לומדי תורה, צריך לראות ביותר לילך בעקביהם לתורה למעשים ולמדות ולילך בדרך החמודות (ב).

(ש"ה הקדוש פרשת בחקתי, תוכחת מוסר)

(ב) שמעתי מפה קדוש אאזמור (הרב הקדוש רבי ר' שלמה ז"ל) הרב דפה"ק, שהיה נזהר מלספור ולהאריך בשבח אביו הרב הקדוש מלאנצהוט על פי דברי הש"ס (כבא מציעא נט, ב) שאמר רבן גמליאל רבנו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי זאת ולא לכבוד בית אבא וכו', משמע מזה שאם היה עושה לכבוד אביו הרי זה כעושה לכבוד עצמו, הכי נמי אם מרבה לספור בשבחי אביו, הרי זה כמספר בשבחי עצמו.
עם כל זה לאו כלל הוא, דהא מצינו בש"ס (חולין קה, א) אמר מר עוקבא אנא

* עין לעיל מאמר עניני מצות הכבוד, פסקא מצוה גם על אחרים להרדיף במצות הכבוד, אות א.

(א) אמר אל הכהנים בני אהרן וכו', אמר להם שהם בני אהרן ומחזיקים לילך בדרך אביהם שהיה איש חסיד ורויף שלמונים וקלף לקטן שבקטנים לבקש שלום ולא היה מתגאה, וגם כשאמר לו משה קרב אל המזבח היה בוש ומתירא עד שאמר לו משה לכו נבחרת, כן הם לא יתגאו ויתגדלו במעלתם רק ארנבא יהיו בושים ומתיראים שלא יפגמו קדשתם חס ושלום.

(אגרא דכלא, פרשת אמור ד"ה או יאמר)

כבוד חמיו לאחר מותו

פרק כא

א. חותנו של אדם יש לו גם בן עליה בעולם העליון בשביל למוד תורתו של חתנו. מבאר בפרשת נשא דף קמד, ב וזה לשונו: ותא חזי יומא דין בגינה אתעטרו חמשין בתרין לרבי פנחס בן יאיר חמוף כו' (אליהו אמר זה לרבי שמעון בן יוחאי).

(יסוד ושורש העבודה, שער הכולל פרק טו)

מצות הכבוד גורם להתקרבות הגאולה

פרק כב

א. ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. היות שספכת השליטה של עשו על עם הקדוש, הוא הכל בכח מצות כבוד אב שעשה, ובמה היה כבודו, בתרבו שהיה צד בפיו של יצחק. ולזה אמר לו על חרבך תחיה, פרוש, בשביל מצוות שעשית בתרבו, על ידי כך יהיה לך חיות קצת, ולזה לא כתב בתרבו תחיה כי אם על, פרושו כמו בשביל. וישאל פשוטין להחליש כחו של עשו אינם צריכים לעמד נגדו בכח כל תרי"ג מצוות שמקמינן תמיד, כי אפלו בכח מצותו אין לו שליטה עליהם, כי הם קימו כבוד אב יותר ממנו, כמבאר בתורה הקדושה שיעקב כבד את אביו יותר ממנו, כדאיתא במדרש שעשו לא מצא ציד להביא וצד פלב ורצה להאכילו לאביו, ונמצא מגיה וביה

ושלא יהיה נראה כמבאר בשבט עצמו על ידי זה. (דברי תורה, מהדורא א' אות

סח, ועיין במהדורה ח' אות טב)

צור ולדף תשי ותשפח וכו'. יש לומר על פי שפרש הבינה לעתים, ויצו דוד את שלמה בנו לאמר, פרוש שייאמר תמיד שהוא בנו של דוד וממילא צריך להתנהג כאביו, וכדאיתא בספר חוות יאיר דהבן מחיב לקיים המצוה והמנהג טוב שנהג אביו מצד אל תטש תורת אסף, ומצינו בגמרא אנא כהאי מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא. וזה שצוה הנביא, הביטו אל צור חצבתם וכו' הביטו אל אברהם אביכם, וזה שאמר הכתוב, צור ולדף תשי על ידי ששכחתם מי אביכם על ידי זה ותשפח וכו'. (ספר קרבן העני, פרשת האזינו)

להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאלו אבא כי הוי אכיל בשרא האידנא לא הנה אכיל גבינה עד למחר וכו', הרי שספר בשכחי התנהגות אביו, אלא ודאי דהיכא דמיררי לצרף איזה דבר, כגון התנהגות אביו ללמד ממנו, וכן ביוצא לאיזה תועלת, אין למנע מלספר בשכחי אביו והתנהגותו, ואדרבא כל המרבה לספר הרי זה משבח (כשהוא לתועלת פנוקר), וכנה מקיים עוד מצות כבוד אב דשיך גם לאחר פטירתו, אף שלא יגום בשקר חס ושלום וכו', ואזמור הקדוש הנזכר לעיל לגרמיה הוא דעביד שלא לספר משכחי אביו המרבים באמת, כי היה בזה זיהר וזריו ונשמר ביותר בדבוריו בתכינת נפשו הטהורה,

כיבוד גורם התקרבות הגאולה **אב ואם** קיג

אבא לילך ביה נרנא (א). וזהו ויחלש יהושע וגו' לפי חרב, פרוש לפי מדרגתו וכחו של חרבו אשר לזה המציא עצמו ללחם עם ישראל, בזה עצמו החליש אותו כנזכר לעיל.

(נועם אלימלך, פרשת ויצא דבור המתחיל ויצא)

ב. הגה כל כחו של צמלק מזרעו של עשו, הוא זכות של כבוד אב ליצחק, שמאד נהג בו כבוד כנודע. ואם בן מי שיבא לבטל זכותו וכחו צריך שיהיה לו גם בן מצוה זו של כבוד בלי פקפוק.

ומי הוא זה גבר שיש בידו מצוה זו בשלמות, ומי הוא שחף מפשע ולא יהיה פוגם בכבוד אביו בכל דהו (ב), עד שבאתה הדסה אסתר, שאין לה אב ואם כלל, והיא היתה תמיד מצטערת שלא היה ספק בידה לקיים מצות כבוד, אם בן נחשב לה לצדקה כאלו קיימה אותו בתכלית השלמות, ואם בן יש בידה גם בן מצות כבוד לקום נגד זרעו של עשו.

ולכן להכניע להמן בנו של עשו שזכות כבוד בידו, הצריך אסתר שהיתה יתומה מאב ואם. וזהו שאמר הקדוש ברוך הוא אתם אמרתם יתומים היינו ואין אב, רצונו לומר שתמה זכות אבות, הגואל שאני מקים תהיה אסתר שעל ידי בן שאין לה אב ואם תנצח להמן וכו'.

והנה אמרו אין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של רחל, והטעם וכו'. פי עשו יש לו שכר כבוד, אבל איך יתכן כבוד, ששולח אליפז אחרי יעקב להרגו והלא היה צער גדול ויגון ליצחק למיתת בנו אשר ברכו טרם ששאלו,

יאבה ה' סלות לו וכבר קבל שכר מצותו שעשה שלא לשם שמים, עד כאן לשונו.

(ב) בימי הפורים שראוי לנהג בהם כבוד למאד כמו שמבאר, כי זהו היה הצלה על ידי אסתר, ונהפך, אם לא ישלחו האבות לבנים מנות כפי הראוי או שירבה לאחד וימעיט לאחר, הלא יקעס על אביו לא יבא אליו או יבא בפנים וזעפות וכדומה, או משכר בית ישראל, הלא הקס כבודם לכבוד המקום ואיך יפגעו בשביל העדר קצת ממון וכו', והנה זה תוכחת מגלה בעוונותינו הרבים כפרץ ישראל בכבוד אב ואם, או לנו כי בעוונותינו הרבים עולם הפוף, האבות מחנפים לבנים שלא יכעסו עליהם.

(סו)

(א) מובא בספר דרך פקודיך (מצות עשה לג אות ח בהגיה) בזה הלשון: שמעתי (מכבוד הרב הקדוש מהר"ם זצוק"ל מפשעווארסק) שאמר שנשמע מן התורה שכבודו היה רק לפנים, והנה אמר יקרבו ימי אבל אבי, עד כאן דבריו. ואני אבא ומלאתי את דבריו, והנה אמר הרשע יקרבו ימי וכו' ולא אמר כאשר יבואו ימי וכו' דאז היה נשמע שאינו מצפה שיהיו הימים במהרה רק כאשר יהיו אז ואהרנה וכו', אבל הנה אמר כמו פיו יקרבו ימי וכו', הינו שהיה מבקש ומצפה מי יתן שיקרבו ויגיעו במהרה כדי שיקים פעלת רשעו. והנה היה מבקש קצור ימי אביו הקדוש, ומהיכן יהיה עוד אריכות לממלכת הרשעה וכו', לא

קיד כבוד גורם התקרבות הגאולה **אב ואם**

ואם בן איך היה לבכו לכבד אביו ולא חס על צערו ואכלו ויגונו לחשב מחשבות להרג אחיו, וזהו שצוה הכתוב: מחמס אחיך יעקב תכסף בושא.

אבל בעוונותינו הרבים גם שכטי יה לא עמדו בזה ומכרו את יוסף ואמרו לאביהם טרף טרף יוסף ולא חסו על רב צערו ואכלו. אף יוסף ובנימין לא היו ידיהם במעל הזה, ולכן אין עשו נופל אלא ביד זרעו של רחל, כי למולם אין לו זכות כבוד וכו'.

(יערות דבש, חלק ב דרשה ב)

ג. אם אנחנו בני ישראל היינו מקימים המצוה כבוד אב ואם במסירות נפש בשלמות, אז היה כבר עשו נופל לפנינו וכבר היה הגאולה, אבל הבעל דבר הוא השטן הנצר הרע מתאמץ להכשיל את ישראל ולהכביד עליהם שלא יקימו מצות כבוד אב ואם כהוגן, לפי שבנפילת עשו תהיה הגאולה, ואז הוא קצו של השטן כמו שכתבו התוספות (בראש השנה טו, ב, בדבור המתחיל כדי) בשם הירושלמי, לכן קשה לקימה כהוגן.

(רחמי אב ב, בהערות מהגה"צ משאמלוי הי"ד)

תפלת הבנים על אבותם

פרק כג

טוב להרגיל בתפלה זו בכל יום:

א. יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שיהיו אבינו ואמנו ואנחנו בריאים וחסים לעבדך באמת ובשמחה, ותן בלבנו לשמע בקול אבינו ואמנו, והושיענו שנכבד אותם תמיד כאשר רצונך הטוב עמנו, ונעבד אותך באמת, ויגדלו אבינו ואמנו אותנו לתורה ולתורה ולמעשים טובים, ויהיו מצלחים בפריאות וכל טוב בספר פנים יפות, ומלא כל משאלות לבבינו לטובה. אבינו שבשמים הושיענו כל זה בכלל ישראל, ונזכה להגדיל כבוד שמך הגדול וכבוד תורתך תמיד. יהי לרצון אמרי פי והגון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

(שערי ציון, שער ג פח, ב)

התפלה בכרפת המזון על אביו ואמו:

ב. הַרְחֵמֵן הוּא יְבָרֵךְ אֶת אָבִי מוֹרֵי בַעַל הַבַּיִת וכו',
(וּכְשֶׁאוֹכֵל שְׁלֵא בְּבֵית אָבִיו וְאִמּוֹ יֹאמֵר) הַרְחֵמֵן הוּא יְבָרֵךְ אֶת
אָבִי מוֹרֵי וְאֶת אִמִּי מוֹרְתֵי אוֹתָם וכו'. ויכונן מאד לעוֹדֵר
רַחֲמִים לְהַמְשִׁיךְ שְׁפַע בְּרַכָּה עַל אָבִיו וְאִמּוֹ, וְיִקְיִים בְּזֶה גַם מַצּוֹת כְּבוֹד אָב
וְאִם.

(עולת תמיד פרק ל)

ספורים מצדיקים וגאונים עד פכה נזקרו במצות כבוד אב ואם

א

ספר הרה"ח המפרסם בנן של קדושים מורנו הרב מנחם מונדרר שליט"א

בשם הגאון הקדוש מהרה"ח האגער זצוק"ל אדמו"ר מויזשניץ

הגאון הקדוש רבי חיים מקאסוב זכותו יגן עלינו, בעל מחבר ספר
הקדוש תורת חיים, היה רגיל לחבב מאד בנו הצעיר הרב הקדוש מנחם מנדל
מחבר ספר הקדוש צמח צדיק, זכותו יגן עלינו. פעם שאלו אותו המקרבים
מהי סבת הדבר שבנו חביב עליו ביותר מהרגיל, ענה להם אני אראה לכם
התנהגותו הטובה שיוצאת מן הכלל, ואז תבינו מטוב מדותיו שראוי לרוממו
יותר. זה היה אחר הנשואין שלו והוא היה חתן אצל הרב הקדוש מרוזין
זכותו יגן עלינו, וקבל אז נדוניא הון רב, ובצדקת פזונו חלק תיכף ומיד הכל
לצדקה וחסד וגמילות חסדים, ואז קרא לו אביו הגאון הקדוש לפני ולפנים
ואמר לו: בני, הלא קבלת סכום עצום, אני רוצה שבערב תביא לי כל הכסף
הביתה, פי הנני נצרך לזה. הוא יצא במהירות מחדרו והתחיל לרוץ בכל העיר
אצל העשירים לבקשם הלואות כדי שיוכל לתת לאביו, פי לא היה לו כבר
אפלו שוה פרוטה מהסכום שקבל, וגם בקש מחבריו ומקריו שיעזרו לו לאסף
את הסכום שהוא צריך לתת בערב לאביו, וכלם עזרו לו עד שקבצו עבורו
הסכום הנדרש. בערב נכנס לאביו הגאון הקדוש והניח על השלחן הסכום
בשלמות. אביו לקח הכסף וזרק לו בפניו ואמר לו זהו הכסף שקבלת, הלא
קבלת מטבעות זהב גדולות וזהו כל הסכום במטבעות קטנות, זה אני לא
מקבל ממך. אז יצא מחדר אביו הגאון הקדוש כבשת פנים, פי לא ידע מה
אביו רוצה ממנו, כל היום רץ עד שטרח עם ידידיו להשיג את הסכום וכעת

אָביו רָגַז עָלָיו וְלֹא רוּצָה לְקַבֵּל אֶת זֶה. דָּרְכוּ בַּקִּדּוּשׁ הָיָה כִּי כָל הַשְּׂמֵת הַבִּקֵּר יוֹם יוֹם הָיָה עָלָיו לַעֲמֹד לִפְנֵי מִטַּת אָביו עִם סֶפֶל מַיִם וּקְעָרָה, וּכְשֶׁהָיָה אָביו נֶעוֹר בְּאַשְׁמוּרַת הַבִּקֵּר מִשְׁנָתוֹ הָיָה הוּא מוֹכֵן עִם כְּלֵי הַנְּטִילָה וְהָיָה רוֹחֵץ יָדָיו אָביו הַגָּאוֹן הַקְּדוּשׁ. לְמַחְרַת אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה בְּאַשְׁמוּרַת הַבִּקֵּר גַּם כֵּן בָּא כְּדָרְכוּ בַּקִּדּוּשׁ, פָּגְעוּ בּוֹ יְדֵידָיו וְשָׂאֲלוּ אוֹתוֹ מַה אַתָּה עוֹשֶׂה, אֶתְמוּל בָּזֶה אוֹתָךְ אָבִיךָ כָּל כֶּף אַחֲרֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאַתָּה חִלַּקְתָּ אֶת הַכֶּסֶף לְצִדְקָה, וְהִטְרִית אוֹתָךְ כָּל הַיּוֹם לְרוּיץ וְלֶאֱסֹף כֶּסֶף, וּבִסּוּף עוֹד לֹא קִבַּל מִמֶּךָ וְגַם רָגַז עָלֶיךָ, וְכַעַת אַתָּה הוֹלֵךְ עוֹד לְרוֹחֵץ יָדָיו וְלֹא מֵר לוֹ צִפְרָא טָבָא. אִז עָנָה לָהֶם חֲשׁוֹבוֹת שֶׁל אָבִי אֵינֶנִּי יוֹדֵעַ אֲנִי מַצְוָה עַל מַצּוֹת כְּבוֹד אָב וְאָם, וְזֶהוּ הַמַּצְוָה שְׁלִי מִזֶּה אֵל תַּנַּח יָדֶי. כְּשֶׁאָבִיו נֶעוֹר מִשְׁנָתוֹ וְרָאָה אוֹתוֹ עוֹמֵד עִם כְּלֵי הַנְּטִילָה כְּתָמוּל שֶׁלְשׁוֹם, נָטַל יָדָיו מִמֶּנּוּ וְחִבַּק אוֹתוֹ וּנְשָׁקוֹ עַל רֹאשׁוֹ. אַחַר כֶּף קָרָא לְמַקְרָבִים שֶׁלּוֹ שֶׁשָּׂאֲלוּהוּ מִדּוּעַ הוּא מְחַבֵּב אוֹתוֹ כָּל כֶּף, וְאָמַר לָהֶם: נוֹ, הֲרֵאִיתֶם מַה שֶׁעָשִׂיתִי לוֹ אֶתְמוּל וְאֵיךְ הוּא רֵץ לְקַיִם דְּבָרֵי וּלְבִסּוּף כְּשֶׁרָגַזְתִּי עָלָיו לְמִרְוֹת שֶׁהִצְדַּק הָיָה אִתּוֹ, לֹא הִתְרַשְׁם שׁוֹם דְּבַר מִזֶּה רַק עָשִׂה עֲבוֹדָתוֹ הַקְּדוּשָׁה כְּרִגִיל לְקַיִם מַצּוֹת כְּבוֹד אָב, זֶה מְרָאָה עַל טֵהַר הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת שֵׁישׁ לוֹ יוֹתֵר עַל שְׂאָר אֲנָשִׁים, וּמִפְּנֵי זֶה אֲנִי מְחַבְּבוֹ בְיוֹתֵר.

ב

עוד ספר הנזכר לעיל

הַרְבֵּ הַקְּדוּשׁ רַבִּי מִנְחֵם מְעַנְדֵּל מוֹיִזְנִיצָא בְּעַל מַחְבֵּר סֵפֶר הַקְּדוּשׁ צָמַח צַדִּיק, הָיָה רִגִיל לְהַחְזִיק מְעוֹתָיו אֲצֵל אִמּוֹ, וְלַעֲת זִקְנֻתָהּ הָיָה כָּל הַחֲזָקַת צָרְכֶיהָ עָלָיו. אַף עַל פִּי כֵן הָיָה רִגִיל כְּשֶׁהָיָה צָרִיף לְקִנּוּת טַאבָּאק לְהַרִיחַ, הָיָה נִכְנֵס אֲצֵל אִמּוֹ, וְאָמַר: אִמִּי הִיקְרָה תַתְּנִי לִי כַּמָּה זְהוּבִים שְׂאֲנִי צָרִיף לְטַאבָּאק לְהַרִיחַ, כְּדֵי שְׂאִמּוֹ תִרְגִּישׁ שֶׁהוּא צָרִיף אֵלָיָה כְּמוֹ יָלֵד הַצָּרִיף לְאִמּוֹ, וּמִזֶּה הָיָה לָהּ תַעֲנוּג גָּדוֹל.

ג

הַגָּאוֹן הַמְּפָרְסֵם מוֹרְנוֹ הַרְבֵּ רַבִּי בְּרוּךְ דָּב לִיבּוֹכִיץ זָכַר צַדִּיק לְבִרְכָה, ר"מ וּמִשְׁגִּיחַ בִּישִׁיבַת קַאֲמִנִין, הָיָה יָדוּעַ וּמְפָרְסֵם בְּדוֹרוֹ בְּקִיּוֹם מַצּוֹת כְּבוֹד אָב וְאָם בְּזִהְרֵרוֹת יִתְרָה לְכָל פְּרִטְיָה וְדִקְדוּקָיָה, וְהָיָה נִמְנָה בֵּין הַיְחִידִים בְּדוֹרוֹ.

כָּל הַיּוֹם תְּמִיד הָיְתָה מְחַשְׁבֹתוֹ מְשׁוֹטְטָה לְהַתְּבוּנָן וְלַדַּעַת מַה חֶסֶר לְהוֹרִיזוֹ בְּכַדֵּי שְׁיוּכָל לְמַלֵּא כָּל מְשָׂאוֹתֵיהֶם, גְּדוֹל אֶחָד אָמַר עָלָיו בְּתַמִּיחָה, מְתִי לוֹמֵד רַבִּי בְּרוּךְ דָּב תוֹרָה, אִם כָּל הַיּוֹם עוֹבֵר עָלָיו בְּמַחְשְׁבוֹת שֶׁל מַצּוֹת כְּבוֹד אָב (עַר הַאֲרֵעוּעַט אוֹיף כְּבוֹד אָב).

בַּעַת אֲמִירַת שְׁעוֹרָיו הָיָה נוֹכַח בּוֹ אָבִיו רַבִּי שְׁמוּאֵל דְּוֵד זְכוֹרָנוּ לְבִרְכָה

בקביעות, מחמת היותו תלמיד חכם, היה נוהג רבי ברוך דב שבועת עברו לגשת למקומו לאמירת השעור, נגש אל אביו ובקש ממנו רשות לאמירת השעור, ואחרי גמרו היה נגש עוד הפעם אל אביו ואמר לו בשאלה, טאטינקע איך האב גוט געזאגט דעם שעור?.

בעת הפוגרום בקרמניצ'יג, עת בלם ברחו מאימת הפורעים, חפה רבי ברוך דב על אביו וטפל בו במסירות נפש עד שהביאו למקום בטוח, ואז חשב על נפשו.

בתקופת קרמניצ'יג הנזכר לעיל, שאביו היה אז יורד מנכסיו, ולכן היה כל מחסוריו על בנו רבי ברוך דב, והיה שרוי במחיצתו, פרם רבי ברוך דב השתדל בכל מאמציו שאביו לא תהיה לו הרגשה זו רק ירגיש כאלו הוא בעל הבית.

בתקופת קרמניצ'יג הנזכר לעיל, מחמת שעת החרום לא שלמו לו ראשי הקהלה את משפרתו והיה רעב ללחם, קרא לראשי הקהלה ואמר להם: לעצמי אינני דואג ואוכל למחל, אבל בגלל אבי הרעב אינני מוחל לכם.

רבי ברוך דב היה נוהג לא לעשן רק החזיק הציגאר בפיו מבלי אש, הסבה היתה מפני שאביו צוה עליו לא לעשן ופקדתו שמרה נפשו, אף כשרצה לעשן היה לוקח ממנו רשות על כל עשון ועשון, אולם לאחר פטירת אביו כששוב לא היה יכול לקחת ממנו רשות פסק לגמרי מלעשן רק החזיק הציגאר בפיו כנזכר לעיל.

כשחלה אביו ונפל למשכב לא עלינו, היה רבי ברוך דב יושב אצלו ימים ויללות ממש.

כשנפטר אביו, והגם שכבר היה זקן מופלג למעלה מגבורות, חלשה דעתו של רבי ברוך דב, באמרו שלא טפל באביו די הצורך, והאשים בזה את עצמו שאלמלי התמסר לו יותר עשוי היה עוד להאריך ימים, צערו הנה גבר עליו והעיק עליו מאד עד דכדוכה של נפש, עד שספנה היתה צפויה לבריאותו. עד שלאחר זמן כשנודמן באספה בעיר ווילנא, נפגש עם הגאון הקדוש רבי ישראל מאיר הכהן זכר צדיק לברכה, בעל המחבר ספר חפץ חיים ומשנה בורה וכו', והשיח לו מלבד, ואחרי שיחתו עמו שבה נפשו. וכל ימיו היה חוזר על הרגשתו זו, באמרו: דער חפץ חיים האט מיר ממש מחיה געווען.

את שם ספרו קרא ברפת שמואל, בכדי לכבד בזה את זכר אביו, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה: מכבדו במותו.

ספורים מגדל שֶׁכַר וְחִשְׁבוֹת קִיּוֹם מִצּוֹת כְּבוֹד אָב וָאִם

א

פעם אחת הָיָה לומד הרב הקדוש היהודי זכותו יגן עלינו עם תלמידיו הגאונים הקדושים שעור גפ"ת (גמרא פרוש רש"י ותוספות), והיה לומד אז גם בן בחור מופלג מעיר פרשיסחא, והבחור ההוא היה יתום מאביו רחמנא לצלן, ופעם אחת באמצע הלמוד התחיל הרב הקדוש להעמיק בעיון באיזה ענין שהיה קשה לו, ומחמת שהבחור הנזכר לעיל ידע דרכו בקדש שבכל פעם שהוא מתחיל לעיין אז הוא שוהה איזה שעה בעיונו ובדבקות עצום, לכן הרהיב הבחור עז בנפשו לילך לבית אמו לאכל, כי היה לו חלישות הלב, ואחר אכלו בחפזון קם במהירות לרוץ לבית הרב הקדוש, וכאשר כבר אהז דרכו, קראה לו אמו שיעלה לעלית ביתה ויוריד לה חבילת שחת שהיתה צריכה אז, ולא רצה לילך בחזרה כי היה נחפז אולי כבר התחיל רבו הקדוש ללמוד, ובאמצע הדרך נתישב בלבו הלא עקר הלמוד הוא רק לשמר ולעשות, וכעת כאשר בא לידו מצות כבוד אם, לא יקום, לכן רץ במהירות ועשה רצון אמו ואחר כך כאשר פתח הדלת של בית הרב הקדוש היהודי זלה"ה, אז הקיץ הרב הקדוש מעיונו וקם מלא קומתו ונתמלא שמחה, ושאל לבחור איזה מצוה עשה כעת, מחמת שבבואו לבית ראה את האמורא הקדוש אב"י שנתלנה עמו ותיכף נתישב לו הקושיא. וספר לו הבחור כל המאורע הנזכר לעיל, ואמר הרב הקדוש לתלמידיו שזה היה מחמת שאב"י לא היה לו אב ואם פדוע, שלכן נקרא שמו אב"י, על שם הפסוק: אִשָּׁר בְּיָד יְיָ וְיָרוּחַם יְתוּם, ולכן דרכו שאצל מי שמקום מצות כבוד הוא נתעבר בו והולך עמו להיות לו חלק במצוה, והוא הגיד לו אז התרוץ מהקושיא.

(ספר תפארת היהודי אות קמא)

ב

ספר הרב החסיד רבי ישראל שמעון קאסטילאניץ זצ"ל, מחשובי זקני חסידי סלונים, מה שספר לו הרב הקדוש הצדיק רבי מרדכי סלונים זצוק"ל, שבדידיה הוה עובדא כשהיה גר בצפת, הלך פעם בליל שבת קדש לטייל קצת ברחוב עם שנים מדידיו, רבי איטשע מאיר זייגער מאכער ורבי משה זייגער מאכער, בתוך כדי הטיוול עברו על יד חלון של זקן אחד שהיה גר שם, ושמעו איך שהזקן מזמר נגון נאה ומתוק מאד, ונכנסו אצלו ושאלוהו על הנגון שהיה מזמר, וספר להם מה שבדידיה הוה עובדא, הנה היה לי בן שפטר לעולמו, אשר בחיים חיותו היה מכבדני מאד בגופו ומאדו, ושלח לי תמיד מעות בהרחבה באפן שלא יחסר לי שום דבר וכו', פעם אחת נחלה

בני ושלח להודיעני, ובאתי לבקרו וישבתי אצל מטתו ואמרתי כל ספר התהלים, עד שהשם יתברך קבל תפילתי וקם מחליו והבריא ברוך השם. ואחר זמן נחלה שנית, ובאתי עוד פעם לבקרו ועשיתי עוד פעם בנזכר לעיל, וגם בן אז נעתר ה' אל תפילתי והבריא ברוך השם, לאחר זמן נחלה פעם שלישית, אמנם בפעם הזאת עד שבאתי אליו כבר לא מצאתי אותו בין החיים רחמנא לעלן ושבק חיים לכל חי.

והנה פעבור איזה זמן התגלה אלי בתלום הלילה וראיתי אותו שוכב במטה שפלה זהב, ושאלתי אותו על זה, אמר לי שזה עשו לו מפל המטבעות ששלח לי בחיים חיותו, ושמעתי אותו מנגן נגון ערב ומתוק זמן מה עד שלמדתי ונכנס בזכרוני כל הנגון, ונעלם. ומאז אני רגיל לנגן זה הנגון, וזהו הנגון ששמעתי.

והנגון הזה מקבל וידוע בין חסידי סלונים.

ספור מוזהר חדש

(שיף לעיל עמוד עד בהערות למטה)

[מעשה] שהלכו החברים [בדרך] עם רבי אלעזר והשמש היה חזק מאד, ראו איזה שדה ביופי של עשבים ומים יוצאים לכל צד ועצי השדה גדולים, ישבו שם. אמר רבי אלעזר כמה יפה המקום הזה לנוח בו.

בעוד שהיו יושבים הנה בא נחש גדול בגבורת השמש ועבר לפניהם. אמר לו רבי אלעזר: נחש נחש נטה מדרךך פי אותו אדם כבר שב, ונחם על מה שעשה ולא יוסיף לעשות אותו הדבר. תמהו החברים, אמר רבי אבא מה זה, אמר להם [רבי אלעזר] שתקו.

אמר רבי אלעזר: נחש נחש אחר שלחשו לך מן השמים שתהרג אותו אדם, התנחם אותו אדם וקבל עליו ברצונו שלא ישוב לאותו עוון לעולם, סור לך מן הדרך. קם הנחש על עמדו ולא הלך לכאן ולכאן. חזר רבי אלעזר בבתחלה ואמר לו: נחש נחש, יודע אני מה אתה רוצה, חזר מדרךך, פי גוי רשע בא, שעשה רע ליהודי אחד, והנה הוא ישן במערה שלך, קום והרג אותו. מיד חזר אותו נחש ודלג דלוגים לפניהם.

אמר רבי אלעזר, חברים, אם לא הייתי כאן כמה רעות היה עושה אותו הנחש, פי אדם אחד יהודי עשה איזה עוון וטרם שעשה תשובה לחשו לו

לֹאֲתוֹ נָחַשׁ שֶׁיִּהְרַג אוֹתוֹ, וּבְתוֹף כֶּף נִתְיַשֵּׁב אוֹתוֹ אָדָם וְנַחַם מַעֲוֹנוֹ וְאָמַר שְׁלֵא יָשׁוּב לְעוֹלָם לְאוֹתוֹ עוֹזֵן, וְעַל כֵּן נִצַּל מִן הַדֵּיּוֹן.

אָמְרוּ הַחֲבֵרִים לְרַבִּי אֶלְעָזָר, בְּמָה יִדְעָתָּ, אָמַר לָהֶם סִימָן נָתַן לִי אָבִי, וְאֲנִי הִפְרַתִּי עַל יָדוֹ. אָמְרוּ לוֹ זֶה נִכּוֹן כָּל־פִּי הַנֶּחֱשׁ שֶׁהִפְרַתְּ בּוֹ, אֲכַל אוֹתוֹ אָדָם שֶׁנַּחַם וְשָׁב מַעֲוֹנוֹ בְּמָה יִדְעָתָּ. אָמַר לָהֶם, כְּשֵׁאוֹתוֹ נָחַשׁ הָיָה הוֹלֵךְ וְהִקְשִׁקְשִׁים שָׁלוּ הָיוּ עוֹלִים וְזָנְבוּ הָיָה זָקוּף וְהוּא הֵלֵךְ בְּחִפְזָה וְרוּחַ אַחֵר הָיָה הוֹלֵךְ כְּגִגְדוֹ וְהָיָה קוֹרָא לְפָנָיו שׁוֹב מִדְּרָכָה, כִּי אוֹתוֹ אָדָם שָׁב מַעֲוֹנוֹ וְנַחַם, וְאוֹתוֹ נָחַשׁ הִרַע לֹא הָיָה מִקְשִׁיב עַד שֶׁיִּתְּנֵנוּ לוֹ כּוֹפֵר בְּמִקוֹם אוֹתוֹ אָדָם שֶׁנִּתְחַיֵּב הִרִיגָה וְשָׁב מִדְּרָכָיו וְנַחַם, כִּי כֶּף דְּרָף הַנֶּחֱשׁ לְמַעְלָה, דְּהֵינּוּ הַנֶּחֱשׁ הִרְוִיחֵנִי. וְלִמְטָה הַנֶּחֱשׁ הַגִּשְׁמִי כִּיּוֹן שֶׁנִּתְּנָה לוֹ רְשׁוּת אֵינוֹ חוֹזֵר עַד שֶׁמְשַׁלִּים אוֹתוֹ הַדֵּיּוֹן הִרַע שֶׁנִּתְּנָה לוֹ רְשׁוּת לְעִשׂוֹת, אוֹ שֶׁיִּתְּנֵנוּ לוֹ רֶשַׁע אַחֵר כּוֹפֵר בְּמִקוֹמוֹ, כִּי לֹא יָשׁוּב רִיקָם אַחֵר שֶׁנִּתְּנָה לוֹ רְשׁוּת.

אָמְרוּ לוֹ כֹּל זֶה נִכּוֹן הוּא, אֲכַל אוֹתוֹ גּוֹי שֶׁאִמְרַתְּ שֶׁנָּתַן בְּשִׁבְלֵוֹ כּוֹפֵר בְּמָה יִדְעָתָּ, אָמַר לָהֶם כִּיּוֹן שֶׁדִּבַּרְתִּי אֶל הַנֶּחֱשׁ הֵנָּה אוֹתוֹ הִרוּחַ שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ כְּגִגְדוֹ וְלוֹחֵשׁ לוֹ שֶׁיָּשׁוּב לְדַרְכּוֹ כִּי נַחַם אוֹתוֹ אָדָם מִן הָעוֹזֵן, הוּא דֹלֵג עַל אֲזָנָי וְאָמַר לִי.

תָּמָהּ הַחֲבֵרִים, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר חֲבֵרִים גִּלְף וְנִרְאָה, כִּי הַנֶּחֱשׁ כָּבֵד עָשָׂה מֶה שֶׁעָשָׂה. קָמוּ וְקִרְבוּ לְסַלַע אַחַד בְּאוֹתוֹ שָׂדָה וּמְצָאוּ לְגוֹי הַהוּא שְׁמַת, וְאוֹתוֹ נָחַשׁ הָיָה כְּרוּף עַל עַקְבוֹ וְלֹא נִפְרַד מִמֶּנּוּ. אַחֵר כֶּף נִפְרַד מֵעַקְבוֹ וְעָלָה עַל גְּרוֹנוֹ וְנִכְרַף שָׁם, וּמִשָּׁם הָיָה יוֹרֵד עַל עַקְבוֹ, וְלֹא הָיָה נִפְרַד מִמֶּנּוּ.

מְצָאוּ אֶצְלוֹ פִּיס אַחַד מְלֵא דִּינָרִים שֶׁגִּזַּל מִיְהוּדֵי אַחַד בְּדֶרֶךְ וְהִכָּה אוֹתוֹ. לָקַח רַבִּי אֶלְעָזָר אֶת הַפִּיס וְאָמַר כְּרוּף הַשֵּׁם שֶׁכָּבַל דְּבַר הוּא עוֹשֶׂה שְׁלִיחוֹתוֹ, חָזְרוּ לְאוֹתוֹ מִקוֹם שֶׁהָיוּ בּוֹ.

פָּתַח רַבִּי אֶלְעָזָר וְאָמַר (ישעיה מג, ד) מֵאֲשֶׁר יִקְרָתָּ בְּעֵינַי נִכְבְּדָתָּ וְאֲנִי אֶהְבְּתִיךָ וְאַתָּן אָדָם תַּחְתִּיךָ וְלֵאמִים תַּחַת נִפְשֶׁךָ. מֵאֲשֶׁר יִקְרָתָּ, יָקָר הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, וְכֶף הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר מֵאֲשֶׁר אִתָּה יָקָר בְּעֵינַי, מֵהוּ יִקְרָתָּ, שֶׁמְשַׁמַּע שֶׁמַּעֲצָמוּ נַעֲשֶׂה יָקָר. כֶּף הוּא וְדָאִי כִּי כֹל אָדָם שֶׁהוּא בְּעוֹזְנוֹת לְפָנָי הַקְּדוֹשׁ כְּרוּף הוּא, בְּתַחֲלָה הוּא נִקְלָה וְהוּא תוֹעֵבָה לְפָנָי הַקְּדוֹשׁ כְּרוּף הוּא, וְאַחֵר שֶׁנִּתְיַשֵּׁב בְּדַעְתּוֹ וְשָׁב מַעֲוֹנוֹ הוּא מְתִיקָר עִתָּה מַעֲצָמוֹ, וְהַקְּדוֹשׁ כְּרוּף הוּא קוֹרָא עֲלָיו וְאוֹמַר מֵאֲשֶׁר יִקְרָתָּ, אִתָּה מַעֲצָמָה יִקְרָתָּ. בְּעֵינַי נִכְבְּדָתָּ וְאֲנִי אֶהְבְּתִיךָ וְכוּ',

כי אין אהבת הקדוש ברוך הוא אל אדם בעולם אלא למי שישב מעוונותיו, ועל כן ואני אהבתיך. אבל מה אעשה כי כבר נתנה רשות לנחש להזיק, זו היא עצה, ואתן אדם תחתיך. מהו האדם שהקדוש ברוך הוא נותן כופר תחתיו, הוא אדם הפא מצד הרע, שאותו נחש לאכל משלו, דהינו מן הצד שלו, שפתוב ואתן אדם, אל תקרא אדם אלא אדם. ולאמים, הינו אותו שנאמר עליו ולאום מלאום יאמן, וזה זרעו של עשו שנותן תחת נפשו.

בעוד שהיו יושבים, הנה אותו יהודי, שהגוי שהרגו הנחש, גזלו, בא מן הדרך והיה עיף, ומחמת תקפו של השמש נכנס באותו שדה וישב תחת אילן אחד, והיה מתרעם לפני הקדוש ברוך הוא ומצדיק עליו את הדין, ואמר רבון העולם גלוי וידוע לפניך שאיני דואג עלי ועל גופי ועל כספי כלום, כי בדין נעשה כל מה שנעשה, אבל אב ואם זקנים יש לי שאין לי במה לכלכלם ועל זה אני דואג.

ועוד על כל זה, צרור עם דינרים שהיה באותו פיס שהוא של עני אחד שצריך לעשות חפה לבתו העניה, מה יעשה. רבון העולם על זה אני פואב בלבי ביותר.

בכה ואמר (תהלים יט, י) משפטי ה' אמת צדקו יחדיו. דינים של רבון העולם הם אמת, למה הם אמת, משום שצדקו יחדיו, כי בשעת הדין שהקדוש ברוך הוא רוצה לעשות דין, במה בעלי מגינים המתנבחים עומדים מצד זה ומצד זה ולוחמים אלו באלו, ומצדיקים אלו באלו. כיון שצדקו אלו באלו והסכימו יחד אז משפטי ה' אמת, מתי צדקו יחדיו, כשמצדיקים הדין כל הבית דין של מעלה. רבון העולם, על זה אני בוכה ולא על שלי.

שמע רבי אלעזר והחברים וקמו אליו, ראו אותו שהיה יושב תחת אותו אילן, החזיקו בו ולקחו אותו אצלם, אמר רבי אלעזר אל תירא צדיק אמת, שאם לא היית צדיק לא היה מקרה לך הקדוש ברוך הוא גם גדול כמו שעשה, ובתחלה קח פיס הדינרין שלך ותראה מה שעשה הקדוש ברוך הוא בשבילך.

הלך עמהם וראה אותו הגוי מת ונחש עושה בו נקמות והיה ברוך על צנארו כבתחלה. השתטח אותו יהודי בעפר והודה ושבח לרבון העולם, וקם ונשק ידיהם של רבי אלעזר והחברים. אמר להם עתה ידעתי שהקדוש ברוך הוא הקרה לי הגם הזה בשבילכם.

אבל חכמים, על אבי ואמי זקנים שיש לי בכיתי, ועל עני אחד שנתן לי הצרור הזה, פתח הפיס והראה להם הצרור, וכן הראה להם המפה שעשה לו אותו הגוי, התפלל עליו רבי אלעזר ונתרפא.

קָרְבוּ לְאוֹתוֹ הַגּוֹי כְּבַתְחִלָּה, וְרָאוּ אוֹתוֹ הַנְּחֹשׁ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה בּוֹ נְקֻמוֹת כְּבַתְחִלָּה, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר נְחֹשׁ נְחֹשׁ, כָּל מָה שֶׁעָשִׂיתָ יָפָה עָשִׂיתָ, וְעוֹד שֶׁהָרַאִיתָ כְּחָדָד וּגְבוּרָתְךָ בּוֹ וְעָשִׂיתָ נְקֻמוֹת גְּדוּלוֹת, וְהָרִי רְאִינוּ זֶה שְׁלֹשָׁה פְעָמִים, וְרַאִיתִי כָּל מָה שֶׁעָשִׂיתָ, מִכָּאֵן וְלִהְיֶינָה לְךָ וְהִסְתַּמֵּר בְּמַעֲרַתְךָ, וּגְזוּרָנִי עָלֶיךָ שְׁלֹא תִזְיַק לְבָרְיָהּ בְּעוֹלָם, נִפְרַד אוֹתוֹ נְחֹשׁ מִשֵּׁם וְכַפֵּף רֹאשׁ וְהִלֵּךְ לוֹ.

ראה עוד סיפורי מעשיות בפנים הסספר עמודים:

כא בהערות, לד, מה בהערות, מט בהערות, עוד שם, נג, נד, עו"ש, עו"שבהערות, נו, עוד שם, עוד שם, עוד שם בהערות, ס, סז בהערות, עב, עז, עח, פב, פו בהערות, פז, צה בהערות, עוד שם, צו בהערות, ק, קב בהערות, קג בהערות, קה, קז בהערות, קח, קיא בהערות:

הוספות

אם יש מצוה לקבל פני אביו בכל יום

מהרב הגאון רמ"מ פראג שליט"א

הנה גבי רבו מצאנו דאיכא חיוב לקבלת פניו, ולא רק מצוה, כמו שאמרנו בראש השנה טז, ב וספה כז, ב, ושם לא הזכר אביו כלל. ובמקום שמצאנו שהזכר אביו כמו ביומא עז, ב, שם לא נאמר שיש חיוב, דאיירי שם בהולף לקבל פני אביו שמתר לעבר במים אפלו ביום הכפורים, וסגי אפלו אם זה רק מצוה, כמו שמוכא בשלחן ערוך סימן תריג סעיף ה, ההולף להקביל פני אביו או לצרבי מצוה. וכן הזכר דין אביו בסימן תקנד סעיף יב, גבי תשעה באב, דגם שם ההתר הוא משום מצוה לבד. מזה משמע דאין חיוב לקבל פני אביו, אכל מצוה איכא.

וטעמא נראה משום דאינו אלא משום מצות כבוד, כמו שכתב השער הציזון סימן שא סעיף קטן יב, וכיון שאינו נמצא אצל אביו ואינו מצוהו על זה, לכן ליכא חיוב אלא מצוה. ולפי זה מצוה זו היא בכל יום ואין הבדל בזה בין רגל שבת או חל, וכן אין הבדל בזה בין אביו לאמו, שהרי בשניהם איכא מצות כבוד. ומה שמצאנו דיש הבדל בין שבת לרגל, הינו גבי רבו דאיכא חיובא, ובזה פתב המגן אברהם בסימן שא סעיף קטן ז, דהחיוב הוא רק ברגל, אבל בשבת אינה אלא מצוה. ובסימן תקנד סעיף קטן יב פתב דגם בחל איכא מצוה, וטעמא כמו שכתב הפרי מגדים שם בסימן תקנד דשמא ישמע ממנו איזה דבר תורה. וכל זה שיהי רק גבי רבו, אבל גבי אביו המצוה היא אפלו אינו תלמיד חכם ולא ישמע ממנו שום דבר תורה, משום דהמצוה היא משום כבוד, ואם פן אין הבדל בין רגל שבת וחל.

ונראה דעצם קבלת הפנים היא היא המצוה, אפלו בלי שום שמוש כלל.

תמצית הדברים: יש מצוה לקבל פני אביו בכל יום, ובכלל מצות כבוד הוא זה, משום דעצם קבלת הפנים הוי כבוד אפלו בלי שום שמוש, ואפלו אין אביו מצוהו על זה, ואם הוא מצוהו על זה, חיובא נמי איכא, ואפלו אין אביו תלמיד חכם ולא ישמע ממנו איזה דבר תורה, מכל מקום איכא מצוה, ואין הבדל בזה בין שבת ורגל לחל, וגם באמו איכא מצוה זו.

פן נראה לעניות דעתי מ"מ

אם יבול לנסע למדינה אחרת בלי רשותם

בסייעתא דשמיא, יום ג' לסדר עקב יד אב ה'תשל"ה, פה ברוקלין, יצ"ו

יראה בנחמה בעיר ה' שמה כבוד ידידי הרב החסיד המפרסם וכו' מוהר"ר יעקב פנחס פעלדמאן שליט"א, מתנוסס לתפארת בעיר אלקים תובכ"א.

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה ובחבה כראוי וכנכון - הננו להודיעו שקבלתי לנכון מכתבו היקר משבעה עשר בתמוז העבר עלינו לטובה, ואתו הסליחה על אחור תשובתי עד כה....

ואפתח בכבוד התורה בשאלתו אם הבן הוא במדינה אחרת אם מחיב הוא לנסע להוריו כדי לקיים מצוות כבוד אב ואם או אינו מחיב להשתדל ולהביא את עצמו לידי קיום המצוה, עד כאן שאלתו ובקשתו לחוות דעתי הקלושה והצעירה בזה.

אקדים הידיעה שתרי"ג המצוות נחלקים לכמה חלקים בזמן קיומם (מבאר בארכה בספר הקדוש תרדים בהקדמתו ע"פ באר יהודה לזקני זצ"ל), ויש מצוות עשה תדירות בכל עת ורגע, ויש מצוות עשה שקיומם הוא בכל יום, כמו תפלין וכדומה, ויש מצוות עשה שקיומם הוא לעתים מזומנים, כמו שופר, ארבע מינים, סכה וכדומה, ויש מצוות עשה שלא יתחייב אדם בהם פי אם בסבה, כגון מזוזה, שאם חסר אחד מעשרה תנאים שצריך שיהיה בבית כדפסק הרמב"ם, אז פטור ממזוזה, וכן מצוות מעקה או תרומה ומעשר, דפטור בחוצה לארץ, ואף בארץ ישראל פעמים דפטור, וכן מצוות נתינת שכר שכיר ביומו, אם אינו שוכר אדם אז לא נתייב במצוה, וכן מצוות ציצית שאמרה תורה שאם יש לו כסות בת ארבע כנפות אז מחיב בציצית מה שאין בן אם אין לו אז פטור, וכמו כן יש כמה מצוות. נמצא דלפעמים שלא תבא הסבה לאדם כל ימיו ונמצא שלא קיים המצוה לעולם, אף שהגם שמצוה יש לו לאדם לחזור ולקיים כל המצוות, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בסוטה יד, גבי משה רבינו עליו השלום, וכי לאכל מפרנה היה רוצה וכו', שעל כן כתבו התוספות שבת לב: דבור המתחיל בעוון, שטוב לקנות טלית וכו', דהיינו שמצוה איפא אבל חיוב ליפא להשתדל להביא עצמו לידי חיוב, וגם אין מענישים על זה, כי התורה לא חיבה רק בסבה, אבל לא להביא את עצמו לידי הסבה, שעל ידי זה יכרח לקיים המצוה. ומה שאמרו חכמינו ז"ל מנחות

מא. שאמר המלאך לרב קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית מה תהא עליה, אמר ליה ענשיתו אעשה, אמר ליה בעידן ריתחא ענשינן, ומסקינן במה דברים אמורים בעושה טצדקי למפטר עצמו מציצית, דהינו שיש לו בגד של ארבע פנפות ועושה תחבולה שמשנה הפנפות כדי לפטרם, אז מענישים בעידן ריתחא, מה שאין בן בלא טצדקי אין מענישים אף בעידן ריתחא וכו'.

ועין בשו"ת מראה יחזקאל סימן נד שהביא ראיה עצומה לזה מדברי חכמינו ז"ל חלין קלט: גבי שלוח הקן יכול יחזר בהרים, ופרש רש"י דקא סלקא דעתיה מיתורא דקרא שהוא מחיב אף לחזר לקומו, מפלל דבעלמא אין עליו חיוב, והבן עין שם. ועין עוד בבאור באר יהודא לזקני זצ"ל על ספר הקדוש חרדים (דפוס ירושלים תשכו) דף כ, שמבאר ומלבן דברינו הנזכרים לעיל הרק היטב בעזרת השם.

ולפי זה יקשה מתוספות פסחים קיג: דבור המתחיל ואין, עין שם, וצריך עיון. וכבר העיר על זה הגאון רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס מנחות מא. על תוספות דבור המתחיל ענשיתו, עין שם.

ומה שהוקשה מתוספות ערכין ב: דבור המתחיל הכי, שמשמע אם יכול לקנות ציצית חיב לקנות לחמר הנושא, אולי אפשר לישוב על פי מה שכתב בשו"ת מהר"ם שייק חלק יורה דעה סימן רצ שמחדש שעל בטול מצות ציצית מענישים בעידן ריתחא, אף בלי טצדקי, משום דאכא מצוה דכתיב למען תזכרו עין שם. על פן חיב לקנות ציצית כדי שלא יענש בעידן ריתחא, אבל בשאר מצוות התלויות בסבה אין חיוב לחזר אחריהן רק מצוה איכא וכנזכר לעיל. ועין בספר גליוני הש"ס להגאון האדיר מורנו הרב רבי יוסף ענגל זצוקלה"ה בפסחים קיג: על תוספות דבור המתחיל ואין, עין שם.

כל הנזכר לעיל הוא רק במצוות התלויות בסבה, מה שאין פן מצות כבוד אב ואם אינו תלוי בסבה, פי התורה חיבה כל מי שיש לו הורים שמחייב לכבדם וכו', וכמו שמחייב לחזר ולקיים מצות תפלין וכדומה כמו כן הוא מצות כבוד אב ואם, שמחייב מן התורה לחזר ולכבדם, על פן אין לו לאדם להיות במדינה אחרת אך ורק ברשות הוריו (שברשות הוא פטור מלכבדם אף שהוא ביחד עם הוריו), שאב שמחל על כבודו פבודו מחול, מה שאין פן בלי רשותם או שאפלו אם מתחלה נתנו לו רשות לנסע ואחר כך הם חוזרים מדעתם ומבקשים אותו שיחזר הביתה, מחייב תיכף ומיד לחזר הביתה, ואם לאו הוא מבטל בכל רגע מצות עשה מדאורייתא (חוץ אם נסע לתלמוד תורה

שהוא גדול יותר ממצות כבוד אב ואם, כמו שכתוב בשלחן ערוך סימן רמ סעיף יג), ומי לנו גדול מיעקב אבינו עליו השלום בחיר האבות הקדושים, שענינו על שלא כבד אביו ואמו בזמן שהותו בבית לבן, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה מגלה יז. ועיין שם במהרש"א בחדושי אגדות.

ומה שמוכא בגמרא קדושין לא: באמיה דרב אסי, דשבקה ואזל לארעא דישראל, שאני התם שנטרפה דעתה, שאי אפשר לו לצית לה, על פן הלה לו, וכמו שגפסק בשלחן ערוך סימן רמ סעיף י, ואף גם אז צריך לצוות לאחרים עליה, אבל בלא נטרפה דעתם, בודאי שאסור לו לנסע למדינה אחרת בלי רשותם אף שיצוה לאחרים עליהם, ומבטל בכל רגע ורגע מצות עשה מן התורה דכבוד אב ואם, רק אם נוסע ברשותם וכנזכר לעיל. בן נראה לעניות דעתי בסיעתא דשמיא.

ואשבית קולמוסי בעת ואסיים בדרישת שלומכם הטוב.

הכ"ד נדירו הקפץ ביקרו

שלמה זלמן כ"ץ

תם ונש"לם שבה לאל בורא עולם

מפתחות

קכז

מפתח ותוכן הענינים להלק ההלכות

שו"ע יו"ד סי' ר"מ, הלכות כבוד אב ואם ומוראם

מסודר ע"פ סעיפי השו"ע

(האות הראשון מציין לסעיף, האות השני מציין לסעיף קטן)

- זהר מאד בכיבוד ובמורא אב ואם, דהשוה הכתוב כבודם לכבוד המקום . . . א, א
כיבוד ומורא ב' מצוות הן, וטעם שהקדים אב לאם לכיבוד וכו'. א, ב
יכבדם במחשבה בדיבור ובמעשה. א, ג
מורא, שיתנהג עמהם כמנהג ממי שהוא ירא ממנו. א, ד
המיקל בכיבוד אב ואם מבטל מ"ע, ופסול לעדות מדבריהם. א, ה
אין שיעור (למעלה) למצוה זו, והזהיר ביותר הרי זה משובח. א, ו
יש לה שיעור למטה שלא יפחות וכו'. א, ו
אין מברכין על מצות כיבוד או"א א, ז עיי"ש בהערות הטעמים
אין ב"ד מחוייבין לכופף על מצות כיבוד או"א, ואם רצו לכופף כופין . . . א, ח
במקום דאיכא קלון לאביו או לפרנסתו או לענין מורא, כופין עד שתצא
נפשו. א, ח
לקיים המצוה מפני ציווי הקב"ה, ולא מחמת השכל. א, ט
הכיבוד היותר גדול, שיתנהג בדרך הישר. א, י
מורא, לא יעמוד במקום המיוחד לו (באדם חשוב) בסוד זקנים עם חבריו. . . א, ב
יש לאביו מקום קבוע לעמוד בבית במקום שאינו חשיבות, מותר לעמוד
שם. שם, בהערות
לא יעמוד במקום המיוחד לאביו בביהכ"נ לתפלה או"כ נותן לו רשות, וכהיום
נהגו לעמוד. ב, ב, ובהערות
לא ישב במקום המיוחד לו, אף שלא בפניו, ואף באיש פשוט, ולעמוד שם
רשאי. ב, ג, ובהערות
גם באמו שייך הדינים דלעיל דלא יעמוד במקומה וכו'. וגם הבת אסורה. . . ב, ד
בענין לישיב בצד אביו בלא אמצעיים. ב, ה, ובהערות
לא יסתור דבריו בפניו, ולא יצדיק החולק עליו בפני אביו, ושלא בפניו יאמר
כל האפשר בדרך כבוד. ב, ו
לא יכריע את דבריו לומר נראין דבריך שזה זילותא, ודוקא בפניו. ב, ז
לא יאמר כן הדין, וכן אומר אבי, אלא יאמר הדין בשם אביו. ב, ז
לא יקראנו בשמו בין בפה בין בכתב, לא בחייו ולא במותו, בפניו. (ויש אוסרין
אף שלא בפניו). ב, ח
אם שואלין אותו בן מי אתה, יכול להשיב אף להמחמירין, וכן אם כותב שם
אביו להיכרות שמו. ב, ח, ובהערות
אם היה שם אחרים כשם אביו וכו', בזמנינו מקילין לקרותם בשםם אפילו בפניו,
ובשם פלאי בפניו יש להחמיר. ב, ט

עד היכן מוראם, היה הבן יושב בראש הקהל לכוש חמודות, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכהו על ראשו וכו' לא יכלים אותם, ומ"מ מותר לתובעם בדין, וכן יכול למנעם בדרך כבוד. ג, א

איזהו כבוד, מאכילו ומשקהו מלבישו מכניס ומוציא, ויתננו לו בסבר פנים יפות, ואם הראה לו פנים זועפות נענש עליו, וישמשנו בשאר דברים שהשמש משמש את רבו. ד, א

מאכילו משל אב, ואם אין לאב כופין לבן כפי מה שמחוייב בתורת צדקה. ה, א, עיין בהערות

אם יש לאביו חובות שחייבין לו וכו' וכן אם אחרים רוצים ליתן לאביו. שם, עיין בהערות

אף אם פטר האב לבן בשטר וקנין לא מועיל, בכלל לזון — הוי גם כן המס המוטל על אביו. שם

אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל לאביו, אבל חייב לכבדם בגופו אעפ"י שיבטל ממלאכתו ויצטרך לחזור על הפתחים, והוא שיש לו מזון יום אחד, ולאמו לא יניח בשום אופן שתחזור על הפתחים. ה, ב (עיין בהערות

לענין זמנינו

אם יש לו יותר ממזון יום אחד מחוייב לזונו. ואם יש לו לחם ובשר, לא יאכל בשר, ויקנה לחם גם בעד אביו. ה, ב ובהערות

בבנים רבים מחשבין לפי ממון, ובבנים עשירים ועניים מחוייבין העשירים לבד בפרנסתו. ה, ג

היה לו בקשה ויודע שישלימו חפצו בזכותו או בזכות אביו, יבקש בזכות אביו. ו, א

חייב לעמוד מפני אביו מלא קומתו (שחרית וערבית, וי"א אפילו ק' פעמים ביום חייב) משיראהו מלא עיניו עד שיתכסה ממנו או עד שישב. ז, א

אם אביו ואמו בעליה והבן למטה בקרקע אין צריך לעמוד, גם אם האב או הבן סומין יש מצות קימה. שם

לאחר קימה יחזור וישב כדי שיתראה שקם בשביל אביו. ז, ב

הבן שהוא רבו של אביו חייב לקום מפניו, ולשמשו יכול בצנעה, או בפרהסיא בזמן שהכל יודעים שהוא אביו. (ועיין בהערות אי גם האב חייב לקום מפני בנו). ז, ג

אם אביו זרק כסף בנו לים, לא יכלימו ולא יצערו בפניו ולא יכעוס כנגדו, (ויכול לתבעו בדין). וקודם שזרקו י"א דיכול למנעו, אבל אם אביו רוצה להעביר ממנו הריוח אין יכול למנעו. ח, א

אם האב רוצה לזרוק כיסו של עצמו לים, אסור לביישו כדי למנעו, וימנענו ע"י אחרים. ח, ב

בענין בן שיש לו דין עם אביו. ח, ג

אם אביו ישן ואם לא יקיצו יצטער, יקיצו, וכן יקיצו לילך לביהכנ"ס או שירא שיעבור זמן תפלה. ח, ד

מפתחות

קכט

- חייב לכבדו אפילו אחר מותו, וכשיוכירו תוך יב"ח יאמר הכ"מ, ולאחר יב"ח
 יאמר וזכרונו לברכה. ט, א
- וכן הדין אם כותב שם אביו במכתב. ט, ב
- איך יזכיר לאביו כשמתפלל עליו לרפואתו וכדומה. ט, ד
- מי שנטרפה דעת אביו או אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם, ואם א"א לו
 מפני שנשתנו ביותר ילך ויניחם, ויצוה לאחרים לנהגם כראוי. י, א ועיין
 בהערות
- ראה אביו שעבר על ד"ת לא יאמר לו עברת על ד"ת, אלא יאמר לו כשואל ממנו
 אבא כתוב בתורה כך וכו', וכן אם אביו אמר שמועה בטעות לא יאמר לו לא
 תתני הכי. יא, א
- כיבוד אב דוחה כל המצוות (אלו שאפשר שתיעשה ע"י אחרים, ואינה עוברת),
 ואם התחיל במצוה יגמור. יב, א
- תלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם (אם רוצה ליסע לעיר אחרת ללמוד), ואם הוא
 בעיר ישרת את אביו ואח"כ יחזור לתורתו. יג, א
- כיבוד אב קודם לכיבוד אם, ואם היא מגורשת או שניהם שוים. יד, א
- לענין לפדות מבית האסורים אמו קודמת, וכן אם באו לשאול מזון וכסות. יד, ב
- לא ישמע לו לעבור על המצוה, ואפילו דרבנן, ואפילו בשב ואל תעשה. טו, א
- בן שידוע שאביו ואמו מצטערים על שמתענה, לא יתענה בתעניות שאינם
 חובה. טו, ב
- לא ישמע לאביו להביא לו דבר המזיקו אם יש בו סכנה, (ואם אין בו סכנה עיין
 בפנים). טו, ג
- גם אם אביו מצוה לו לא לדבר עם פלוני לא יציית. טז, א
- גם האשה חייבת בכיבוד ובמורא אביה ואמה, ואם היא נשואה היא משועבדת
 לבעלה ופטורה לכבד אפילו בגופה בדבר שבעלה מקפיד. יז, א
- לא יצוה האב לבתו בזמן שעוסקת בצרכי בעלה, ואם הבעל טוב יאמר לה
 לעשות צרכי האב קודם. יז, ב
- היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתירא ממנו וכו' (עיין בפנים) יח, א
- ממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו, ואפילו אביו רשע, וכן אסור להכותו ולקללו
 וכו'. יח, ב
- לא יכביד עולו על בניו ולא ידקדק בכבודו עמהם אלא ימחול שהאב שמחל על
 כבודו כבודו מחול, ומ"מ מצוה איכא אף אחר המחילה. וי"א דמחילה מהני רק
 מדיני אדם וכו'. יט, א
- הכאתו וקללתו אינו יכול למחול. יט, ג
- צערו ובזיונו אינו מחול, ואם מפייסו ואיפייס מחול וי"א דאינו מחול. יט, ג
- האב יכול לחזור ממחילתו כל אימת שרוצה. יט, ד
- המכה לבנו הגדול (מבן כ"ב, או כשהוא נשוי. וי"א הכל לפי טבעו) חייב
 נידוי. כ, א

- אל יראה לו באזנו (פי' אין מפחידין את התינוק שיענישו אותו) וכו'. כ, ב
- המכה בנו קטן יותר מדאי מנדין אותו. כ, ג
- חייב בכיבוד אשת אביו (אפילו אמו מוחה בו), או בעל אמו, כל זמן שאו"א קיימין, ודבר הגון לכבדם אף אחר מיתת או"א. כא, א
- חייב אדם (אפילו הוא ת"ח) בכבוד אחיו הגדול כמו שמכבד אביו. כב, א
- שאר אחיו הגדולים וכן אחותו הגדולה חייב לכבדם (עיי' בפנים). כב, ב
- חייב לכבד אחי אביו ואחי אמו וה"ה לאחות אביו ואחות אמו (דודו ודודתו). כב, ג
- אח גדול שביזה אחיו הקטן שהוא ת"ח, ונידה הקטן לגדול, יפה עשה. כג, א
- חייב בכיבוד חמיו וחמותו, לכבדו כשאר זקנים חשובים. (ועיי' בהערות). כד, א
- אם אין לחמיו פרנסה, ואין לו בנים שיוזנו אותו, כופין לחתנו שיוזנו במעות צדקה שלו. כד, ב
- האשה גם כן חייבת בכבוד חמיה וחמותה. כד, ג
- חייב בכבוד זקינו ובפרנסתו, ועיי' בפנים. כד, ד
- אם האב רוצה לשרת את הבן יכול לקבל ממנו, ואם האב בן תורה לא יקבל ממנו זולת אם מקפיד הרבה. כה, א
- תלמיד שרוצה לילך למקום אחר ללמוד תורה ואביו מונעו, אין צריך לשמוע לו. כה, ב
- ולילך למצוה אחרת בזמן שיוכל להעשות ע"י אחרים, צריך ליטול רשות. כה, ג
- אם רוצה להתפלל בביהכנ"ס שמתפללין בו יותר בכונה, ואביו או אמו מוחים, אין צריך לשמוע להם. כה, ד
- אם אביו מונעו מלישא אשה פלונית, אם חייב לשמוע לו. כה, ה

שו"ע יו"ד סי' רמ"א. דיני מכה ומקלל אביו ואמו

- המקלל אביו ואמו (בשמות המיוחדים) אפילו אחר מיתתן חייב סקילה, קללם בכינוי הוא בלאו. המכה אביו ואמו בחייהם ועשה חבורה חייב חנק, הכה ולא עשה חבורה הוא בלאו. א, א
- המקלל זקינו הוא כדין מקלל אחד מישראל. א, ב
- קטן שהוא בר דעת שהכה לאביו, יקבל על עצמו כשיגדיל, איזה דבר לכפרה. א, ג
- הכהו על אזנו וחרשו חייב מיתה, דטיפת דם יוצא מבפנים. ב, א
- רופא או מקיז דם (ביש שם אחר) לא יקיז לאביו, ואצ"ל שלא יחתוך אבר, ובאין שם אחר ויש סכנה, או שהוא עושה בטוב יותר, מותר. (עיי' בפנים). ג, א
- אפילו אביו ואמו רשעים אסור להכותם או לקללם, ואם הכה אותם או קללם פטור. ד, א
- לא יעשה הבן שליח ב"ד להכות את אביו וכו' (עיי' בפנים). ה, א

מפתחות

קלא

הגבורה.	ו, א
אב שנתחייב לבנו שבועה בבי"ד וכו'.	ו, ב
דיני שתוקי בכיבוד או"א.	ז, א
בנו מהשפחה או מהנכרית אינו חייב בכיבוד או"א.	ח, א
דיני גר בכיבוד או"א.	ט, א

מפתח הענינים לחלק הלקוטים

פרק א. מעלות מצות הכיבוד	לבי-לו
השוה הקב"ה כבודם לכבודו	לב
על ידי מצות הכיבוד, הודו או"ה באחדותו ית'	לד
סמיכות מצות הכיבוד לכיבוד שבת	לו
פרק ב. מטעמי מצות הכיבוד	לז-לח
מצות כיבוד אב ואם היא פרעון החוב על הטובות שעשו עמו ולא יהיה כפוי טובה, וגם על ידי זה יכיר בטובות הבורא יתברך שמו	לז
קבלת ההורים תהיה חשובה לאדם	לח
פרק ג. כוונת מצות הכיבוד	לט-מא
יקיים מצות הכיבוד בשביל ציווי הבורא יתברך, ולא בשביל שהשכל מחייבו	לט
הכנה קודם מצות הכיבוד	מא
פרק ד. התנאים במצות הכיבוד	מא-מג
תנאי הכיבוד	מא
זהירות במצות הכיבוד	מג
פרק ה. דברי מוסר והתעוררות	מג
פרק ו. עניני מצות הכיבוד	מה-ע
כיבוד בלב	מה
כיבוד בדיבורו עם אביו	מה
כיבוד בדיבורו עם אחרים בפני אביו	מז

מז	שלא לקפוץ לדבר קודם אביו
מח	בלשון שמדבר לאביו, בו בלשון פורע לו הקב"ה
מח	יתלה הכבוד באביו ולא בעצמו
מט	כיבוד במאכיל ומשקה
נא	כיבוד במלביש, במכניס ומוציא
נב	כיבוד בקימה
נב	זריזות במצות הכיבוד
נג	לכבדם אפילו אם הגיע לו על ידם הפסד גדול
נד	לכבדם אפילו אם ביישו אותו בתכלית
נה	עד היכן כיבודם
נו	מצוה בו יותר מבשלוחו
	אפילו בן ת"ח וגדול בשנים, וכן אם האב הדיוט, אין להקל בכיבוד אב
נו	ואם
נט	מצוה לשמוע מוסר אביו ואמו
ס	רצונו של אדם זהו כבודו
סא	אב שמחל על כבודו
סג	לא להכביד עולו על בנו
סד	מצוה לקבל פני אביו
סה	ראוי להתייעץ עמהם
סה	ראוי להשתדל לקבל ברכת אביו ואמו
סו	לא להפרד מהם בלתי ידיעתם
סז	ענין לנשק אביו ואמו בעת הפרד מהם
סז	מצוה לכתוב מכתבים לאביו ולאמו
סח	ראוי לשלוח להם דורון
סח	עיקר כיבוד אב ואם, להתנהג בדרך הטוב והישר ובמדות טובות
סט	להדריך בניו במצות הכיבוד
ע	מצוה גם על אחרים להדריך במצות הכיבוד
עא-עה	פרק ז. מצות הכיבוד לעת זקנותם
עא	לכבדם בעת זקנותם
עא	לשמשם בעת זקנותם
עב	לפרנסם בעת זקנותם
עג	שלא לזלזל בהם בעת זקנותם
עד	שלא לעזובם לעת זקנותם
עה-פא	פרק ח. מצות המורא
עה	מצות המורא

מפתחות

קלג

עו	אפילו על גדול בשנים, חל מצות המורא
עו	אשה נשואה לענין מצות המורא
עז	עניני מצות המורא
עח	עד היכן מוראם
עט	האב והאם שוים לכיבוד ולמורא
עט	מתי לא לשמוע להם
פא	פרק ט. כבוד זקנו
פב	פרק י. כבוד חמיו
פג-פח	פרק יא. שכר מצות הכיבוד
פג	בזכות מצוה זו זוכים לאריכות ימים
פו	בזכות מצוה זו זוכים לבנים
פו	זכות מצוה זו מכרעת את הכף לרוב זכויות
פז	בזכות מצוה זו זוכים לחדש חידושי תורה
פז	בזכות מצוה זו זוכים לפעול ישועות
פח	אין הקב"ה מקפח שכר מצוה זו בין צדיק בין רשע
פט-צב	פרק יב. עונש פגם הכיבוד
פט	עונש פגם הכיבוד
צ	במדה שאדם מודד, בה מודדין לו
צא	ביטול מצות הכיבוד, גורם לעונשים קשים רח"ל
צג-צד	פרק יג. תיקון פגם הכיבוד
צג	תיקון ופדיון תענית
צג	לפייס אביו ואמו
צד	תשובת המשקל, לזוהר מהיום והלאה במצות הכיבוד
צד	תיקון למה שחטא בקטנותו
צה	פרק יד. מל"ת שלא לקללם
צו	פרק טו. מל"ת שלא להכותם
צז	פרק טז. שלא לבזותם

פרק יז. שלא לצערם צת - קא
 המתקוטט עם אחיו ואחיותיו, גורם בזה צער לאביו ואמו ק

פרק יח. שלא לזלזל בהם קא

פרק יט. שלא להונותם קב

פרק כ. מצות הכיבוד לאחר מותם קב-קיא

לכבדם כמותם קב

תועלת אמירת הקדיש קד

יום היאהרצייט קז

לקיים צוואת אביו קח

להתנהג בדרך הישר קט

שלא ישנה אדם מדרך אבותיו קיא

פרק כא. כיבוד חמיו לאחר מותו קיב

פרק כב. מצות הכיבוד גורם להתקרבות הגאולה קיב

פרק כג. תפלת הבנים על אבותם קיד

סיפורים קטו

רשימת הספרים ומחבריהם

- הנני בזה מודיע משום והייתם נקיים וכדי שלא להכניס ראשי בין ההרים כתבתי תואר "הג"מ" על כל המחברים, ולראשונים בתואר "רבינו".
- אביר הרועים. תולדות הג"מ אברהם מסוכטשוב בעל אבני נזר. י"א אד"א תר"ע.
- אבן עזרא. עה"ת, רבינו אברהם אבן עזרא. א' אד"א ד'תתקנ"ד.
- אבני נזר. שו"ת, הג"מ אברהם מסוכטשוב. י"א אד"א תר"ע.
- אבני צדק. שו"ת, הג"מ יקותיאל יהודה מסיגוט בעל יטב לב. ו' אלול תרמ"ג.
- אברבנאל. עה"ת, רבינו דון יצחק אברבנאל. י' אב ה'רסח.
- אגלי ט"ף. הלי' שבת, הג"מ אברהם מסוכטשוב. י"א אד"א תר"ע.
- אגרא דכלה. עה"ת, הג"מ צבי אלימלך מדינוב. ח"י טבת תר"א.
- אגרת הטיוול. פשטים ע"פ פרד"ס, הג"מ חיים ב"ר בצלאל, אחי מהר"ל מפראג. ו' סיון שמ"ח.
- אהבת שלום. עה"ת, הג"מ מנחם מנדל מקאסוב. י"ז חשון תקפ"ו.
- אוצר הזוהר. על הזוה"ק, הג"מ דניאל פריש מח"ס מתוק מרבש פי' על הזוה"ק.
- אור החיים. עה"ת, הג"מ חיים ב"ר משה עטר. ט"ו תמוז תק"ג.
- אור המאיר. עה"ת, הג"מ זאב וואלף מזיטומיר.
- אור זרוע. הלכות רבינו יצחק ב"ר משה מוינה.
- אזולאי. על ס' חסידים, הג"מ אברהם אזולאי סב הרחיד"א. כ"א חשון ת"ד.
- איש מצליח. שו"ת,
- אלה המצות. על תרי"ג מצות, הגמ' משה חגיז.
- אליהו זוטא. שו"ת
- אלף המגן. על מטה אפרים, הלכות, הג"מ משולם פינקלשטיין מוורשא.
- אמרי יושר. שו"ת, הג"מ מאור אריק. ט"ו תשרי תרפ"ו.
- אמרי נועם. שו"ת
- אסיפת מכתבים. התחזקות, הג"מ אברהם יצחק קאהן ארמו"ר מתולדות אהרן ירושלים.
- ארבעה טורי אבן. שו"ת, הג"מ אלעזר רוקח, כ"ד שבט תקצ"ז.
- ארחות חיים. הלכות, לרבינו אשר, הרא"ש. ט' חשון ה'פ"ט.
- ארץ אפים. מידות טובות, הג"מ אברהם יעלין.
- ארץ צבי. שו"ת, הג"מ אריה צבי פרומר מקוזיגלוב וראש יח"ל.
- באר יהודה. על ס' חרדים, הג"מ יהודה חיים דייטש.
- באר מים חיים. עה"ת, הג"מ חיים מטשערנוביץ. כ"ז-כ"ח כסלו תקע"ג.
- באר משה. שו"ת, הג"מ משה שטרן מדעברעצין — ארה"ב.
- באר שלמה. מערכות, הג"מ שלמה זלמן ערנרייך משאמלוא.
- ביאור הגר"א. על שו"ע, הג"מ אליהו מוילנא, הגר"א. י"ט תשרי תקנ"ח.
- בית חדש-ב"ח. הלכות, הג"מ יואל סירקיש מקראקא. כ' אדר ת"ו.

רשימת הספרים

- בית יוסף. על הטור, רבינו יוסף קארו מצפת. י"ג ניסן של"ה.
 בית מאיר. על שו"ע, הג"מ מאיר כרי"ל פויזנר משאטלאנד.
 בן איש חי. הלכות, הג"מ יוסף חיים ב"ר אליהו מבגדאד.
 בן יהוידע. על אגדות חז"ל, הג"מ יוסף חיים בעל בן איש חי.
 בנימין זאב. שו"ת, רבינו בנימין ב"ר מתתיהו.
 בנין עולם. שו"ת, הג"מ יצחק אייזיק חברוילדמן.
 בצל החכמה. שו"ת, הג"מ בצלאל שטרן מוויען. כ"א חשון תשמ"ט.
 ברכי יוסף. הלכות, הג"מ חיים יוסף דוד אזולאי, הרחיד"א. י"א אדר תקס"ו.
 ברכת שמואל. סוגיות, הג"מ ברוך בער לייבוביץ מקמניץ. ה' כסלו ת"ש.
 גליון מהרש"א. ש"ס, הג"מ שלמה אייגר מפויזנא. י"א טבת תרי"ב.
 גליוני הש"ס למהר"י ענגל. ש"ס, הג"מ יוסף ענגיל. א' חשון תר"פ.
 דברי אמונה. עה"ת, הג"מ אברהם יצחק קאהן אדמו"ר מתולדות אהרן ירושלים.
 דברי דוד. עה"ת, הג"מ דוד אב"ד אוסטראה ולבוב בעל הטו"ז. כ"ו שבט תר"ז.
 דברי חיים. עה"ת ושו"ת, הג"מ חיים מצאנז. כ"ה ניסן תרל"ו.
 דברי מלכיאל. שו"ת, הג"מ מלכיאל צבי טננבוים.
 דברי משה. עה"ת, הג"מ משה שוהם מדאלינא. כ"א תשרי תקצ"ב.
 דברי סופרים. שו"ת וענינים, הג"מ שמואל בנימין סופר.
 דברי שמחה. שו"ת, הג"מ שמחה ישכר בער מציעשינוב. כ' טבת תרע"ד.
 דברי תורה. ענינים, הג"מ חיים אלעזר ממונקאטש. ב' סיון תרצ"ו.
 דעת זקנים מבעלי התוספות.
 דרישה. על הטור, הג"מ וולק כץ, הסמ"ע. י"ט ניסן שע"ד.
 דרך חיים. מוסר, הג"מ יוסף הורוביץ מנובהרדוק. י"ז כסלו תר"פ.
 דרך פיקודיך. תרי"ג מצות, הג"מ צבי אלימלך מדינוב. ח"י טבת תר"א.
 דרכי חיים ושלום. מנהגי הג"מ חיים אלעזר ממונקאטש. ב' סיון תרצ"ו.
 דרכי משה. על הטור, רבינו משה איסרליש, הרמ"א. ח"י אייר של"ב.
 דרכי תשובה. הלכה, הג"מ צבי הירש ממונקאטש. ט"ז תשרי תרע"ד.
 דרשות מהר"מ פארהאנד. דרשות, הג"מ משה פארהאנד ממאקאווע.
 האזולאי. על תנדב"א, הג"מ חיים יוסף דוד אזולאי, הרחיד"א. כ"א חשון ת"ד.
 הגהות אמרי ברוך. על טורי אבן. הג"מ ברוך תאומים פרנקל, בעל ברוך טעם. ו' תמוז
 תקפ"ח.
 הגהות מהריק"ש.
 הגהות על רחמי האב. הג"מ שלמה זלמן ערנרייך משאמלויא.
 הכנה דרבה. צוואה, הג"מ משה גרינוואלד מצעהלים.
 הלכות קפנות. שו"ת, הג"מ יעקב ב"ר שמואל חגיו.
 המקנה. על מס' קידושין, הג"מ פנחס הלוי הורוויץ מפרנקפורט, בעל ההפלאה. ד'
 תמוז תקס"ה.

- הסבא קדישא. שו"ת, הג"מ שלמה אליעזר אלפאנדארי. כ"ד אייר תר"צ.
- הראב"י אב"ד. שו"ת,
- ויוסף אברהם. על ס' ארך אפים, הג"מ אברהם יעלין.
- ויבוח מים חיים. איסור והיתר, הג"מ חיים אחי מהר"ל מפראג, ו' סיון שמ"ח.
- זוהר הק', מאמרי חז"ל. רבי שמעון בר יוחאי והחברייא קדישא. ח"י אייר ג'תתפ"א.
- זיקוקין דנורא. על תנדב"א, הג"מ שמואל הידא.
- זכרונות אליהו. הלכות, הג"מ אליהו סלימן מני.
- חדרי דעה. הלכות, הג"מ יוסף זונדל.
- חובת הלבבות. מוסר, רבינו בחיי ב"ר יוסף הזקן. ד' תתקכ"א.
- חוות יאיר. שו"ת, הג"מ יאיר חיים בה"ר משה בכרך.
- חזון איש. הלכות, הג"מ אברהם ישעי' קרליץ. ט"ו חשון תשי"ד.
- חופ המשוש"ש. תולדות משפחת הסופרים, הג"מ שלמה סופר מבערגסאס. ח"י אדר תרח"צ.
- חידושי אגדות מהר"ש. הג"מ יהודה לייב ליוואי, מהר"ל מפראג. ח"י אלול שס"ט.
- חידושי הרי"ם. ד"ח שו"ע וסוגיות, הג"מ יצחק מאיר מגור, כ"ג אדר תרכ"ו.
- חידושי רבי עקיבא איגר. סוגיות וד"ח שו"ע, הג"מ עקיבא איגר מפויזנא. י"ג תשרי תקצ"ח.
- חיי אדם. הלכות, הג"מ אברהם דאנציג. ד' תשרי תקפ"א.
- חיים שא"פ. שו"ת, הג"מ חיים יוסף דוד אזולאי, הרחיד"א. י"א אדר תקס"ו.
- חכמת שלמה. רבינו שלמה לוריא, מהרש"ל. י"ב כסלו של"ד.
- חלקת יעקב. שו"ת, הג"מ יעקב ברייש מציריך.
- חמדת הימים. עה"ת, הג"מ שלום שבזי מתימן.
- חנוך לנער. צוואה, הג"מ שלום דובער מליובאוויטש. ל' כסלו תקפ"ח.
- חסד לאברהם. על משניות, הג"מ אברהם יוסף שור.
- חסד לאלפים. הלכות, הג"מ אליעזר פאפוי בעל הפלא יועץ. י"ט תשרי תקפ"ד.
- חפץ חיים. הל' לשה"ר, הג"מ ישראל מאיר הכהן מראדין. כ"ד אלול תרצ"ג.
- חקל יצחק. שו"ת, הג"מ יצחק אייזיק מספינקא.
- חרדים. תרי"ג מצות, הג"מ אליעזר אזכרי.
- חשבון פרטי המצות. תרי"ג מצות, הג"מ צבי אריה גולדמן.
- חתם סופר. שו"ת ועה"ת וש"ס, הג"מ משה סופר מפרעשבורג. כ"ה תשרי ת"ר.
- חתן סופר. שו"ת, הג"מ שמואל עהרנפעלד ממטרסדורף. א' אב תרמ"ג.
- טהרת הקודש. מוסר, הג"מ אהרן ראטה בעל שומר אמונים. ו' ניסן תר"ז.
- טוב טעם ודעת. שו"ת, הג"מ שלמה קלוגר. ל' סיון תרכ"ט.
- טור. הלכות, רבינו יעקב בן הרא"ש. י"ב תמוז הק"ח.
- טורי זהב"ט. על שו"ע, הג"מ דוד אב"ד אוסטראה ולבוב. כ"ו שבט תר"ז.
- טעמי המנהגים. מנהגים, הג"מ אברהם יצחק שפורלינג מלבוב.

יד אברהם. אזהרות, הג"מ אברהם גבאי איזדרו.

יד אליהו. שו"ת.

יוסף אומין. דינים ומנהגים, הג"מ יוסף יוזפא האן מפראנקפורט. י"ב תשרי תקי"ט.

יום של שלמה. חידושים, רבינו שלמה לוריא, המהרש"ל. י"ב כסלו של"ד.

ימי הבחורות. מוסר, הג"מ דניאל פריש מח"ס מתוק מדבש פי' על הזוה"ק.

יסוד ושורש העבודה. מנהגים ומוסר, הג"מ אלכסנדר זיסקינד מהוראדנא. ח"י אדר

תקנ"ד.

יעב"ץ. הג"מ יעקב עמדין בן החכם צבי. ל' ניסן תקל"ו.

יעלזו חסידים. על ס' חסידים, הג"מ אליעזר פאפוי, בעל פלא יועץ. י"ט תשרי

תקפ"ד.

יערות דבש. דרשות, הג"מ יהונתן אייבשיץ. כ"א אלול תקכ"ד.

יראים. מוסר, ועל תרי"ג מצות, רבינו אליעזר ב"ר שמואל ממיץ.

יראת ה'. על שער רוה"ק, הג"מ יוסף סרבון מירושלים.

ישועות יעקב. על תנדב"א, הג"מ יעקב ב"ר נפתלי הירץ מברודי.

ישמח ישראל. עה"ת, הג"מ ירחמיאל ישראל יצחק מאלכנדר.

ער"ח שבט תר"ע.

ישמח משה. עה"ת, הג"מ משה טייטלבוים מאוהעל. כ"ח תמוז תר"א.

כד הקמח. מוסר, רבינו בחיי ב"ר אשר.

כנסת יחזקאל. שו"ת, הג"מ יחזקאל פאנעט מדעעש. ד' חוה"מ פסח תר"ה.

כף החיים. שו"ע, הג"מ יעקב חיים סופר, ט' סיון תרצ"ט.

כרם שלמה. שו"ת,

כתב סופר. עה"ת, שו"ת, הג"מ אברהם שמואל בנימין סופר מפרעשבורג. י"ט טבת

תרל"ב.

כתבי קודש קרלין. חסידות, מאדמור"י חסידות קרלין.

כתבי רבי יאשע שו"ב. עובדות, הג"מ יאשע שו"ב מבריסק-סלאנים.

לב טהור. מוסר, הג"מ שמואל הומינר מירושלים.

לבוש שו"ע, הג"מ מרדכי יפה, בעל הלבושים, ג' אדר"ב שע"ב.

לחם הפנים. על קישו"ע.

לחם שלמה. שו"ת, הג"מ שלמה זלמן ערנרייך משאמלויא.

לימודי ה'.

ליקוטי תורה. טעמי מצות בדרך הפרד"ס, רבינו חיים ויטאל. ל' ניסן ש"פ.

מאה שערים. חסידות, דברי תורה מאדמור"י חב"ד.

מאור החיים. שו"ת, הג"מ מאיר חיים אונגאר מלאקנבאך. י' טבת תשי"ח.

מאור ושמש. עה"ת, הג"מ קלונימוס קלמן מקראקא. א' תמוז תקפ"ג.

מאורי אש. על תנדב"א, הג"מ אברהם שיק.

מאירי. ש"ס, רבינו מנחם המאירי.

מגילת יוחסין. תולדות מהר"ל מפראג. ח"י אלול שס"ט.

- מגן אברהם. שו"ע, הג"מ אברהם אבלי גומבינר מקאליש. ט"ו אדר תמ"ג.
 מדבר קדמות. ענינים, הג"מ חיים יוסף דוד אזולאי, הרחיד"א. י"א אדר תקס"ו.
 מדרש עשרת הדברות. מאמרי חז"ל.
 מדרש תלפיות. מאמרים, רבינו אליהו הכהן האתמרי.
 מהר"י קרא. על תנ"ך, רבינו יוסף ב"ר שמעון קרא.
 מהר"יין. שו"ת, הג"מ יוסף צבי דושינסקיא גאב"ד ירושלים. י"ד תשרי תש"ט.
 מהר"ק. שו"ת, רבינו יוסף קולון. ה' ר"מ.
 מהר"ם מינץ. שו"ת, הג"מ משה מינץ.
 מהר"ם שיק. שו"ת, הג"מ משה שיק מגלנטא, ר"ח שבט תרל"ט.
 מהרש"א. על ש"ס, הג"מ שמואל אליעזר איידליס. ה' כסלו שצ"ב.
 מהרש"ג. שו"ת, הג"מ שמעון גרינפעלד מסענמיהאלי. י"ט שבט תר"צ.
 מהרשד"ה. שו"ת בג"מ שמואל דוד הלוי יונגרייז מדיארמאט. כ"ב טבת תרנ"ד.
 מהרש"ל. שו"ת, רבינו שלמה לוריא ב"ר יחיאל. י"ב כסלו של"ה.
 מושב זקנים. עה"ת, פירושים מרבוחינו בעלי התוספות.
 מזכה הרבים. מוסר, הג"מ יוסף הורוביץ מנובהרדוק. י"ז כסלו תר"פ.
 מטה אפרים. הלכות, הג"מ אפרים זלמן מרגליות מבראד.
 מכתבי רבי עקיבא אייגר. מכתבים, הג"מ עקיבא אייגר מפויזנא. י"ג תשרי תקצ"ח.
 מלאכת מחשבת. עה"ת, הג"מ משה בר מנשה חפץ. א' כסלו תע"ב.
 מנורת המאור. רבינו יצחק אבוהב.
 מנחת אלעזר. שו"ת, הג"מ חיים שאלעזר ממונקאטש. ב' סיון תרצ"ז.
 מנחת חינוך. על ס' החינוך, הג"מ יוסף באב"ד מטארנופול. כ"ו אלול תרל"ד.
 מנחת יצחק. שו"ת, הג"מ יצחק יעקב ווייס גאב"ד ירושלים. י"א סיון תשמ"ט.
 מפגרת השלחן. על קיצוש"ע, הג"מ חיים ישעי' הכהן הלברסברג.
 מענה רך. מוסר השכל, הג"מ משה מארן.
 מצודות דוד. על נ"ך, הג"מ יחיאל הילל אלטשולר. ת"ק.
 מקדשי השם. שו"ת.
 מראה יחזקאל. שו"ת, הג"מ יחזקאל פאנעט מניקלשבורג. כ' ניסן תר"ה.
 מרדכי. רבינו מרדכי ב"ר הילל אשכנזי. כ"ה אב ה'א'.
 משיב דבר. שו"ת, הג"מ נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלוזין, הנצי"ב. א' אב תרנ"ג.
 משיב נפש.
 משך חכמה. עה"ת, הג"מ מאיר שמחה הכהן מדווינסק. ד' אלול תרפ"ו.
 משנה ברורה. שו"ע או"ח, הג"מ ישראל מאיר הכהן מראדין. כ"ד אלול תרצ"ג.
 משנה למלך. על הרמב"ם, הג"מ יהודה רוזאניס. כ"ב ניסן תפ"ז.
 משנת חכמים. מוסר, הג"מ משה חאגיז.
 מתוק מדבש. מוסר, הג"מ יצחק פרחי. ג' אייר תרי"ג.
 מתנות כהונה. על מד"ר, הג"מ יששכר בער ב"ר נפתלי.

רשימת הספרים

- נגיד ומצוה. מנהגי האר"י, הג"מ יעקב חיים צמח.
 נודע ביהודה. שו"ת, הג"מ יחזקאל לנדא מפראג. י"ז אייר תקנ"ג.
 נועם אלימלך. עה"ת, הג"מ אלימלך מליזענסק. כ"א אדר תקמ"ז.
 נחל קידומים. עה"ת, הג"מ חיים יוסף דוד אזולאי, הרחיד"א. י"א אדר תקס"ו.
 נחלת צבי. מוסר, הג"מ צבי הירש ב"ר ירחמיאל חאטש.
 נימוקי רי"ב. ש"ס ומשניות, הג"מ יהודה בכרך. כ"ט ניסן תר"ו.
 נפתלי שבע רצון. דרשות מוסר, הג"מ נפתלי הירץ ב"ר שמעון גינצבורג.
 סדר הדורות. הג"מ יחיאל ב"ר שלמה הלפרין. תק"ז.
 סדר היום. הלכות, הג"מ משה ב"ר מכיר מעיר זייתון.
 סמ"ג. תרי"ג מצות, רבינו משה ב"ר יעקב מקוצי, מבעלי תוספות.
 סמ"ע ספר מאירת עינים. שו"ע ושו"ת, הג"מ יושע וולק כץ. י"ט ניסן שע"ד.
 סמ"ק. תרי"ג מצות, רבינו יצחק מקורביל. כ"ח אייר ה, י"א.
 ספורנו. עה"ת, רבינו עובדיה ספורנו.
 ספר הברית. עינים שונים, הג"מ פנחס אליהו הורוביץ מוילנא. י"ט ניסן
 תקס"ב-תקפ"א.
 ספר החיים. מוסר, הג"מ חיים, אחי מהר"ל מפראג. ו' סיון שמ"ח.
 ספר החינוך. תרי"ג מצות, רבינו אהרן הלוי.
 ספר המוסר. דינים, הג"מ יהודה כלץ.
 ספר המצות להרמב"ם. תרי"ג מצות, רבינו משה בן מיימון, הרמב"ם. כ' טבת ד,
 תתקס"ה.
 ספר חסידים. רבינו יהודה החסיד. י"ב אדר ד, תתקע"ז.
 ספר תקנות והדרכות שומרי אמונים. הדרכות, הג"מ אהרן ראטה בעל שומר
 אמונים. ו' ניסן תש"ז.
 עבד המלך. תרי"ג מצות, הג"מ שמואל הומינר. י"ט סיון תשל"ז.
 עולת תמיד. תפילות, מסודר ומתורגם ע"י הג"מ דוד איינהורן.
 עיון יעקב. על ע"י, הג"מ יעקב ב"ר יוסף ריישר.
 עין הרעים. דינים, הג"מ שלום מרדכי הכהן שברון, המהרש"ם מבערזאהן. ט"ז
 שבט תרע"א.
 עין יעקב. אגדות חז"ל, הג"מ יעקב ן' חביב.
 עמק שא"ה. שו"ת, הג"מ מרדכי דוב מהוראנסטייפל. כ"ב אלול תרס"ג.
 עץ חיים. על כיבוד או"א, הג"מ חיים הורוביץ מירושלים.
 עץ יוסף. על מדרש וע"י, הג"מ חנוך זונדל מביאליסטוק.
 עצמות יוסף. על מס' קידושין, הג"מ יוסף ב"ר יצחק בן עזרא.
 ערוגת הבושם. שו"ת, הג"מ משה גרינוואלד מחוסט. ז' אב תרע"א.
 ערוך השלחן. שו"ע, הג"מ יחיאל מיכל אפשטיין. כ"ב אדר"ב תרס"ח.
 עשר צחצחות. סיפורים, הג"מ ישראל ברגר.

- פירוש הטור הארוך. עה"ת רבינו יעקב בעל הטורים. י"ב תמוז ה, ק"ח.
 פירוש המשניות להרמב"ם. רבינו משה בן מיימון. כ' טבת ד, תתקס"ה.
 פירוש מזוהר הק'. אוצר הזוהר. הג"מ דניאל פריש בעל מתוק מדבש פי' על הזוה"ק.
 פלא יועץ. מוסר, הג"מ אליעזר פאפוי. י"ט תשרי תקפ"ד.
 פני משה. מס' ירושלמי, הג"מ משה בר שמעון מרגליות מקיירין. י"ב טבת תקמ"א.
 פנים יפות. עה"ת, הג"מ פנחס הורוויץ מפראנקפורט, בעל הפלא"ה. ד' תמוז תקס"ה.
 פנינים יקרים, עה"ת.
 פרדם יוסף, עה"ת, הג"מ יוסף פצנובסקי מוורשא.
 פרי אליהו, שו"ת, הג"מ אליהו זלוטניק חבר הבר"צ בירושלים. ה' אדר תשל"ה.
 פרי חדש. הלכות, הג"מ חזקיה די סילווא. כ"ח כסלו תנ"ח.
 פרי מגדים. שו"ע, הג"מ יוסף תאומים. ד' אייר תקנ"ב.
 פרישה. על הטור, הג"מ יושע וולק כץ. י"ט ניסן שע"ד.
 פרקי דרבי אליעזר. מדרשי חז"ל.
 פתחי תשובה. על שו"ע, הג"מ אברהם צבי אייזנשטאט מאוטיאן. ג' אלול תרכ"ח.
 צבי לצדיק. שו"ת הג"מ צבי הירש קאלישער מטהורין. ה' חשון תרל"ה.
 צדה לדרך. הלכות הג"מ מנחם בר זרח. ז' אב קל"ד.
 צמח צדיק. עה"ת, הג"מ מנחם מנדל מקאסוב. כ"ט תשרי תרמ"ה.
 קהלת יעקב. הלכות, הג"מ ישראל יעקב אלגאזי. י' תמוז תקל"ז.
 קול אריה. שו"ת, הג"מ יהודה הכהן שווארץ.
 קול גדול. שו"ת, הג"מ רבי משה בן חביב.
 קיצור שלחן ערוך. שו"ע, הג"מ שלמה גאנצפריד. כ"ח תמוז תרמ"ו.
 קנה בשם. שו"ת, הג"מ מאיר ברנדסדרפר דומו"צ ירושלים.
 קנין תורה. שו"ת, הג"מ אברהם דוד הורוויץ חבר הגד"צ ירושלים.
 קרבן העני. עה"ת, הג"מ יעקב קטינא מחוסט בעל רחמי האב.
 קרן לדוד. שו"ת, הג"מ אליעזר דוד גרינוולד מסאטמאר. א' סיון תרפ"ח.
 ראב"ד. רבינו אברהם ב"ר דוד, הראב"ד השלישי.
 רא"ש. דינים, רבינו אשר. ט' חשון ה, פ"ט.
 ראשון לציון. ש"ס, הג"מ חיים ב"ר משה עטר, האוה"ח הק'. ט"ו תמוז תק"ג.
 ראשית חכמה. מוסר, רבינו אליהו די ווידאש.
 רבינו בחיי. עה"ת, רבינו בחיי ב"ר אשר מסקרטה.
 רבינו יונה. ש"ס, רבינו יונה החסיד מגירונדי. א' חשון ה, כ"ו.
 רבינו ירוחם. דינים, רבינו ירוחם.
 רגל ישרה. ענינים שונים, הג"מ גדליה ב"ר ישראל ליפשיץ. י"ז אדר תקפ"ו.
 רדב"ז. שו"ת, רבינו דוד בן זמרה.
 רד"ד. שו"ת, הג"מ דוד הכהן מאי קורפו.
 רד"ק. על נ"ך, רבינו דוד קמחי. ד' תתקצ"ד.

- רוח חיים. הלכות, הג"מ חיים פאלאג'י. י"ז שבט תרכ"ח.
 רחמי האב. מוסר, הג"מ יעקב קטינא מחוסט.
 ריב"ש. שו"ת, רבינו יצחק בר ששת.
 ריב"א. ש"ס, רבינו יוס טוב אלשכילי.
 ריב"ף. שו"ת, רבינו יצחק אלפסי. י" אייר ד, תתס"ד.
 ריב"א. מבעלי התוס', רבינו יצחק בר אברהם.
 ריב"ג. על ג"ך, רבינו לוי בר גרשום. ו' אייר תקי"ב.
 רמ"א. שו"ע, רבינו משה איסרליש מקראקא. ח"י אייר של"ב.
 רמב"ם. הלכות, רבינו משה בן מיימון. כ' טבת ד, תתקס"ה.
 רמב"ן. הלכות, שו"ת, רבינו משה בן נחמן. י"א ניסן ה, ר"ל.
 רמ"ה. רבינו מאיר הנשיא ב"ר טודרוס אבולאפיה הלוי. ח"י ניסן ה, ד'.
 רמ"ע. שו"ת, רבינו מנחם עזריה מפאנו. י"ט ניסן שע"ד.
 ר"ן. ש"ס, רבינו נסים ב"ר ראובן.
 רשב"א. שו"ת, רבינו שלמה ב"ר אברהם בן אדרת. ה' ע.
 רש"י. עה"ת וש"ס, רבינו שלמה יצחקי. כ"ט תמוז ד, תתפ"ה.
 שא"ת יעב"ץ. שו"ת, הג"מ יעקב עמדין. ל' ניסן תקל"ו.
 שבות יעקב. שו"ת, הג"מ יעקב ב"ר יוסף הישר. ו' טבת תצ"ג.
 שבחי הבע"ל שם טוב. סיפורים, מרבינו הג"מ ישראל בעל שם טוב. ו"ז סיון
 תקי"ט-תק"כ.
 שבט הלוי. שו"ת, הג"מ שמואל הלוי וואזנר גאב"ד זכרון מאיר ב"ב.
 שבט מיהודה. עה"ת, הג"מ יהודה גרינוואלד מסאטמאר. י"ט אדר.
 שבט מישור. עה"ת, הג"מ מאיר לייב פרייא משוראן.
 שדי חמד. הלכות כללים ושו"ת, הג"מ חיים חזקיהו מדיני. כ"ד כסלו תרס"ה.
 שיורי ברכה. על ברכי יוסף, הג"מ חיים יוסף דוד אזולאי, הרחיד"א. י"א אדר
 תקס"ו.
 של"ה-השני לוחות הברית. הג"מ ישעי' סג"ל הורוויץ. י"א ניסן ש"צ.
 שלחן המהור. הנהגות ומוסר, הג"מ אהרן ראטה בעל שומר אמונים. ו' ניסן תש"ז.
 שלחן ערוך. על טורים, רבינו יוסף קארו מצפת. י"ג ניסן של"ה.
 שם שלמה. שו"ת, הג"מ שלמה שפירא ממונקאטש. כ"א סיון תרנ"ג.
 שמירת הששון. הל' לשה"ר, הגמ' ישראל מאיר הכהן מראדין. כ"ד אלול תרצ"ג.
 שער אפרים. שו"ת, הג"מ אפרים ב"ר יעקב הכהן.
 שער הליקוטים. קבלה, רבינו חיים ויטאל. ל' ניסן ש"פ.
 שער הציון. על משנ"ב, הג"מ ישראל מאיר הכהן מראדין. כ"ד אלול תרצ"ג.
 שער רוח הקודש. קבלה, רבינו חיים ויטאל. ל' ניסן ש"פ.
 שערי דעה. על השו"ע, הג"מ אלעזר רוקח ממינץ. כ"ז שבט תקצ"ז.
 שערי האמונה. חסידות ד"ת מתלמידי רבינו הבעש"ט. הג"מ נתן נטע דונר.
 שערי ציון. תפלות, הג"מ נתן נטע הנובר. כ' תמוז תמ"ג.

שערים המצוינים בהלכה. קיצוש"ע, הג"מ שלמה זלמן ברוין.
שפתי כהן-ש"ך. על שו"ע, הג"מ שבתי הכהן. א' אד"א תכ"ג.
תהלות מהר"ן. תהלים, הג"מ יוסף צבי דושינסקיא גאב"ד ירושלים. י"ד תשרי
תש"ט.

תוספות חיים. על חיי אדם, הג"מ משולם פינקלשטיין מוורשא.
תוספות ר"י הזקן. מבעלי התוספות, רבינו יצחק ב"ר שמואל. כ"ז תשרי.
תועפות ראם. על ס' היראים, הג"מ אברהם אבא שיף ממינסק.
תורה לשמה. שו"ת, הג"מ יוסף חיים בעל בן איש חי.
תורת חטאת. דיני או"ה, רבינו משה איסרליש, הרמ"א. ח"י אייר של"ב.
תורת חיים. סוגיות, הג"מ אברהם חיים שור. ט' טבת שצ"ב.
תורת משה-אלישיך הק'. עה"ת, רבינו משה אלישיך. י"ג ניסן ש"ל.
תורת משהיחתם סופר. עה"ת, הג"מ משה סופר מפרעשבורג. כ"ה תשרי ת"ר.
תיקוני זוהר. מאמרי חז"ל.
תנא דבי אליהו. מדרשי חז"ל.

תפארת היהודי. מעשיות, הג"מ שמחה בונם מפרשיסחא. י"ב אלול תקפ"ז.
תפארת ישראל. על משניות, הג"מ יהודה ליוואי, מהר"ל מפראג. ח"י אלול שס"ט.
תפארת שלמה. עה"ת, הג"מ שלמה הכהן מראדאמסק. כ"ט אדר תרכ"ו.
תרומת הדשן. שו"ת ופסקים, רבינו ישראל איסרלין אשכנזי. ה' ר"כ.
תשובה מאהבה. שו"ת, הג"מ אלעזר פלעקלס מפראג. כ' סיון תקפ"ו.
תשובת הרדב"ז. שו"ת. רבינו דוד בן זמרה.
תשורת ש"י. שו"ת, הג"מ שלמה יהודה טבק.

אוצר שו"ת

מפתח הענינים הנמצאים באוצר שו"ת

הכאה, הבלה, בזיון, רפואה	כיבוד אב ואם
כיבוד אשת אביו ובעל אמו	לפרנסם
כיבוד אחיו הגדול	לשמרם
אשה נשואה לענין כבוד אב ואם	שמיעה בקולם
כיבוד זקינו	לא יפתור דבריו
כיבוד לאחר מותם	חזקת שמם
כיבוד חמיו	בענין מחילתם
אמידת קדיש	איך לחוכיחם
הריני כפרת משכבו	דין תורה עם אביו
שונות	כיבוד אביו רשע

מפתח מפורט מהרבה ספרי שו"ת בדברים הנוגעים להלכה
כעניני כבוד אב ואם ומוראם.

כ י ב ו ד

אם שייך כיבוד במצוה לו דבר שאין לאב שום הנאה ממנו.

יד אליהו פסקים סי' מ', שו"ת משיב נפש ח"א סי' ט"ז, שו"ת ערוגת הבושם
חאו"ח סי' י"ט, שו"ת תורה לשמה שאלה ר"פ, ס' מאה שערים (חב"ד) סי' י.

כיבוד אב ואם אף שמתן שכרן בצידו, בי"ד כופין.

תשובות מהר"ם מינץ סי' ל"ב

נישואי אשה אם דוחה למצות כיבוד או"א.

שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' ר"ח

אופן כיבוד אב שרק אשתו ביכולתה לעשותה, אם צריך לצוותה.

שו"ת פרי אליהו סי' נ"ט

אם מותר לבן למנות לאביו שליח.

שו"ת תורה לשמה (לבעל בן איש חי) שאלה רס"ח

תיקון למי שנכשל בענין כיבוד אב.

שם, שאלה חייג

אביו הושיט לו פרי, והבן רוצה שהאב יהנה מן הפרי, אם יכול לסרב.

שם, סי' רה"ע

אם בכלל מצות כיבוד במה שאוכל כדי שיהיה לו כח לקיים מצות כיבוד.

שם, שאלה רע"ט

טעם שאין מברכין על כיבוד או"א.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות א'

אם מחוייב לעמוד מפניהם כל פעם שעוברים

שם, סי' קי"א אות ד'

בענין מי שנטרפה דעת אביו.

שם, סי' קי"א אות ד'

אי גר נוהג באביו מקצת כיבוד.

שם, סי' קי"ב אות ד'

אם כיבוד או"א נדחה במקום איסור או מצוה דאורייתא.

שו"ת באר משה ח"א סי' נ"ח

איסור דרבנן אי נדחה מפני כיבוד או"א.

שם, ח"א סי' נ"ט

כיבוד או"א אי נדחה נגד ביטול מנהג אבותינו.

שם, ח"א סי' ס'

אם שרי מפני כיבוד או"א לדבר אחר ברכת המסיל.

שם, ח"א סי' ס"ג אות א'

ל פ ר נ ס ם

בענין מזונות אביו בזמן שפרנסת הבן מצומצם.

שו"ת תשורת ש"י סי' ע"ד

אם הוא מחזיר על הסתחים, אם מחוייב להוסיף גם בשביל פרנסת אביו.

אמרי יושר ח"ב סי' ק"פ, שבט הלוי סי' קי"א אות ג'

בענין פרנסת אביו מכסף מעשר, בנהוג מקודם לעשר

שו"ת מהרשדה חו"ד סי' ע"ד

אם יכול אדם לתת כל מעשרותיו לאביו בשביל מזונותם.

תת"ס חו"ד סי' רכ"ט

בענין פרנסת אביו, ויש לאביו חובות מאחרים בשבילו.

שו"ת הרשב"א ח"ד סי' נ"ו, שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות נ"ב
באחד שפרנסתו מצומצמת, אם חייב ליתן כל צדקה שהבטיח לאביו, בזמן שבוה הדבר
יצא עליו ש"ר שהוא כילי וקמצן.

שו"ת תשורת ש"י סי' ע"ר

עוד בענין פרנסת אביו.

שו"ת הרשב"א ח"ז סי' תנ"א

בענין פרנסת זקיננו.

שדי חמד ח"א כללים מער' ב' סי' י"ח

ל ש מ ש ם

אי חייב לשלוח בתו לשמש אבותיו, במקום שהוא צריך לה כדי שתשמשנו.
שו"ת מהרש"ג יו"ד סי' ר'

שמיעה בקולם

אם אמו צותה לו שיביא דבר שיש לה הנאה ממנו ואביו צוה לו שיביא דבר שאינו לו
הנאה ממנו, מי קודם.

שו"ת תורה לשמה שאלה ר"פ

אב המבקש מבנו שישנה בגדיו, אי מחוייב לשמוע לו.

שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ג אות א'

אי יכול ליסע לעיר אחרת שלא ברצון אביו בדבר הרשות.

שו"ת איש מצליח חיו"ד סי' ל'

אם מותר לעלות לא"י שלא ברצון אביו.

שו"ת איש מצליח חיו"ד סי' ל', זכרונות אליהו מהגאון ר' אליהו מני מערכ' כ' אות ח'

בענין אמר לו אביו לעבור על ד"ת.

תשובות מהר"ם מינץ סי' צ"ב צ"ח, שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות י"א

אב שצוה לבנו שיהא שונאו של פלוני.

תשובות מהר"ם מינץ סי' ט"ו

ח"ח צוה לבנו שלא ידבר עם פלוני שציערו עד שגרם לו חליו שמת בו רח"ל, אם
חייב לציית לו.

שו"ת מנחת אלעזר ח"ד חיו"ד סי' ל"ג

צוואת אב שהיא נגד צוואת האם, איך יעשה הבן.

שו"ת רע"א סי' ס"ח, עין הרועים (ממהרש"ם) אות כיבוד

אביו חולת, ומצותו שיתן לו דבר המזיקו, אם ישמע לו.

שו"ת קול גדול למהר"ם בן תביב סי' ג"ד

אם צוהו אביו שלא יהיה אפטרופוס ליתומים וכו'.

שו"ת חיים שאל סי' ה'

אם אביו מוחה בכך ליישא אישה שיש בנישואיו גם בזיון לאביו, אי חייב לשמוע לו.
שו"ת מהרי"ק שורש קס"ו ענף א', אבני צדק ח"ב סי' צ"ט, משיב דבר (מהנצי"ב)
סי' נ', שבט הלוי סי' קי"א אות י"ז, שדי חמד כללים, מערכ' כ' כלל קמ"ז

אם כברו אותו במצוות סנדקאות ואביו מונעהו, אם חייב לשמוע לו.

שו"ת כנסת יחזקאל יו"ד סי' ל"ה

אם האב מפציר בבנו הלומד בישיבה שילך בלילה ללמוד חכמות חיצוניות, אם צריך לשמוע לו.

חלקת יעקב ח"ג סי' ק"ל, מנחת יצחק חלק ה' סי' ע"ט

אביו מצוהו ללמוד לימודי חול.

שו"ת באר משה ח"א סי' נ"ט, דברי שמחה (ציעשינוב) מכתב ל"ו

אם אמו אינה מניחתו לילך לבית חמיו.

שו"ת אמרי יושר ח"ב חיו"ד סי' קס"ה

אם הבן קורא ק"ש, ואמר לו אביו להביא חפץ.

שו"ת תורה לשמה שאלה רס"ז

המצוה לבנו שיעשה מעשה שוטים, אם מחוייב לשמוע לו.

שם, שאלה ע"ר

המצוה לבנו שלא ילך למקום סכנה, אם מותר לילך להתרחץ בים.

שם, שאלה רע"ב

אם רוצה אביו שיגרש את אשתו, אם מחוייב לשמוע לו.

שדי חמד כללים מערכ' כ' כלל קמ"ז

אם אמו המגורשת מוחה שלא יציית לאשת אביו.

שו"ת תשובה מאהבה גליון שו"ע סעיף כ"א, שו"ת באר משה ח"א סי' ס'

אם אביו מוחה שלא יאמר קדיש על אמו.

עין הרועים אות כבוד, תשובה מאהבה גליון שו"ע סעיף י"ד

לא יסתור דבריו

אם מותר לסתור דבריו בדרך הלכה.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות ב'

בירור בענין אינו סותר את דבריו.

שו"ת מנחת אלעזר ח"ד חיו"ד סי' ו', ועיין עצמות יוסף קידושין ל'

הזכרת שמם

אם יש לאביו שם עריסה ושם כינוי, ושם עריסה נשכח, איזה שם אסור לבן לקרוא בו.
שו"ת אמרי נועם, תשובה י"ג, י"ד

אם הבן גבאי וקורא לאביו לעלות לתורה, אי מותר לקרותו בשמו.
שו"ת ארץ צבי סי' צ"ז

אם מותר לכתוב לאביו ולרבו בשמו.

שו"ת עמק שאלה סי' ס"ז

אם מותר להזכיר שם אביו בכתב.

שו"ת דברי חיים ח"ב בהשמטות סי' מ"ג, שדי חמד כללים מערכ' כ' (ח"ג כלל ק"ד)

אם מותר להזכיר שמם כשמקדים תיבת אבא, אמא.

שדי חמד כללים מער' כ' (ח"ג כלל ק"ד)

אם מותר להזכיר שמם כשמתפלל עבורם.

שדי חמד, שם, (ח"ג כלל ק"ד), שו"ת מקדשי השם ח"ב סי' ס'

בענין להזכיר שמם שלא בפניהם.

שם, שם

אם שם אביו הוא אבא, או שם אמו היא אמא.

שדי חמד (ח"ג כלל ק"ד)

בענין מחילתם

אב שמחל על כבודו אם מחול אף בדיני שמים.

שו"ת תשובה מאהבה שו"ע יו"ד סי' ר"מ גליון סעיף י'

אב שמחל על צער, אם מחול.

שו"ת הראב"י אב"ד סי' ק"ו

אי יכולים למחול בזיון דפרהסיא.

שדי חמד כללים מערכ' כ' כלל ל"א

אם נשאר בעוון מה שחטא לה' (כשמחלו לו).

שם, שם

איך להוכיחם

בענין איך להוכיח אביו.

תשובות מהר"ם מינץ סי' י"ד, ל"ב, שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות ח'

ד"ת עם אביו

בן שיש לו דין דברים עם אביו, אם מותר לתובעו בב"ד, ואם ב"ד מזדקקים לו, ואם

מותר להעמיד האם בפני ב"ד.

שו"ת כתב סופר חיו"ד סי' ק"ו ק"ח ק"ט

בענין ד"ת עם אביו, אם כופין אותו לילך אחר אביו.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות י"ד

אי שרי לחייב שבועה לאב ע"י ב"ד.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"ב אות ו'

עוד בענין בן התובע את אביו.

שו"ת הרשב"א ח"ו סי' תנ"ה, שדי חמד כללים מע' כ' כלל קמ"ד, ספר חסידים סי' תקמ"ד

כיבוד אביו רשע

אם האב אינו עושה מעשה עמך, אי חייב לכבדו.

שו"ת מהר"ם מינץ סי' צ"ח

מה נקרא אינו עושה מעשה עמך.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"ב אות ה'

עוד בענין כיבוד אב רשע.

שדי חמד מערכי כ' כלל ק"ג, ערך ש"י יו"ד סי'

ר"מ סעיף י"ח, שו"ת מהרי"ץ ח"א חיו"ד סי' צ"ד

הכאה, תבלה, בזיון, רפואה

בענין הכאה לאב רשע.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"ב אות ה'

אם מותר לחכך אביו להנאתו, או יש לחוש שמא יעשה בו חבורה.

שו"ת הראב"י אב"ד סי' ק"ו

נתנו לו רשות לבזותם או להכותם או לקללם, אי מותר.

שדי חמד כללים מערכי כ' כלל ל"א

אם מותר לעשות זריקה לאביו בענין שאם לא הוא, אז יתרשלו מרפואתו.

שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' כ"ו, כ"ח

אם מותר לגמור הקות דם שהתחיל בה אחר.

שו"ת שבט הלוי חיו"ד סי' קי"ב אות ג'

אם מותר להקין דם לאבי אביו.

שו"ת תורה לשמה, שאלה רס"ו

כיבוד אשת אביו, ובעל אמו

אמו ובעל אמו מבקשים ממנו דבר, מי קודם.

שו"ת בצל החכמה סי' ס"ט (בקצרות)

מהו לכבוד אשת האב היכא דאיכא קפידא דאם.

שו"ת הלכות קטנות למהר"י חנינו סי' כ"ח

לענין מורא לא נתרבה בעל אמו וכו'.

שו"ת חתן סופר סי' פ"ד

כיבוד אשת אביו, ובעל אמו, הוא מה"ת או מדרבנן.

קהלת יעקב ממהר"י אלגזי אות כ', שדי חמד מערכ' כ' כלל צ"ט

בענין כיבוד אשת אב, באביו רשע והיא אינה מרשעת.

שדי חמד מערכ' כ' כלל צ"ט

כיבוד אחיו הגדול

אם חייב בכבוד אחיו הגדול אחרי מותו.

מנחת חינוך מצוה ל"ג, שו"ת בצל החכמה ח"א סי' ל"ה

אי חייב בכבוד אחיו הגדול אחרי מות אביו ואמו.

שו"ת תשובה מאהבה גליון שו"ע סעיף כ"ב, עין הרועים (ממהרש"ם) אות כבוד

אי חייב בכבוד אחיו הגדול בזמן שיש גדול ממנו.

שו"ת תשובה מאהבה גליון שו"ע סי' ר"מ סכ"ב

כיבוד אחיו הגדול אי הוי כמפורש בתורה.

קהלת יעקב ממהר"י אלגזי אות כ'

עוד בחיוב כיבוד אחיו הגדול.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות ט"ז

אשה נשואה לענין כבוד או"א

אשה שבעלה הוא אחיו הקטן של אביה, ויש עליו מצות כיבוד אחיו הגדול, אם היא

מצוה על כבוד אב במקום שבעלה מוחה.

שו"ת בצל החכמה ח"א סי' ס"ט

עוד בענין כיבוד או"א באשה נשואה.

שו"ת מאור החיים (להרב אונגר אב"ד לקנבך) ח"א הקדמה עמוד י'

כיבוד זקינו

כיבוד זקינו וכיבוד חותנו, כיבוד מי קודם.

שו"ת מנחת אלעזר ח"ג חיו"ד סי' ל"ג

אי בן הבן צריך לומר קדיש על זקינו.

שו"ת מהרי"ק שורש ל' ענף א', שדי חמד ח"ו מערכ' אבילות סי' קנ"ח

אם חייב הנכד לזון את זקינו כשאין לו לזקיננו.

שדי חמד כללים, סאת השדה מערכ' כ' סי' י"ח

כיבוד זקינו אי הוה מדאורייתא.

שדי חמד כללים מערכ' כ' כלל קכ"א

אם חייב בכיבוד זקינו אחרי מות אביו.

שם, שם

אם חייב בכבוד אבי אמו.

שו"ת טוב טעם ודעת, מהדו' קמא שאלה רי"ג, שדי חמד כללים מערכ' כ' כלל קכ"א

עוד בענין כיבוד זקינו.

שו"ת מהרי"ק שורש לי' ענף ב', שאלת יעבץ ח"א חיו"ד תשובה קכ"ט

כיבוד חמיו

אם צריך לקום מסני חותנו.

שו"ת בנין עולם סי' מ"ז

כיבוד חמיו אי הוי ככיבוד אביו.

שו"ת מאור החיים, ח"א הקדמה עמוד י'

אם צריך לומר קדיש על חותנו בזמן שאין לחותנו בנים זכרים.

שדי חמד ח"ו מערכ' אבילות סי' קנ"ט

עוד בענין כיבוד חמיו.

שם, כללים מערכ' כ' כלל ק"כ

כיבוד לאתר מותם

אביו אינו בחיים, ואמו בחיים, כיבוד מי קודם.

שו"ת נוב"י תנינא אהע"ז סי' מ"ה, שו"ת רעק"א סי' ס"ח, עין הרועים

(ממהרש"ם) אות כיבוד, שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות י'

אם מותר לעשות קרן גמ"ח לטובת נשמת אביו, ממצות מעשר.

שו"ת מהרש"ג חיו"ד סי' ל"ו

צוואת אב ואם שאינם מתאימים, איך יעשה הבן.

שו"ת רע"א סי' ס"ח, עין הרועים (ממהרש"ם) אות כיבוד

אם כיבוד אר"א אחרי מותם הוי דאורייתא או דרבנן.

שו"ת בצל החכמה ח"א חיו"ד סי' ל"ה

אם לומר אחר י"ב חודש היה"ר שאחר לימוד משניות.

שו"ת חקל יצחק סי' ס"ה

אמירת קדיש

אם הבן לא רוצה לומר קדיש, אי הוי בגדר בזיון אב.

שו"ת דברי מלכיאל ח"ד חיו"ד סי' צ"ו

אם אביו מומר ונהרג ע"י ערלים, אם יש לבן קדיש בין האבלים.

שו"ת רד"ך (מר' דוד הכהן מאי קרפו)

עם רצון אביו שיאמר קדיש כל יב"ח עד היא"צ.

שו"ת צבי לצדיק סי' ל"ג

אם אביו מוחה שלא יאמר קדיש על אמו.

עין הרועים (ממהרש"ם) אות כבוד, שו"ת תשובה מאהבה גליון שו"ע סעיף י"ד

בן הרוצה לומר קדיש על זקינו בחיי אביו ואמו, והם מוחים.

שו"ת באר משה ח"א סי' ס'

אם בן הבן צריך לומר קדיש על זקינו.

שו"ת מהרי"ק שורש ל' ענף א', שדי חמד ח"ו מערכ' אבילות סי' קנ"ח

ה כ מ

אם צריך לומר הכ"מ כל י"ב חודש, או י"א חודש.

דרך פקדין מצוה ל"ג חלק הריבור, שדי חמד ח"ו מערכ' אבילות סי' קס"ב

עוד בענין חיוב הזכרת הכ"מ תוך יב"ח.

שו"ת שבט הלוי סי' קי"א אות ו'

ש ו נ ו ת

אמר לאביו שיבוא לבקר אותו בביתו, אם יוכל לחזור בו.

התעוררות תשובה (להגר"ש סופר מערלוי) ח"ד יו"ד סי' ט'

אם רוצה לקרות שם בנו אחר אביו, ואביו חורגו או חמיו מעכבו.

שו"ת חתן סופר סי' פ"ד

אם אינו רוצה להתאבל אי הוי בכלל עובר על תקנת חז"ל.

שו"ת דברי מלכיאל ח"ד חיו"ד סי' צ"ו

נער לפני חבר מצוה (שכל הרעות הבאות עליו הם בעוון אביו) אם מותר לברך

הגומל לחייבים טובות (שנראה שקורא לאביו „חייבים“).

שו"ת מהר"ם מיגן סי' י"ד

בענין לנהוג מנהגי אבותיו.

שו"ת חוות יאיר חיו"ד סי' קכ"ו, שדי חמד מערכ' מ' (ח"ד

כלל ל"ו), בצל תחכמה ח"א חיו"ד סי' ל"ו אות ה'

מי שאינו יודע יום מיתת אביו, אי יכול לברור לו יום מיתת אמו, שיהיה יא"צ של שניהם.

שו"ת תשורת ש"י חיו"ד סי' תקס"ה

מי שאינו יודע יום מיתת אביו ואמו, אם יכול לברור יום אחד לשניהם.

שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' פ"ג

בעניני נתינת שמות אחרי אביו.

שו"ת באר משה ח"א סי' ס'

הוספות לאוצר שו"ת

כיבוד

צווהו אביו או אמו לעשות דבר שאין להם בו הנאת הגוף כלל, אם שייך בזה מצות כבוד אב ואם.

שו"ת בצל החכמה, ח"ב חיו"ד סי' נ"ה אות ג', ד"י י'
צווהו אביו או אמו לעשות דבר שאין להם בו הנאת הגוף אבל אין הפסד לבן אם יקיים ציווים, אם חייב הבן לקיימה משום מצות מורא אב.

שו"ת בצל החכמה, ח"ב חיו"ד סי' נ"ה אות ו'
יראת אב ואם כשאין הנאה להם ממעשה זו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' נ"ט
כיבוד אב ואם כשאין בהמעשה הנאה להם.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ד'
במקום שיש להבן חסרון כיס אם יקיים מצות כבוד אב ואם.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ה'
אב ואם שנטרף דעתם רח"ל איך יתנהגו עמהם בנייהם.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ו'

שמיעה בקולם

צוואת האם מתנגד לצוואת האב.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ה', ד'
אביו מיחה בבנו מלהיות סנדק אם ישמע לו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ט'
אב המזיק לו על פי דברי הרופאים עישון הסיגארעט, ומבקש מבנו שיתן לו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות י'
אב ואם שמרוע לבם מצוים לבנם לעשות דבר זר מה יעשה.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות י'
אב ואם שאין תרופה למכתם רח"ל והאב מצוה על בנו שיגיד לו יסוד מחלתו מה יעשה.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות י"א
אביו מצוה על בנו לעבור על מילי דחסידותא מה יעשה.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס"א אות ג'
בן היודע שאביו ואמו מצטערם אם מתענה האם יתענה.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס"א אות ג'
האב מוחה בבנו שלא ילכש שחורים אחר מיתת אמו אם חייב לציית.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות א'

אביו צוה עליו שלא יהי' אפוטרופוס.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ד'

כן שאמו צותה עליו שלא ישכיר הבית לשום אדם.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ד'

אם זה רצון אביו שיזולזל בו בנו ויצערנו, אם רשאי או חייב הבן לציית לו בזה.

שו"ת בצל החכמה, ח"ב חיו"ד סי' נ"ה אות ח'

כיבוד אם במקום מצוה, דהבן רוצה לילך בלילי חנוכה לאסוף צדקה ואמו אסדה עליו שחוששת לסכנה שילך בלילה.

שו"ת קנין תורה כהלכה ח"ג סי' ל"א

האב מוחה בכנוי שלא יאמר קדיש על אמו האם יציית.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות א'

אב צוה על בנו שלא יטבול את עצמו במקוה צוננת.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס"א אות ד'

אב המבקש מכנוי שלא יהי' זקנו מגודל או לא ישא פאות ראשו ארוכות, אם יציית או לא.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס"א אות ה'

אב המבקש מכנוי שיחליף בגדיו הארוכים לבגדים קצרים.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס"ג אות ו'

בחור אחר שרוצה לישא גיורת אחת שנתגיירה בבית דין צדק כרת וכו', והיא מתנהגת כשורה כגר צדק, ואביו ואמו אינם מסכימים על השידוך מפני שאינו לפי כבודם שישא גיורת, אם הוא מחוייב לשמוע בזה לקולם או לא.

קנה בשם, ח"ב חיו"ד

בענין מחילתם

אם יכול האב למחול על צערא רגופי' ורנפשי'.

שו"ת בצל החכמה, ח"ב חיו"ד סי' נ"ה אות ד'

שם, בהשמטות והערות. ע"ס' למודי ה' סי' ז"ן

אב אינו יכול למחול על בזיונו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות י'

איך להוכיחם

הי' אביו עובר אדרכבן, אי רשאי לומד לו להדיא.

שו"ת בצל החכמה, ח"ב חיו"ד סי' צ' אות ד'

רואה אביו עובר אדרכבן, אם מותר לו להוכיחו בהדיא, או יאמר לו אבא אמרו חז"ל כך, בלשון שאלה.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' כ"א

אם גם ברואה אמו עוברת אדאורייתא או אדרכבן אסור להוכיחה להדיא, או דוקא באביו אסור.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' כ"א אות ה'

רואה אביו מקיים מצוה שלא כהלכה, אם מותר לו לקיים המצוה בפני אביו כהלכתה בצורה שמתוך כך יבין אביו שהוא קיימה שלא כהלכה.
שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' כ"א אות כ', ג'

כיבוד אביו רשע

בדין כבוד אב ואם באביו רשע.

שו"ת הסבא קדישא, ח"ב חיו"ד סי' י'

הכאה, חבלה, בזיון, רפואה

לגלח אביו כשכמעט בוודאי יעשה חבלה על ידי הגילוח.

שו"ת באר משה, ח"ד חיו"ד סי' פ"ב — פ"ד

ליתן זריקות לאביו.

שו"ת באר משה, ח"ד חיו"ד סי' פ"ד

כיבוד אשת אביו, ובעל אמו

אם חייב גם במוראו של בעל אמו.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' צ"ה אות ו'

אם חייב גם במוראו של אשת אביו

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' צ"ה אות ו', ז'

כיבוד אחיו הגדול

אם חייב אדם גם במוראו של אחיו הגדול.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' צ"ה אות ג', ו'

אם חייב גם בכבוד אחיו הגדול שמת.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' צ"ה אות ד'

ההבדל בין כבוד אב ואם ובין כבוד אחיו הגדול, אם כי כולם דאורייתא.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' צ"ה אות א'

כיבוד חמיו

אם חייב אדם בכבוד חמיו וחמותו כבכבוד אביו ואמו.

שו"ת בצל החכמה, ח"ב חיו"ד סי' צ' אות ד'

אם חייב גם במוראו של חמיו.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' צ"ה אות ו'

כיבוד לאחר מותם

מכבדו בחיים ומכבדו במותו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ח'

אם בקריאת שם לבניו אחר אביו ואמו וגם אחר אחרים ממשפחת האב והאם, שייך מצות כבוד אב ואם.

שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' ק"ח אות י"ב

שנים או שלשה מבניו כבר קראו לילדיהם שם בשם אביהם שנפטר ומתו הילדים, שוב נולד לאחד מן האחים האחרים, אם חייב, רשאי או אסור לו לקרא שם בנו בשם אביו. שו"ת בצל החכמה, ח"ג חיו"ד סי' ק"ח

אמירת קדיש

האומר קדיש אחר אביו ואמו וגם על אחר איש זר מה יעשה אחר י"א חדשים על אביו ואמו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ח'

קדיש אחד עולה לשנים.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ח'

האומר קדיש אחר אביו ואמו אי שרי לו לומר באותו הזמן קדיש אחר זר בעד שכר. שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות ח'

אם נכון לומר קדיש דרבנן בחודש י"ב.

שו"ת דברי סופרים, סי' קי"ט

האב מוחה בבנו שלא יאמר קדיש על אמו האם יציית.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס' אות א'

שוונות

בן המצטער על שאביו מתענה, האם יכול גם הוא להתענות כדי שעל ידי זה ימנע אביו.

שו"ת באר משה, ח"א חיו"ד סי' ס"א אות ג'

מצבת קודש

לע"נ אאמו"ר הרה"ח מו"ה מנחם מענדל ב"ר יעקב פנחס הי"ד
לע"נ אמי מורתי רויזא מעניא ב"ר טוביה הי"ד
לע"נ בניהם היקרים ה"ה אחיי ואחיותיי
משה שלמה, אביגדור, פרומט, חיי בלימא, אלי' הי"ד
שנהרגו עקד"ה היא"צ נקבע ט"ו מ' אב
לע"נ חמי מו"ה חיים ב"ר יעקב הי"ד
נהרג עקד"ה היא"צ נקבע ו' סיון
לע"נ חמותי מרת טויבא ב"ר אהרן ע"ה
נפ' כ"ג אלול
תנצב"ה

ציון לנפש חיה

הרה"ח מו"ה אהרן ב"ר ישעיה אלעזר ז"ל
נלב"ע י"א כסלו תשמ"ג
מרת חוה ב"ר אברהם ע"ה
נלב"ע ג' טבת תשמ"ג
תנצב"ה